אשכול

THESAURUS PHILOSOPHICUS

LINGUAE HEBRAICAE
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

JAC. KLATZKIN

PARS PRIMA

EX OFFICINA AUGUSTI PRIES / LIPSIAE 1928

יעקב קלצקין

אוצר המונחים הפלוסופיים ואנתולוגיה פלוסופית

יעקב קלצקין

אוצר המונחים הפלוסופיים ואנתולוגיה פלוסופית

בשלשה כרכים

אוצר המונחים הפלוסופיים של הספרות העברית בכל תקופותיה׳ שבדפוס וגם שבכתבי־יד / מבחר הפלוסופיה העברית וגם הערבית שבתרגומים העברים

הוצאת „אשכול"

כרך שני

אוצר המונחים הפלוסופיים

חלק ראשון

ברלין / תרפ"ח

מוסדות זכרון לאלכסנדר קאהוט

ד"ר יהודה – חנוך אלכסנדר קאהוט, רב וחוקר בלשונות הקדם (נולד בי"ב אייר תר"ב – 22 אפריל 1842 – נפטר כ' אייר תרנ"ד – 25 מאי 1894), קנה לו שם ע"י המלון התלמודי הגדול "הערוך השלם" (וינא 1878 – ניויורק 1892: שמונה כרכים וכרך נספח; מהדורה חדשה ה' כרכים, וילנא 1910–1913, לא נשלמה; הוצאה פוטוגרפית שלמה של המהדורה הראשונה, וינא 1925–1926). לזכרו ולשמו יסדה משפחתו, בסיוע בנו עמרם (גיאורג) אלכסנדר קאהוט, כמה מוסדות ספרותיים שתעודתם היא לעורר ולעודד עבודת המחקר השמי והמזרחי באברופה ובאמריקה.

הראשון למוסדות אלה נוסד בשנת 1915, במכללת יֵל (Yale) בניו־הבן, בשם "קרן לפרסום ספרים לזכר אלכסנדר קאהוט". בעזרתו פרסמה מכללת יל משנת 1915 ואילך כמה ספרים חשובים, המכילים טופסים וחקירות של חברי חבר־הפרופסורים במחלקה השמית; עומדים להופיע עוד ספרים שונים בזמנים קבועים. כמו כן נוסד בשנת 1919 "פרס אלכסנדר קאהוט לחקירה בשפות השמיות", הנתן ע"י מכללת יל מדי שנה בשנה; על יד מכללת יל מתקימת ג"כ "ספריה ע"ש קאהוט", כעין מדור מיוחד לעצמו.

בשנים האחרונות (1922 – 1925) נוסדו בצדם של בתי־מדרש לחכמת ישראל עוד "מוסדות קאהוט" מעין אלה, בוינה, בודפשט, ברלין, ניויורק. הם מתנהלים ע"י חבר של טובי חכמי ישראל, המשמש מעין ועד־מועצה שמכריע על הספרים הראויים להתפרסם. בסיוע של "מוסדות־קאהוט" אלה נתפרסמו הרבה ספרים חשובים במקצוע של ספרות ישראל, ביחוד במקצוע של מדע הלשון והדקדוק, פולקלור ודברי ימי הדת.

אף בהוצאת ספר זה של ד"ר יעקב קלצקין, "אוצר המונחים הפלוסופיים", השתתף יחד עם מוסדות אחרים גם "מוסד קאהוט", והוא ראוי לתודה.

מלון זה לא נעשה בכונה תחלה אלא נתגלגל כמה גלגולים שלא מדעת בעליו עד שהגיע לידי צורתו זו· אין אני מן הבלשנים והמדענים ומעולם לא עלה על דעתי להדחק לרשות שאינה שלי ולחבר ספר־שמוש של מלון מקצועי׳ — הנמנה על ״הספרים הנפלאים״ (opus admirabile כבטויו של בוּכַּרט) — והריני צריך להתנצלות·

ומעשה שהיה כך היה· דרך טפול בספרות העברית במשך עשרים שנה ויותר רשמתי אגב קריאה את הוראותיהם של המונחים הפלוסופיים והטיותיהם׳ לצרכי ולשמושי הפרטי בלבד· כשנגשתי לתרגם את ״תורת־המדות״ של ברוך שפינוזה נזקקתי לרשימות הללו וטרחתי לסדרן עפ״י סדר אלף־ביתי׳ שוב לצרכי ולשמושי הפרטי בלבד· אבל תוך כדי סדור נתגלה לי׳ לתמהוני׳ מה רב העושר הגנוז בהן ומה גדול ערכו של אותו חומר מנומר שנצטבר חמרים בהסח הדעת. מעכשו חס הייתי על המוכן וראיתי לי חובה להשקיע בו עבודה יתרה של משנה קריאה ומשנה בדיקה ולהכשירו ע״י שבח תוכן וצורה שיהא ראוי לזכות בו את הרבים· הרי שספר זה תחלתו שלא בכונה ורק סופו בכונה׳ וכך נעשיתי שלא בטובתי וכמעט בעל־כרחי למחבר של מלון·

סבורני׳ השתלשלות זו יש בה כדי ללמד זכות על כמה מלקוייו של מלוני הפלוסופי׳ הראשון בספרות העברית· ארוכה התקופה הראשונה שלא בכונה מן התקופה השניה שבכונה׳ ואין בשניה למחוק מתוך הספר את

כל רשומיה של הראשונה ולבער בו אחרי כל הקלקולים הכרוכים בעבודת אגב ומקרה. ודאי שנשתיר בו הרבה מפסלתה של שעתו הקדומה והוא לקוי פה ושם בחסר ויתר: חָסֵר בציוני המקורות, אם מחמת שכחה ואם מחמת רשלנות ואם משום שאבדו במשך עשרים שנה איזה מן הרשימות המפוזרות (כגון: הואות, זהות — שמצאתי בכתבי־יד עתיקים ואח״כ נתעלם ממני מקורם); יָתֵר במראה־מקומות וגם באי־אלו ערכים, וכיוצא בכך.

*

א. תפקידו של ״אוצר המונחים הפלוסופיים״ כפול הוא ומכוון שני כִוונים בבת־אחת, כוון לעבר וכוון לעתיד. לעבר—עשוי מלון מקצועי זה להקל אפילו על הקורא הותיק את ההבנה בספרי הפלוסופיה העברים של ימי־הבינים, המקוריים והתרגומיים, שכובד־הלשון מרובה בהם מכובד־המחשבה. לעתיד—עשוי הוא להרחיב את גבולי הלשון העברית, העניה ביותר בפנת העיון והחקירה, ולהחזיר אל תשמישם כדרך קביעתם או דרך שנוי קל כמה מונחים ואפני־בטוי עתיקים שנשתכחו אם מחמת הפסקות במהלך ההתפתחות של ספרותנו הפלוסופית ואם מחמת שהללו נגנזו בכתבי־יד ולא הגיעו לידי התפשטות בדפוס.

בהקבלה לתפקידו הראשון של מלוני הכנסתי לתוכו גם תרעובת מונחים משֶל מקצועות אחרים, בין שהם נגררים אחרי מדור הפלוסופיה של ימי־הבינים — למשל: חכמת הטבע, חכמת־השעורים, חכמת־התכונה, אצטגנינות — בין שאינם כלל מתחומיה אלא שנתאזרחו בסמוך לה, ובלבד שהמונחים הללו מצויים בספרותנו העיונית.

ב. עפ״י תכניתו אין מלון זה בא אלא להציע את החומר ההיסטורי של לשון ספרותנו הפילוסופית, ואין כונתו להעריך את ערכם השמושי של כל המונחים המנויים בו, להכריע ולקבוע אותם קבע גם להבא. הריני עושה עצמי שליח להם ומעין מְתַוֵּך בין דורות ראשונים ודורות אחרונים

אבל איני מתיר לי להיות להם דַּיָּן ופוסק. קודמת לכל הערכה והכרעה היא ידיעת החומר בכל השתלשלותו הארוכה והבחנת גלגוליו במשך אלף שנה ויותר. לכשנכיר אותו הרכוש הגדול במלואו וכראוי, תנתן האפשרות לחוש הלשוני וגם למדע הבלשני לברור בחומר ולפסוק, איזה מונח ראוי לנו גם עכשיו ואיזה כבר נפסל בינתים. מכאן שכנוסו של מונח במלון זה אינו בעקרו אלא מעיד על תשמישו לשעבר.

ג. הקפדתי למנות עם כל ערך את כל הערכים הנרדפים עמו.

ד. כשנמצאים שני תרגומים עברים ויותר של ספר פלוסופי (כגון תרגום אלחריזי ותבון, וכדומה) או שתי נוסחאות ממדרגה אחת, צינתי אותם לפי הצורך זה כנגד זה.

ה. הסדור שבמראה־המקורות הוא סדור כרונולוגי עפ״י זמנם של המחברים.

ו. יש ובמשך זמן ההדפסה הולך ומתרבה החומר, הן בגופי המונחים והן במראה־המקומות או בהערות מדעיות. הללו באים בסוף המלון בצורת מלואים.

ז. עם סיום פרשת כל המונחים, שקנו להם כבר זכות אזרח בספרותנו, אצרף להם במחלקה מיוחדת את המונחים שנתחדשו על ידי.

ח. בסופו של המלון תתפרסם רשימה גדולה של החשובים שבמונחים הפלוסופיים, רשימה לועזית, אשכנזית ואנגלית, (Index) ובצדה התרגומים העברים בכל נרדפיהם, לתועלת המתרגמים.

ט. מראה־המקומות של כל מונח פוטר אותי מלילך ולצַיֵּן כאן את הספרים שהשתמשתי בהם. דרך כלל עלי להעיד על עצמי: תמהני אם הנחתי עשרה ספרים חשובים מתוך הספרות העיונית העברית שלא בדקתי בהם לשום מלוני. ביחוד השתמשתי בספרי הספריה העירונית שבפרנקפורט ענ״מ, הספריה העירונית שבציריך, הספריה הפרוסית שבברלין, כמו״כ

בספרים יקרי־מציאות של בית־המדרש לרבנים שבנויורק; גם הספריה שלי חלקה מרובה במלון זה. חוץ מהספרים הבודדים חזרתי גם אחרי קטעי־ספרים ושברי־פסוקים שנתפרסמו בעתונים, בקובצים, בקטלוגים (של רמש״ש, נויבוער, ועוד), או שנטפלו לאיזה מאמר מענינו ושלא מענינו. הקפדתי להשתמש במהדורות מדעיות ובקשתי עד מקום שידי מגעת שלא להכשל בשבושי דפוס ולהעמיד את הנוסח על תקונו. ביותר נסתיעתי בספרי החקירה של מומחים, העוסקים בפלוסופיה העברית ובסמוך לה.

י. הואיל וספרות הקראים היא עדין קרקע בתולה, ראיתי לי צורך מיוחד לדלות מתוכה את המונחים המקוריים שבה ולנצלם לטובת הלשון והספרות העברית.

יא. מרובים גנזי כתבי־היד של ספרותנו התרגומית במקצוע הפלוסופיה. והרי אף כשאין ערכם גדול עכשו בבחינת המחשבה, אין לזלזל בהם בבחינת הלשון. לפיכך יגעתי לטפל ולחטט בהרבה כתבי־יד — ביחוד בכת״י של ברלין, ברסלוי, המבורג, ליפסיה, מינכן — ולהציל מן השכחה את המעולים שבהם; לרבות גם מונחים בלתי שכיחים, ״מלים בודדות״ (hapax legomena), שלא הגיעו עדין לידי קנין לשוני, ובלבד אם הוכשרו בצורתם העתיקה או בעֲבור צורה, למלא איזה חסרון בלשון ולהרחיב את תחומיה.

*

והריני להחזיק טובה לד״ר משה נחום צוֹבֶּל, לא בלבד שהשתתף במדה מרובה בעבוד החומר וסדורו, בתרגומי המונחים ופרושיהם, אלא הוסיף עליו מתוך הבחנה יפה נופך משלו במראה־מקומות חדשים ובהערות מדעיות, ביחוד בנוגע למקורם הערבי של מונחים. ברי לי, על־ידי עבודת סיוע זו, המוצנעת בין השטין, השביח המלון בכמה בחינות, ומן הדין שיקרא שמו של ד״ר צובל על השבח הזה.

התוכן של כל חלקי המלון

חלק ראשון: הקדמה; המונחים מאות א עד ח·

חלק שני: המונחים מאות ט עד מ·

חלק שלישי ורביעי: א· המונחים מאות נ עד ת; ב· מלואים: א — ת;

ג· מונחים מחודשים על ידי; ד· Index (רשימה של מונחים

באשכנזית ובאנגלית בצרוף תרגומיהם שבעברית)·

ראשי־תבות וציונים

רמש״ש — משה שטינשנידר (Hebr. Üb.).

C — David Cassel

* — מורה על חסרון בנין הקל·

חלק ראשון
א–ח

למזכרת אמי הרבנית

ליבה ינטה

בת הגאון

ר׳ ברוך מרדכי ז״ל ליבשיץ

שנפטרה בלובלין ח׳ טבת תרפ״ה.

א

אָב, בהשאלה לענינים מפשטים ורוחניים: דבר שהוא מקור וסבה לדבר אחר, או עִקר במעלה ובחשיבות, או דוגמא ללמוד מתוו, או יסוד לדבר, או כולל ומקיף דברים הרבה, וכדומה (Ursprung, Urgrund, Ursache, Grundprinzip, Urform, Paradigma usw).

„אב הטומאה”, „אבות נזיקין”, „אב מלאכה”, „אב לכולם”, „זה בנה אב” וכו׳. אבות המבטא (ר״ל התנועות) שבעה (תשובת דונש בן לברט; מנחם בן שלמה, המזכיר י״ז מ׳). נהפכו מאב אל אב (תשובת דונש ה׳ וכ״א), ר״ל: מתנועה אל תנועה אחרת. אבות המעלות והחסרונות — שלשה (אמונה רמה ג׳). אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הצבור (משנה תורה, הלכות תפלה א׳). קצת מצוות שהן כמו אבות למצוותיה של תורה (רמב״ן לשמות כ״ה א׳). אבות המאמר = חלקי המאמר היותר חשובים, לאמר: שם ופעל (חלקת הפעלים צ״ו). אבות הבנינים = הבנינים הפועלים (aktive Konjugationen). אבות החשבון (משפטי המגבילים ז׳) = ארבעת מעשי החשבון היסודיים: חבור, חסור, כפל וחלוק. אבות הידיעות, אבות הלמודים, וכיו״ב. ובנגוד לתולדה: הקדמה הגיונית (Prämisse), או סבה הקודמת בזמן או בטבע. — התולדה קודמת לאב והמסוֹבב לסבתו (מורה הסגנון קנ״ד).

אב הוא גם כנוי להחומר הקדמון וליסודות (Urstoff; Elemente).

ויצאו מהם שלשה אבות, והם אויר ומים ואש (ס׳ יצירה ו׳ א׳). כי היסודות נקראות אמות ואבות ושרשים ועקרים, יסודות וממשים, שכל אלה אחד (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה, כת״י, העתקת משה בן יוסף; עי׳ רמש״ש תמ״ז, הערה תקל״ג).

אב יסודי = Grundprinzip (מיזס). אב ואם בהוראת דמיון וחבר (Analogon). „אין לה אב ואם”.

עי׳ ערך אֵם.

אַבְהוּת, אָבוּת, מעמד האב, יחס האב אל בנו (Vaterschaft).

שאין אבהות לגוי (רש״י לבראשית כ׳ י״ב, גרסת כ״י). כי האב והבן, עם היות כל אחד מהם עצם בעצמו, הנה מצד האבות והבניות הם במצטרף (אמונה רמה א׳ א׳, ההצטרפות). ואמנם יאבד באבדן אחד המצטרפים ענין ההצטרפות, כאשר מת האב ונשאר הבן ונאבד ענין האבות (שם א׳ ז׳). עד שיהיה אמרך נפש וגשם כאמרך אבות ובניות (שם).

עי׳ ערך בניות.

אֲבִיּוֹנָה, תשוקה ותאות בשרים (Leidenschaft, Sinnlichkeit, libido sexualis).

ותפר האביונה (קהלת י״ב ה׳). עד ימי הזקנה שתופר האביונה (בשמים ראש ק׳ כ׳). רשע עבד לאביונה (ר״י סטנוב, אסף ב׳ י״ז).

אַבִּיר, אביר הפילוסופים = ראש הפילוסופים: אריסטו (עי׳ רמש״ש תצ״ב).

אֲבָל, כמו אמנם בהתחלת מאמר או פרק, הוראתו: בנוגע ל··· (was··· betrifft).

אבל הכניעה וכו׳; אבל באור חלקי הכניעה וכו׳; אבל הסבות אשר תהיה הכניעה והשפלות בעבורם וכו׳; אבל באיזה ענין חייב להתנהג בכניעה ובשפלות וכו׳; אבל אופני קנות הכניעה וכו׳; אבל המנהגים שראוי לנהוג בהם בעל הכניעה וכו׳ (חו״ה, הכניעה א׳–י׳).

עי׳ ערך אולם, אך, אם, אמנם.

אֶבֶן, א׳) האבן הקדומה: כנוי להחומר הקדמון (Urstoff, ὕλη πρώτη).

היסוד הפשוט והמעין והממש והאבן הקדומה ויסוד (פי׳ רס״ג לס יצירה, כת״י, העתקת משה בן יוסף). אבן הקדומה הנקראת ממש קדמונית (שם; עי׳ רמש״ש תמ״ז, הערה תקל״ג).

עי׳ ערך אב, אם, היולי, חומר, יסוד, ממש.

ב׳) בחכמת החשבון: טור קטן (Rubrik, Feld).

כאשר תרצה לחבר מספרים כמה שיהיה, ראוי שתכתב כל מספר ומספר מהם בטור אחד ותחלק הטורים לאבנים. האבן הראשה תכתב בה מה שבמספר ההוא מהמעלה הראשונה (מעשה חושב לרלב״ג, נ״א).

ג׳) אות (Buchstabe).

שתי אבנים בונות שני בתים, שלש אבנים בונות ששה בתים, ארבע אבנים בונות עשרים וארבעים בתים וכו׳ (ס׳ יצירה ד׳ ז׳; עי׳ כוזר ד׳ כ״ה והערת דוד קסל שם, עמ׳ שנ״ה).

ד׳) אבנים, תמונות הפעלים (Verbalformen).
אבנים שלמות (רד״ק) = פעלים שלמים; אבני גזית = פעלים נחים וחסרים. אבנים עוברים, אבני העתיד, אבני הקל. אבן הראשה = תמונת הנסתר בעבר הקל, וכיו״ב (עי׳ לויאס, אוצר חכמת הלשון).

ה׳) מדה במשקל השיר = Versfuß (עי׳ ח. ברודי, שטודיען א׳ כ״ב, הערה א׳).

ו׳) דומם, מחצב, מוצא (Gestein, Mineral).
הגופים המחצביים והאבנים ומיניהם (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ב׳ ז׳). באבני מחצב המתילדים מן הארץ ובמוצא המתכות (ר׳ גרשון בן שלמה). ״ס׳ האבנים״ המיוחס לאריסטו (ע׳ רמש״ש רל״ו ור״מ).

ז׳) בצֵרוף שמות או תארים אחרים:
אבן שואבת, מושכת, זוחלת: האבן המושכת אליה את הברזל (Magnet). אבן החכמים או אבן הפוך: אבן דמיונית שלפי אמונת האלכימיים יש בה סגולה להפך המתכיות הפשוטות ליקרות (Stein der Weisen).

אַבְנִי, מענין האבן; מחצבי (steinartig; mineralisch).
כמו שהוא מן הנמנע המצא פעולה אשית במה שאינו אש וכו׳ או פעולה אבנית במה שאינו אבן (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ט׳). אחר כך עיין בגופים המתדמים החלקים הנהוים מהיסודות, כמו האבנים והגופות האבניים והדומה להם (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה ג׳ ג׳).

אָבָק, צורת האבק: אותיות המספר הערביות העתיקות (Staubschrift).
חשבון האבק: חשבון בצורת האבק (עי׳ רמש״ש ת׳ ותקנ״ח).
עי׳ ערך חשבון.

אַבְקוּת, צבע האבק, מראה עפר (graue Farbe).
מפני שהאור כשיהיה באויר ויבדיל בין האבקות והשחרות שבתוך האויר (אותות השמים לאריסטו, כת״י, תרגום ר״ש ן׳ תבון).

אֲבָקִי, מטבע האבק ומסגולתו (staubartig; pulverförmig).
בין שתהיה הרפואה נוזלת או מזור אבקיי (קאנון ג׳ ג׳ ב׳ ז׳). עפר האבקי הוא מין עפר אשר הוא דק מאד כאבק (ברוך לינדא, ראשית למודים ח׳).

אֵבֶר, אברים כליים — "מה שהוא תשמיש וכלי לאדם, יעשה בכל אחד מהם מה שהוא לו בטבע" = Organe (ס' היסודות לר"י הישראלי, עמ' ו').
אברים מתדמים החלקים, כמו הבשר והגידים והעורקים והעצמות (שם).
אברים ראשיים (מו"נ א' ע"ב) = המוח והלב והכבד. אבר המשוש (ר"י אלחריזי, מו"נ ב' ל"ז). אברי האותיות (מקנה אברם י"ז) = כלי המבטא.
אברי המאמר (אהל משה רפ"ח ועוד) = Satzglieder, Satzteile. בהגיון: אברי החלוקה = membra divisionis.
חובות האברים, עי' ערך חובה.

אֶבְרִי, בעל אברים; המתיחס על האברים (organisch).
עצם אברי (רמב"ע, ערוגת הבושם, ציון ב' קנ"ט). הכליות הם איבריים בשריים, עצביים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד').
עי' ערך כליי.

אֶגְרוֹן, **אַגְרוֹן**, מאסף, ילקוט, וביחוד: ספר דקדוק ומלון (lexikographisches oder grammatisches Werk).
"האגרון" לרסע"ג, ספר האגרון לשון הקדש וכו' (הקדמת האגרון הנ"ל). ושָת ספר אגרון בדעת ובכשרון (דונש בן לברט). ספרי הדקדוקים ואגרונות (אשכל הכפר ליהודה הדסי, קס"ג ד').

אִגֶּרֶת, כמו מאמר: חבור קטן בענין מחקרי (Werkchen, Abhandlung, Traktat).
כפי מה שעשה המופת הקבאיצי באגרת המרחקים (מו"נ ב' כ"ד). החכם בן רשד חבר אגרת, הביא בה הספק הזה (ר"מ נרבוני למו"נ א' ל"ז). והפילוסופים המשאיים וכו' בספריהם הידועים ובאגרותיהם המפורסמים (ר"י ש"ט, כבוד אלהים ט"ו:). אמר בסוף אגרת אפשרות הדבקות וכו' (שם).
אגרת חי בן מקיץ לן' סינא; אגרת בעלי חיים לר' קלונימוס בן קלונימוס; אגרת הדבקות (חיואן בן יקטאן) לן' טופיל; אגרת השמד, אגרת תימן, אגרת תחית המתים לרמב"ם, והרבה כיו"ב.
עי' ערך דבר, חבור, מאמר.

אֵד, חלק מתנדף מחומר נוזל או מוצק (Dunst, Dampf, Gas).
וכ"ש אם הודו בהיותו אד קודם היותו מים (אמונות ודעות א' ד'). והחלק הנִתק אל דמות האויר היה איד או קיטור, לא אויר ראוי להתנשם בו (כוזרי ה' י"ד). והארציות כבר נמזגו עמהם אידים ועשנים על שיעורים

מתחלפים (אמונה רמה א׳ ו׳, כחות הנפש). שהארץ כשתתלהב לתנועת השמש עלה יעלו ממנה מינים מן האידים, האחד האיד החם היבש, כשלא יהיה בו שום ליחות, והאיד החם הלח, כשיהיה בו קצת ליחות, והאיד הקר הלח, כשיהיו המים גוברים עליו (אותות השמים לאריסטו, העתקת ר״ש ן׳ תבון). אחר כך חקר המעורבים מהם (מן היסודות) העירוב הראשון וכו׳, כמו העשן והלהב והאיד (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ג׳ ג׳). וחקר מיני האידים המתפשטים בהם והודיע איזה מהם אשי ואיזה מהם אוירי ואיזה מהם מימי ואיזה מהם התערב בו מחלקי הארץ (שם).

עי׳ ערך אוירי, קיטורי.

אֲדוּת, אֲדִיּוּת, טבע האד; חֵלק אדי (dunstförmiger Körper; Verdunstung, u. ä.).

והחלק הדק שבנזון מתהוה ממנו אידות דק וכו׳, והיותר זך ודק מזה האידות הוא הולך אל חלל הלב (רש״בץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד׳). לפי שבלב הוא החיים היסודי וכו׳, וצריך לנשב עליו כדי שיכנס בו אידיות לרחף עליו (שם מ״ו:). יקרה ממנו האידיות המוליד לליחות (קאנון י״ג א׳ י״ג). כי החום כשיהיה יותר נוטה אל האידיות וכו׳ אז הוא מעיפוש שני המררות (פרקי משה י׳).

אֲדִי, מטבע האד (dunstförmig u. ä.).

לפי שהריאה היא מקור האויר האדיי בבעלי חיים (רבנו נסים, פי׳ ס׳ יצירה). ולפעמים יהיה האויר העולה אידיי עבה (אמונה רמה א׳ ב׳). הרוח האידיי (קאנון א׳ א׳). העצם האידיי (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ג׳ מ״ה).

אֲדוֹנוּת, מ״ר **אֲדוֹנִיּוֹת**, מעמד האדון ותכונתו (Herrschaft, Herrentum).

והאדון פעמים יהיה אדון ראשון ופעמים אדון שני. ופעמים יהיו אלו שתי האדוניות בסוג מה כמו עבודת האדמה דרך משל או הנגרות או הרפואה (התחלות הנמצאים לאלפראבי, עמ׳ מ׳). ומעמד אנשי המדינה באדונות ובעבדות (שם מ״ד).

עי׳ ערך אדנות.

אָדוּק, אחוז וְדבוק (eng verbunden, anhaftend, inhärent).

שלשה אוהבים, שלשה שונאים, שלשה מחיים, שלשה ממיתים וכו׳, וכולם אדוקים זה בזה (ס׳ יצירה ו׳ ג׳). אעפ״י שנקראו לבושין, הם

אדוקין בו כשלהבת קשורה בגחלת (ריקנטי, בראשית). וכן בכל המדות אל הפעולות הנאצלות מהן, אף כי כולן אדוקין זה בזה (שם, וישלח; מצוי הרבה, ביחוד בספרות הקבלה).

אֲדִיקוּת, הצמדה ודבקות חזקה (Inhärenz).

האדיקות אשר לכתר באין־סוף (ר״מ קורדובירו, אילימה, עין הבדולח).

אָדָם, אדם גדול: כנוי לכלל המציאות (Makrokosmos).

שהעולם בכללו הוא איש אחד, וזה דבר ביארו אותו רבים מן הקודמים, עד שהם יקראו העולם אדם גדול והאדם עולם קטן (מלחמות השם ו׳ א׳ ד׳; ע״ע חו״ה, הבחינה ד׳ ומו״נ א׳ ע״ב).

עי׳ ערך עולם (עולם קטן).

אדם כולל: אשר יקנה הטוב הכולל למדינה (ס׳ הגדרים).

אדם קדמון, בספרות המקובלים: תחלת התגשמות האצילות מהאין־סוף.

אישתמודע דאית אדם קדמון לכל הקדומים (תקוני זהר, תקון א׳); עוד יש אדם קדמון וכו׳ ונקרא קדמון להורות כי הוא קדמון לכל אצילות (ר״מ קורדובירו, פרדס, ערכי הכנויים). ואמת הדבר כי בלי אמצעות לא המציא (הבורא) כי אם עלול אחד הנקרא אדם קדמון, ובמצועו האורות והספירות והפרצופים של עולם הא״ס ועולם האצילות (שער השמים לר״א אירירה, ח׳).

אֲדֻמָּה, מרה אדומה, אחד מארבעה החלטים שבגוף (die „rote Galle“, sanguinisches Temperament).

ברא את האדם על ארבעה טבעים, שיש בו הדם לעומת האויר וכו׳ והמרה האדומה לעומת האש וכו׳ (תקון מדות הנפש לרשב״ג). מה שהוא מן המרה האדומה הולך אל כיס המרה (חו״ה, הבחינה ה׳). ובני אדם גם כן שונים זה מזה וכו׳ אם יטה עם המרה האדומה עמו המהירות והקלות וכו׳ (כוזרי ה׳ י׳). חולי המלנקוליה המתהווה משריפת הדם והאדומה השרופה (ר״י אברבנאל לשמואל א׳ י״ו). והנה האדומה נפרדת מהדם והולכת אל כיס המרה (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, ח״י ד׳).

עי׳ ערך חלט, טבע, מזג.

אֲדָמִי, המתיחס אל האדמה, מטבע האדמה (irdisch).

חומר האדמיי (ר״י אברבנאל, כי תצא).

עי׳ ערך ארצי, בשרי, גשמי, חמרי.

אַדְמִי, בעל מרה אדומה (sanguinisch, Sanguiniker).
על הרוב המשוררים והמנגנים הם שחוריים ואדומיים (ר״י אברבנאל לשמואל א׳ י״ו). הליחה האדומיית (הנ״ל למלכים א׳ ג׳). ורוב החכמים הם אדומיים (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ה׳ י״ג).
ע׳ ערך בלגמי, דמי, ירוקי, לבני, שחורי.

אַדְמִיּוּת, טבע אדם אַדְמִי (sanguinisches Temperament).
והכחושים יותר ראויים להקיא לאדומיותם (קאנון א׳ ד׳ י״א).

אַדְנוּת, כמו אדונות, שלטון וממשלה (Herrschaft, Macht, Herrentum).
וקבל מלכותו ואדנותו (ב״ר צ״ג). והתבוננתי במה שראוי לאחד האמת מן האדנות (חו״ה, הקדמה). ואדנות האיש הזה היה אדנות הראשונה ושאר האדְנִיות האנושיות מתאחדות בזאת (התחלות הנמצאים לאלפראבי, מ״א). ומדרגת אדנְיותיהם (שם מ״ד). כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים (רש״י לישעי׳ י״ט ד׳). וכן תאמר באדון ובעבד, שכנוי האדנות אין לו בטבע, רק מפני שהוא מיוחס לדבר אחר וכו׳ (רוח חן י״א). אדון לכל נמצא אשר המציא, שופט יצוריו באדנותו (עמנואל, מחברת ד׳). ״שֵׁם אדנות״.

אַדְנִי, מסגולת האדון, הָדור, מכובד וכדומה (herrlich, ehrwürdig).
והתחבולה האדנית = subtilitas venerabilis (רמש״ש).

אַדְרַבָּא, במיתודולוגיה התלמודית: כמו איפכא מסתברא, סברה המתנגדת נגוד גמור למה שנאמר בתחלה (im Gegenteil).
ויותר חזק מזה יהיה כשנסיר הקושי ממאמרנו ונשליכהו על דעת החולק אתנו, או שהראיה שהביא להכחיש מאמרנו נחזירה ראיה למאמרנו—וזה נקרא אדרבא או היא הנותנת או משם ראיה (דרך תבונות לרמח״ל, כ״ב).

אֶדֶשׁ, עצם, עִקר, ממש, יש (Substanz, Wesen).
מפני שאדש עקר הנפש הוא עקר שכלי וכו׳ ומאיר יותר מזוהר אדש הכוכבים והפלכים (ר׳ ברכי׳ הנקדן, ס׳ מצרף, הוצ׳ ד״ר גלנץ, פסקא ל׳). והיא עצם הנפש אדש נקי וממש מאיר (שם פסקא מ״ח)* לממש ואדש לא נשׂערהו (נוסח כת״י בשיר היחוד ה׳; גרסת ספרי הדפוס: וגודש).
ע׳ ערך יש, ממש, נצב, עִקר.

*) אדשא בסורית ענינו: צורה, עצם; נגזר מיונית εἶδος.

אוג׳ אוֹגָה׳ הנקודה במסלול הלבנה שהיא במרחק היותר גדול מן הארץ (Apogäum).

וזו התנועה נקראת תנועת האוגה והוא גובה הירח (שבילי אמונה לר״מ אלדבי׳ ב׳ ב׳). וחלק הגלגל היוצא אשר הוא יותר רחוק ממרכז העולם יקרא גובה רום ובלשונם אוג (עיון שבעה כוכבי לכת׳ כת״י׳ תרגום יהודה בן שמואל שלום; עי׳ רמש״ש תרל״ב).

עי׳ ערך גֹבה (גבה רום).

אוֹדוֹת׳ א) סבה ועלה (נמצא בהוראה זו אצל ר״י חיוג; עי׳ אוצר חכמת הלשון ללויאס).

ב׳) מקרים׳ מאורעות׳ מסבות הענינים (Umstände, Anlässe, Begebenheiten u. ä.).

וסומכות את טענותיו להעמיד נטייתו ולחזק **אודותיו** ולחבר פרידותיו (חו״ה׳ הקדמה). ידענו כי יש לה **אודות** ומקרה (מחברת מנחם בן סרוק). מיני ענינם ומשפט **אודותם** (שם י״ט). **אודות** הענין = המשך הענין (שם ע׳). ולדעת **אודותיה** ולהתבונן סודותיה (ס׳ זכרון לר׳ יוסף קמחי׳ א׳). ולכל **האודות** הרי לנו להודות (ראב״ע׳ שיר ועל כל). ולו היו **אודותי** וקורותי בספר נצמדים׳ לא ישאם צמד פרדים (עמנואל א׳). ועם על כל אלה **האודות** אבא לשבח ולהודות וכו׳ (ר״מ אלדבי׳ שבילי אמונה׳ חתימה).

אַוָּז׳ אוזים׳ אוזות׳ כנוי לאנשי הכתה הדתית שיסד המתקן הטשֶׁחי יוחנן הוס (Hussiten).

ויתנו לב מלכי הערלים להלחם בבעלי אמונה ההיא אשר יקראו **אווזות** וכו׳ (מעשה׳ הליכות קדם׳ הוצאת פאלק).

עי׳ ערך כת.

אַוִּיר׳ אֲוִיר׳ א) אחד מארבעה היסודות׳ ונקרא ג״כ רוח (Luft).

שלש אמות אמ״ש׳ בעולם: **אויר** ומים ואש (ס׳ יצירה ג׳ ד׳). כי לא יתכן להיות עפר ממעל לאש בטבע ולא **אויר** תחת המים בטבע (אמונות ודעות א׳ א׳). כי האלהים ברא את רוב העולם על ארבעה טבעים׳ להיות הוית תחלתו מארבע יסודות הידועים׳ ולעומת זה ברא את האדם על ארבעה טבעים׳ שיש בו הדם לעומת **האויר**׳ והלחה הלבנה לעומת המים וכו׳ (תקון מדות הנפש לרשב״ג). עמידת הארץ באמצע׳ והמים סמוכים לה

למעלה ממנה, והאויר סמוך להם, והאש למעלה מכולם (חו״ה, הבחינה ד׳).
ומתי ראינו גשם אשי ואוירי נכנסים בחומר הצמח והחי, עד שנגזור
שהוא מורכב מהארבעה כולם: אש ואויר ומים וארץ (כוזרי ה׳ י״ד).
והחֵלק הנִתָּק אל דמות האויר היה איד או קיטור, לא אויר ראוי
להתנשם בו (שם). כי המים כאשר נשתנו אל אויר וכו׳, או האויר
כשישתנה אש וכו׳ ואנחנו נמצא אלה הארבעה, אשר כבר קוים ונתאמת
היותם יסודות למתכות ולצמחים ולבעלי חיים וכו׳, ישתנו קצתם אל קצת
(אמונה רמה א׳ ב׳). זה הכדור בכללו מחובר מן הגלגלים ומן היסודות
הארבעה וכו׳, מרכזו כדור הארץ, והמים מקיפים בארץ, והאויר מקיף
במים, והאש מקיף באויר, והגשם החמישי מקיף האש (מו״נ א׳ ע״ב).
״ס׳ האויר״, כך מכונה ספר ״אותות השמים״ (האותות העליונים,
הרשומים העליונים) *) לאריסטו ״במדרש החכמה״ כת״י, ובשאר מקורות.

ב׳) אֲוִיר ‑קַדְמוֹן, בספרות הקבלה: כנוי לספירת תפארת, גם לספירת כתר.
אויר הקדמון שהוא הכתר (החייט, פרוש על מערכת אלהות ג׳). אויר
הוא תפארת, עוד הכתר ג״כ נקרא אויר, ויש בו ב׳ בחינות: בחינה א׳
נקרא אויר שאינו נתפס וכו׳ והבחינה הב׳ נקרא אויר הנתפס (רמ״ק,
פרדס כ״ג א׳).

אֲוִירִי, אֲוִירִי, המתיחס על האויר, מטבע האויר (luftartig, luftförmig, u. ä.)
וחבר אליו (אל גוף האדם) עצם רוחני אוירי**), דומה לרוחניות
הגשמים העליונים (חו״ה, הבחינה ה׳). ומתי ראינו גשם אשי ואוירי
נכנסים בחומר הצמח והחי (כוזרי ה׳ י״ד). כי הצורה האוירית כבר נעדרה,
ואיך תקבל הצורה המימית? (אמונה רמה א׳ ב׳). החלק הראשון (של החומר
הראשון) קבל צורה אוירית ונהיה בה יסוד האויר (רוח חן ז׳). המים
הנמצאים מכח העב האוירי והאד מכח הלחות (ר״מ קורדובירו, אילימה ד׳).

אוּלָם, כמו אמנם הבא לפרט את האמור למעלה בדרך כלל, והוראתו
קרובה למשמעות בנוגע ל··· (was . . . betrifft).
והענינים המטעים שמונה סוגים, מהם במקרה, ומהם המשיגים, ומהם
מקומות וכו׳, אולם מה שהוא במקרה, הנה הוא וכו׳, וזה שני חלקים

*) De Meteoris
**) עפ״י הגוף הערבי צ״ל אורי; ע׳ בספרו של דוד קויפמן ע״ד התיאולוגיה של
בחיי, כ״ז, הערה ה׳.

וכו׳ ואולם החלק הראשון וכו׳ והוא יַטעה בידיעה הפועלת לאמות והציור. אולם ההטעייה בציור וכו׳ (כל מלאכת הגיון לאבן רשד, נ״א:; ע״ש כל המאמר).

ע׳ ערך אבל, אך, אם, אמנם.

אִוֶּלֶת, כמו סכלות במשמעות חסרון ידיעה (Unkenntnis, Unwissenheit).

במדע אמרתם שאין מדע או באולת? (אמונות ודעות א׳ ד׳).

און, בהוראת מין (Gattung).

ולא נחשבהו לעִקר ונצב, ולא למין וכל און וכל נקצב (שיר היחוד ה׳).

אוף, **אוֹפֶה**, **אוֹפִי**, תכונה, טיב, טבע (Natur, Charakter).

עמד על אופו של פלוני (ירושלמי שקלים מ״ה ד׳; ויקרא רבה ל׳ ב׳). נשמה — זו האופה (ב״ר י״ד). אין אתה יכול לעמוד על אופי של אומה הזאת (ירושלמי שקלים א׳ מ״ה). אין אנו יכולין לעמוד על אופי של דוד (ויקרא רבה ל׳). ״אופי ספרותי״ וכיו״ב.

אוֹפִי, המתיחס על האוף (charakteristisch).

״הערה אופית״ וכיו״ב (מצוי בספרות החדשה).

אוֹפַן, בחכמת התכונה: עגול, כדור; גלגל; אופק (Himmelskreis; Sphäre; Horizont).

אופן ארבעה צירים = העובר על ב׳ צירי העולם ועל ב׳ צירי המזלות (נחמד ונעים לר״ד גנז, ב׳ ל״ח). אופן הגובה, אופן גלגל הגובה (צורת הארץ לראב״ח, עמ׳ כ״ו, כ״ט ול׳); אופן גדול (שם ו׳); אופן דומה, דומה לאופן המזלות (שם י״ג וי״ז); אופן חצי היום = Meridian (שם ח׳); אופן יוצא, יוצא המרכז = exzentrischer Kreis (שם י״ג וי״ח); אופן ישר (שם ט׳); אופן המזלות = גלגל המזלות (ס׳ העבור לראב״ח, י״ז); אופן המישור = Himmelsäquator (צורת הארץ לראב״ח, ה׳, וס׳ העבור י״ח); אופן המפרש, המפריש = astronomischer Horizont (ס׳ העבור י׳ וצורת הארץ ה׳); אופנים מתמוטטים = geneigte Horizonte (צורת הארץ ט׳); אופן נוטה = Mond-ekliptik (צורת הארץ י״ז, י״ח, כ׳, ל״ג); אופן סובל (צורת הארץ י״ב וי״ז).

ע׳ ערך גלגל; ועי׳ מאמר י. אפרת ע״ד המונחים הפלוסופיים בתקופה הקודמת לתרגומי התבונים ברבעון JQR (אוקטובר 1926).

אוֹקִימְתָּא, במיתודולוגיה התלמודית: הגבלת מאמר סתמי בתנאי מיוחד (Beschränkung eines allgemein gefaßten Satzes auf einen bestimmten Fall).

דרך באור הנקרא אוקימתא והוא באור תנאי במאמר, דהיינו שלא נבאר כלל ההגדה ומלותיה וכו', אבל נגבול המאמר באחד התנאים, והוא כשנאמר: הכא במאי עסקינן, או הא מני ר' פלוני הוא. וכן: לא שנו אלא שיכול לכון לבו וכו' (דרך תבונות לרמח"ל, ס' כ"ו:).

אוֹר, א') הפך החושך (Licht).

מיני האור: אור נוקב = durchsichtiges Licht; אור בהיר = zurückstrahlendes Licht; אור נראה = sichtbares Licht (עי' כוזרי ד' ט"ו). — אור חוזר, אור מבצבץ: האור הנתז לאחור משֶׁטח מלוטש (Reflexlicht). אור ישר, אור חוזר (קל"ח פתחי חכמה לרמח"ל).

החושך איננו היפך האור, אבל הוא העדר האור (אמונות ודעות א' ד'). ומהם האור והחושך, כי תועלות האור נגלות ונראות, אך החושך תועלותיו נעלמות וכו' (חו"ה, הבחינה ה'). ומפני שהחושך אינו דבר, כי אם אפיסת האור ואבדתו (ראב"ח, ס' העבור א' ט'). נאמר שהאור והניצוץ מעצם השמש, ואינו כן, אך הגופות נפעלות נכחם ויאורו בהם (כוזרי ב' ז'). בעלי החשך והאור = Manichäer (שם ה' י"ד). האור הוא ענין באויר יתחדש בו כשהזריח עליו גשם מאיר, וכאשר סר הגשם המאיר, נשאר חשוך וכו', הנה החשך הוא העדר דבר, ואיננו דבר (אמונה רמה ב' ב'). ודע כי הכחות המגיעות מן הגלגלים לזה העולם וכו' ארבע כחות, כח יחייב הערוב וההרכבה וכו', וכח יתן הנפש הצומחת לכל צמח, וכח יתן הנפש החיה לכל חי, וכח יתן כח הדברי לכל מדבר, וכל זה במצוע האור והחשך וכו' (מו"נ א' ע"ב). ולא יאמר (קצת המעתזלה) כי החשך העדר האור ולא שהמנוחה העדר התנועה, אבל ישים מאלו ההעדרים קצתם נמצאים וקצתם העדר קנין, כפי הטוב לו באמונתו (שם א' ע"ג, הקדמה ז'). וכבר ידעת אתה המעיין כי ראש סבות ההויה וההפסד אחר הכחות הגלגליות האור והחשך, למה שימשך אחריהם מן החום והקור, ובתנועת הגלגל יתערבו היסודות, ובאור ובחשך ישתנו מזגיהם וכו', ושהחשך הוא טבע מציאות העולם התחתון כלו, והאור מקריי חוצה לו מתחדש עליו מחוץ, הלא תראה שבהעדר האור ישאר הענין הנח (שם ב' ל'). אבל יחסו (של השכל הפועל) להם (אל המושכלות) יחס האור אל הנראים, שישיבם נראים בפועל אחר שהיו נראים בכח וכו' (מלחמות השם א' ו').

ולפי שהאמצעי לא יקבל רושם המראים אלא כשיהיה בהיר, והיה האור נותן לו הבהירות, הוא מבואר שהאור אינו בזה הפוֵעל, אבל הוא מכין האמצעי אל שיהיה פועל (שם). וכן עושה כל דבר מאיר המתחקה באויר ובמים עם רבוי גונים ואורות וכו׳ בהיות האור המתחקה אחד פשוט, א״כ האור השמשי הפשוט, מפני שהוא כולל באחדות בעצמו כל מדרגות האורות והגונים, הוא נראה ומתחקה עם רבוי גונים ואורות בפירוד בגופים הנפרדים (וכוח על האהבה ליהודה אברבנאל). וכשיגיע האור בראות ובאויר והדומה לו, יהיה הראות במה שהגיע בו ממאור ראות בפועל (השכל והמושכלות לאלפראבי).

ב׳) בהשאלה: שכל, נפש, צורה; הכרה ברורה, דעת אלהים, נבואה; הענין האלהי, השכינה וכיו״ב (Intellekt, Seele, Form; Gotteserkenntnis; das Göttliche).

האור ההוא שנקרא שכינה (אמונות ודעות ב׳ ח׳). סימן החכמה הנראה בהרכבת האדם וכו׳ ואור השכל שייחד אותו בו הבורא (חו״ה, הבחינה ד׳). האחת צורה פשוטה וכו׳ וזהו האור הנברא ביום הראשון (הגיון הנפש לראב״ח ד׳). *) ואז היו ראויים להרָאות האור עליהם וההשגחה ההיא הרבוֹנית (כוזרי א׳ צ״ה). והיאך חל הענין האלהי באיש שהיה לב האחים וסגולת האב, מקבל לאור ההוא (שם א׳ ק״ג). שתשוב נפש האדם האלהית תפרד מחושיו וכו׳ ותהנה בראית האור המַלאכותי ושמיעת הדבור האלהי (שם). האור המושכל אשר חל בנפשו (של משה) מהנבואה, והאור המורגש אשר חל על פניו (שם א׳ ק״ט). כן הכבוד (ר״ל: השכינה) ניצוץ אור אלהי, מועיל אצל עמו ובארצו (שם ב׳ ח׳). ויש מי שלא יגיע למדרגת שיאור חשכו בו בברק וכו׳ ואפילו האור ההוא הקטן אשר יזריח עליו ג״כ אינו תדיר, אבל יציץ ויעלם וכו׳ (מו״נ, פתיחה). וכמו שאנחנו השגנוהו (את השכל הפועל) באור ההוא אשר השפיע עלינו וכו׳, כן באור ההוא בעצמו הוא משקיף עלינו (שם ג׳ נ״ב). הנפש אור הגוף והחכמה אור הנפש (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף). ויהיה אותו העולם הרוחני אור אחדותי, אין הפך בו ולא יכנסו בו המקרים (ס׳ העצמים החמשה המיוחס לאמפדוקלס, הוצ׳ דוד קויפמאן).

---

*) ע׳ מאמרו של י. אפרת Studies in Pre-Tibbonian Philosophical Terminology ברבעון JQR, (אוקטובר 1926).

ג׳) אור אין־סוף׳ אור עליון׳ אור פשוט׳ אור קדמון׳ אור צח׳ אור מצוחצח – בספרות הקבלה: הרוחניות שמלא את המציאות קודם שהתחילה האצילות׳

ויקראו (המקובלים) העלולים ספירות׳ ויאמרו שהג׳ הראשונים הם דבר רוחני׳ ויקראו אותם אור שאינו נתפס (עקרים ב׳ י״א)׳ האור המשתלשל מאין־סוף ב״ה כחיה באופן גדלה מעלתו ורוממותו׳ כי אין לאל יד יתר העלולים והנמצאים לקבלו׳ אם לא במיצוע העלול הראשון הזה (שער השמים לר״א אירירה׳ ח׳)׳ כי טרם שנאצלו הנאצלים ונבראו הנבראים היה אור עליון פשוט ממלא כל המציאות וכו׳ והוא הנק׳ אור א״ס (ר״ח ויטאל׳ היכל אדם קדמון׳ ענף ג׳) כתר עליון וכו׳ אור קדמון׳ אור צח׳ אור מצוחצח (עסיס רמונים י״א ז׳׳ בשם תקוני זהר)׳ דע שהרצון בכלל קראוהו הארה׳ וא״ס קראוהו אור פשוט (חוקר ומקובל לרמ״ח לוצאטו)׳

אור ישר׳ אור מקיף: הוא האור היוצא מן אדם קדמון לספירות דאצילות; אור חוזר: היוצא מכח הכלים וחוזר אל עתיק יומין; אור נערב: היסוד׳ שהוא מעורב בכחות שונים; אור שבעת הימים: ז׳ תחתונות של מלכות דאדם קדמון; אור הגנוז: החסדים דיסוד זעיר אנפין׳

עי׳ אוצר ישראל׳ ערך אור׳ ובביבליוגרפיה הרשומה שם׳

אוֹרוֹת׳ בקבלה: כחות הרצון של המאציל העליון׳
ואמת הדבר כי בלי אמצעות לא המציא כ״א עלול אחד הנקרא אדם קדמון ובמצועו האורות והספירות והפרצופים של עולם הא״ס ועולם האצילות (שער השמים לר״א אירירה׳ ח׳)׳ התחלת האצילות בזה האופן הנז׳ כי תחלה נאצלו י״ס בבחי׳ עיגולים והם י׳ כלים וכו׳ ובתוך הי׳ כלים אלו נתלבשו י״ס עצמות האורות (רח״ו׳ ע״ח׳ היכל א״ק א׳ ג׳)׳ עד״ז נקראים כחות הרצון מדות ואורות (חוקר ומקובל לרמח״ל)׳ — אורות = הפנימיות והצורות; כלים = החיצוניות והחומר׳

אוֹר׳ (פעל) בנפעל: כי השכל הנפשי אינו נאור בזה האויר וכו׳ כי האויר הוא אור לראות העין הגשמי׳ אבל הראות הרוחני אינו נאור בו (ס׳ העצמים החמשה המיוחס לאמפדוקלס׳ הוצ׳ דוד קויפמן בספרו חקירות ע״ד רשב״ג)׳ בהָפעל: כמו שהערפל הוא מואר מן האור׳ כן השכל האפשרי הוא נאור מזיו כח השכל הפועל (תגמולי הנפש ח׳)׳ שיתחלפו הנצוצות השמשיות

ויתרבו בהתרבות המקומות החשוכים המוארים מהם (מפעלות אלהים לר״י אברבנאל, ח׳ ה׳). ישקיף אל המושכל אשר מעצמו הוא ממנו נעדר ואשר ממנו יואר, יצטייר וישתלם (שער השמים לר״א אירירה, ה׳ א׳). האור יחזור לאחור מהשטחים המוארים (צ״ה רבינוביץ, אבן שואבת ט׳ פ״ד).

אוֹרִי, מסגולת האור ומטבעו (lichtartig).

וחבר אליו (אל גוף האדם) עצם רוחני אורי (כצ״ל), דומה לרוחניות הגשמים העליונים (חו״ה, הבחינה ה׳). ואין באותו העולם צל, כי הוא עולם אורי מלא אור (ס׳ העצמים החמשה המיוחס לאמפדוקלס, הוצ׳ דוד קויפמן). שהנפש אורית ועולמה אור פשוט (שם). כאשר גדרוה החכמים באמרם שהיא עצם אורי לא מתגשם, יניע עצמו ומה שתחתיו וישיג למה שתחתיו ממה שתניע אותו (שם). הגל האורי, חזיונות אוריים (צ״ה רבינוביץ, אבן השואבת ט׳ פ״ד).

אוֹרָנִי, כמו אורי (lichtartig, leuchtend).

העצמים האורנים (משכית האורות).

אוֹת, א׳) נרדף עם מופת (ע״ש): ראיה, הוכחה (Beweis, Beweisgrund, Argument).

שאתה יש לך יתרון עליהם באותות ובמופתים (אמונות ודעות, פתיחה). ואם ספר תורתכם מופת לכם, והוא בלשון ערבי, אין מכיר מופתו והאות שלו לועז כמוני (כוזרי א׳ ו׳). ומביא עליה אותות וראיות מחכמת השיעור וחכמת המנין (הקדמת חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח). מופת ענינו בלשוננו ידוע בענין אות או ראיה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). והראיות אשר יהיו בתמונה השלישית והשנית ייוחדו בשם האות (פי׳ אבן רשד לס׳ ההלצה, כ׳).

ב׳) מעין אומדן, רגלים לדבר (indicium).

הקש האות (באור אבן רשד לס׳ ההלצה, קע״א). והענינים שמהם לוקחים ראיות האות בטענה הסברית הם ששה, והם: המקום, הזמן, ההמשכות, הסבה, תוחלת ההשלמה ותקות ההעלמה (נופת צופים ע״א).

עי׳ ערך אֻמדן.

ג׳) אותות השמים, אותות עליונות: חזיונות האויר והרקיע (meteorologische Erscheinungen).

כשתסתכל בו ותבין כל מה שהתבאר במופת בספר אותות השמים (מו"נ ב׳ ל׳). ולא סר בה מְסַפֵּר ענינים טבעיים, אם ספור יסודות או ספור אותות עליונות וכו׳ (שם ג׳ כ"ג). "ס׳ אותות השמים" (Meteora) לארסטו.

עי׳ ערך אויר, דרך, רשום.

ד׳) מלה (Partikel).

עי׳ ערך מדבק, מלה.

אוֹת, (פעל), הסכים, התאים; גם: היה נאה וראוי (übereinstimmen; geziemen).

וכשיאות לשום דבר ענין האחד האמת ויתקיים לו, דין הוא שיאות לו שם המציאות וענינה (חו"ה, היחוד י׳). אך הלשונות והמכתבים וכו׳ מהם מה ששמותם נאותים הרבה בקרואים, ומהם רחוקים מהנאות להם (כוזרי ד׳ כ"ה). שהוא ראוי לשם ההוא ונאות לו (שם). ואם נבאר מה שצריך לבארו יהיה זה השתדלותנו בלתי נאות בהמון העם (מו"נ, פתיחה). והשתכל בזה הפרק ההשתכלות הראוי לו וישלמו לך פנות התורה כולם בו ויאותו לך לדעות עיוניות פילוסופיות (שם ג׳ י"ח). הם משתדלים שיאותו המוחשים לדעותיהם, ולא שיאותו דעותיהם למוחשים (נוה שלום לר"א שלום, ט׳ קפ"ח).

עי׳ ערך נאות.

אוֹתוּת, התאמה והסכמה (Übereinstimmung).

יש אותות ביניהם (אור ה׳ לר"ח קרשקש).

עי׳ ערך האותות, האתות, נאותות.

אוֹתִוֹיִי, מענין האות הנכתבת.

קול אותויי (אביגדור לס׳ המליצה, כת"י) = קול מחותך המשמש בלשון (vox literata). קול שאינו אותויי (שם).

אוֹתוֹתִי א׳) מופתי (demonstrativ).

משפטים אותותיים, הקדמות אותותיות (אבן בחן להיילפרין, ח׳).

ב) מורה על סימני המחלות (symptomatologisch).

מכללות הרפואה נבוא אל חלקיה שהם הסבותיי, ההתפעליי, האותותיי, ההנהגתיי, המבריא (אילם ליש"ר מקנדיה, ק׳).

אִזּוּן, א׳) שווי המשקל; שקול הדעת, בחינה (Gleichgewicht; Erwägung, Abwägen u. ä.).

בחשבון מחשבותיך וטוב אזונם (בחינת עולם ט״ז). בלתי מצורף אל איזון ומשקלות (דרך אמונה לר״א ביבאגו, הקדמה). האזון והחקירה היא בערך החכמים (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג׳ ו׳).

ב׳) ביחס אל הדפק: ערך הזמן שבין תנועה והמנוחה.

כונת האזון הנזכר במיני הדפק הוא ההקש בין זמן ההתפשטות עם זמן המנוחה אשר אחריה וכו׳ ולפעמים ימצא היחס על טבעו ויקרא טוב האזון, ולפעמים יתחלף, והוא אשר יקרא רע האזון (ס׳ הגדרים). אזון מוחלט הוא השומר השווי (שם). ונאמר שהדפק אם שיהיה טוב האזון ואם שיהי׳ רע האזון וכו׳ משתנה האזון ועובר האזון (קאנון א״ב, ג׳, בדפק א׳).

אֵזוֹר, א׳) עגול המזלות ברקיע (Zodiacus).

ונקרא אזור גלגל המזלות בעבור השנים עשרה מזלות הנרשם בו (אשפירא לראב״ח, ב׳). והנה הכוכבים אשר אינם באזור ימצא להם ג״כ מבוא בזה (מלחמות השם ה׳ ב׳). אזור המזלות ובלשונם זודיאקו (לוחות יוחנן חלבני, כת״י; עי׳ רמש״ש תרכ״ח).

עי׳ ערך אֲפֻדָּה, חגורה.

ב׳) אזור הארץ, נרדף עם אקלים: רצועה מרצועות הישוב (Himmelsstrich, Zone, Klima).

אזור החם, אזורים הממוצעים, אזורים הקרים (ברוך לינדא, ראשית למודים).

עי׳ ערך אֹפק, אקלים, ישוב, מחוז, פלך, רצועה, שטח.

אֹזֶן, א׳) כמו מאזנים: בחינה, מבחן (Probe).

האוזן והמשקל לדעת אם הסוד נכון הוא (עי׳ לויאס, חכמת הלשון ל״א).

ב׳) משקל השיר; גם בנין המלה ותמונתה = Metrum; Wortform. (עי׳ לויאס, שם).

אִזֵּן, שקל, ובמלאכת השיר: ערך לפי המשקל.

ואולי אוזנו בשירים ונשקלו במליצות (מו״נ א׳ ע״ד).

אָח, האחים הנאמנים, האחים הטהורים. שֵם סיעה מסיעות הפלוסופים הערבים (אכֿואן אלצפא) = die lauteren Brüder.

האחים הנאמנים (המבקש לרש״ט פלקירא, מ״ה; עי׳ רמש״ש מ׳).

עי׳ ערך כת.

האחים הדורשים, עי׳ ערך דרשנים, כת.

* **אָחַד׳ בפִּעֵל:** אִחֵד׳ חִבֵּר יחד (מצוי הרבה)· **בנפעל:** משותפות ונאחדות (רנ״ק)· **בהתפעל: א׳)** היה אחד׳ אחדי (eins, einheitlich sein). **אין האחדות עצם הדבר המתאחד** (מו״נ א׳ נ״ז)· מפני שהגוף כולו אחד **ומתאחד** (ר״י אלחריזי׳ מו״נ א׳ ע״ב׳ הקדמה ג׳)· **לא יתכן בשום פנים שיתנועע תנועה מסובבת מתאחדת** (הוא׳ שם ב׳ י״א)· **הוא אחד מתאחד בכחותיו כלהב האש בגווניו** (ס׳ העיון לר׳ חמאי גאון׳ כת״י)· **ב׳)** התחבר והתקשר (sich vereinigen). **והיודע יתאחד בידוע** (ראב״ע לשמות ל״ג י״ז)· **מהתאחד דעותם בהשגתו** (מו״נ ג׳ נ״א)· **בהתאחד העיוני והמעשי** (דרך אמונה לר״א ביבאגו׳ ל׳ ז׳)· **ויהיה אפשר מפני זה באיש השלם להתבודד שכלו וכו׳ ויתאחד בשכל הפועל** (רלב״ג לאיוב ל״ג)·

עי׳ ערך מתאחדים·

אֶחָד׳ א׳) המספר הראשון (die Eins).

האחד המניני (חו״ה׳ היחוד ז׳׳ ד״ה והחמישי)· **האחד האמתי והאחד העובר** וכו׳׳ האחד מהם מקרי׳ והוא העובר׳ והשני עצמי קיים׳ והוא האמתי׳ והאחד המקרי ג״כ הוא על שני ענינים׳ האחד נראה בו הרבוי והכלל והקבוץ׳ כסוג וכו׳ וכמין וכו׳ וכאיש וכו׳ וכצבא וכו׳; והענין השני מאחד המקרי הוא האחד הנאמר על האיש האחד וכו׳· אך האחד האמת יאמר ג״כ על שני פנים׳ הא׳ מהם במחשבה׳ והשני בפעל׳ והמחשבה הוא האחד המניני וכו׳; והענין השני אשר הוא אחד אמתי נמצא בפעל הוא ענין אשר לא יתרבה ולא ישתנה וכו׳ (שם׳ היחוד ח׳)· **והאחד יסוד החשבון** (עולם קטן עמ׳ מ״ח)· **האחד הוא טרם החשבון**׳ הוא מפאה אחת סבת כל חשבון׳ ומפאה אחרת הוא כל החשבון וכו׳ (ראב״ע לדניאל י׳ כ״א)· **כל מספר הוא באחד בכח׳ והוא בכל מספר במעשה** (הוא לשמות ג׳ ט״ו)· **האחד סוד כל חשבון**׳ והנה איננו חשבון׳ כי הוא עומד בעצמו (הוא׳ יסוד מורא י״ב)· **האחד סבת כל המספר ואיננו מספר** (הוא׳ ס׳ השם ג׳)· **האחד סופר את עצמו׳ ואין אחר סופרו׳ והוא יספור כל מספר** והוא שרש ויסוד וכו׳׳ והוא ההוה׳ וכל מספר הוה בעבורו וכו׳ (הוא׳ ס׳ האחד)· צריך האדם וכו׳ להתבונן ולהכיר בין **אחד האלהות ובין אחד המנין**׳ ולדעת כי אחד המספר יתחבר לכל המספר חבור עצמי וכו׳׳ אך **אחד האלהות הוא מתבודד בעצמו** וכו׳ (רמב״ע׳ ערוגת הבושם)· על כמה פנים יאמר לדבר שהוא אחד׳ א׳ מהם כשלא תהיה בו חלוקה נמצאת בפעל׳ וזה האופן היותר כוזב שיאמר בדבר שהוא אחד וכו׳׳ כאמרנו שראובן

ושמעון אחד באנושות, ומה שהוא יותר רחוק מזה, שיאמר לראובן הלבן ואבן לבן שהם אחד בלובן, ויאמר אחד לאחד במספר וכו׳ וזה האחדות יותר אמתי וכו׳ ומהם האחד בדבוק הטבעי כגשם האדם, וזה אחדות כזב ג״כ וכו׳ הנה כבר התבאר שגשם או דבר ממה שבגשם אינו אחד באמת, עוד נאמר ג״כ בעצמים השכליים הנבדלים וכו׳ שאין אחד מהם אחד באמת וכו׳ ואשר יקרא מחוייב המציאות הוא אפשר שיהיה אחד (אמונה רמה ב׳ ב׳ א׳).

ב׳) בל״ר: אחדים, המערכה הראשונה של המספרים (Einer).

ראשון לאחדים (סהל בן תמים, פי׳ ס׳ יצירה). והנה מפאת אחת האחדים תשעה וכו׳ (ראב״ע, יסוד מורא י״א). והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון, כי הוא סוף האחדים וראש העשרות (הוא, במדבר י״ד כ״ב). המערכת הראשונה, שהם האחדים (הוא, ס׳ האחד). תכה אחדי המכה על אחדי המוכה (עובר לסוחר א׳ ג׳).

אחדים ב... = שוים, מוסכמים (gleich, identisch, synonym).

כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין הרעות אשר לרשעים, אבל הן אחדות במין (רלב״ג לאיוב י׳). בתבות מתחלפות אחדות בטעם (נופת צופים ב׳ י״א).

״אחדים בטבע״, ״אחדים בשם״ וכיו״ב.

עי׳ ערך אחוד, מְסכם.

אֲחְדוּת, א׳) סגולת האחד (Einheit).

כי צורת השכל אחדות פשוטה, וצורת הכמות הרבה אחדיות מורכבות (רשב״ג, מקור חיים ב׳ י״ג). אתה אחד ובסוד אחדותך חכמי לב יתמהו (הוא, כתר מלכות). שאקלידס גדר האחדות בספרו ואמר כי האחדות היא אשר בה יאמר לכל דבר אחד, ר״ל כי האחדות קודמת לאחד בטבעה, כאשר נאמר כי החום קודם לכל דבר חם, ולולא האחדות לא היה נאמר על דבר מן הדברים אחד (חו״ה, היחוד ז׳). כי האחדות עילת הרבוי (שם, ח׳). דע כי האחדות הוא קודם האחד כאשר החמימות וכו׳ קודם החום (רמב״ע, ערוגת הבושם, ציון ב׳ קכ״ב). כי המספר או המנין הוא הרבוי הנקבץ מהאחדות, ומשמע האחדות בכאן הוא ענין הנמצא באחד אשר הוא נקרא אחד, והאחדות היא משכללת צורת האחד

ומקיימת תבניתו (ראב"ח, יסודי התבונה ומגדל האמונה, כת"י). שגדר המספר הוא רבוי הנקבץ מהאחדות או מן האחד (שם). האחדות הוא הענין אשר בו קוראין לכל אחד מהנמצאים בעולם אחד (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, א' כ"א). האחדות העצמותית ממנה רחוקה וכו' וממנה קרובה וכו' ואלה כלם אחדיות כוזבות וכו' ויאמר אחד לאחד במספר, וזה האחדות יותר אמתי מן האחדיות אשר קדמו וכו' ויותר כזב מזה האחדות אחדות הקבוץ וכו' ויותר קרוב אל אמתת האחדות אחדות ההתמזגות וכו' ויתר קרוב מזה אל אמתת האחדות אחדות הגשם הפשוט וכו' (אמונה רמה ב' ב' א'; ועי"ש כל הפרק). אמנם מה שצריך שיאמר בהרחקת הגשמות והעמיד האחדות האמתית, אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות וכו' (מו"נ א' א'). ואין האחדות כלל אלא בהאמין עצם אחד פשוט, אין הרכבה בו ולא רבוי ענינים, אבל ענין אחד, מאי זה צד שתביט בו ובאיזו בחינה שתבחנהו תמצאהו אחד (שם א' נ"א). וישיגו השמות והפעלים הזכרות והנקבות והאחדות והשניות והקבוץ (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, ב' ג').

שֵׁם האחדות, שם המורה על עצם אחד = nomen unitatis (אוצר הספרות א' [ב'] ס"ג, הערה ס"ה).

ב') הסכמה בדעות וברגשים = Eintracht (מצוי הרבה).

ג') בהלצה: הרחבת המליצה (congeries).

והאחדות הוא כשתעשה ההרחבה בתבות מתחלפות אחדות בטעם, או במאמרים מתחלפים אחדים בטעם, ר"ל שאין שם תוספת או חסרון (נופת צופים ז').

עי' ערך אספה, קבוץ.

אַחְדוּתִי, מתיחס על האחדות (einheitlich).

הצורה האחדותית (מקור חיים לרשב"ג, י"ב י"ו). פשוטים אחדותיים (שם ד' ל').

עי' ערך מתאחד.

אֲחָדִי, א') המתיחס על האחד או על האחדים; מלה בת אות אחת וכיו"ב; אחוד, שוה (einzeln; Einheit; Einer; identisch u. ä.).

מלים אחדיים (מנחם בן סרוק). ואלה קצות האחדיים (ס׳ הגלוי לר׳ יוסף קמחי, ע״ז). הקול האחדי (אשכל הכופר ליהודה הדסי, הנקודות). כי יתכן להיות הוזים מן השניים כמו מזים מן האחדיים (דונש בן לברט, ערך הוזים). מספר אחדי (המספיק נ״ד; חלקת השם קמ״ו). אחדיים המבטא, מתחלפי המובן (משולם דאפיאירה). אחדיים הרבה (רנ״ק).

ב׳) אחדיים = Monaden (בספרות החדשה).

ע׳ ערך יחידה.

אָחוּדִי, מה שהוא שוה ממש לחברו; (שֵׁם) נרדף או משותף; גם במובן אחדותי (gleichartig, identisch; einheitlich; synonym; homonym).

והם (ששה הפנים של השם אחד) אחודי דמיון שינויי פתרון (מנחם ן׳ סרוק, מחברת, שרש אב). ביחוד חביב בטוי זה על סופרי הקראים: אחודי גבול וחלוקי שֵׁם (מבחר לישעיה א׳). אחודי ענין (גן עדן לאהרן בן אליהו, ל״א; בשייצי מ״ז:). אחודי ענין וחלוקי עקר (מבחר לשופטים א׳). אחודי לשון וענין; אחודי לשון וחלוקי בנין (שם לשמואל א׳ ב׳ ולישעיה מ׳) אחודי המשקל ושנויי עִקר (כליל יופי ג׳). אחודי שם (כתר תורה לבראשית, י״ב). בלתי מוגבל ובלתי תכליי, כולו אחוד ואדוק (שער השמים לר״א אירירה, ג׳ ד׳). הנצחיות וההתמדה האחודה ובלתי תכלית (שם בסוף).

אִחוּד, כמו יחוד, אחדות (Einheit).

אין מראה וגב לאחודך (שיר היחוד ליום ג׳). אין לו ראשית ולא אחרית באחודו (אשכל הכפר). מלות האחוד: מלות המורות על השתתפות הפעולה, כמו יחד, יחדיו, עם, את (ע׳ לויאס, אוצר חכמת הלשון א׳ ל״ט).

אִחוּר, בנגוד למהירות ולקדימה: מִתּוּן, עכוב, תכונת הדבר הממושך או הדבר הבא באחרונה; הנחה מאוחרת (Langsamkeit, Verzögerung; spä- teres Eintreffen u. ä.; uneigentlicher, abgeleiteter Sinn).

אם תערוך אחת מהנה (מהתנועות) אל האחת, תדע כי יש להם איחור ומהירות (אמונות ודעות א׳ א׳). בעת ההיא מבלי אחור (כוזרי א׳ ק׳). ואין ביניהם אלא ההקדמה והאיחור (שם ד׳ כ״ה). כי הזמן מקרה דבק לתנועה כשיביטו בה ענין הקדימה והאחור (מו״נ א׳ נ״ב). תנועת (גלגל) זה מתחלפת לתנועת זה במהירות ובאיחור (שם ב׳ ד׳). (התנועות) הגדולות יש להם עכוב ואחור בכל קריאתם (ר׳ יוסף קמחי, ס׳ הזכרון י״ז). נאמר באחור = בהשאלה, בהעברה (ס׳ הגדרים, ערך שררה). ע״י אחור (עיון

מתון) והתבוננות (ר׳ מנחם בן שלמה, בית הבחירה י״א). כי הידיעה תאמר בש״י ובנו בשתוף השם, ר״ל בקודם ואיחור (רלב״ג לאיוב ל״ז). ושלא נבלבל הסדר המיוחד בלשון מקדימת התבות ואחורם (נופת צופים ח׳). „קדימה ואחור בזמן ובמעלה", וכיו״ב.

עי׳ ערך מהור, מהירות, קדימה.

אֲחִיזָה, אחיזת לשון = שמוש (רש״י לקדושין ה׳:). אחיזת הרעיונות = Ideenassoziation (מיזס).

אַחֲלָיוּת, תשוקה וחפץ (Wunsch, Sehnsucht).

ולשון אחליות שוהיי״ט בלעז וכו׳ (רש״י לתהלים קי״ט ה׳).

אַחַר, אחר ש...*) כמו הואיל, כיון (da, weil).

וצורת כל גלגל מתחלפת לצורת הגלגל האַחֵר, אַחַר שזה יתנועע מן המזרח למערב וזה האחר מן המערב למזרח (מו״נ ב׳ י״ט). אחר שזה החומר משותף לכל הגלגלים וכו׳, מי הוא מיחד אלה הנושאים (שם).

אָחַר, בהתפעל: ואמתת ההשגה ההיא וכו׳ נעלם ממנו מאד, כי לא קדם כמותו ולא יתאחר (מו״נ ב׳ ל״ג).

עי׳ ערך מתאחר.

אַחֲרוֹן, א׳) האחרונים: החכמים או החוקרים בדורות האחרונים (die Neueren).

אמנם קצת אחרוני הפילוסופים התירו זה הספק וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ד הדרך השביעי). אמנם מאמר האחרונים מן הפילוסופים שהשכלים הנפרדים עשרה (שם ב׳ ד׳; בשני מקומות אלו רומז הרמב״ם לדברי ן׳ סינא). ואעפ״י שהפילוסופים האחרונים כבר הביאו מופת בבטולו (שם א׳ ע״א; כונתו כאן על אריסטו, בנגוד להפלוסופים היונים שקדמוהו). ולזה נטו (החכמים העברים האנדלוסיים) בדברים רבים לצד דעתנו וכו׳ בענינים המעטים הנמצאים לאחרוניהם (שם). וחשבו קצת משכילי האחרונים מהמדברים שהוא (אריסטו) התיר זה הספק (שם ב׳ י״ד, דרך רביעי). והגשם נאמר על אלו הגשמים אשר אתנו ועליהם (על השמים) בהשתתף, כמו שבארו האחרונים

---

*) בספרות התלמוד והמדרש נמצא בטוי זה רק בתמונת „מאחר ש...", וגם שמוש זה מצוי הרבה בספרותנו הפלוסופית.

(שם ב׳ י״ט; כונתו על מפרשי אריסטו, ביחוד על תמיסטיאוס*). **ואגיד לך וכו׳ מה שיאמינוהו קצת האחרונים מעמנו** (שם ג׳ י״ז) **כבר ביארו הפילוסופים הקדומים והאחרונים שהשלמיות הנמצאות לאדם ד׳ מינים** (שם ג׳ נ״ד).

עי׳ ערך מתאחר.

ב׳) תכלית אחרונה, שלמות אחרון; עי׳ ערך שלמות, תכלית.

אַחֲרוֹנִי, הרכבה אחרונית: הרכבת הגופים השונים מהחומר המשותף ומהיסודות.

וחמרי הגשמים המורכבים הרכבה אחרונית חלוקים מאד כפי הצורות המיוחדות לחמרים (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳).

אַט, בל״ר אִטִּים, בספרות הקראים: הישרה והדרכה אל השלמות (Leitung, Anleitung, Vorbereitung).

עניני הקרבנות הם אטים ונהולים להתעוררות התשובה (יהודה הדסי, האשכול, ענין יוה״כ). **אמנם המצוות התוריות הם אטים ונהולים** (אהרן בן אליהו, גן עדן, הקדמה). **מעשה אשר יעמוד תחת האט** (הוא, עץ חיים קע״ה). **שיש יחס בין האט ובין העשוי, שאם לא כן לא יהיה האט אט עליו** (שם קע״ט). **יש מה שיהיה אט למצוה** (שם ק״פ). **אט מביא ואט מקרב** (שם קפ״ה). **שהמצוות המעשיות אטים ונהולים למצוות השכליות** (בשייצי, הקדמת אדרת אליהו).

עי׳ ערך דריכה, הדרגה, הדרכה, הישרה, לאט, נהול.

אִטּוּת, ענין האט.

נהול ואטות ולאוט (אשכול הכפר ק״ב ח׳).

אָטוּם, א׳) בנגוד לבולט: שקוע (konkav).

יכול לא יעשה לו (תמונה) גלופה, אבל יעשה לו אטומה (מכילתא יתרו ו׳).

עי׳ ערך מְקֻבָּב, מקֹער, שקערורי.

ב׳) מלא, בלתי חלול (massiv).

העצמות של הירכות הם חלולים והעצמות של פרקי היד הם אטומים (הקד׳ פי׳ יצירה המיוחס לראב״ד). **הגלגלים הם כדורים חלולים, אבל השמש והירח וכל הכוכבים הם כדורים אטומים** (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב׳ ב׳).

עי׳ ערך מקשה, מקשי.

---

*) עי׳ בספרו של ישראל אפרת „Philosophical Terms in the Moreh Nebukim“, ערך פילוסופים.

ג׳) טִפֵּשׁ וכסיל (stumpfsinnig).
אטומי הלבבות ואפילו העינים והבבות (הקד׳ מתרגם פי׳ המשנה לרמב״ם לס׳ מועד). כסיל אטום מעט ההבנה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה).

אֲטִימוּת, קושי ההשגה, טפשות (Stumpfsinn, Begriffsstützigkeit).
עוד יוליד אכילת בשר קצת הבע״ח עובי ועכירות ואטימות בנפש (עקרים ג׳ ט״ו). אטימות הוא אחור ההבנה ומיעוט ההשגחה ביושר הפעולות (ס׳ הגדרים).

אִיּוּךְ, תֵּאור באיכות מה (Beilegung einer Qualität, Qualifizierung).
והתמה מהיות האומרים בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך (מו״נ א׳ נ״ב; ר״י אלחריזי מתרגם: איכות). ולא היתה כונתם לאיוך, רק לא מצאו מלה מכונת לצייר הדבר (אהרן בן אליהו, עץ חיים ע״ב).

אִיּוּן, שלילה (Verneinung, negatio).
עי׳ מקרא כפשוטו לדברים ט׳ ד׳ ועוד בכמה מקומות; ועי׳ ערך אִיֵּן, מְאֻיָּן.

אֵיךְ, מאמר האיכות (Kategorie der Qualität, quale, ποιόν).
וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם עצם וכמה ואיך וכו׳ (חו״ה, היחוד ז׳). ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות וכו׳ י׳ מינים. הסוג הראשון העצם וכו׳, הסוג השלישי האיך (מלות ההגיון, שער י׳). לא משיגים לו איך וכמה (שיר היחוד ה׳). כי אלו הם משער האיך, והאיך מצד שהוא איך לא יתחלק (פי׳ ש״ט למו״נ ב׳, הקדמה י״א).
עי׳ ערך איכות, איכה, כיצד, מאמר, סוג, תֹּאר, תכונה.

***אָיַּךְ**, בפִּעל: יִחס איכות לדבר מה (qualifizieren). — שדעתם ע״ה לא היה לאַיֵּךְ (אהרן בן אליהו, עץ חיים ע׳ ז׳). בפֻּעל: כי הנמנע מציאות איכות אלא במאויך, מפני שהאיכות מקרה והמאויך עצם (ס׳ היסודות לר״י ישראלי). בהתפעל: קבל איכות מה, — שרצונו במים האלה החומר הראשון בלי איכות, אבל תהו ובהו, עד שהתאיך בחפץ האלהים (כוזרי ד׳ כ״ה). ואין ענין אמרם: לא יתאַיך, אלא שאינו בעל איכות (מו״נ א׳ נ״ב). כי הגוף היהודי כאשר יתאייך במזג האשכנזי יחלה או ימות, וכן ענין הגוף האשכנזי כשיתאייך במזג ההודי (קאנון א׳ א׳ ג׳ א׳).

אֵיכָה, א׳) כך מכונה מאמר האיכות באבן בוחן לר׳ קלונימוס בן קלונימוס.

ב׳) בחשבון: מורה, המספר התחתון של השברים (Nenner). ולהיות שמנין הנאחז באחדות הוא מוליד הציור בלב מגודל השבר, לכן יקרא ציון ההוא איכה (כליל החשבון ג׳).

אֵיכוּת, סגולת האיך, וביחוד המאמר השלישי ממאמרות אריסטו (Kategorie der Qualität, quale, ποιόν).

ואם היה ענינם בהפך מה שהם עליו, איך חושבים האיכות ההיא (אמונות ודעות א׳). ואחר כן אדבר על האיכות, והם המקרים וכו׳ (שם ב׳ ח׳). וצריך שתדע כי האיכות, אעפ״י שהוא למעלה מהכמות, הוא זה אצל החוש, אבל על האמתה הוא והכמות יחדו, כי הגוון והתבנית מתחייבים לכלות הגשם (מקור חיים לרשב״ג, ה׳). הנמצא מסודר מהקצה העליון אל הקצה התחתון על ארבע מדרגות, והם המציאות, הנקראת בערבי אניה, והמהות והאיכות והלמות וכו׳ וכל אחד מאלו מסודר כפי סדור החשבון, כי המציאות מסודר במעלת האחד וכו׳ והמהות מסודר במעלת השנים וכו׳ והאיכות מסודרת במעלת השלשה וכו׳ (שם). ואחרי שסדרנו איכות השגותינו לדברים נבאר עכשיו אנה ימצאו הדברים (עולם קטן א׳). מתרכבות בו (באדם) צורות ומזגים ומדות וכו׳ ואיכיות מן האוירים והארצות וכו׳ (כוזרי א׳ א׳). ולכל איש מאישי העולם סבות שבהם יגמר, כפי ההרכבות והאיכיות (שם). אבל איכות חמה בתכלית אם תחול בארץ היתה גחלת, ואם תחול באויר היתה להבה, ואם תחול במים היתה מים רותחים (שם ה׳ י״ד). והסוג השני הוא האיכות, והיא תכונה באיש, בה ישיב השואל ממנה איך הוא, והוא ארבעה מינים, אחד מהם תכונה, אם בנפש וכו׳ ואם בגשם וכו׳, אמנם המין השני הוא מה שיאמר כח טבעי, כמו הבריאי והחולני וכו׳ והמין השלישי האיכות ההתפעליית וההתפעלויות וכו׳ והמין הרביעי האיכות אשר תהיה בכמות במה שהיא כמות וכו׳ (אמונה רמה א׳ א׳). והמשל השלישי בתארך האדם באיכות המתפעלת והִפָּעֲלִיּוֹת, כאמרך: פלוני הכעסן או הקוצף וכו׳ (מו״נ א׳ נ״ב). והאיכות המתפעלת שני מינים: מין בגשם, כמו המראים והטעמים וכו׳, ומין בנפש וכו׳, כמו הפחד וכו׳ (כל מלאכת הגיון, מאמרות). ומיני האיכויות ארבעה: התכונות אשר בנפש ובבעל נפש וכו׳, וההכנה הטבעית, והאיכות

המתפעלת וכו׳ והתמונות אשר בכמות וכו׳ (קצור אבן רשד על השמע הטבעי׳ ל״ז)· האיכות בכלל הוא שם לתכונה אשר בה(ם) יאָמר לאישים׳ כלומר הפרטים׳ איך הם נִשָׂאִים׳ והם אשר בהם יענה שאלת השואל על איש ואיש איך הוא וכו׳׳ והסוג העליון׳ שהוא האיכות׳ נחלק לארבעה סוגים אמצעיים וכו׳׳ ויש שחקקו שהוא שם התכונות אשר בהם ישאל באישים איך הם׳ ואני כבר שמתי בהעתקתי תכונה במקום איכות (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות)· וזה שהגשמים אמנם יפעלו קצתם בקצתם ויתפעלו קצתם מקצתם באיכויותיהם׳ לא בצורותיהם העצמיות (מלחמות השם ה׳ ג׳ ב׳)· אין ראוי לדמות לו דמויים שהם איכיות שבב״א (אילימה לר״מ קורדובירו׳ ב׳ ב׳)·

עשר איכויות: חום׳ קור׳ לחות׳ יובש׳ כבדות׳ קלות׳ שעירות׳ חלקות׳ ספוגיות׳ מקשיות (או רכות וקושי)·

איכויות ראשונות: הנמצאות בארבעה היסודות (חום׳ קור׳ לחות יובש); איכויות שניות: יתר האיכויות המתחדשות ע״י האיכויות הראשונות·

כי אחרי המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות ושהם איכיות ראשונים׳ לא ימלט מהם או מאמצעיהם גשם מהגשמים (כוזרי ה׳ י״ד)· והמשל בו כאלו אמר אומר: מן האיכיות הראשונות וכו׳׳ ר״ל החום והקור והלחות והיובש׳ הם המחדשים לאלו החלקות והפכו וכו׳׳ ואעפ״י שא״א שימצא גשם בעל אלו האיכיות הראשונות וערום מאלו האיכיות השניות (מו״נ ב׳ כ״א)·

איכות המשפט׳ עי׳ ערך משפט·

עי׳ ערך איך׳ איכה׳ כיצד׳ תֹּאַר׳ תכונה·

אֵיכוּתִי׳ מענין האיכות (qualitativ).

התנועות האיכותיות (דרך אמונה לר״א ביבאגו׳ ב׳)· משפט איכותי (ניב שפתים מ״ט׳ ע״א ועוד)·

אַיִן׳ א׳) מאמר האנה (Wo, Kategorie der Ortsbestimmung, ubi, ποῦ).

אתה נמצא וכו׳ ולא ישלט בך איך ולמה ואין (רשב״ג׳ כתר מלכות; עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן׳ צ״ז׳ הערה ג׳)· אַיִן = מאמר האנה (רמש״ש׳ אלפראבי ו׳)·

עי׳ ערך אנה׳ מקום·

ב׳) הפך היש׳ אפס׳ לא־דבר ([absolutes] Nichts, Nichtsein).

ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן וכו׳ למשוך משך היש מן האין (כתר מלכות לרשב״ג). וקרא אל האין ונבקע, ואל היש ונתקע (שם). כי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מאין ליש (שם). וכאשר תתקיימנה אלה השלש הקדמות, תהיה התולדה מהן וכו׳ כי יש לעולם בורא בראו מאין (חו״ה, היחוד ה׳). מאין אל יש (מגלת המגלה לראב״ח, א׳; מ״ט). שהבריאה להוציא יש מאין (ראב״ע לבראשית א׳ א׳). ואולם מי שהניח העולם הווה יש מאין יש לו גם כן פנים מן ההראות (מלחמות השם ו׳ א׳ ג׳). הרי שיש לנו להודות ביסוד ראשון פשוט נברא מאין ומאפס מוחלט (הקדמת יסוד עולם לר״י ישראלי). ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא (רמב״ן לבראשית א׳ א׳).

*אָיַן, א׳) בפִעֵל: שלל (verneinen); בפֻּעַל: נשלל (verneint werden).
עי׳ מקרא כפשוטו לדברים ט׳ ד; כ״ב א׳; ולשופטים ט״ו ז׳.
ב׳) בפִעֵל: דרש וחקר היטב (sorgfältig untersuchen).
איין עליו (ב״ב קט״ו). איין עליה (נוסח הערוך בקדושין ד׳).

אֵין־סוֹף, א׳) בספרות הקבלה: כנוי להאלהים (der Unendliche = Gott).
ובגין דא קרא לגרמיה אין־סוף דלית ליה דמות וצורה (רעיא מהימנא). דע כי כל הנראה והנתפש בהרהור הלב מוגבל וכו׳ א״כ מה שאינו מוגבל קרוי אין־סוף (פי׳ י׳ ספירות לר׳ עזריאל). ומשם אדיר יתאצלו כל מיני שפע האצילות מן המקור הנקרא אין־סוף (שערי אורה לר״י גיקאטיליה, ד׳). האין־סוף הוא הסבה הראשונה בלתי מסובב מזולתו (שער השמים לר״א אירירה, ג׳ ט׳). כי בלי אמצעות לא המציא כ״א עלול אחד הנקרא אדם קדמון, ובמצועו האורות והספירות והפרצופים של עולם האין־סוף ועולם האצילות (שם ח׳). ״א״ס ב״ה״ (מצוי הרבה).

ב׳) דרך כללי, ביחוד בספרות החדשה: בלי תכלית (unendlich; Unendlichkeit).
גדול לאין־סוף, קטן לאין־סוף = infinitesimal.
ג׳) תמונת המקור (Infinitiv).
עי׳ כהן, שערי לה״ק י׳:

אֵין־סוֹפִי, עי׳ בבאורים והערות למונחים שבסוף תרגומי תורת המדות לשפינוזה.

אֵיפָה, אחדות של מדה (Maßeinheit).

ואני מתחיל לדבר ממדידת המרובע שוה בצלעותיו וזויותיו, אשר אמרתי עליו שהוא השוֹעַל והאיפה אשר עליו תחזור כל מדידה וכל שעור ובו תשער ותחשוב כל השטחים וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח ב׳ מ״ג).

אִישׁ, א׳) בהוראת פרט מפרטי המין (Individuum, Einzelwesen, Exemplar).

כי העיון איננו מעיין כ״א בכללי הדברים ומיניהם, ואיננו מעיין באישיהם ובפרטיהם (אמונות ודעות ב׳ ה׳). וכשנחלק ממה שיצא אל גדר ההויה בעולם מן האישים וכו׳, יהיה חלק מכל אישי העולם (חו״ה׳ היחוד ה׳). כי גדרי הסוסיות והאנושיות לכל אישיהם מגיע (כוזרי ה׳ ד׳). אם היה החולף אין לו ראשית, הנה האישים הנמצאים בזמן החולף וכו׳ אין תכלית להם, ומה שאין תכלית לו, לא יצא אל הפועל, ואיך יצאו האישים ההם אל הפועל? (שם ה׳ י״ח). יהיה כל אחד מהאישים צריך במציאותו להמתין למציאות אישים לפניו אין להם תכלית, ולא ימצא איש (שם). שאין נוע בלי איש תחתיו ואין איש שאין נוע עליו, שמעלת הנוע מן המין מעלת האיש מן הנוע שוה בשוה, הואיל והנוע מוכלל במין כמו שהאיש מוכלל בנוע (עולם קטן ב׳ ב׳ ג׳). ואין לסוג מציאות ולא למין, כי אם לאישים (אמונה רמה א׳ ב׳). דע כי זה הנמצא בכללו הוא איש אחד (מו״נ א׳ ע״ב). איש הכלב והחמור (שם ב׳ י״ט). אישי כל מין מהצמחים (שם ג׳ י״ז). הוא (אריסטו) רואה שהש״י משגיח בגלגלים וכו׳, ומפני זה התמידו אישיהם (שם). וכל נמצא חוץ לשכל אמנם הוא איש או אישים (שם ג׳ י״ח). איש שם משותף וכו׳ ויש בו ענין אחד, והוא איש במקום פרטי או אחד, ואעפ״י שלא יהיה ממין האדם ולא משאר בעלי חיים, מֵאָמרו איש לא נעדר, שהרצון בו: אחד לא נעדר, ומזה המין עשיתי איש הכלב, איש החמור, אישי הנמצאות (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). וענין המין שהוא כולל שפל ממנו וצריך להיות מקבץ תחתיו אישים, ר״ל פרטים (רוח חן י׳).

ב׳) איש העצם: עצם ראשון (πρώτη οὐσία); איש המקרה: כלל המקרה.

איש העצם ויקרא ראשון (ר״מ ריאטי, מקדש מעט ל׳).

ג׳) אישים, כנוי למלאכים ולשכל הפועל (Bezeichnung der Engel und des tätigen Verstandes)

עצם רוחני אורי, דומה לרוחניות האישים העליונים (חו"ה, הבחינה ה'). שהנפש עצם פשוט רוחני נוטה אל הדומה לה מהאישים הרוחניים (שם, אהבת ה' א'). ומעלה עשירית היא מעלת הצורה הנקראת אישים, והם המלאכים המדברים עם הנביאים (משנה תורה, יסודי התורה ב' ז'). והמין התחתון של מלאכים אלו נקראים אישים, שיכולים ליראות לבני אדם בלבוש חומר שלהם (משנת חסידים, המלאכים פ"א). והשכל הפועל הוא אשר ראוי שיאמין בו שהוא הרוח הנאמן ורוח הקדש וכו' ומדרגתו הנקרא אישים (התחלות הנמצאים לאלפראבי, ב'). והאל נותן לכל גולם וגולם צורה ראויה לו ע"י מלאך העשירי שהיא הצורה הנקראת אישים (משנה תורה, יסודי התורה, ד' ו'). השכל הפועל הנקרא אישים וכו', ויתן לכל צורה שלמותה האחרון כפי שעור הכנות האישים (פרקי ההצלחה לרמב"ם). השכל הזה קראוהו שכל הפועל וכו', ונראה לי כי הוא שאומר הרב ז"ל עליו בחבורו ששמו אישים, ונראה כי קראוהו כן בעבור שהוא נותן צורת כל הפרטים בעלי נפש לפי אחת הדעות, או צורות אישי בני אדם לפי הדעת השנית, ואיני יודע אנה מצא הרב ז"ל השם ההוא וכו' (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). ונקרא (השכל הפועל) לדעתם בני אישים וגבריאל (שם טוב בן יוסף ן' ש"ט, אמונות פ"ז:).

ד') האישים העליונים, כנוי לכוכבי הלכת ולכוכבים בכלל (Planeten, Sterne).

וכבר חשבו קצת הפילוסופים כי הגלגלים והכוכבים והאישים העליונים הם מתולדת האש (חו"ה, היחוד ו'; עי' התיאולוגיה של בחיי לדוד קויפמאן, מ"ה, הערה א', ורמש"ש, אלפראבי ע"ו, הערה ז').

"אגרת בעִלות המיוחסות אל האישים העליונים" לאלכנדי (עי' רמש"ש תקס"ה).

אִישִׁיּוּת, אִישׁוּת, א') סגולת העצם האישי (Individualität).

ולא יעלה בלבך שהנפש החכמה היא מתחלקת בעצמה, אבל החלוק הזה והאישות ההיא מצד האישים המקבלים (עולם קטן ל"ט; עי' רמש"ש ת"י). כדור הגלגל הקיצון בכל מה שבו הוא איש אחד בלא ספק כראובן ושמעון באישות (מו"נ א' ע"ב). אישיות איזה דבר לא ימצא בזולתו (ר"א אירירה, שער השמים א' א'). לפי שכל מהות וכו' אם שיהיה אישיות אותו המהות בעצמו או בזולתו (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חלק אלוה ממעל ב').

והנה המין איננו דבר זולת המושג הכולל מן הפרטים או האישים, וכאשר יאבד ויפסד אישיותו ופרטיותו, הנהו חוזר לכללותו (רנ"ק, מונה"ז, י"ז א').

ב') אישות, תקופת שנות האיש (Mannesalter).

כאשר יחשבו הרופאים הילדות והבחרות והאישות והזקנה (רמב"ן לבראשית מ"ו ט"ו).

אִישִׁי, מה שמתיחס אל האיש או הפרט היחיד (individuell).

והיסוד האישי המלאכותי נשוא ביסוד האישי הטבעי, והיסוד האישי הטבעי נשוא ביסוד הכללי הטבעי (מקור חיים לרשב"ג, ב'). והדברים אמנם הם מה שהם בצורותיהם האישיות (אמונה רמה א' ב'). הפועל האישי המתחדש (מו"נ ב' מ"ח). אם שיהיה השם בלתי יודע דבר מאלו הענינים האישיים, ר"ל הפרטיים (שם ג' ט"ז). ברצון אלהי אישי (שם ג' י"ז). כי אלו כולם השגחה מינית, לא אישית (שם). הקיום הכללי והקיום האישיי (עקרים א' י"א). דברים אישיים (שם). הפשטת הצורות האישיות הרוחניות (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ל"ה:). אחרי מות הגוף האישי (ר"ע ספורנו, אור עמים י"ב). כי מבואר הוא הנגוד בין המציאות הפרטי והאישי ובין המציאות המשותף לאחד או לרבים זולתו (ר"י אבוהב, שער השמים א' א'). גזרה אישית (אביגדור למליצה פרק ב'). שֵׁם אישי = שם עצם פרטי (דקדוק הגר"א ז'; שפת רננות ו' ד').

עי' ערך חלקי, פרטי.

אַךְ, כמו אבל או אמנם הבא לפרט את האמור למעלה בדרך כללי, והוראתו: בנוגע ל... (was . . . betrifft).

אך על כמה פנים מתחלק יחוד הבורא וכו'; אך לדעת אם אנו חייבין לחקור על היחוד בדרך העיון אם לא וכו'; אך ההקדמות אשר יתברר מהן כי יש לעולם הזה בורא וכו'; אך על איזה פנים נשתמש בההקדמות אשר זכרנו וכו'; אך הראיה שהבורא ית' הוא אחד וכו' (חו"ה, היחוד ב'–י').

עי' ערך אבל, אולם, אם, אמנם.

אֱלֹהוּת, אֱלָהוּת, א') עצם האלוה (Gottheit), – ב') מדת האל ומהותו (Göttlichkeit).

אם פונה אתה אחריהם (אחרי האלילים) אתה עושה אותם אלהות (ספרא, קדושים ח׳). שצפה הקב״ה שעתידין או״ה לעשותן (את החמה והלבנה) אלוהות (ב״ר ו׳). ועד העולם לא תשתנה, מאלָהותך לא תתגנה (שיר היחוד ג׳). אין אלָהות כאלָהותך (שם ה׳). בעבור שכפר באלוהות משיחם (ר׳ דוד גנז, צמח דוד, שי״ח לאלף ו׳).

חכמת האלהות: חכמת הדת; חכמת הפילוסופיה (Theologie; Metaphysik).

והחלק הג׳ (של החכמה) קורין לה בלשון ערב אלעלם אלאלהי (כצ״ל) והיא חכמת האלהות, והוא דעת האל ית׳ ודעת תורתו ושאר המושכלות כנפש וכשכל וכאישים הרוחניים (הקדמה לחובות הלבבות). שמעשה בראשית הוא חכמת הטבע ומעשה מרכבה הוא חכמת האלהות (מו״נ, פתיחה). השגתו יתברך כפי יכלתנו, אשר לא יתכן אלא בחכמת האלהות וכו׳, כי חכמת הטבע מצרנית לחכמת האלהות (שם). ונשא עין אל אֵם החכמות, רבת האוצרות, ותקרא חכמת האלהות בין האומות (ר׳ משה ריאטי, מקדש מעט ג׳).

עי׳ ערך חכמה, רבנות.

אֱלֹהִי, אלהיי. א׳) המתיחס אל אלוה, שיש בו מענין האלהות (göttlich).

וסוקראט האלהי אמר וכו׳ (רשב״ג, תקון מדות הנפש ג׳ ב׳). והשלם ידבק בו מן המין האלהי אור שהוא נקרא שכל הפועל (כוזרי א׳ א׳). כי יש לדבר האלהי סוד אחר (שם א׳ ד׳). כאשר היה הענין האלהי נדבק בהם (שם). אבל המעלה הזאת אלהית, מלאכותית וכו׳, וזה מדין הענין האלהי, לא מן השכליי ולא מן הנפשיי ולא הטבעי (שם א׳ מ״ב). מהירי הפילוסופים כבר בלבלם ענין הזמן וכו׳, עד שגאלינוס אמר שהוא ענין אלהי, לא תושג אמתתו (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ג׳). איך לגויה במחוגה אלהית (= של האלהים) מתוארת (בחינת עולם ג׳).

ב׳) המתיחס אל חכמת האלהות; חכם בחכמת האלהות (theologisch, metaphysisch; Metaphysiker, Philosoph).

לבאר לך דברים מן הענינים האלהיים (מו״נ, פתיחה). בעבור שהם ענינים ביניהם ובין החכמה האלהית קורבה גדולה, והם ג״כ סודות מסודות החכמה האלהית (שם). דע כי ההתחלה בזאת החכמה מזקת מאד, ר״ל החכמה האלהית (שם א׳ ל״ג). הסבות המונעות לפתוח הלמוד באלהיות (שם א׳ ל״ד). העיון בלמודיות וטבעיות ואלהיות (מלחמות השם,

הקדמה). רמז אל האלהיות, השמימיות והטבעיות (עמנואל, מחברת ט').
מאמר אלהי, דרושים אלהיים, וכיו"ב (עי' רמש"ש ש"ך ות"י).

חכם גדול אלהי רבני (מו"נ, פתיחה). כמו שאמר אחד מן האלהיים (ר"מ נרבוני, שם).

עי' ערך רבני.

ג') מאמין באלהים = Theist (ביחוד בספרות החדשה).

אֱלֹהִים, האלהים אם לא ···· לשון קיום וקריאה, ע"ד הערבית (אלהם אלא), ופרושו: אלא אם כן (es sei denn, daß . . .).

כל גשם אי־אפשר שיהיה בו כח בלתי בעל תכלית, האלהים אם לא תבא אליו מזולתו (אמונה רמה א' ו', נפש צומחת). אמנם אלה התארים אשר נניח אותם אנחנו וכו', נבאר במופת שאין דבר מהם בטל, אבל אמת גמורה, האלהים אם לא מצד שדומה רבוי (שם ב' ג'). האלהים (כצ"ל) אם לא תתלה בזה בדברי ספרי נבואה (מו"נ א' ע"ו, ד"ה הדרך השני; ר"י אלחריזי מתרגם: אלא אם תחזק זה הענין בדברי ספרי נבואה). ולמה תתקיים זאת הצורה בזה החומר תמיד, וחומר הכל משותף, האלהים אם לא יאמר אומר שכל גלגל החומר שלו בלתי חומר האחר (שם ב' כ"ב). אבל אמונת הקדמות על צד אשר יראה אותו אריסטו וכו', הנה היא סותרת הדת מעקרה ומכזבת לכל אות בהכרח וכו', האלהים אלא אם יפורשו האותות ג"כ כמו שעשו בעלי התוך מן הישמעאלים (שם ב' כ"ה). וזה כי הפוֹעל האחד במה שהוא אחד אי־אפשר שיהיה בעצמות אלא מפוֹעל אחד, האלהים אם לא היה קצתם מישרת לקצת (מלחמות השם א' ו'). המין מההשכלה האנושית בהנקות מערוב הדמיון והחוש וכו' אין דרך לך ולא לכיוצא מהגופיים להגיע אליו וכו', האלהים אלא אם תשתדל להבדל מהגוף ולהפרד (אגרת חי ן' מקיץ לן' סינא, הוצ' דוד קויפמן).

אִלּוּ, כאלו תאמר = למשל (beispielsweise).

מורות מענינים קדומים לעולם, כאלו תאמר הסבה הראשונה (מלחמות השם, הקדמה). באופן שתכלינה כולן אל צורה אחת וכו', כאלו תאמר הצורה האנושית (שם א' ו'). משאר ההשגות הנמצאות לנו, כאלו תאמר החוש והדמיון והמחשבה (שם א' ט'). כאלו תאמר שאעפ"י שאין מדרך הדבורה כפי טבע חמרה שימצא בה ההבנה לבנות הבתים וכו' בתמונת הששיות, להיות הפועל מבחר הפועלים נתן בה הבנה לבנותם בתמונה

הזאת (עקרים, הקדמה). דבר אמצעי בין האל לאדם, כאלו תאמר איזה מלאך (מנחת קנאות לר"י מפיסא, ס"ז).

אֲלוֹנִי, בצורת פרי האלון, מחודד (kegelförmig, konisch).

גולם אלוני (ראב"ח, יסודי התבונה, כת"י).

ע' ערך, אצטונה, אצטרובלי, גדיש, חדוד, חרוט, חרות, מוצק, מְחֻדד, מחרוטה, מצוק.

אֱלִילִי, דבר בטל, נמנע, הבל (widersinnig, absurd).

מדרש טעות ואליל (רש"י לברכות י"ב). דרך האליל (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת"י). יוליך אל האליל (שם). כי מן האליל ש··· (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ל"ו).

ע' ערך בדות, בטל, בטול, גנות, דבה, הבל, הפסד, הרחקה, כזב, מחל, מָשחת, נפילה, סר, שוא, שנוא.

אֲלַכְסוֹן, אלכסון המרובע; אלכסון העגול, קוטר (Diagonale; Diameter, Durchmesser).

והקו הנקרא אלכסון הוא הקו היוצא בשטח המרובע ובגופו מן זוית אחת אל הזוית אשר היא עומדת כנגדה בצד השני. ואלכסון העגול הוא קו החולק אותו לשנים ונקרא בלשון ערבי קוטר (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, א' י"ג). ואין זה אשר זכרתי לך מענין התנועה יותר מגונה מהיות אלכסון המרובע שוה לצלעו לפי זה הדעת (מו"נ א' ע"ג, הקדמה ג') וכן יאמרו הפילוסופים שהמציא מרובע שאלכסונו כצלעו וכו' כל אלו מכת הנמנע (שם ג' ט"ו). הקו העובר על פני כל העגול דרך המרכז וכו' נקרא אלכסון העגול (חז"ס, יסודות חכמת השעור, מדידה א' ו').

חצי אלכסון = חצי קוטר (Radius, Halbmesser).

דע שיתר שתות העגולה הוא שוה לחצי אלכסונו (ר"י ישראלי, יסוד עולם א'). ותרשום על מרכזו עגול שאלכסונו חצי אלכסון הגדול (יש"ר מקנדיה, מעין חתום).

ע' ערך קֹטר.

אֲלַכְסוֹנִי, בצורת אלכסון (schräg; gekreuzt).

אח"כ הרכיב מן האחד מהם על השני הרכבה אלכסונית, עד שיהיו כצורת (הסמך) [הכ"ף] היונית, אשר היא כצורת אלף למד בערבי בלא תושבת (אמונות ודעות א', ד"ה והדעת השני).

אִלֵּם, א׳) מספר אלם, קו אלם (irrational).

המספר העודף והנחסר והשלם ובעל הגדר והאלם (טעם זקנים ט״ו; עי׳ רמש״ש תק״י, הערה ע׳). וכן קוים אין תכלית לסופו, מדבר ואלם וגלוי (ר״מ ריאטי, מקדש מעט ג׳; השוֵה: והיות קוים מדברים וקוים בלתי מדברים, מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ג׳).

עי׳ ערך גדור, חרש, מאֻזר, מדבר, מספר, קו, שוטה.

ב׳) אותיות אלמות = Konsonanten (עי׳ קויפמן, תורת התארים קע״ב).

אַל־מָוֶת, נצחיות, השארת הנפש (Unsterblichkeit).

ודרך נתיבה אל־מות (משלי י״ב כ״ח). המצרים האמינו כי נפש האדם בת אל־מות היא (קלמן שולמן, דברי ימי עולם, מצרים).

אֵם, בהשאלה לענינים מפשטים ורוחניים: א׳) יסוד, שורש, עִקר, כלל; סבה ועלה, וכיו״ב (Ursprung, Urgrund, Ursache, Grundlage, Grundpfeiler u. ä.).

עשרים ושתים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות (ס׳ יצירה א׳ ב׳). יש אם למסורת — פי׳ רש״י: כמה שכתב משה ומסר וכו׳ היא האם והעיקר (רש״י, סוכה ו׳). רוח החיים האם הגדולה וממנה יצאו כל התולדות (ר״י ברצלוני, פי׳ ס׳ יצירה קע״ט). עשרת הדברים הם אמות התורה ושרשיה (כוזרי א׳ פ״ז). אלו הם אמהות דרכי המדברים בקיום חדוש העולם (מו״נ א׳ ע״ד, בסוף הפרק). אמהות הדרכים אשר ילך בהם אריסטו (שם ב׳ י״ד). הנה אמר ראש הפילוסופים אריסטו באמהות ספריו מאמרים ספוריים (שם ב׳ כ״ג). אמהות הפחיתיות: הגאוה והעזות וההתמדה בעצביות הגשמיות הפחותות (מאמר היחוד לרמב״ם). כי אותיות אלו (או״י) הן אמות לכל האותיות (רד״ק, מכלול, שער אותיות או״י). ויקראו אותה (את הפילוסופיה) חכמת החכמות ואם החכמות ומלאכת המלאכות (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ג׳ א׳). נבואת משה אשר היא היתה אם כל הנבואות (ר״א ביבאגו, דרך אמונה צ״ו:). הזקנה היא אם השכחה (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ד׳ כ׳). ועל ספירת החכמה אמרו שהיא אם כל המאורות (עמק המלך ג׳).

ב׳) כנוי לארבעה היסודות (Bezeichnung der vier Elemente).

שלש אמות אמ״ש בעולם: אויר ומים ואש (ס׳ יצירה ג׳ ג׳). כי היסודות נקראות אמות ואבות ושרשים ועקרים, יסודות וממשים, שכל אלה אחד (פי׳ רס״ג לס׳ יצירה, כת״י, העתקת משה בן יוסף; עי׳ רמש״ש תמ״ז, הערה תקל״ג). מפני שהמהלכות נמצאות בשלשת האמהות אשר בעלי חיים יכולין להתגלגל בהן, והן מים ורוח וארץ (הגיון הנפש לראב״ח, ד׳:).

ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותיה, והם אש ורוח ומים והעפר וכו׳, והם נקראו אמות, הכי ילדו בנות (ראב״ע, שיר „בשם אל״).

עי׳ ערך אב.

ג׳) אחד מחלקי חוג החוזים (Bestandteil des Astrolabs).

ואחר זה האם, והוא השטח העגול שהוא בחוץ אשר בתוכו כל הלוחות (ראב״ע, כלי נחושת א׳). טבעת וכרס ואם ובנות ורשת ובריח וסוס ורוכבו (שם).

אִם, א׳) ע״ד הערבית (= אַמַּא): בנוגע ל··· (was ... betrifft).

ואנחנו נבא לעיין בתארים השמנה אשר זכרנום ונבאר אותם במופת, אם אחדותו כבר בארנוהו וכו׳ (אמונה רמה ב׳ ג׳). כי רבה היא (פחיתותנו) מכל הג׳ הבחינות הנזכרות. אם הא׳ אין צריך באור וכו׳, ואם הב׳ וכו׳ (ראשית דעת לר״מ אלבילא, ב׳ א׳). אם לסבת קוצר המשיג וחסרון ידיעתו, הנה עדות ה׳ נאמנה וכו׳, ואם מפני צורך בקשת המזונות, פקודי ה׳ ישרים וכו׳, ואם לקושי הדבר המושג וכו׳, הלא מצות ה׳ ברה וכו׳, ואם מצד נטית החומר וכו׳, הרי יראתו ית׳ מטהרת ומזככת וכו׳, ואם לסבת רבוי ההקדמות ואורך ההצעות, דע כי לא כחכמות הנכריות וכו׳ חכמת תורתנו וכו׳ (בינה לעתים לר״ע פיגו, דרוש מ״ג).

עי׳ ערך אבל, אולם, אך, אמנם; ועי׳ בתורת התארים לדוד קויפמן, ש״ך, הערה קע״ט, וש״ן, הערה כ״ג.

ב׳) ואם, בהוראת אפילו, אף על פי (selbst, obgleich).

וכשיהיה הדבר כמו שאמרנו וכו׳ יהיה נמנע שישיג השכל דבר הוא מסודר למעלה ממדרגתו, ואם אין זה במוחלט (מקור חיים לרשב״ג, ב׳). כי החכמה, ואם סימניה נחלקים בברואים, היא ביסודה ועיקרה אחת (חו״ה, הבחינה א׳). ולמוליד ראשית וקדימה, ואם יראה מתאחר, הנה הוא ימשול ראשונה על החומר המוכן לקבל החיות (כוזרי ה׳ י״ב). שזה, ואם הוא חלק גדול מאד מן הנמצאות, אינו תכלית מכוונת להמשך המציאות (מו״נ ב׳ ל׳). הנה ההפסד, ואם הוא נמצא וכו׳, אפשרי בלתי מוכרח (ר״מ נרבוני, בבחירה). כי הטבע, ואם הוא חכם וכו׳ (הוא למו״נ א׳ ע״ב).

ג׳) אם ··· אם ; אם ··· או = או ··· או (entweder ... oder).

והשלמות אם שלמות לגשם ואם שלמות לעצם אינו גשם וכו׳, והגשם הטבעיי אם כליי ואם בלתי כליי (כוזרי ה׳ י״ב; מצוי שמוש זה הרבה בספרותנו הפלוסופית).

אַמְגוּשִׁי, מָגִי, עובד אלילים (Magier, Götzendiener).

ופגע (הפרוש) באדם אחד מעובדי כוכבים ומזלות וכו׳ אמר לו האמגושי: ומה אתה עובד וכו׳ אמר לו האמגושי: פעלך סותר את דבריך (חו״ה, הבטחון, פתח השער; השוה: שארית המגוסי, מו״נ ג׳ מ״ז).

אֹמֶד, **אֻמָּד**, הערכה, והשערה (Schätzung; Mutmaßung, Hypothese).

והיא (החכמה) מדע כל הנמצאות על אומד תבניתם ותוכן יצירתם ואומן נתינתם (ר׳ דוד אלמקמץ; עי׳ בפי׳ ס׳ יצירה לר״י בן ברזלי, ס״ו). ואם באלה הדברים המושגים לאדם נפלה ביניהם (בין הפלוסופים) זו המחלוקת, וכל דבריהם בו דברי אומד, כ״ש בדברים הרוחניים (רש״ט פלקירא, מורה המורה קי״ב). ועם כל חכמתו (של אריסטו) לא נתן טעם מספיק ונכון, כ״א דרך אומד וסברא (מנחת קנאות לר״י מפיסא, ק״ד).

אֻמָּדוֹת, אֻמָּדוֹת, = באומד: ואל תרבה לעשר אֻמָּדוֹת (אבות א׳ י״ו). שלא יהא אדם דן אומדות (ירוש׳ תעניות ד׳, ס״ח ג׳). לפי אומד הדעת = schätzungsweise, approximativ.

אומד דעת יש לתרגם פעמים גם Ermessen, Gutdünken. — שגובה המכס לפי אומד דעתו ואין בדבר קצבה (הגהת אשרי ורמ״א חו״מ ל״ד, י״ד). ובמקום שאין יכולין הדברים להתברר בראיות ובעדיות, יכול הדיין לפסוק לפי אומד הדעת ולפי ראות עיניו (לבוש, הלכות דיינים י״ב, ס׳).

אֻמְדָּן, אומדן דעת = begründete Annahme, Vermutung, Voraussetzung, Wahrscheinlichkeit.

הכותב כל נכסיו מתנה לאחד מבניו וכו׳ לא עשהו אלא אפוטרופוס וכו׳ אומדן דעת הוא שלא נתכוון אלא להיות אחיו נשמעין לו (משנה תורה, הלכות זכיה ומתנה ו׳ ב׳). המשלח כלים לביתו סתם והיו בהן כלים הראויין לבנות, יטלו אותן בנותיו, אומדן דעת הוא שלהן שלח (שם י״ד). דע כי רוב דברים (של מלאכת הרפואה) בנויים על אומדן הדעת (רש״ט פלקירא, המבקש). ובל״ר: אֻמְדָּנוֹת, בנגוד לראיות גמורות: הוכחות, רגלים לדבר (Indizien).

אין סומכין על האומדנות להתיר אשת איש (כנה״ג, א״ח קס״ג). אעפ״י שאין כאן ראיות, רק אומדנות המוכיחות היטב (לבוש, חו״מ צ״ט, ח׳).

אֻמְדָּנוּת, חשבון האומדנות = Wahrscheinlichkeitsrechnung (עי׳ בבאורים למונחים שבתרגומי תורת המדות לברוך שפינוזה).

עי׳ ערך חשבון.

אֻמְדָּנִי, מיוסד על השערה ואומדן־הדעת (hypothetisch).

ומאחר שזאת המלאכה (מלאכת הרפואה) אומדנית, אי אפשר שלא יחטא ויטעה (רש״ט פלקירא, המבקש). משפטי הדמיון הם משפטים אומדניים (דרך אמונה לר״א ביבאגו, ס״ד).

אֻמָּה, כתה דתית גדולה (Religionsgemeinschaft). אומת הצאבה או הצבא = כת הצאבה, צבאים, צביים (Sabäer, Zabier).

כי אלו הם שארית אומת הצאב״ה, כי היא היתה אומה שמלאה כל הארץ (מו״נ ג׳ כ״ט). אומות הצבא (עץ חיים לאהרן בן אליהו, הוצ׳ דליטש שכ״ו).

עי׳ ערך כת, צאבה.

הנהגת האומות, עי׳ ערך הנהגה.

אֱמוּנָה, הודאה גמורה בלב, ביחוד: אמונה בעקרי הדת (religiöser Glaube).

והאמונה האמתית היא שידע הדבר כאשר הוא, הרב רב והמעט מעט וכו׳, והאמונה השקרית היא שידע הדבר בהפך מה שהוא, הרב מעט והמעט רב וכו׳ (אמונות ודעות, הקדמה). לחקור על האמונות והדתות (כוזרי א׳ א׳). ואח״כ אבקש ממך בדעות ובאמונות שרשים (שם ב׳ פ״א). העקר החמישי באמונה האחרונה (אמונה רמה ב׳ ה׳; עי׳ הערת המו״ל שם). ההפרש וההבדל שבין הכפירה והאמונה (שם בסוף הספר). דע כי אין האמונה (בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: ההאמנה) הענין המקובל (ר״ש ן׳ תבון: הענין הנאמר בפה), אבל הענין המצויר בתוך הנפש, כשיאמינו בו שהוא כפי מה שנראה לנפש (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ מ״ט). עצם האמונה ואמתתה הוא הציור החזק והמאומת במחשבת האדם (פי׳ אברבנאל למו״נ א׳ ג׳). האמונה בדבר הוא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק, עד שלא תשער הנפש בסתירתו בשום פנים (עקרים א׳ י״ט). שאין לרצון מבוא על האמונה, וזה שאין האמונה דבר זולת חיוב הדבר חוץ לנפש כמו שהוא בנפש וכו׳, הנה אם כן אין לאמונה התלות ברצון וכו׳, שהמאמין אמונה מה וכו׳ א״א מבלתי שירגיש חיוב והכרח גמור להאמין האמונה ההיא (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ד׳).

„ס׳ האמונות והדעות״ לרס״ג*). „ס׳ האמונה הרמה״ (האמונה הנשאה) לר״א ן׳ דוד הלוי. „ס׳ האמונות״ לרש״ט בן ש״ט.

ע׳ ערך האמנה; ועי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, רנ״א, הערה רנ״ג.

אמונה טפלה (רנ״ק) = אמונת שוא והבל (Aberglaube).

ע׳ ערך הבלי.

אֱמוּנִי, מענין האמונה, המתיחס על האמונה.

רדיפה האמונית (עץ חיים לאהרן בן אליהו, נ״ז). התוצאה האמונית (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ד׳). למוד הדברים האמוניים (ר״י אברבנאל ליהושע א׳). לפי שהעקרים כולם הם מהמצוות האמוניות, לא המעשיות (ראש אמנה לר״י אברבנאל, י״ב).

אָמוּר, = נניח (angenommen).

אמור שהשגנו המים והארץ בהשתנותם וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ד). אמור שאנחנו הודינו לו שכל גלגל סבתו שכל (מו״נ ב׳ כ״ב, גזרה רביעית).

אִמּוּת, שאלת אם, אם דבר מה נמצא או לא (die Frage nach dem Ob, anitas).

אבל הוא עלת כל דבר, אין שואלין אלא אם הוא, וזאת היא החקירה על אימות (עולם קטן ג׳, עמ׳ מ״ז).

ע׳ ערך הלות, ישות; וע״ע בתורת התארים לדוד קויפמן, רע״ט, הערה פ׳; בספרו התיאולוגיה של בחיי, ל״ו, הערה א׳ ובמכתבו של רמש״ש הנדפס בס׳ תגמולי הנפש, י״א.

אִמּוּת, א׳) בנגוד לציור, קיום הדבר המצויר (Bewahrheitung, verificatio).

איננה צריכה אליהם וכו׳ לא בעת האמות ולא בעת הציור (כוזרי ה׳ י״ב). והיה הציור הוא הבנת הדבר במה שיעמיד עצמותו וכו׳, ויהיה האמות הוא קיום הדבר או הרחקתו (כל מלאכת הגיון, מבוא, ב׳). כבר זכרנו שהידיעה אם ציור ואם אמות ושאמנם יגיע הציור בגדר

---

*) ר׳ שלמה ן׳ לביא, מתרגם ס׳ האמונה הרמה, מכנה את ספרו של רס״ג בשם „ס׳ האמונות והסברות״ (אמונה רמה ב׳ ג׳ ב׳).

והאמות בטענה (כונות הפילוסופים לאבוחאמד אלגזאלי, כת"י). **אמות הוא** כידיעתך שהעולם מחודש (ס' הגדרים). **תכלית השלמות בציור, והאמות** יצא מבין גנזיה (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, הקדמה). **בשתי כנפי הציור והאמות** (עקדת יצחק, דפוס ויניציה מ"ג:).

עי' ערך האמתה, הצדקה, צִדּוּק.

ב') בכלל: אמתת ענין מה (Richtigkeit, Gewißheit u. ä.).

ראוי שנאמין מה שנתבאר **אמותו** מצד העיון (מלחמות השם, הקדמה). בהקדימנו וכו' בטול ענין מה לבטול ענין אחר או **אמות** ענין מה **לאמות** ענין אחר (שם). **שהאמות** בדברי הנביא הוא משיג ממשיגי הנבואה (ר"י אברבנאל לשמואל א' ד').

אמות הגמור או המחלט = metaphysische Wahrheit; **אמות המדותי** = moralische Wahrheit; **אמות המחשבי** = logische Wahrheit (עי' חכמת השרשים להירץ אולמאן).

ג') ראיה מספקת (Beweismittel).

אמות מלאכותי, בהלצה: הראיה שמביא המליץ מכח האנשים והדברים עצמם (πίστις ἐντέχνος); **אמות בלתי־מלאכותי**: ראיה מכח דברים חיצוניים.

האמותים הבלתי מלאכותיים הם חמשה במספר: א' מהם הנימוסים והב' העדים והג' החוקים והד' הנגישות והה' השבועות (באור ן' רשד לס' ההלצה, פ"ט). **אמות הלצי** (שם ו'—י'). **אמות שירי** (באור ן' רשד לס' השיר, י"ב). **נפילת האמות, הפיל האמות** (באור ן' רשד לס' ההלצה, ו').

עוד משמש אמות בחכמת ההלצה בהוראות שונות, כמו: **קיום** — ענינו החלק השלישי מחלקי המאמר ההלצי (probatio); **אמות קודם** **אמות** = אמות מוקדם (prolatio); ההקדמה הקטנה של ההקשה (Untersatz eines Epicherem, assumptio).

עי' באוצר חכמת הלשון ללויאס, א' פ"ה ופ"ו.

אֲמוּתִי, המתיחס אל האמות.

ומה שיביא אל הידוע **האמותי** יקרא טענה (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת"י). שהיו המבוקשות הנכספת ידיעתם בכל המלאכות המחשביות שני חלקים: ציורי **ואמותי** (כל מלאכת הגיון, מבוא, ב').

אֲמִידָה, אומד, חשבון שאינו מצומצם (approximative Schätzung).

ומחלקין את הקרקעות וכו׳ לפי אמידה וגוזמא (הקדמת חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח). ולחשוב את כל חשבונותינו כפי אמידה ובקירוב (שם).

עי׳ ערך גֻזמא, קֵרוב.

אָמָנוּת, **אֻמָּנוּת**, נרדף עם מלאכה, מעשה; גם עם חכמה ומדע (Kunst, Praxis; Wissenschaft).

וכתב דוד הבבלי כך: הוי יודע כי גדר החכמה הוא מדע יושר הנמצאות וכו׳ והיא נחלקת לשני חלקים: יש ממנה מה שסוף מחקרו הוא המדע וכו׳ ויש ממנה שסוף בקשתם ואחרית מחקרם הוא מעשה ומלאכה וכו׳ וזה נקרא אומנות או מעשה (פ׳ ס׳ יצירה לר׳ יהודה בן ברזלי, ס״ה). ותמצא חכמה זו (ההנדסה) בענין הזה עת מתפרדת למדע ואומנות, וכן כל שאר החכמות (שם; ועי׳ בספר העבור לראב״ח, ח׳ ט״ו, ובמגלת המגלה לראב״ח, נ׳). הוי יודע כי כל החכמות וכל האומניות והמלאכות אשר בעולם יש להן מלין ושמות וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ א׳).

אומנות ההטעאה = (Sophistik); אומנות הנצוח = Topik. (עי׳ רמש״ש ל״ד ומ״ז). אומנות ההעתקה (שם רכ״ג, הערה תתל״ב).

עי׳ ערך חכמה, מלאכה.

אֻמָּנִי, א׳) מלאכותי; ב׳) מעשי (künstlich; praktisch).

יהיה צלם שם משתתף או מסופק אשר הוא נאמר על הצורה המינית ועל הצורה האומנית (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ א׳). כי ההרכבה האומנית מתגוררת והטבעית נמזגת (עולם קטן א׳ ד׳). חכמות עיוניות (שכליות) ואומניות (החפץ השלם לאלזהראוי, תרגום משולם בן יונה; עי׳ רמש״ש תשמ״ה).

אָמְנָם, ע״ד הערבית: בנוגע ל..., ביחוד אחרי שנזכר ענין מה דרך כלל ואח״כ באים לבארו אחד אחד (was ... betrifft).

אמנם היות הגלגל בעל נפש הוא מבואר וכו׳ (מו״נ ב׳ ד׳). וכבר באה ההגדה על הדבר המגיע לנביאים וכו׳ על ארבע צורות וכו׳ ואמנם מה שבא על הצורה הראשונה וכו׳ ואמנם מה שבא על הצורה השנית וכו׳ ואמנם מה שבא על הצורה הג׳ וכו׳ אמנם מה שבא על הצורה הד׳ וכו׳ (שם ב׳ מ״א). ושני המועדים האלה, ר״ל סוכות ופסח, מלמדים

דעות ומדות, אמנם הדעת בפסח וכו׳ אמנם הדעת בסוכות וכו׳ (שם ג׳ מ״ג). ואמנם הג׳ וכו׳ הֻתְּרו ג״כ ממה שֶׁיֻּקַּל וכו׳ ואמנם הד׳ וכו׳, ואמנם השאלה למה בראו בזה המקום הפנוי וכו׳ ואמנם החמישי וכו׳ (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ג׳ א׳). והביא (רס״ג) ראיות, האחת שכלית והאחת מקובלת, אמנם השכלית וכו׳ אמנם הראיה המקובלת וכו׳ (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ח״י ד׳).

עי׳ ערך אבל, אולם, אך, אם.

אֶמְצָעִי כמו אמצעי (Mittel, medium).

א״א בתכלית שיהי׳ אמצע ולא באמצע שיהיה תכלית (מלחמות השם ו׳ א׳ י׳). אם שיפעלהו בלי אמצע וכו׳ (מעשה אפוד י״א).

אֶמְצָעוּת, באמצעות (באמצעיות, באמצעית) = על ידי (mittelst).

החושים החמשה ידועים ומושגיהם ידועים, באמצעותם תושג הדמות והמנין והגודל והתנועה והמנוחה (כוזרי ה׳ י״ב). באמצעותם (של הכחות המשכילים) יתנועעו הגלגלים (ר״י חריזי, מו״נ ב׳ ו׳). היותו יתעלה מנהיג זה המציאות באמצעות המלאכים (ר״ש ן׳ תבון, שם). החידות המושגות בנבואה באמצעות הדמיון (עץ חיים לאהרן בן אליהו, א׳). שהוא מקבל השלמיות קצתם באמצעות קצתם (מלחמות השם א׳ ו׳). באמצעות הרכבה והתמזגות תתהוה ותתחדש צורה (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ א׳ ג׳) כי שמיעת הקול מבלתי אמצעיות מלאך יכנה עליו פנים בפנים (מו״נ א׳ ל״ז). אימתי הוצרך אל אמצעיות המלאכים בבריאת השפלים (ר״ש ן׳ תבון, יקוו המים ד׳). באמצעית קצתם (עקרים א׳ ו׳).

אֶמְצָעִי, מְתַוֵּךְ, שליח; עומד באמצע (Mittler, Vermittler; Zwischenglied, Mittelding).

ואמצעיים אין להם תכלית (כוזרי א׳ א׳). ואני דברתי עמכם לא ע״י אמצעי (ראב״ע לשמות כ׳ י״ט). ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף (הוא, שם כ״ג, כ״ה). אם היה מעשה הפועל ההוא באמצעיים (מו״נ ב׳ י״ב). המופת האמתי הוא הלקוח מהקדמות בלתי בעלות אמצעיים (תגמולי הנפש ב׳). האלמוג שהוא כמו אמצעי בין הדומם והצומח (עקרים ג׳ א׳).

האמצעיים, בחכמת החשבון = die Zwischenzahlen.

ונאמר שהאמצעיים אשר יודו בהם הקדמונים, ר״ל פיתאגורוש ואפלטון וזולתם, הם שלשה (תרגום החשבון של ניקומכוס, כ״י).

האמצעי, האמצעי הספיריי = Kristallinse des Auges.
וזה הענין, רצוני הראות, ישלם בתנאי ברואה, ותנאי באמצעי בין הרואה והנראה וכו׳. והתנאי השלישי באמצעי, והוא שיהיה בהיר ג״כ כמו האויר המלוטש והזך והמים הזכים (אמונה רמה א׳ ו׳, הראות). וזה יהיה בשיכין (האור) האמצעי הספיריי אל שיהיו בו המראים בפועל וכו׳. וזה כי חוש הראות אי אפשר שישיג מוחשו בזולת אמצעי וכו׳ (מלחמות השם א׳ ו׳, ע״ש).

מהלך אמצעי, בנגוד למהלך אמתי או למקום אמתי: המהירות האמצעית של סבוב השמש או הירח בגלגלו (mittlere Geschwindigkeit).
עי׳ ערך מהלך.

ימים אמצעיים בנגוד לאמתיים.
ויהפוך הימים האמתיים ההם ויחזירם אמצעיים (יסוד עולם לר״י ישראלי, מ״ד).

סבות אמצעיות = Mittelursachen.
כבר הודה בסבות אמצעיות ושבהם עמידת המתאחרות (כוזרי ה׳ כ׳; וע״ש כל הפרק).

מבלתי אמצעי, זולת אמצעי, וכיו״ב = unmittelbar.
פנים אל פנים, כלומר מציאות במציאות מבלתי אמצעי (מו״נ א׳ ל״ז). כי כבר יפגוש באמצעי או זולת אמצעי (פי׳ שם טוב למו״נ ב׳ י״ב).

אָמַר, אמר ב... (ע״ד הערבית) = החזיק באיזו שטה, האמין בדבר מה (an etwas glauben).

וכאשר התבוננתי במחשבה הזאת הנחשבת, מצאתיה שאין נתלים בה כי אם האומרים בקדמות או בשניים (אמונות ודעות ז׳). והתמה מהיות האומרים בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך (מו״נ א׳ נ״ב). וקצתם אמר בסבה וגנוהו (שם א׳ ע״ג, הקדמה ו׳). שאין דרך לבקש תכלית לכלל המציאות, לא לפי דעתנו האומרים בחדוש העולם ולא לפי דעת אריסטו בקדמות (שם ג׳ י״ג). וראוי שנחקור בהתר ספק מה משותף לאומר בהוית העולם ולאומר בקדמותו (מלחמות השם ו׳ א׳ ח׳). הנה האומר ברחק נבדל אינו מודה בו (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). האומרים בהמנעות גשם בב״ת (שם). לָמָה שהוא מבואר מעניין הזמן לאומר בנצחותו (שם). לאומרים בקדמות העולם (שם ב׳ ג׳).

בנפעל: נאמר על... = הוגד או סופר על אודותיו, יוחס אליו (ausgesagt werden, zugeschrieben werden).

ואולם הפילוסופים יאמרו נאמר על דבר בענין שהוא נשוא עליו במאמר, כאמרם בחק הסוג הנאמר על רבים חלוקים במין, כלומר: נשוא על רבים שאינם ממין אחד (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות).

עי' ערך נאמר (נאמרות).

בהפעיל: יִחס, תֵאר, אִיֵּך (zuschreiben, beilegen, qualifizieren).

אזהרה שלא להאמיר האלהות לזולתו (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ד').

ומי הביא את הפילוסופים להעיד השקר הזה בבורא הכל, יען כי האמירו השי"ת מצד מחשבתם לבד ודמו הבורא לנביאיו (ר"י יעבץ, מאמר האחדות ב').

אִמְרָה, א') האמרה, האמרה הפועלת: הרצון האלהי הפועל ויוצר (λόγος).

ומוצאות הידיעה ושרשיה שלשה: הראשונה ידיעת היסוד והצורה, והשנית ידיעת האמרה הפועלת, כלומר הרצון (מקור חיים לרשב"ג, ה').

כי האמרה כח משולח בעצמים הרוחניים (שם).

עי' ערך דבר, מאמר, מלה.

ב') מאמר, גזרה (Ausspruch, Satz u. ä.).

ובכן תהיינה אלה שתי האמרות המקבילות מבדילות האמת מן השקר (תגמולי הנפש ה:).

אֱמֶת, א') גדר האמת: ורשם האמת הוא מה שהוא (עולם קטן ט'). וכל נמצא כאשר יתואר בשהוא נמצא וכו', כשנחקור זה ונמצא כן, נאמר שאלה המאמרים אמת וכו', והתמידי המציאות ובלתי תמידי המציאות וכו', כשיתארו שניהם בשהם נמצאים, היה התאר אמת, זולת שהוא תואר מתמיד לתמידי המציאות ובלתי מתמיד לבלתי תמידי המציאות. ותארך ראובן עד"מ וכו' בשהוא נמצא הוא תאר אמת, זולת שהוא לא יהיה לעולם זה התואר אמת, ולא מאז היה אמת זה התואר (אמונה רמה ב' ג'). ואולם יאמר במאמר שהוא אמת או אמתי כשיהיה המאמר גוזר דבר לדבר חיוב או שלילה ויהיה המציאות לגזרתו ולמאמרו, וכן יאמר בדעות ובאמונות שהם אמתיות כשיהיה הנמצא מהם חוץ לשכל שוה למה שיאמין בהם השכל, ובכלל: האמת הוא מה שישוה לו המציאות (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, עי"ש).

ב׳) כנוי לאלהים (Bezeichnung Gottes).

וע״כ לא מצאו הפילוסופים שם שיאות לו מן השם ההוא, כלומר האמת מדרך האמת (עולם קטן), ומהם שהוא אמת ויותר אמת מכל אמתי בענין האמת וכו׳, וכבר בארנו במופת שמציאות כל הנמצאים נתלה בנמצא אחד, וזה הנמצא הוא האמת בעצמו וכו׳ ואין ראוי שם האמת אלא לאחד הנתלה בו הכל וכו׳, ותארְנו אותו בשהוא האמת ענינו שלילות התלות מציאותו במציאות דבר אחר (אמונה רמה ב׳ ג׳). וקראוהו אמת מפני היותו עלה לכל הנמצאים, כמו שאמר ארסטוטלס בראשון במה שאחר הטבע וכו׳ וז״ל: הנכון להקרא אמת יותר מכל הענינים הנמצאים הוא אותו שהוא עלה וסבה לכל אמתת שאר הענינים שאחריו וכו׳, ובעבור זה נקרא השם ית׳ אמת וכו׳ עם היותו הוא האמת האמתי וכו׳ (ר׳ הלל בן שמואל מוירונה, חמדה גנוזה ל״ב). עד שאפשר שנאמר שאין בכל התארים תואר שיצדק עליו מכל הצדדים אלא שם האמת וכו׳ (עקרים ב׳ כ״ז). כן שם האמת הוא באור שם חיוב המציאות (שם; ע׳ תורת התארים לדוד קויפמן, של״ב—של״ד).

האחד האמת, ע׳ ערך אחד.

ג׳) אמִתּוֹ של דבר = עצם הדבר (מצוי בספרות העתיקה והחדשה).

ע׳ ערך אמִתָּה.

*אָמֵּת, בפִּעל: בֵּרר והוכיח את האמת; הכיר או השיג דבר מה על אמתו; החליט וקִיֵּם דבר מה (als wahr erweisen; erkennen, begreifen; behaupten, bekennen, bestätigen u. ä.).

כשירחק מהמוחש תסתפק עליו הצורה ולא יאמת אותה (מקור חיים לרשב״ג, ב׳). ואולי אח״כ ימצא דרך לעמוד על אמתת זה לא בקבלת ההמון, אבל בהיותו מאמת אמתת החולי וכו׳ (מאזני צדק לאלגזאלי). תחלת מה שישאלוני, שאאמת להם שיש אלוה בעולם נמצא (מו״נ א׳ ס״ג). אחר הגיעך לזאת המדרגה ואמתך שהוא יתעלה נמצא לא במציאות וכו׳ (שם א׳ ס״ה). ולא יאמתו מהות הזמן כל עיקר (שם א׳ ע״ג, הקדמה ג׳). ומה שאמתוהו החושים וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, יקוו המים). וזה דבר אמתי יאמתנו המציאות (מלמד התלמידים, בא).

ע׳ ערך מאמת (מאמתים).

בפֻּעל: ולפי זה יאומת כי זה הקשת הוא כפלים בקֵרוב אל שעור נטיית השמש הגדולה (ס׳ אשפירא לראב״ח, ב׳). כי מה שלא יובן, איך יוכחש

ואיך יאומת (הקדמת כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת"י). בעבור שהיא מקובלת מהחכמים המאומתים שחכמתם מאת האלהים (כוזרי ג׳ נ׳). מאומתת היא אצלי וברורה (רמח"ל, דרך חכמה).

בהתפעל: התברר שהדבר אמת; הוכר, הושג (sich als wahr erweisen; erkannt werden.).

יסורו כל הספקות האלה מלבך ויתאמת אצלך ענין הנבואה (חובות הלבבות, יחוד המעשה ה׳). כי אלו האנשים וכו׳ לא יתאמת להם ענין לעולם ולא יתבאר להם ספק (מו"נ א׳ ס"ט). והתאמת לך זה כל דבר מהם לפי אמתת מציאותו (שם א׳ ע"ג).

אֲמִתָּה, אֲמִתּוּת, עצם הדבר ומהותו האמתית; תכונת האמת (wahres Wesen, wahre Bedeutung; Wahrheit).

וביחוד יפרד המאמין מן הכופר, והוא ראש אמתת הדת (חו"ה, היחוד, פתח השער). בירור מציאותו ואמתת אחדותו (שם, היחוד א׳). ידבר עמו עליהם בדרך הטענה והמופת לבטל עליו אמתותיו (שם, יחוד המעשה ה׳). אמתת מלת יֵצר היא לקוחה מן יצר (עולם קטן ס"ז). וידע האמתות מבלי למוד (כוזרי א׳ צ"ה). ולא יעמוד על המהות ועל הענין אלא השכל השלם וכו׳, אבל שכלנו אשר הוא תחלה בכח בהיולי, לא יוכל לעמוד על אמתת הדברים (שם ד׳ ג׳). והפילוסוף אינו מבקש אלא שיספרהו על אמתתו (שם ד׳ י"ג). הוא לבדו האמתי ואין לאחר אמת כאמתתו (משנה תורה, יסודי התורה א׳ ד׳). ואמתת הדבר אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו (שם ט׳). אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית, ר"ל על הענין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא, והוא אמתתו (מו"נ א׳ א׳). אלא שאם יעמוד אדם בהם על זה הדמיון, היתה דומה אמתתם ועצמם עצם השם וכו׳ (שם א׳ מ"ט). זה התואר, הוא המורה על מהות הדבר ואמתתו, כבר בארנו שהוא פירוש שֵׁם (שם א׳ נ"ב). למי שהבין דברי אריסטו בבאור הזמן ואמתת מציאותו (שם ב׳ י"ג). היש לו (להזמן) אמתות במציאות או אין אמתות לו (שם). דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת השם ית׳ (שם ב׳ ל"ו). כי השתוף הוא בשם לבד, וההבדל באמתתו (שם ג׳ כ׳).

אֲמִתִּי, באמת, על דרך האמת, המתיחס על האמת (wahr, wahrhaftig, echt).

והאמונה האמתית היא שידע הדבר כאשר הוא (אמונות ודעות, הקדמה). אך באור אופני האחד האמתי והאחד העובר וכו׳ והוא נאמר על שני ענינים, האחד מהם מקרי והוא העובר, והשני עצמי קיים, והוא האמתי (חו״ה, היחוד ח׳). וכל זה על דין העברה, לא על דין אמתי (רמב״ע, ערוגת הבושם, ציון ב׳ קל״ו). וההקשות המחוברות האמתיות והכזבניות (כוזרי ה׳ י״ב). אמנם מה שצריך שיאמר בהרחקת הגשמות והעמיד האחדות האמתית (מו״נ א׳ א׳). יקראו גם כן לשמים האמתיים רקיע (שם ב׳ ל׳). הוא לבדו האמתי (משנה תורה, יסודי התורה א׳ ד׳). הדעות האמתיות (עקרים, פתיחה). ההשגות האמתיות (ר״י אברבנאל, הקדמת פירוש נביאים ראשונים).

אֲמַתְלָא, בהוראת אומדן והוכחה (Wahrscheinlichkeit, Vermutung, indicium)

המלך יהרגהו (את הרוצח), שיש לו להרוג באמתלאות ובדדמי (מו״נ ג׳ מ׳).

אָנָה, א׳) מאמר האנה, אחד מעשרה המאמרות של אריסטו (Kategorie der Ortsbestimmung, ubi, ποῦ).

וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה, והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה וכו׳ (חו״ה, היחוד ז׳). והסוג הששי הוא אנה, והוא יחס הדבר אל המקום (אמונה רמה א׳ א׳). הסוג הששי האנה (מלות ההגיון י׳). וימצא (השנוי) במאמר האנה, והוא תנועת ההעתקה (מו״נ ב׳, הקדמה ד׳). חקקו האנה שהוא יחס לגוף המקרה אל מקומו וכו׳, סוף דבר: הוא ענין וכו׳ שדרכו שיענה על השאלה בדבר אנה הוא וכו׳, וכל גוף יש לו אנה ראשון מיוחד בו לבדו, ויש לו אנות רבות משותפות כוללות אותו וזולתו, כראובן עד״מ, האנה הראשון הוא שטח האויר שבבית הוא המקיפו וכו׳, ובעבורו הוא בבית שבחצר ובחצר שבמדינה ובמדינה מגליל אחד ובגליל מן האקלים ובאקלים מן הישוב וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). מאמר האנה הוא בתארך הגוף ביחוסו למקומו (רוח חן י׳).

עי׳ ערך אין, מאמר, מקום, נאמרות, סוג.

ב׳) המקום המפשט; פניה לצד מיוחד (Raum; Richtung).

כתנועת הגלגל באנה (מו״נ א׳ ע״ב). ועל זה השנוי באנה תאמר התנועה בפרט (שם ב׳, הקדמה ד׳). וזה שהאנה הטבעי לקוח אם מהתנועה הישרה, אם מהסבובית (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ א׳). ״מאמר בהפכי האנה״

לר׳ ידעיה הפניני (ע״י רמש״ש ק״ל, הערה קנ״ז). ואין לגלגל מנוחה אלא שבהיותו באנה אחד יש לו כח להתנועע באנה אחר, כמו שבהיותו במזרח יש לו כח להתנועע במערב (מפעלות אלהים ט׳ ט׳).

אֱנוֹשוּת, אֱנוֹשִׁית, אֱנוֹשִׁיּוּת, תכונת האדם ואפיו (Menschlichkeit, Menschentum).

כל מטיב לזולתו וכו׳ אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה, וכו׳ אבל באנושותם ועצמם הם נמשלים וקרובים זל״ז (חו״ה, עבודת ה׳, פתח השער). תואר מורכב מן האנושות והאלהות (כוזרי ד׳ ג׳). ולא נמצא גשם בו אנושות ותוספת (אמונה רמה א׳ ו׳, כחות הנפש). שאנחנו כשנאמר: כל איש מדבר, אמנם ענינו כל מי שימצא לו האנושיות ימצא בו הדבור (מו״נ א׳ נ״ב). ואין בו (בחוש הממשש) דבר מענין האנושות (מו״נ ב׳ ל״ו). ואולם מציאותם (של הסוג והמין וההבדל) בעצם הוא מאשר יודיעו מאיש עצמותו כחיות והאנושות והדבור (כל מלאכת הגיון). אוהב התחקות על שרשי מחצב אנושותו (בחינת עולם א׳ ב׳). שאין לו מן האנושית רק השם (מלמד התלמידים, ואתחנן). האם תתחלל מדרגות האנושית בזה ההשארות (מלחמות השם, הקדמה).

שֵׁם אנושיות משמש גם בהוראת כלל בני־האדם = Menschheit (בספרות החדשה).

אֱנוֹשִׁי, מטבע האדם, המתיחס על מין האדם (menschlich).

ומי שפקד שכלו, מסתלקות מעליו המעלות האנושיות כלן (חו״ה הבחינה ה׳, ד״ה אח״כ חשוב). בספור סוד יצירת המין האנושי בעולם הזה (שם, עבודת ה׳, פתח השער). והוא (אדה״ר) אשר קבל הנפש על תומה והשכיל על תכלית מה שביכולת האנושי (כוזרי א׳ צ״ה). ומי שאינו אוחז הדרך הזה, אל תחשוב כי הנאתו הנאה אנושית, אך הנאה בהמית (שם ג׳ י״ז). הצורה האנושית (שם ג׳ כ״ג). כמו שאמר סקרא״ט אל העם: חכמתכם זאת האלהית אינני מכחישה, אך אני אומר שאינני יודעה, אמנם אני חכם בחכמה אנושית (שם ד׳ י״ג). והם (כחות הנפש) סוג הכחות הצמחיות וסוג הכחות החיוניות וסוג הכחות האנושיות (אמונה רמה א׳ ו׳, כחות הנפש). הנפש האנושית נתלית בגשם האנושי באופן מאופני ההתלות (שם א׳ ז׳). השכל האנושי (מו״נ, פתיחה). הענינים האנושים (שם ג׳ י״ז, הדעת הה׳). במין האנושי ובאישיו (מלחמות השם, הקדמה).

אָנִי, מטבע הָאָנָה.

המקום האניי וכו', התנועה האניית והמקומית (דרך אמונה לר"א ביבאגו, א' א').

אָנִיוּת, סגולת האנה (ubitas).

והאניות מגיד על המקום (דוד הבבלי אלמקמץ בהקדמת פי' ס' יצירה לר"י ברצלוני; עי' רמש"ש שע"ט). והנה לדעת הרב הוא ג"כ בכח אל האניות ואל המקום (פי' שם טוב למו"נ ב', הקדמה כ"ד). ובאר אריסטו כי אין לו שום דבר בכח אלא באניות (שם).

אֲנָךְ, כנוי לכלי הרובע (Quadrant).

אך אנחנו נבחר לנו כלי מחזה אחד אשר צורתו חלק רביעי משטח עגול אחד שלם, אשר מפני זה נקרא כלי הרובע וכו', ואני המחבר אחשוב וכו' לקרוא שמו ע"ד השאלה אנך (נחמד ונעים לר"ד גנז, רמ"ב).

אָנְסִי, כמו הכרחי (zwangsläufig u. ä.).

וזה שאין לפעולות האנסיות מבוא וכו' (אור ה' לר"ח קרשקש, ב' ה' ג'.) אין לך אדם שאין לו איזה צער ויגון אם באבריו או בבניו וכו', וכל זה בסבות טבעיות או אנסיות (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג').

אֲנָשִׁים, אנשי הדעת, אנשי המחקר, אנשי הקדמות, וכיו"ב, כמו בעלי..., חכמי...

עי' ערך בעל, חכם, כת.

אָסוּף, כלול, מוקף (begrenzt, umschlossen).

הבורא ב"ה שהוא למעלה על כל קצוב ואסוף ומוקף (פי' רס"ג לס' יצירה).

אִסְטְוָנָה, כמו אצטונה (Zylinder).

שאם יעשו הבתים עגולות כדמות אסטואנה וכו', ישאר מקום רב ביניהם (עקרים, הקדמה).

אִסְטְנִיסוּת, אסתניסות, גועל נפש (Widerwille).

כמו דברים המטונפים שיש לאדם אסטניסות להביט אליהם (כוזרי ב' ל"ד).

אֲסִיפָה, בחכמת החשבון: קבוץ, כנוס (Addition).
ורבוע הקטומה הזאת הוא באסיפת ראשה אל תושבתה וקחת מחציתם (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, ב' פ"ז).

אָסַף, א') בחכמת החשבון: קבץ, כנס (addieren).
תאסוף בצורה הזאת ראשה אל תושבתה (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, ב' פ"ז). ואסוף אליו מרובע העמוד (שם). ובפִעל: אם אתה מאסף אל התושבת מעמד העמוד החיצוני (שם צ"ג).
עי' ערך כנס, קבץ.

ב') כלל, הקיף (umfassen).
והשיר האוסף שלשת הענינים האלה אין למעלה ממנו (ר"י אלחריזי, תחכמוני, מחברת י"ח).

אֲסֵפָה, בהלצה: קבוץ דברים שונים בנושא אחד (congeries).
אסיפה או קבוץ גדרו אשר נאסוף ונקבץ דברים שונים בנושא אחד וכו' (רמח"ל, לשון למודים ל"ז).
ההבדל שבין אספה ואחדות הוא שהאספה תמונה מליצית והאחדות הרחבת המליצה (עי' אוצר חכמת הלשון ללויאס, א' ל"ח; ועי' ערך אחדות).

אֲפֻדָּה, אזור המזלות ברקיע (Zodiakus, Tierkreis).
הוא המגלגל אפודת שחקים (רשב"ג בשיר "מלכותך" וכו', אוצר נחמד ב' ע"ח). הנה אפודת המזלות לבד תחשב לשטח אשר יש לו י"ב מעלות רוחב (ראב"ח, אספירא ב'). האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים (ראב"ע לשה"ש ה' י"ד, פעם ג'). י"ב צורות אשר באפודת גלגל המזלות (עמנואל הרומי, מחברת כ"ז). הגלגל השמיני אשר בו אפודת המזלות (ר"י מפיסא, מנחת קנאות כ"ט). בתנועה המיוחדת לשמש שיסוב כל אפודת י"ב מזלות בשס"ה ימים (ר"י אברבנאל לבראשית א').
עי' ערך אזור, חגורה.

אָפוּס, נעדר (מצוי בספרות הקראים, למשל באשכול הכופר ליהודה הדסי ובס' מחכימת פתי ליוסף הרואה).

אֹפִי, עי' ערך אופי.

אֲפִיסָה, העדר, שלילה; בטול (Privation, Abwesenheit, Nichtsein, Negation; Schwinden, Aufhören).

ומפני שהחשך אינו דבר כי אם אפיסת האור ואבדתו (ראב"ח, ס' העבור א' ט'). בעוני שאינו הפך העושר, אלא אפיסתו (עולם קטן). מן האפיסה אל המציאות (שם). והוציא מן האפיסה אל הפועל (שם). הכל חוזר לאפיסה (שם). ההקדמה השביעית שהם מאמינים באפיסת הקניות כי הם ענינים מצואים בגוף ונוספים על עצמו (ר"י אלחריזי, מו"נ א' ע"ב; בהעתקת ר"ש ן' תבון: העדרי הקנינים). כי הם לא יראו כי הנוח אפיסת התנועה, ולא המות אפיסת החיים, ולא כי העורון אפיסת הראות (שם; ר"ש ן' תבון מתרגם: העדר). אלה המדברים וכו' לא יעלה בלבם אפיסה כ"א האפיסה המוחלטת, אבל אפיסת הקניות כולם לא יחשבו אותם אפיסה, ויחשבו כי כל אפיסה וקניה דינם כדין שני הפכים (ר"י אלחריזי, מו"נ ג' י'; בהעתקת תבון: העדר וקנין). וחכמי המחקר חלקוהו (את הגוף) בחלוק הכרחי לאי צד יהיה מחובר: אם לנפשו, אם למציאותו או לאפיסתו, אם למציאת דבר, אם לאפיסת דבר, אם בעושה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ד'). הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת (רמב"ן לבראשית א' א'). אפיסת הכחות ויתרון החולשה (הוא לבראשית מ"ז כ"ט). שהאין היא מניעת המציאות ואפיסתה (הקדמת יסוד עולם לר"י ישראלי).

אֲפִיסוּת, כמו אפיסה.

השמים הם בלתי קדמונים, אבל היה להם מציאות אחר אפיסות והעדר מוחלט (ר"ע ספורנו, אור עמים י"ט:). בהיות שבין המציאות והאפיסות המוחלט אין שום אמצעי (שם). וי"מ שהוא האפיסות וההעדר (אוהב משפט לאיוב ל"ח ט"ז).

אַפְּלָטוֹנִי, מחזיק בשטת הפלוסוף אפלטון; מה שמתיחס על שטה זו (Platoniker; platonisch).

דעתם זה דומה אל מציאות הצורות האפלטוניות שהניחו אפלטון וסיעתו (ראשית דעת לר"מ אלבילא, ג' ב'). דברי קדומי הפילוסופים וג"כ קצת דברי האפלטוניים (ר"א דלמידיגו, בחינת הדת). ולמושכל בכלל וביחוד לציורי הבינה הנזכרים הוא שקרא אפלטון בשם אידיאה, והם הצורות האפלטוניות המפורסמות לחכמים (רנ"ק, מונה"ז י"ז, מבוא כולל).

אֹפֶן, (ברבוי: אֳפָנִים), תכונה, צד ודרך (Art und Weise, Modus).

סבת נפילת הספקות לבני אדם בדרושיהם ואופני הסרתם (אמונות ודעות, הקדמה). בבאור אופני חיוב יחוד האל ית׳ (חו״ה, היחוד א׳). בקש זך הלב באיזה אופן שתתכן לך (כוזרי א׳ א׳). וכְלול אופני הענינים (שם ג׳ ס״ז). ואולם המתחיל בעיון וכו׳, הנה זה הספר מועיל לו מאד, כי כבר הקרבנו לו הרבה מאופני החכמה (אמונה רמה, זכר כלל). הנצחי העומד אשר לא ישתנה בפנים מאפני השנוי (מו״נ א׳ י״א). אפני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם (שם א׳ ע״א). לא באמת, אלא באופן רחב = על דרך ההרחבה (תגמולי הנפש ד׳:). וראוי שנחקור אם יודע השם ית׳ אלו הדברים הפרטיים וכו׳, ואם ידעם על איזה אופן שידעם (מלחמות השם ג׳ א׳). שאין כל השלילות נאמרות בו על אופן אחד (עקרים ב׳ ל׳). דבר שהוא כלל מאופן ומוסגל מאופן = כלל מצד אחד ופרט מן הצד השני (אשכול הכופר ק״ע א׳). אפני הדבור = genera elocutionis (עי׳ נופת צופים מ״ח). חמשה אפני הדבור ההגיוני: מופתי, נצוחי, הלצי, הטעאי, שירי (דון יוסף ן׳ יחיא לשיר השירים ו׳). בדרכים רבים ואופנים מתחלפים (ר״י אברבנאל לפרשת יתרו). באופן ש···, וכיו״ב.

אָפְנִיָּה = modificatio (חדשתי).

אָפְנִיּוּת = Modalität (י. קלוזנר; עי׳ בבאורים למונחים שבתרגומי תורת המדות לברוך שפינוזה).

אֶפֶס, **אַיִן**, ההעדר המוחלט; ההעדר המיוחד (absolutes Nichts; relatives Nichtsein, δύναμις).

ואם נאמר שעשה א״ע קודם הויתו, בעת ההיא היה אפס (ואופס)* והאפס לא יהיה ממנו מעשה ולא הנחה, כי האפס לא יעשה דבר (חו״ה, היחוד ה׳). ואז תראה כי חסד אלהים עליו (על האדם), המציאו אחר אפסו (שם, הבחינה ה׳). העולם הבא שהוא חיים בלא מות והוא יש בלא אפס (הקדמת חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח; גם מגלת המגלה לראב״ח, ה׳). ומה שלא יפול ברשת המחשבה הוא אצלו אפס (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ מ״ח; בהעתקת

*) מלת ואופס בחו״ה, היחוד ה׳, היא טעות סופר (דיטוגרפיה), ולחנם כל פרושם הארוך של בעל „מנוח הלבבות״, „טוב הלבנון״ ויתר המפרשים; עי׳ בתיאולוגיה של בחיי לדוד קויפמן, ל״ח.

ר"ש ן' תבון: נעדר)· התחלות הנמצאות ההוות והנפסדות הם שלשה: החמר והצורה והאפס המוגבל וכו' (הוא, מו"נ א' י"ז; ר"ש ן' תבון מתרגם: וההעדר המיוחד)· אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד וכו', והוא החומר הראשון נקרא ליונים היולי (רמב"ן לבראשית א' א')· עד ששמוהו משער הנמנע להמציא גוף מן האפס (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ו' ט"ו). הרי שיש לנו להודות ביסוד ראשון פשוט נברא מאין ומאפס מוחלט (הקדמת יסוד עולם לר"י ישראלי)·

עי' ערך אין, אפיסה, העדר·

בחכמת החשבון: אפס = Null.

הראשון מהם (מציוני המספרים) הנצב מימין נקרא בשם אפס (חז"ס, יסודי חכמת השעור א' א')· הג' ציונים הראשונים הם אפסים בלי שום הוראה עצמית (שם)· ולכן המציאו את האות 0 הנקרא אפס (מבחר החשבון)·

עי' ערך גלגל·

אָפֵס, בהפעיל: העדיר, הפך לאפס (in Nichts verwandeln)·

וגם האש השורפת את כל הגולמים אין בה כח כדי להאפיס גולם הנשרף (התרגום הקדום של אמונות ודעות, מובא בס' כתב תמים לר' משה תקו, אוצר נחמד ג' צ"ג)· מאפיס (מגלת המגלה לראב"ח, כ"ז)·

אַפְסִי, נעדר המציאות (nichtexistierend).

שכל הנמצאים היו אפסיים ונעדרים בלעדי השם, כי הוא לבדו הקדמון והנצחי (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ז' ג')·

אֶפַע, בספרות הקראים: מקרה (Akzidens).

כל דבר שהוא חל ונקרה וחונה בגוף ולא יעמוד בנפשו יקרא אפע (האשכול ליהודה הדסי, ס"ה)· כאשר לא יתכן בהרמזה אליו מן הקדמון והאפעים (ס' הישר לישועה בן יהודה, הקדמה)· שני האפעים יתבונן מן השכל חלופם והפרדתם בהיות חניית א' מהם זולת חניית האחר (מחכימת פתי ליוסף הרואה, כ"א)· *)

עי' ערך אשור, זמיון, מאורע·

---

*) „Zweier Akzidenzen Geschiedenheit und Trennung wird dem Verstande dadurch ersichtlich, daß der Träger der einen nicht der Träger der andern ist.“ (תרגום דוד קויפמן בתורת התארים רצ"ב)

אֹפֶק, (ברבוי: אֳפָקִים) א׳) עגולת גבול ראות עינינו (Horizont, Gesichtskreis).

אמנם האופק הוא העגולה אשר תבדיל בין מה שיראה מן הכדור על הארץ ובין מה שיסתר (אשפירא לראב״ח, ב׳). ועגולי אפקיהם נחלקים על דרך האמת אשר לא ישיגום החושים (כוזרי ב׳ כ׳). יחסים מתחלפים אל האופקים (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳). לא ימלט מהיות הקוטר נכחי לאופק או בלתי נכחי (מו״נ א׳ ע״ג). אופק שאלנוהו מלשון הערבי, והוא בכלל שם לעגולה שטחית מדומה וכו׳ וחולקת העולם לשנים: לחצי הנראה לשוכנים במקום ההוא, ולחצי הנסתר מהם. ואולם אופק השוכנים תחת קו השוה הוא מיוחד בעברו על שני קטבי הגלגל וכו׳, והוא אופק העולם (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

אופק חצי היום (ר״י ישראלי, יסוד עולם ב׳ ד׳). אופק ישר ואופק נוטה, האופק המעוות וכו׳ (עי׳ נחמד ונעים לר׳ דוד גנז, ב׳ ל״ה).

ובהשאלה: מדרגת זאת הנפש הכללית אצל הפילוסופים תחת אופק השכל, והשכל מקיף בה (מאזני העיונים לאלגזאלי, י״ב; עי׳ אוצר נחמד ב׳ קצ״ח).

ב׳) נרדף עם אקלים, מחוז (Zone, Himmelsstrich).

אופקים או אקלימים (ראב״ע; עי׳ רמש״ש תקפ״ג).

אָפְקִי, מה שמתיחס על האופק; גם (בנגוד לנצב): מושכב (horizontal, wagrecht).

העגול האופקי (אשפירא לראב״ח, ג׳). השוכב על שטח האפקי (פירוש ס׳ המדות לאריסטו א׳ ו׳). תנועה אפקיית (הקדמת גבעת המורה).

אֶפְשָׁר, נרדף עם עובר (ע״ש): מה שיכול להִמָּצא (das Mögliche, possibile).

ויסודר הנמצא על מעלות הן יותר כוללות מאלו, והן המחויב והאפשר והנמנע (מקור חיים לרשב״ג, ה׳). איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש חנף (כוזרי ה׳ כ׳). כי רושם האפשר הוא שהוא הדבר הבלתי נמצא עתה, ואם הונח אחר נמצא או בלתי נמצא, לא יתחייב מזה בטול (אמונה רמה ב׳ א׳). והסכימו הפילוסופים לקרא כל מה שמציאותו תלוי במציאות זולתו אפשר המציאות, כי הוא אפשר שימצא ושלא ימצא (שם). שהנמצאות מתחלקות בחלוקה ראשונה אל מחוייב ואפשר (שם). ההקדמה העשירית (של המדברים) שהאפשר לא יבָחן בהֲסְכֵּים זה המציאות לציור ההוא (מו״נ א׳ ע״ג). הנה אתם (המדברים) בזאת ההקדמה תבחנו המחויב והאפשר והנמנע פעם בדמיון ולא בשכל, ופעם בתחלת הדעת

המשותף וכו׳ הנה כבר התבאר כי המדומה אצלם הוא אפשר׳ יסכים עמו המציאות או לא יסכים (שמ׳ הקדמה י׳). והאפשר הוא שאפשר שימצא ואפשר שלא ימצא׳ א״כ היות זה האפשר־המציאות נמצא וכו׳ הוא ראיה על מכריע׳ הכריע מציאותו על העדרו (שם א׳ ע״ד). כי בעל דיננו המאמין קדמות העולם יפיל שֵׁם האפשר׳ באמרו: העולם אפשר המציאות׳ על בלתי הענין אשר יפילהו עליו המדבר (שם). כי כל מה שלמציאותו סבה הוא אפשר־המציאות בבחינת עצמו (שם ב׳ הקדמה י״ט). שאם היה כל נמצא נופל תחת ההויה וההפסד׳ יהיו הנמצאות כלם כל אחד מהם אפשר־ההפסד (שם ב׳ א׳). כי קצת אנשי העיון אומרים שזה מכת הנמנע וכו׳ ויאמרו אחרים שהוא מכת האפשר (שם ג׳ ט״ו). ויתחייב לזה הדעת (של כת האשעריה) שהיה טבע האפשר בטל וכו׳ ושיהיו אלו הדברים כלם אם מחוייבים או נמנעים (שם ג׳ י״ז). והנה יש מן החכמים שאינם מודים במציאות האפשר׳ אך אומרים שכל דבר הוא אם ראוי (= מחויב)׳ אם נמנע׳ ואולם המאמתים מן הפילוסופים חלקו הדברים על שלשה: דבר שא״א שלא ימָּצא יקראוהו הכרחי או מחויב׳ ודבר שא״א שימָּצא כלל יקראוהו נמנע׳ ודבר שאפשר שימָּצא ואפשר שלא ימָּצא יקראוהו אפשר וכו׳ ואפשר ועובר שמות באים זה אחר זה על דבר אחד (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות). משני קצות האפשר (בחינת עולם י״ג). ואמרו הפילוסופים ע״ז: כל אפשר הוה (רשב״ץ דוראן׳ מגן אבות ד׳ ד׳). אין שָׁם אפשר׳ אך הכל מחויב ונגזר הכל בגזרה (המאמר בבחירה לר״מ נרבוני).

וברבוי: אפשָׁרים = אפשריות׳ מקרים אפשריים (Möglichkeiten, mögliche Fälle).

א״כ הם שני אפשרים בלא ספק: אפשרות בחומר שיהיה כך׳ ואפשרות בפועל שיפעל כך (מו״נ ב׳ י״ד). אני בקי באפשרים ובעצם ובמקרה (עמנואל׳ מחברת ט׳). אפילו באפשרים רחוקים (מנחת קנאות לאבא מארי׳ י״ט).

אִפְשֵׁר׳ הכשיר דבר מה להיותו אפשר = ermöglichen (בספרות החדשה).

אֶפְשָׁרוּת׳ **אֶפְשְׁרִיּוּת**׳ טבע האפשר וסגולתו; מציאות בכח (Möglichkeit; Potentialität).

וכבר הטיב מי שקרא היסוד הראשון אפשרות על זה ההקש (מקור חיים לרשב"ג, ה'). אבל האמת הוא שיש להם (למלאכים) מעצמותם אפשרות המציאות (אמונה רמה א' ב'). והנבדל אשר אין אפשרות בו כלל, אבל הוא נמצא בעצמו, הוא האלוה יתברך (מו"נ ב' א'). ועוד יהיה בעצם כל אחד משניהם אפשרות (שם). כל מה שהוא בכח ויש בעצמו אפשרות אחת, יתכן בעת אחת שלא ימצא בפעל. – כל מה שהוא בכח הוא בעל חומר בהכרח, כי האפשרות הוא בחומר לעולם (שם ב', הקדמה כ"ג וכ"ד; עי' באגרות רמב"ם, עמ' כ"ז, ובספרו של י' אפרת „Philosophical Terms in the Moreh Nebukim", ערך אפשרות). שפעמים שיחלוק אדם על חברו וכו' בענין אחד הוא אפשר אצלו בטבעו, ויאמר החולק: זה האפשרות הוא מפועל הדמיון, לא בבחינת השכל (שם ג' ט"ו). והאפשרות גבולו שאינו במוכרח, וכשיוצע מצוי לא יקרה בעבורו שקר (מדרש החכמה לר' יהודה בן שלמה הכהן, כת"י, שער י"ח). כל כח היא אפשרות (תגמולי הנפש ו'). האפשרות אשר על דרך הטבע ייוחד מבין שאר האפשְריות שאין יחסו אל כל העתים יחס אחד (מלחמות השם א' כ"ד). מצד אפשריותם (אור עמים לר"ע ספורנו, ל"ו).

עי' ערך דריכה, הכנה, זמון, יכֹלת, כח, כחניות, עתוד.

אֶפְשָׁרִי, א') כמו אפשר; מתיחס על האפשרי.

בדברים האפשריים לו, אם ירצה יעשם, ואם ירצה יניחם (כוזרי ה' כ'). לפי שכל דבר עולה במחשבה ימצאהו השכל אם מחויב ואם אפשרי ואם נמנע (אמונה רמה ב' א'). וכבר מצאנו נמצאים אפשריים, רצוני: נמצאים מציאותם תלוי בזולתם (שם). ואמרו (כת האשעריה) שאלו אשר נקראם אפשריים וכו' הם אפשריים בערך אלינו (מו"נ ג' י"ז). וכל אחד מאלו המינין יוכל להיות מוכרח ובינוני ואפשרי (מדרש החכמה לר' יהודה בן שלמה הכהן, כת"י, שער י"ח). והאפשרי ג' מינין: אפשר על הרוב וכו', ואפשר בשוה וכו', ואפשר במיעוט (שם). האותות והמופתים וכו' אשר תמעט הויתם, ומציאותם אפשרי רחוק (בחינת עולם י"ב).

ב') בעל בחירה חפשית (willensfrei).

ונאמר באדם שהוא אפשרי במעשיו על השווי (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג'). בהיותם בחיריים, וא"כ הם אפשריים (אור עמים לר"ע ספורנו, ל"ז).

עי' ערך יכול, יכֹלת.

אִצְטְוָנָה, גוף הנדסי בצורת מעגילה (Zylinder).

או הארץ תהיה בין השמש והירח, ואצטוונת צל הארץ תפול על גוף הירח (אשפירא לראב"ח, ד').

מחודד האצטונה: צורת הגדיש (Kegel, conus).

מי שסכל מדת מחודד האיצטוונה (מו"נ א' ל"ו). מי שחשב מחודד האיצטוונה חציה (שם; ר"י אלחריזי מתרגם: מצוק העמוד). נמצאת מציאות העולם בכללו קו אחד סוגיי מדובר, מחודד דרך משל כדמיון חדוד האצטוונה (ר"י ן' לטיף, צורת העולם י"ג). "מאמר באצטוונות והמחודדים" לן' אלסמח, כת"י (עי' רמש"ש תקפ"ד).

עי' ערך אלוני, אצטרובלי, גדיש, חדוד, חרוט, חרות, מוצק, מחרוטה, מעגילה, מצבה, מצוק, עמוד.

אִצְטְרוֹבָל, א') חוג החוזים (Astrolab).

ספר האצטרובלין הנקרא בל' ערבי אסטרובליוסו נחלק בשני חלקים, האחד דבריו מתקון כלי המחזה הנקרא אצטרובלין (מאמר ע"ד האסטרולב, כת"י; עי' רמש"ש תרל"ה).

ב') פקעת עץ האורן (Zirbelnuß, Tannenzapfen).

עי' בבאורי המונחים שבתרגומי "תורת־המדות" של שפינוזה.

אִצְטְרוֹבְלִי, בצורת שקד האצטרובל, אלוני (von der Form des Tannenzapfens, konisch).

ואח"כ צייר מן החלקים ההם הרוחניים צורה אצטרובולית (אמונות ודעות א', ד"ה והדעת השני; עי' בהערות הנספחות לתרגומו של בלוך, עמ' IV, ועי' רמש"ש תמ"ה).

עי' ערך אלוני.

אֲצִילוּת, **אֲצִילָה**, מעין שפע: כח נאצל מאת הבורא על הנבראים (Emanation, ἔκλαμψις).

והכל שב אל הסבה הראשונה וכו', אבל היא אצילות נאצלת ממנה סבה שנית ואח"כ שלישית ורביעית (כוזרי א' א'). והמעתיקים מן הלשונות אמרו אצילות על יציאת כח מן הכחות מאת הבורא ומתפשט על הנברא. ואומרים בנפש: אצולה מרוח הקדש, כי הוא אצלם לשון המשכה (רמב"ן, במדבר י"א, י"ז). שיבת דבר אצול אל מדרגת האצילות

אשר ממנו נאצל או השארות אותו האצול על מדרגת **אצילות** נצחי (תגמולי הנפש ג׳:)· ענין **האצילות** הוא הכח הכמוס והחתום לצאת מן הכח אל הפועל (עבודת הקדש לר׳ מאיר ן׳ גבאי, יחוד ב׳)· אפשרות **אצילות** השפעת כוכב באמצעות פעולת פועל (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ב׳ ב׳)·

בספרות הקבלה הונח שם **אצילות** על העולם הראשון מארבעה העולמות (אבי״ע) שנאצלו מהאלהות·

דע שיש בכח **האצילות** כח ההויה וכח הבריאה וכח העשייה, **והאצילות** שרש ועיקר (ר׳ עזריאל, רבו של הרמב״ן, פרוש י׳ ספירות)· שמעתי שיש **אצילות** ויש בי״ע, והחלוק ביניהם שבי״ע אינם אלא הארה **מהאצילות** (רמח״ל, חוקר ומקובל)· עולמו של הקב״ה הוא עולם **האצילות** (עבודת הקדש לר׳ מאיר ן׳ גבאי, יחוד ב׳)· מלמד שברא הקב״ה ארבע עולמות וכו׳ ואלה שמותן **אצילה** וכו׳ (מסכת אצילות)· מקרא נגד עשיה, משנה יצירה, תלמוד בריאה, קבלה **אצילה** (נר למאור ה׳)·

אָצַל, השפיע, המשיך, הפריש (hervorgehen, emanieren lassen).

אתה חכם ומחכמתך **אצלת** חפץ מזומן (רשב״ג, כתר מלכות)· **ואוצל** מהם (מהתפלין) רצועה מגעת אל ידו (כוזרי ג׳ י״א)· ברכי **אצולה** מרוח הקדש וכו׳ (שיר לר׳ יהודה הלוי)· הנשמה **אצולה** מאורו (ראב״ע למשלי כ׳ כ״ז)· והם **אצולות** מהאל ית׳ והם אמצעיות בין האל ואלה הגופים (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ ה׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: שופעים מהאל יתעלה)· שהמלאכים הם **אצולים** מהוד הש״י (תגמולי הנפש א׳:)· וידיעתנו **אצולה** וקנויה מהידועים באמצעות החושים והדמיון (ר״ח קרשקש, אור ה׳, ב׳ א׳ ד׳)· **בנפעל:** ומכח המזלות ההם **נאצל** כח כל ברואי מעלה (רשב״ג, כתר מלכות)· האחדות אשר אמרנו על כל אחד מהברואים על דרך העברה **נאצלת** מענין האחד האמת והאחדות האמתית (חו״ה׳ היחוד ט׳)· השכל הנקנה **הנאצל** (מו״נ א׳ ע״ב)· החמר הראשון **הנאצל** מאצל הבורא (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ כ״ז)· שכל **נאצל** מסבת הסבות האלהיות (רש״ט פלקירא, המעלות א׳)· והדברים **הנאצלים** מאין־סוף הם י׳ ספירות (ר׳ עזריאל, פרוש י׳ ספירות)· גזרה מוסכמה מכל המקובלים כי האורות וכו׳ המה **נאצלים** מהא״ס (ר״א אירירה, שער השמים ה׳ ג׳)· אם הם **נאצלים** ממנו, הם חוץ ממנו (חוקר ומקובל לרמח״ל)· **בהפעיל:** **בהאצילך** על גלגל המזלות גלגל תשיעי במערכו (רשב״ג, כתר מלכות)· והוא (האל) **מאציל** אותו (את אורו) עליהם (כוזרי ב׳ נ׳)· ואם הנברא וכו׳ יש בו כח **להאציל**, כ״ש **המאציל** (ר׳ עזריאל, פי׳ י׳ ספירות)· וידוע **שהמאציל**

לא יאציל ראשונה אלא בדומה לו (תגמולי הנפש א׳:)· ומשפיע ומאציל עליהם (ר״י ישראלי, יסוד עולם ב׳ ט׳)· בהָפעל: המאציל והמואצל (כלי יקר לשמות י״ח כ״א; ועי׳ ערך מוצל)· בהתפעל: שכל קבוע שממנו מתאצלים כל הכחות הרוחניות (ראב״ד, הקדמת פי׳ ס׳ יצירה)· כי להיותו מתאצל בלי אמצעות וכו׳ (שער השמים לר״א אירירה, ד׳ י״ד)·

אֵצֶל, ע״ד הערבית: לפי דעת····, בעיני···· (nach Ansicht . . .).
וכן הוא (אלהים) נעלה אצל הפילוסופים מידיעת חלקי הדברים (כוזרי א׳ א׳)· ואינו מופת גוזר אלא אצל מי שלא ידע ההבדל בין המופת ובין מחלוקת הנצחון וכו׳ ובין ההטעאה, אמנם אצל מי שיודע אלו המלאכות וכו׳ (מו״נ א׳ ע״א)· אבל דין התנועה והמנוחה אצלם דין החום והקור (שם א׳ ע״ג, הקדמה ז׳)·

אַקְלִים, איקלים, אזור הארץ, מחוז, נוף (Zone, Provinz, Himmelsstrich).
ושֵם היה סגולת נח מפני שהוא יורש האיקלימים השוים (כוזרי א׳ צ״ה)· וכן כשתרד מכה באומה או באקלים (מו״נ א׳ י׳)· וחלקו המוצאים והאקלמים לכוכבים ואמרו שהאקלים הפלוני וכו׳ (שם ג׳ כ״ט)· השבעה אקלימים שהם שבעת חלקי הישוב (מלמד התלמידים, יתרו)·
עי׳ ערך אזור, אפק, מחוז, נוף, רצועה·

אֹרֶךְ א׳) רבוי דברים (Breite, Ausführlichkeit).
כל האורך הזה (רבוי דברים של הבנות לשאול) למה? (ילקוט שמעוני ש״א ב׳)·
אורך לשון = Paraphrase, circumlocutio.
אורך לשון – גדרו מאמר יגיד ברוב דברים אשר יוכל להגיד במלה אחת (לשון למודים לרמח״ל, מ״ח)· באורך ובקוצר = Kommentar und Epitome (רמש״ש)·

ב׳) אורך או אורך הארץ: מרחק הישוב מִקצהו המזרחי עד קצהו המערבי, שלדעת הקדמונים הוא עודף על מדת הישוב מן הצפון אל הדרום (geographische Länge).

אורך הארץ (ס׳ העבור לראב״ח, עמ׳ ו׳, י״ד וט״ו)· תנועת האורך (מו״נ ב׳ ד׳) = התנועה מן המזרח אל המערב או מן המערב אל המזרח· וקראו למרחק הישוב שממערב למזרח אורך (ר״י ישראלי, יסוד עולם ב׳ ב׳)· והקוים

האלה (המקבילים זה לזה ועוברים דרך הקטבים) וכו׳ יקראו קו האורך, לפי שמהם תלקח קשת אורך המדינה (שם). אורך המדינה הוא שעור המשוה שבין עגול חצי היום וכו׳ (אילם ליש״ר מקנדיה, חקות שמים).

ד׳) אורך הרקיע = astronomische Länge.

מידיעת אורך ורוחב הכוכב נדע זריחתו ושקיעתו (יש״ר מקנדיה, חקות שמים). הקו אשר בו רשומים מספרי הש״ס מעלות וכו׳ ודרך סבוב של זה הקו נקרא אורך הרקיע (נחמד ונעים לר״ד גנז, א׳ ל׳).

אָרֹךְ, ארוכי הקיום = von langer Dauer.

והיו קצתם קצרי הקיום וקצתם ארוכי הקיום (מלחמות השם ה׳ ט׳).

אַרְסִי, בהשאלה לענינים רוחניים: משחית, מזיק, מסוכן (verderblich, gefährlich).

סברות ארסיות ממיתות באמת (ר״מ אלשיך, רב פנינים למשלי ה׳ ד׳).

אַרְצִי, מתיחס על הארץ או על החומר; מטבע הארץ ומסגולתה (irdisch; festländisch).

החיים הארציים = Landtiere (כוזרי ה׳ י׳). וכי אנו דוחים שיש לעליונות מעשה בארציות (שם ד׳ ט׳). ושנתן לו שלטון על אלו הדברים הארציים כולם (מו״נ ג׳ כ״ב). היסוד הארציי והמימיי (מלחמות השם ו׳ י״ג). העוה״ז הארציי החומרי (ר״ח ויטאל, ע״ח, היכל אדם קדמון א׳ ג׳). החומר הארציי, הקנינים הארציים; הכדור הארציי, הישוב הארציי, וכיו״ב.

אַרְצִיּוּת, סגולת מה שהוא ארצי = das Irdische (מצוי בספרות המאוחרה).

אִשּׁוּר, בספרות הקראים: מקרה קַיָּם׳ תואר, תכונה או איכות (accidens inseparabile; Attribut, Prädikat).

חכמי המחקר לא השיגו מן הגוף רק הגוף ומקריו וכו׳ יש מהם שקראום אשורים ויש מהם שקראום מקרים ויש מהם שקראו מקצתם מקרים וקצתם אשורים, וההבדל שבין האשור ובין המקרה שהאשור אינו ענין שיבדל מעצם המאושר (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ד׳). אשור העסק (שם). אשורי האלהים הם עשרה וכו׳. אשור שלישי לאלהינו וכו׳ (אשכל הכפר כ״ז). אשור לנפשו (שם סוף א״ב ס״ה ותחלת ס״ו). באשור, בלשון סופרי הקראים כמו באמת: ״אינם באשור״.

אֵשׁוּת, אִשִּׁיּוּת, צורת האש.

החלק הראשון מן החומר קבל צורת האש, ואין לזו הצורה שם מיוחד רק אשות (רוח חן ז'). מלא הגלגל כלו אש, אך כל מה שירד היה יותר עב אשיות ויותר קר (כוזרי ה' ד').

אִשִּׁי, מה שמתיחס אל יסוד האש, מטבע האש.

אוירית וכו' מימיית ואשיית (מאמר אלגזאלי, הוצאת מלטר). ומתי ראינו גשם אשי ואוירי נכנסים בחומר הצמח והחי (כוזרי ה' י"ד). כשיתילד בארץ או במים דברים אויריים או אשיים יעלו מיד אל מקום האויר והאש (ר"ש אבן תבון, יקוו המים ב'). החום האשי המופלג (קאנון לאבן סינא, א' א' ד' ב').

אֹשֶׁר, תכלית הטובה וההצלחה (Glück, Glückseligkeit).

זה הבן הוא נכלל באושר שלי (ר"ע ספורנו לבראשית ל' י"ג). האושר האמתי הוא ההצלחה והתשועה הנפשיית (ר"י בר אברהם, חזוק אמונה א' י"ח).

אושר עיוני — משמש בהוראת פילוסופיה עיונית.

אֲשֶׁר, אשר בעצמו, הדבר הנמצא בלי אמצעות אחר; אשר מדבר = הנגוד לאשר בעצמו.

מֵאֲשֶׁר = מפאת..., מצד... (insofern).

וזה המין ג"כ מן השלמות (שלמות הגוף) וכו' אין לו לאדם מאשר הוא אדם, אבל מאשר הוא בעל חי (מו"נ ג' נ"ד). וישים תכליתו תכלית האדם מאשר הוא אדם (שם ג' ח').

ב

בָּא, א׳) **בא זה אחר סור זה:** שורה של מקרים המתחדשים זה אחר זה לבלי תכלית (unendliche Aufeinanderfolge).

וממנו מה שבו מקום עיון, והוא מציאות מה שאין לו תכלית אלא במקרה, והוא שיהיה דבר אחר העדר דבר, והאחר ההוא אחר העדר דבר שלישי וכן אל לא תכלית וכו׳, ולא יתחייב לו שקר, להיותם בלתי נמצאים כלם יחד, אבל בבא זה אחר סור זה, וזה מה שלא בא מופת על המנעו (מו״נ א׳ ע״ג). ועליה יתחייב מציאות מה שאין תכלית לו על צד בא זה אחר סור זה וכו׳, ויאמרו (המדברים) שלא יצוייר איך יתחדשו מתחדשים אין תכלית להם בבא זה אחר סור זה (שם ב׳, הקדמה כ״ו, ע״ש). וכבר נוכל להאמין שני הסותרים בבא זה אחר סור זה תמיד (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ד׳).

ב׳) **שמות באים זה אחר זה** = שמות נרדפים (Synonyme).

ואפשר ועובר שמות באים זה אחר זה על דבר אחד, וכן הכרחי ומחויב (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך אפשר). בהיר ומזהיר שמות התאר באים זה אחר זה וכו׳ (שם). כשיהיה לדבר אחד שני שמות או שלשה, יקרא שמות באים זה אחר זה לדבר ההוא, כלחום ובשר, וחרב וסיף, ושמש וחמה וכו׳, וענין אמרנו באים זה אחר זה, כלומר שנקרא הדבר בשם האחד ונקרא מיד בשם האחר וכו׳, וכבר הסכמתי להעתיקו שמות תכופים וכו׳ לטעם הזה (שם, ערך שֵׁם).

עי׳ ערך נמשך, נרדף, תכוף.

בֵּאוּר, בֵּאוּר, א׳) **בבאור** = בְּפֵרוּשׁ (ausdrücklich).

כי לא נזכר בהם (בדברי הנביאים) יעודי העולם הבא הרבה בביאור, כאשר נזכר הרבה בדברי החכמים (כוזרי א׳ קט״ו). ובביאור אמר: לא

רבים יחכמו (מו"נ א׳ ל"ד). כי הוא (השם הנגזר מן הפעלים) יורה על ענין וכו׳ שלא נזכר בביאור (ר"י אלחריזי, מו"נ א׳ ס׳). ובבאור אמרו בספרי וכו׳ (שם; ר"ש ן׳ תבון מתרגם: ובפירוש).

ב׳) בספרות הפלוסופיה של ימי הבינים נתיחד שם באור לבאור האמצעי של אבן רשד לספרי אריסטו. גם ספר המליצה לאריסטו (Περὶ ἑρμηνείας) נקרא בשם ספר הבאור.

השני יש בו סדרי המלות הפשוטות וכו׳ והמלות המורות עליהם משתי מלות, וזה הספר נקרא ספר הביאור, והוא בלשון יון בארי ארמניאס (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, ב׳ ה׳ ה׳; וע"ע רמש"ש מ"ד הערה 7 b).

ג׳) הרכבת באור ותנאי (מלות ההגיון י"ג; בהעתקת אחיטוב: הרכבת קשירה והתנאה) = הרכבת מתואר עם תואר (Zusammenstellung eines Substantivs mit seinem Attribut).

ד׳) בהלצה: הצעת דברים באורך; פרוש מלה ע"י מלה אחרת; קיום טענה; מין חלוקה הגיונית (ausführliche Darlegung; explicatio, interpretatio; approbatio; expositio distributa).

כי הבאור במלאכת המליצה יותר צח ומתוקן (הרקמה קע"ה). הענף הי"ו וכו׳ נקראהו ביאור, גדרו אשר נדבר דבר ואחר נבארהו אנחנו בעצמנו וכו׳ (לשון למודים לרמח"ל, ל"א). באור — חלק מחלקי הטענה הסבריית אשר נרגילהו באחרונה אחר קיום החשד וכו׳, ונשתדל לקיים החשד (נופת צופים ע"ג). החלוק יחָלק לב׳ חלקים וכו׳ והחלק האחר הנקרא באור הוא כולל ג׳ דברים: קצור, התכה, מעוט (שם ל"א).

ה׳) בדקדוק: מלות באור המשפט = מלות הטעם שבראש מאמר המשמש נשוא המשפט (Prädikatsätze einführende Bindewörter). הם מתחלקים לו׳ חלקים: מלות החיוב; מלות השלילה; מלות קרוב האפשרי; מלות האחוד; מלות החלוק; מלות ההבדל (עי׳ בן-זאב, תל"ע רפ"א; חלקת הפעלים ק"ט).

בְּאוּרִי, בֵּאוּרִי המתיחס על הבאור (erklärend, erläuternd, erklärbar u. ä.).

והבאת הראיות ההן וסדור הסברות הוא הלימוד השני, ויקרא לימוד ביאורי (יסוד עולם לר"י ישראלי, א׳ א׳). שגם כל השמות הנמצאים האמתים וכו׳ יש להם טעם באורי (ציון ב׳ כ"ג). מאמר באורי (רמח"ל, הקדמה למדרש רבה).

*בָּאַר, בבינוני פעול של הבנין הקל: עינות באורות (אשכול הכופר קצ"ה ש') באורה ומבוארת (ס' העושר לרות ד'). בנפעל: וכמוהן רבים בתורה הנבארת (אשכול הכופר קס"ד ה'). בהתפעל ובנתפעל: כבר התבאר זה ג"כ בחכמות הטבעיות (מו"נ א' ל"ה). כי אלה האנשים וכו' לא יתאמת להם ענין לעולם ולא יתבאר להם ספק (שם א' מ"ט). אם לא נתבאר בטול מה שנתחיב ממנו (מלחמות השם, הקדמה; ומצוי הרבה).

עי' ערך מבֹארי.

בב"ת = בלתי בעל תכלית (unendlich).

בג"ה = בגזרת הצור (מצוי ביחוד באור ה' לר"ח קרשקש).

בְּדָאוּת, שקר וכזב שממציא אדם מלבו (Lüge, Erfindung).

דברי בדאות (ויקרא רבה ט' ט'). שבועת שקר שאין בדאותו ניכר וכו' (רש"י, שבת ל"ג).

בְּדָאִי, כוזב (irrig, falsch).

אמנה בדאית וסכלות (תגמולי הנפש נ"ב:).

בָּדָד, מלה בודדת שאין לה חבר (hapax legomenon).

"כמטחוי קשת" — בדד ישב (ראב"ע לבראשית כ"א ט"ז).

בָּדַד, א') פעל בודד = עומד, בלתי מתעבר, עצמוני (intransitiv).

עי' רי"ק, זכרון י"ד, גלוי ל"ד; רד"ק, שרש זכר, חלף, חסר; מקנה אברם רנ"ב; ומצוי עוד הרבה בספרי המדקדקים.

ב') לשון בודד (דרך הקדש ח' ב') = שֵׁם סתמי, לא זכר ולא נקבה (sächlich, neutrum).

ג') מלה בודדת = הנמצאת רק פעם אחת (hapax legomenon).

בהתפעל: וכאשר יתפרדו הדברים ההם ויתבודדו, יאמר על כל אחד מהם אחד (חו"ה, היחוד ה'). בלילה בהתבודדם בנפשם (ראב"ע לאיכה ב' א').

עי' ערך התבודדות, מתבודד.

בִּדּוּי = בדאות (עי' צונץ, געז' שר' ג' י"ח).

בָּדוּי, מחודש מלב, דמיוני, שקר (erfunden, erdichtet, unwahr).
מאמר בדוי = Fabel (אבן רשד, הלצה קנ"ז). דבור בדוי (שם קנ"ד).
הזיות ובדויות (ר"י עראמה, חזות קשה ז').

בָּדוּל, פרטי, נפרד (einzeln, speziell) דבר בדול (ס' חכמוני קל"א). דברים בדולים (פי' לס' יצירה המיוחס לרס"ג, ד' ד').

בְּדוּת, ברבוי בדויות, גם בדותות: דבר בדוי, שקר; בטל, זר, נמנע (Erdichtetes, Lügenhaftes; Widersinn, absurdum).
עי' צונץ, געז' שריפטען ג' י"ט; ירושלם ו' שמ"א.

בְּדִיאָה, בְּדִיָּה, בְּדִיאוּת, דבר בדוי, ספור בדוי (Erdichtetes, Erfindung, Lüge; Fabel, Märchen).
ואפילו רצה שיבדא זה מלבו בדיאה (מלחמות השם א' ה'). אלא שכל זה בדיאה ובנין בלי יסוד (אור ה' לר"ח קרשקש, ב' ד' ב'). בדא בדיאות וחשב מחשבות לקיים הבדיאות ההם (שם). הזיות ובדיאות (שם, עמ' ל"ז). הבדיאה היא מאמר יבאו בו דברים בלתי אמתיים, אמנם הם אפשרי הצדק (נופת צופים כ"ט). וזה בדיאות לב מהם (גן עדן לאהרן בן אליהו, הבדל שנה, ה'; וע"ע אשכול הכופר קצ"ח א', בשייצי ר' ב'). שֶׁכָּל זה הם בדיות הכופרים (ר"י אברבנאל לשמות ט"ז).

בְּדִידוּת, מצב הבודד, המתבודד (Einsamkeit, Vereinzelung u. ä.).
הוא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור (חו"ה היחוד, ז'). עזוב אהבת הברואים ואהוב הבדידות (שם, הפרישות ב'). ולהשתעשע בהם במעלות הבדידות והפרידה מבני אדם (שם, חשבון הנפש ג'). ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות (כוזרי ג' א'). וזה ישלם על הרוב בבדידות ובהתפרדות (מו"נ ג' נ"א). כי אתה צריך בעת בדידותך הגופנית אל בדידות רוחנית (מגדל עוז לר"י עמדן, קי"ט:).

בִּדְיוֹן, = בדות, בדיאה (עי' צונץ, געז' שר' ג' י"ט, כ"ח, רל"ו).

בְּדִילָה = בדידות (חדשתי).
עי' ערך בדלה.

בְּדִיקָה, חקירה, התבוננות; ונמצא גם בהוראת עיון במהלך הכוכבים (astronomische Beobachtung).

עי׳ מגלת המגלה לראב״ח, י״ב.

***בָּדַל**, בנפעל: עי׳ ערך נבדל. בהָפעל בהוראת התפרד והתחלק (sich differenzieren): שחומר אחד היה משותף וכו׳, ואח״כ הובדל בשלש צורות (מו״נ ב׳ ל׳).

בְּדֵלוּת = Isoliertheit (חדשתי; עי׳ ברשימת המונחים שבסוף ספרי „שקיעת החיים").

בֹּהוּ, כנוי לצורה (Form, εἶδος, μορφή).

והחומר הזה שנקרא היולי נקרא בלה״ק תהו וכו׳, והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלה״ק בהו, והמלה מורכבת, כלומר בו הוא. (רמב״ן לבראשית א׳ א׳; וע״ע בהגיון הנפש לראב״ח, ג׳). לדברי החבר בכוזרי ה׳ ב׳ שֵׁם בהו הוא נרדף עם תהו, ופֵרושו: החומר הקדמון, ההיולי; עי׳ במאמרו של י. אפרת „Studies in Pre-Tibbonian Philosophical Terminology", JQR, Oct. 1926.

בָּהִיר, ספירי, זך כזכוכית שאפשר לראות בעדה (durchsichtig).

וצורת האור הבהיר אשר מעל השמים (הגיון הנפש לראב״ח, ד׳). והתנאי השלישי באמצעי, והוא שיהיה בהיר ג״כ, כמו האויר המלוטש והזך והמים הזכים (אמונה רמה א׳ ו׳, הראות). הגוף הנכבד המאיר הבהיר המתנועע וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ב). בהיר ומזהיר שמות התאר באים זה אחר זה לגוף שאין לו מראה ולא אורה ונראים מאחריו כל המראים, כשמים והמים והשהם וכיו״ב מן האבנים הבהירים וכו׳, ולא כדברי המַשגה שאמר בבהיר שהוא מאיר (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך זהיר, זך, זקיק, ספירי.

בְּהִירוּת, **בְּהִירִיּוּת**, תכונת הגוף הבהיר (Durchsichtigkeit).

הכח הכפוריי אשר באמצע העין הדומה לברד, ומתנאיו שיהיה בתכלית הבהירות, כדי שיוטבעו בו הצורות הנראות (אמונה רמה א׳ ו׳, הראות). וסר אורם ובהירותם לרחקם (מו״נ א׳ ע״ב). שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרנים הוא מפני עבור הרוח (שם ג׳ כ״ה). ובהירות

וזוהר שמות מקרה ג״כ באים זה אחר זה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). הבהיריות והמקשיות (אילם ליש״ר מקנדיה, מעין חתום מ״ו).
עי׳ ערך זהר, ספיריות.

בְּהִירִי, כמו בהיר.
האור וכו׳ עומד בלי שיתנועע בספיריי והבהיריי (ר״א אירירה, שער השמים ז׳ י׳). וכן יקרה בכל פעם שנראה דבר דרך שני אמצעיים בהיריים מתחלפים בעובי (אילם ליש״ר מקנדיה, ע״ז).

בַּהֲמוּת, בַּהֲמִיּוּת, תכונת הבהמה; חמריות, גשמיות (tierische, viehische Natur; das Grobsinnliche).
ובהמיותה תעזור טבע האדם להתנהג במדה הזאת (תקון מדות הנפש לרשב״ג, כ״ו). שלא יהיה האדם נמשך אחר בהמיותו לבד (מו״נ, פתיחה). לא יעשה מרי רק בבהמיות (שם ג׳ ח׳). רוח הגדלות, רוח הבהמות, רוח השכלי (ר״מ הדרשן, פי׳ מדרש י׳ הדברות).

בַּהֲמִי, מה שיש בו מטבע הבהמה; חמרי, גשמי; (tierisch; irdisch).
כשלבו שכור ביין אהבת העולם ונוטה אל תאוותיו הבהמיות (חו״ה, הקדמה). התאוה להנאות הבהמיות (שם, עבודת האלהים ב׳). כאלו אין בו טבע בהמי (כוזרי ג׳ ה׳). והוא התכלית מהחי הבהמי (שם ה׳ י״ב). וכאשר היא (הנפש המדברת) מקבילה לגִבּור הכחות הבהמיים נקראת פעולתה הנהגה (שם). רוח החיים אשר הוא נפש הבהמית (הגיון הנפש לראב״ח, ב׳). כחות הבהמיות (אמונה רמה ג׳). פעולות בהמיות (שם). ושתתגבר נפשו הבהמית על נפשו המשכלת (המעלות לרש״ט פלקירא, א׳) פועל בהמי (שם מ׳).

בְּחִינָה, א׳) עיון והתבוננות (Betrachtung, Untersuchung).
מהות הבחינה היא התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים (חו״ה, שער הבחינה א׳). ושיחקרו על הדבר ויבחנוהו בחינה אחר בחינה עד שלא יפול בלב האדם ספק (כוזרי א׳ ח׳). הנה כבר הוציאתנו זאת הבחינה אל המחקר על ב׳ שאלות (מו״נ ב׳ י״ט). והנכון לעזוב ולהרחיק בחינתם בדמיון לבד וכו׳, ואמנם בחינתם באמתת השכל וכו׳ הוא ראוי (שם ב׳ כ״ט). בחינת עולם (שֵׁם ספרו של ר׳ ידעיה הפניני).

ב׳) ערך, יחס, נקודת ראות, סגולה עצמית, וכיו״ב (Hinsicht, Beziehung, Gesichtspunkt, Charakter).

בבחינה = quatenus; עי׳ בהקדמת תרגומי ס׳ המדות של שפינוזה. היות קצת הדברים עצם בבחינת דבר מה ומקרה בבחינת דבר מה (אמונה רמה א׳ א׳). והחושים כלם חסרון בבחינת ההשגה (מו״נ א׳ מ״ז). כי כל מה שלמציאותו סבה הוא אפשר־המציאות בבחינת עצמו (שם ב׳ הקדמה י״ט). שכל מחויב־המציאות בבחינת עצמו אין סבה למציאותו כלל (שם, הקדמה כ׳). מהשיג כלל הענינים בבחינתם = per se (עץ חיים לאהרן בן אליהו). שלכל שנוי בחינות, אם מצד הנושא וכו׳ ובבחינה הזאת הוא בשאר המאמרות (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ד׳). ולפי שהמחויב־המציאות ממנו שהוא מחויב בבחינת עצמו, וממנו שהוא מחויב בבחינת סבתו ואפשר בבחינת עצמו (שם א׳ ל׳). מצד היותו חלק מן הכלל, לא בבחינת הפרט מצד עצמו (עקרים א׳ ט״ו). בבחינת סבתו (שם ב׳ ה׳). כי אלו אינם אלא בחינות שכליות, לא ענינים נבדלים (שם ב׳ י״ג). כי חיוב עבוד את קונו הוא משתי בחינות (ר״מ אלשיך לאיוב ד׳ י״ז). ומזאת הבחינה קראם (הרמב״ם) עקרים ויסודות (ר״י אברבנאל, ראש אמנה כ״ג). בעל חי המדבר נבחר מכל בעלי החיים בשלש בחינות, ואלה הם: בחינת השכל, בחינת הדבור, בחינת המכתב (ר׳ זלמן הענא, בנין שלמה, חצר הבנין).

בבחינה נשואית, בבחינת עצמותם = objektiv, in objektiver Beziehung; בבחינת נפשנו = subjektiv (מיזס).

ג׳) נסיון (Erfahrung).

לקוח מהבחינה (גבעת המורה; ועי׳ גם פרידענטהאל, יסוד הדת ב׳).

ד׳) מבחן (Prüfstein, Kriterium).

ואם בחינת זה הענין ומצרפו בכח המדמה או בשכל, ובאיזה דבר יובדל בין המדומה והמושכל (מו״נ ג׳ ט״ו).

בְּחִינָ׳י, מה שמתיחס על הבחינה, על הנסיון (experimentell; auf die Erfahrung bezüglich).

הכרה בחינית = Erfahrungserkenntnis; הכרה שכלית = Vernunfterkenntnis (גבעת המורה).

בְּחִירָה, יכלת האדם לעשות מעשיו עפ״י רצונו (Willensfreiheit).

וצריך שאבאר שהאדם לא יעשה דבר עד שיהיה בוחר לעשותו, כי לא יתכן לעשות מה שאין לו בחירה, ולא מי שאיננו בוחר (אמונות ודעות ד׳). ועם כל זה כל אשר עשו וכו׳ היה בבחירה שחייבים עליה

העונש (שם). והוא יכול בבחירה (שם). כי המעשים הנראים מן האדם נתונים ברשותו וכו׳ והם הווים ברצונו ובבחירתו (חו"ה, עבודת אלהים ח׳). ואני סבור שאין לך מנוס מחקור בשאלות הגזרה והבחירה (כוזרי ה׳ י"ט). ובאמת אמר האומר כי הכל מגזירת הבורא, ובאמת אמר האחר בבחירות ובמקרים וכו׳ (שם ה׳ כ׳). והבחירה מכלל הסבות האמצעיות, ולבחירה סבות משתלשלות אל הסבה הראשונה (שם). אם כן אין לבחירה מצד שהיא בחירה סבה הכרחית, כי תשוב הבחירה ההיא הכרח וכו׳ ובזה מה שתכחישהו הראָייה, כי אתה מוצא עצמך יכול על הדבור ועל השתיקה וכו׳ (שם). אמר: שאלת לי וכו׳ זה שנים על דרוש ההכרח והבחירה (אמונה רמה, זכר כלל). שהדבה הנמשכת לאמונת הבחירה איננה כדבה הנמשכת לאמונת ההכרח וכו׳ ושהדבה הנמשכת לאמונת הבחירה מעוטה ונקל לצאת ממנה (שם). ודע שעל דעת הבחירה היו קדמונינו (שם ב׳ ו׳ ב׳). יתחייב בהכרח שיש לו (להעולם) פועל, חדשו בכונה ורצון ובחירה (מו"נ א׳ ע"ד). אבל הגלגלים והשכלים משיגים פעולותיהם ובוחרים ומנהיגים, אבל לא כבחירתנו והנהגתנו (שם ב׳ ז׳). פנת תורת משה רבנו ע"ה וכו׳ היא שהאדם בעל יכולת גמורה, ר"ל שהוא בטבעו ובבחירתו וברצונו יעשה כל מה שיוכל האדם לעשותו (שם ג׳ י"ז, ד"ה והדעת הה׳). ואלו היה האדם מוכרח על פעלותיו היה בטול מצות התורה ואזהרותיה וכו׳ אחר שאין בחירה לאדם במה שיעשה (ח׳ פרקים לרמב"ם, ח׳).

עי׳ ערך חֵפֶץ, יְכֹלֶת, צדק, רצון.

בְּחִירִי בנגוד למוכרח או אנוס: בעל בחירה חפשית (willensfrei).

אבל [המעשים] הבחיריים סבתם חֵפֶץ האדם בעת בחירתו (כוזרי ה׳ כ׳). ומצאנו עם זה פסוקים מעידים על היות האדם בחירי (אמונה רמה, זכר כלל). הנה כבר היו הסבות בבחינה מה מיניהם ד׳ וכו׳, וזה כי מהם אלהיות וכו׳ ומהם טבעיות, ומהם מקריות, ומהם בחיריות (שם ב׳ ו׳ ב׳). מעשה הבהמות טבעיים ומעשה האדם בחיריים (המבקש לרש"ט פלקירא). התנועה הבחירית (שם). אחר שהונח שהאדם על האמונות בלתי בחירייּ ואין לרצון שום מבוא עליהם (אור ה׳ לר"ח קרשקש, ב׳ ד׳). והוא ענין רצוניי ובחיריי בלי ספק (שם). הפעל הנמשך ממנו הדומה אל הפועל הבחיריי (עקרים ב׳ כ"ד). ותכלית האדם והנכבד בו הוא עצם הנפש השכלית הבחיריית (אור עמים לר"ע ספורנו).

עי׳ ערך מבחרי, רצוני.

בְּחִירִיּוּת, ענין הבחירה.

וכתב בן סינא: וכבר ידעת שהתנועה הגלגלית נפשית, והיא באה בנפש בוחרת, מחדשת הבחיריות על הדבקות (מורה המורה לרש"ט פלקירא, עמ' פ"ג).

בָּחַן, בהוראת הוכיח, הביא ראיה (beweisen).

והנה מה שרצינו לבחון (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, א' כ"ט, עמ' י"ד) = quod erat demonstrandum.

בהתפעל ובנתפעל: נחלק לבחינות שונות.

שהאגוז מתבחן לכמה בחינות (ר"מ קורדובירו, אילימה רבתי, עין כל, א' י"ח; ומצוי עוד הרבה באילימה). והוא מתבחן בב' פנים (דרוש של ר' שאול מורטירא; עי' ס' הזכרון ליובלו של ישראל לוי — Mélanges, עמ' תכ"ג).

בֹּחֵר, בעל בחירה ורצון (mit Willen begabt; willensfrei).

כי אין אנו רואים פועל כי אם בוחר (אמונות ודעות א', ד"ה והדעת השביעי). אלה האנשים חשבו כי שכלם הורה אותם שהשמים והארץ היו במקרה בלא כונת מכוין ולא פועל, לא בוחר ולא דומם (שם, ד"ה והדעת התשיעי).

בַּחֲרִי, כמו בחירי (willensfrei).

כי לא ישובח האדם ולא יגונה על הדבר המוכרח, אבל הדבר שהוא בחריי אליו מכל וכל (ר' רפאל מנורצי, מרפא לנפש).

בַּחְרָן, בַּחְרָאן, (מלה ערבית), בל"ר: בחראנים, משבר במצב החולה (Krise).

שאנחנו נמצא יציאתו (של הדם) כשיהיה ביום בחראן הוא מורה על כח פעולת הטבע (ס' היסודות לר"י ישראלי, עמ' כ"ד). וכשיובן פעולתו (של הטבע) בחלאים ובימים אשר הם מנין נפרד, הנקרא בלשון קדר בחראן, ור"ל שבימים ההם יתהפך ענין החולה לטוב או לרע (ראב"ע, ס' העצמים). כל מוקדה קדחת חדה תכלה קדחתו בבחראן (כל מלאכת הגיון ב' ד').

עי' ערך גבולי.

בַּחְרָנִי, מתיחס על הבחראן (krisenhaft u. ä.).

הבחרני, כלומר הגבוליי (קאנון ג' א' ב' ה'). והמקרים הבחרניים (קבוצי גלינוס, כת"י).

בַּטּוּחָה, בטוחות חכמה = מושכלות ראשונות (Axiome).

וקרא בטוחות חכמה למושכלות הראשונות שהם יסודות החכמה וכו׳ (עקרים א׳ י״ו).

בִּטּוּל, א׳) תכונת הדבר הבטל, הכוזב (Nichtigkeit, Absurdität, Undenkbarkeit, Widersinn).

ובטול מה שדוחה המוחש באמרו וכו׳ אבל בטול מה שדוחה המושכל וכו׳ (אמונות ודעות, הקדמה). וכבר נגלה בטול סברת שני הענינים האלה ברוחניות (שם א׳, ד״ה והדעת השנית). ונעשה הקש על הפך סברתנו ואחַר נראה בטולו (אמונה רמה א׳ ז׳). אמנם בבטול הגלגול אומר וכו׳ (שם). אמנם זה מהיותר בטל שבבטולים (שם ב׳ ד׳ ג׳). ויביא מופת על בטול החלק שאינו מתחלק (מו״נ א׳ נ״א). ובטול זה החלק כבטול אשר לפניו (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ב״א; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: ושקרות זה החלק כשקרות אשר לפניו). כי אין הפרש בביטול מה שאין לו תכלית בין שיהיה בפעל או בכח או במקרה (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: שאין הפרש בשקרות מה שאין תכלית לו וכו׳). והוא מבואר הביטול (מלחמות השם, הקדמה). וזה בתכלית הבטול (שם א׳ ה׳). וזה כלו בתכלית הגנות והבטול (שם א, ט׳). הבאה אל הבטול (ר׳ יהודה בן יחיאל, הגיון כ״ז) = reductio ad absurdum.

״ואין לך בטול גדול מזה״, וכיו״ב.

עי׳ ערך בטל ובערכים הנרדפים, הרשומים שם.

ב׳) שלילה, סתירה, הכחשה (Verneinung, Widerlegung, refutatio).

אופני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם או בבטול קדמותו (מו״נ א׳ ע״א). שאין בכל מה שחתך מופת מספיק בבטול מציאותו (של הרקות) וכו׳ (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳; וע״ע הגיון הנפש לראב״ח, ל״א ב׳; אבן רשד, הלצה קע״ז; רמש״ש, אלפראבי ע״ה).

עי׳ ערך הרחקה, סתירה, שבירה.

בִּטָּחוֹן, בהוראת ודאות (Sicherheit, Gewißheit).

הבטיחו החכמות המופתיות בטחון אין תכלית אחריו (כוזרי ה׳ י״ד).

בְּטִילָה, שלילה (Negation).

עי׳ הגיון הנפש לראב״ח, עמ׳ ל״ט.

עי׳ ערך איון, בעור, מניעות, שלילה.

בָּטֵל, א׳) הבל, כוזב, שוא, מן הנמנע (nichtig, absurd, widersinnig, undenkbar).

וזה בטל (כוזרי ב׳ מ״ט). וכן בלשוננו יאמר על הקושט ועל הבטל אמת ושקר (מו״נ א׳ ב׳). בטל הוא שֵׁם למין אחד ממיני השקר, כי השקר הוא שני מינים: האחד שקר בדבר שהיה אפשר היותו אמת וכו׳ והשני שקר שאי־אפשר היותו אמת, כאמרך שהשמים שטוחים, או צלע המרובע כמדת אלכסונו, וזה המין יחדוהו בשם בטל וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). ויצייר (הכח המדמה) דבר בטל וכזב (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, בכח המדמה). ובטל שיהיה עצם נבדל (אור ה׳ לר״ח קרשקש).

ע׳ ערך אליל, בדות, בטול, גנות, דבה, הרחקה, זר, כזב, מְגֻנֶּה, מחל, מֻרְחָק, משחת, סר, רחק, שוא, שנוא.

ב׳) בלי כונה, בלי תועלת, וכיו״ב (zwecklos, vergeblich, nutzlos).

ואין זה פעל בטל ולא כאשר הזדמן (מו״נ ב׳ י״ט).

בִּטֵּל, בפִעֵל: הכחיש, סתר, שלל; הורה על בטול דעה מן הדעות (widerlegen, verwerfen; als unmöglich oder undenkbar erweisen).

ואחר הפנים האלה אשר בטלו אצלי שיהיה הדבר מחדש את עצמו וכו׳ (אמונות ודעות א׳). הוצרכו אנשי החכמה להעמיד הדברים ההם הגלוים ולבטל מציאות הדברים ההם הנחשבים (מו״נ א׳ נ״א). כמו שקרה למי שבטל ההויה מהדברים (רלב״ג למשלי ב׳ י״ד).

בְּטֵלָה, בְּטֵלוּת, = Absurdität (חדשתי).

בַּטְלָן, בהוראת חושב דברים בטלים וכוזבים (falscher Denker u. ä.).

בטלנים (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ מ״ח ונ״א).

ע׳ ערך מאמת.

בֶּטֶן, בטן הלב, בטן המוח = Herzkammer, Gehirnkammer.

שהדבר כשיהיה גשמי נלקח מהחוש נטבעה צורתו במהירות בבטן המוקדם מן המוח, לקרבת הבטן ההוא מהחוש הגשמי (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, עמ׳ נ״ב). הראות והוא השגת הכח וכו׳ אשר בשני בטנים המוקדמים מבטני המוח (אמונה רמה א׳ ו׳, כחות הנפש). והנה נחלקו בו אריסטו הפלוסוף וגאלינוס הרופא, כי הפלוסוף יראה שהבע״ח גדולי הגוף יש בלבם שלשה בטנים (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, ח״י ד׳).

בָּטַשׁ, בספרות הקבלה (בהשאלה): הכה ופגש (stoßen, anschlagen).

בתחלת אצילותו היה הכתר נעלם וכו׳ אח״כ בטש בו הא״ס והאצילו בחינה מתגלית (עסיס רמונים ה׳ ה׳). כי האותיות בוטשים ומכים ומתרבים זו על זו (עמק המלך, עולם התהו). והנה האורות וכו׳ הם מכים זה בזה ומבטשים זה בזה (עץ חיים לרח״ו, היכל אדם קדמון ה׳ א׳). וזה נמשך מן הכח העליון שבוטש בו (קל״ח פתחי חכמה לרמח״ל, ב׳ ג׳).

בְּטָשָׁה, **בְּטִישָׁה**, הכאה, הגפה, פגישה בכח (Aufeinanderstoßen, Zusammenprall).

כל בחינת הכאות ובטשות אורות זה בזה (עץ חיים לרח״ו, היכל אדם קדמון ה׳ ה׳). והנה מצד המתרחק הוא כעין הבטישה שהיא הפעולה הדוחקת וכו׳ (אילימה לר״מ קורדובירו, עין כל, ג׳ י״ד).

בִּיאָה, בחכמת הכוכבים: כניסת החמה לתוך מזל טלה, ומזה: שווי היום והלילה בתקופת האביב (עי׳ מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ קכ״ב).

בֵּין, בין ידי (בטוי ערבי) = לפני (vor).

והקש החפוש נפסד, כי האומר אותו וכו׳ לא יִמָּנַע אם שתפש זה הבעל חיים אשר בין ידיו בכלל מה שחיפש, או לא תפש (אמונה רמה א׳ ז׳). ופנים ג״כ הוא כלי מקום, שענינו לפניך או בין ידיך (מו״נ א׳ ל״ז).

בִּינָה, א׳) השכל האנושי הטבעי, בנגוד לחכמה, שהיא המדע העליון האלהי או החכמה הנעלמה.

הבן בחכמה וחכם בבינה (ס׳ יצירה; ע׳ כרם חמד ז׳, עמ׳ רס״ס והלאה)

חב״ד = חכמה, בינה, דעת.

ב׳) בספרות הקבלה: אחת הספירות.

והנה הספירה הזאת הנקראת בינה היא סוד גלוי השם הנעלם בבריאת עולם (שערי אורה לר״י גיקאטילה, ע״ב).

בֵּינוֹנִי, א׳) בספרות הקראים: אמצעי (Mittel, Zwischending); גם: מְתַוֵּךְ בין אלהים ובין העולם, מלאך (Mittler zwischen Gott und Welt, Logos; Engel).

ואולם בנגיעה נחלקו החכמים אם הוא בבינוני או בלא בינוני = mittelbar oder unmittelbar (גן עדן לאהרן בן אליהו). ונבאר הכחדת כלל הבינונים (יוסף הרואה, עי׳ פינסקר, לקוטי קדמוניות קצ״ח).

ב׳) בהלצה: הדבור הבינוני, הממוצע שבשלושת אפני הדבור (mediocris).

דבור הנִשָׂא, הבינוני והשפל וכו׳. הדבור הבינוני הוא אם נמעט דבר מהצחות וההתנשאות ממה שהוא בדבור הנִשא, אבל לא שנבא אל המורגל והשפל (נופת צופים מ״ח ומ״ט). ואמנם המליצים שמו מחלקותם ויתנו אל המין הזה ג׳ ראשים, והם: נִשא, או נקראהו מפואר, בינוני ושפל (לשון למודים לרמח״ל, למוד ה׳).

בַּיִת, בחכמת הכוכבים: חלק א׳ מי״ב חלקי גלגל המזלות בתור מקום לכוכב מכוכבי הלכת (ein Tierkreiszeichen als Ort eines bestimmten Planeten).

שנים עשר בית שבעלי האומנות הזה חולקים חלקים הגלגל בכל עת (חשבון מהלך הכוכבים לראב״ח, י״ח; וע״ע מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ ק״כ, קכ״ג, קכ״ד וכו׳). וכל אחד מהגלגלים וטבעי הכוכבים והמזלות והצורות ובתיהם וטובתם ורעתם (כוזרי ד׳ כ״ט). כי כן יקראו בתים למזלות (ראב״ע להושע ב׳ י׳). סרטן בית הירח, אריה בית השמש, תאומים ובתולה בתי כוכב, שור ומאזנים בתי נוגה, טלה ועקרב בתי מאדים, דגים וקשת בתי צדק, גדי ודלי בתי שבתאי (אותות השמים לר׳ יהודה בן שלמה הכהן ן׳ מתקה).

בית גבהות, בית שפלות, בית היופי, בית מגורה (עי׳ מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ קכ״ג, קכ״ט, ק״ל, קל״ב וק״מ).

בֶּלְגָּם (מלה ערבית), הלֵחה הלבנה (Blutschleim, Phlegma).

שהדם ושתי המרירות והבלגם מזונם ופרנסתם (של האיברים), וזה כי שתי המרירות והבלגם נשארות בדם (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, עמ׳ ו׳). אח״כ תחשוב בזרע ובדם ובשתי המרירות והבלגם (שם). ולחות הנקרא בלגם (פי׳ ס׳ יצירה לר״י ברזלי). כל מי שבאצטומכתו בלגם יתחמץ המאכל (כל מלאכת חגיון ד׳).

עי׳ ערך חלט, לחה, מזג.

בֶּלְגָּמִי, בעל לחה לבנה, מענין הלחה הלבנה (phlegmatisch).

הנה המורסא לא תמנע מהיות וכו׳ או אדומיית או בלגמיית (קאנון ג׳ י״ד ג׳ א׳). מי שמזגו רטוב הגוף והוא בלגמי וכו׳ (צידה לדרך א׳ ג׳ י׳). המזג הבלגמי (תרגום גאלינוס, כת״י). ליחות בלגמיות (פרקי משה ב׳).
עי׳ ערך אדֻמי, דמי, ירוקי, לבני, שחורי.

בָּלוּי, כָּלֶה, נפסד, עלול להפסד (vergänglich).
עי׳ הגיון הנפש לראב״ח, ו׳.

בְּלִיָּה, הפסד וכליון (Vergehen, Vergänglichkeit).
וכאשר תרבה בהם ההתכה מאד ותמעט הלחות תמהר הבליה (קאנון א׳ ב׳ ב׳ י״א; ונמצא שָם זה גם בס׳ כל מלאכת הגיון, י״א).

בְּלִימָה, אין, אפס (Nichts).
תלה ארץ על בלימה (איוב כ״ו ז׳). לך השם הנעלם ממתי חכמה והכח הסובל העולם על בלימה (כתר מלכות לרשב״ג). עשר ספירות בלימה (ס׳ יצירה א׳). — ובהוראת מרכז הארץ: בלימה הוא מרכז הכובד של הארץ (ס׳ הגדרים). גם השתמשו בשֵם בלימה במשמעות חומר קדמון, היולי (עי׳ הגיון נפש לראב״ח, ג׳; מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ א׳ וה׳).

בִּלְתִּי, א׳) זולת, שונה מ..., איננו... (anders als ..., etwas anderes als ... ist nicht ..).
כמו שספרנו מהעדר המוחש הגשמי כשמבקשים אותו בבלתי החוש המוכן לו (חו״ה, היחוד י׳, ד״ה וממה שצריך שתדע). שהחומר התחתון אשר עליו יבואו ההויה וההפסד וכו׳ בלתי החומר העליון (מו״נ א׳ ע״ה). וענין החכמה בלתי ענין היכולת, וענין היכולת אצלו בלתי ענין הרצון (שם). ואשר נפל בו חלוף בלתי מה שנפלה בו ההסכמה בלי ספק (מאמר ר׳ יוסף ן׳ עקנין במחויב המציאות). שהמציאות בלתי המהות (שם).
ב׳) מלה שוללת את התאר או את הבינוני הבא אחריה (un ..., nicht).
ויודו בידוע בלתי המוחש (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת העשירי). כאלו הם עצמיות להם, בלתי סרות מאתם (חו״ה, הבחינה, פתח השער). ומזה שפעולות הגוף בעלות תכלית ופעולות הנפש בלתי בעלות תכלית (כוזרי ה׳ י״ב). וההקפה בהם, ההגיונית והטבעית, היא עיון בלתי מושג (שם ה׳ י״ד). והעצם הוא הנמצא הבלתי צריך לנושא (אמונה רמה א׳ א׳). ועצם

יחָלק אל גשמי ובלתי גשמי (שם). מתכות וצמחים וגשמי הבעלי חיים בלתי מדברים וכו׳ (שם). אם ישכנו (המושכלות) בדבר בלתי מתחלק, הנה לא ישכנו בגשם ולא כח בגשם (שם א׳ ז׳). יתחייב בהכרח שיתחלק החלק אשר שמוהו בלתי מתחלק (מו״נ א׳ ע״ג, ההקדמה הג׳). קוים מדברים וקוים בלתי מדברים (שם) = rationale und irrationale Linien. כי הזמן בלתי כלה (שם, ההקדמה הי״א). היה זה הדעת בלתי מחייב המנעות כלל (מו״נ א׳ ע״ה). להיותו בלתי משתמש במה שישתמש בו האחר (שם). ואין חסרון בפועל בהיותו בלתי יכול על הנמנע (שם). בלתי מתחלק ובלתי נחלק = indivisibile et individuum (שער השמים לר״א אירירה). בלתי הַתנות = ausnahmslos (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי). שם או פועל בלתי מגיע, כמו אמרֵנו ראובן לא בריא ושמעון לא רואה וכו׳ וכח השמות בלתי מגיעים בלשונות אשר ישתמשו בהם כמו השמות ההעדריים, שאמרֵנו לא רואה במדרגת אמרנו עִור, ואמרֵנו לא בריא במדרגת חולה (כל מלאכת הגיון, ס׳ המליצה). בלתי תנאי = unbedingt (פרידענטהאל, יסוד הדת ב׳).

מבלתי, עי׳ ערך מבלי (באות מ׳).
עי׳ ערך זולת.

בֵּן, בני בי־רב, בספרות הקראים: כנוי לכת הרבנים (Rabbaniten).

בָּנָה, בנה אב, עי׳ ערך אב.

בָּנוּי, מעין מורכב, מחובר (zusammengesetzt).

ואולם להיות החדש בנוי מימים שלמים, לא יאות רק על פי ראיית הלבנה (גן עדן לאהרן בן אליהו, קדוש החדש, ח׳). המורכב או עצמי הוא שחלקיו עצמיים בו, דהיינו חומר וצורה, הבנוי הוא שיש חלקים בניניים שמחבורם הוא נבנה, ד״מ האיש, האדם או הבית (ס׳ ההגיון לרמח״ל, י׳; וע״ע הגיון הנפש לראב״ח, ג׳).

בִּנְיָה, (מלה ערבית), טבע, יצירה (Natur, Naturanlage).

כי המנהג והבניה משימים כל דבר נכבד באמצע הדברים (אמונות ודעות ד׳). בבניה השרשיה (שם). על חק הבניה (שם ה׳).

עי׳ מאמרו של מַלטר "Mediaeval Hebrew Terms for Nature" בס׳ היובל לכבוד הרמן כהן, עמ׳ רנ״ד.

בְּנִיוּת, א׳) יחס הבן אל אביו (Sohnschaft, Kindschaft).

כי האב והבן, עם היות כל אחד מהם עצם בעצמו, הנה מצד האבות והבניות הם במצטרף (אמונה רמה א׳ א׳). עד שיהיה אמרך נפש וגשם כאמרך אבות ובניות (שם א׳ ז׳). שעיקר הבניות הוא בנפש, אבל הבנים קודמין, שבהן בניות הנפש והגוף (מלמד התלמידים לר׳ יעקב אנטולי, פרשת ואתחנן). וייחס מעלת הבניות לאומת ישראל בלבד (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג׳).

עי׳ ערך אבהות.

ב׳) בנין, גִזרה (Bau).

עי׳ פינסקר, לקוטי קדמוניות קצ״א.

בִּנְיָן, בנין אב, במיתודולוגיה התלמודית ובהגיון: מעין הקש הדמיון (Analogieschluß).

בנין אב – מדה בתורה שהכתוב יגלה ויפרש במקום אחד וממנו למדין בכל המקומות הדומין לו (הליכות עולם לר׳ ישועה הלוי, ד׳). שאם מצאנו ב׳ נושאים דומים ומצאנו בא׳ מהם מפורש נשוא א׳, בדין הִמָּצא הנשוא ההוא גם בב׳, אעפ״י שלא פורש בו, ונקרא בנין אב או מה מצינו (דרך תבונות לרמח״ל).

עי׳ ערך אב.

בִּעוּר, ביחוד בספרות הקראים: שלילה, איון (Negation).

מעולל בביעורו, מעולל בקיומו (ישועה בן יהודה, בראשית רבה, כת״י; וע״ע אשכול הכפר קס״ד ע׳ וק״ע ו׳ וב׳; בשייצי קל״ד ג׳; רקמה קנ״ה וקנ״ו). מלת הבעור (רקמה ג׳).

עי׳ ערך מבֹער.

בַּעֲיָה, **בְּעָיָה**, בתלמוד: שאלה בדבר הלכה (אבעיא); בספרות החדשה: שאלה וחקירה למודית (Problem).

עי׳ כרם חמד א׳ פ״ה; ארבעה חרשים כ״ט; תחלת חכמה לר״י חגיז, ל״ט. ביחוד השתמש בשם זה בהוראת פרובלימה יצחק אפשטין בעתון ״החנוך״.

בַּעַל, בצרוף לשם אחר: א׳) בעל גשם (מו״נ א׳ מ״ט). = גשמי; בעל הנחה וסדר (שם א׳ ע״ג, הקדמה ג׳); בעל חומר (שם ב׳ י״ח) = חמרי; בעל חיים ≐ חי, נפש חיה; בעל ריב, בעל דין (שם א׳ ע״ד וב׳ ב׳) = החולק על

דעה מן הדעות; **בעל נפש** = „beseelt" (מצוי הרבה); **בעלת צלעות** שוות (מו"נ א' ס'); **בעל שנוי**; **בעל שעור**: מאמר חברתיו במקום שֵם, חדשתיו לפי הצורך, כולל כל דבר שיש לו מדה ושיעור וכו' (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, ועי' מו"נ ב', הקדמה א'); **בעל תכלית**, **בלתי בעל תכלית**, והרבה כיו"ב.

ב') בל"ר: כמו **אנשי**, והוא נרדף עם כת...., סיעת...., חכמי...., וכדומה.

בעלי הגרם (לוי, הנפש)	Occasionalisten
" הדבור, חכמת הדבור, בעלי חכמת הדבר, הדברים	Logiker; Mutakallimun
" הדעת (ר"ד אלמקמץ)	Philosophen
" ההגדלה (אמונה רמה ב' ו' א') *)	Sublimisten (Anthropomorphisten?)
" ההנאה (כוזרי ה' כ')	Hedoniker
" ההטמנה (עי' רמש"ש שי"ח)	Evolutionisten
" ההסכמה (לוי, הנפש)	Harmoniker
" ההקש, ההגיון	Logiker
" ההשפעה	Influxionisten
" ההשתדלות (רמש"ש שי"ח; מאמר אלגזאלי, הוצ' מלטר)	mystische „Streber"
" חכמת הלמודים	Mathematiker
" החשך והאור (כוזרי ה' י"ד)	Manichäer (Parsisten?)
" הכימיה	Alchemisten; Chemiker
" הלשון	Philologen
" המדידה	Geometer
" מחקר	Forscher, Philosophen; Mutakallimun
" משפט (רמש"ש תקס"ד)	Astrologen
" הנימוס	Gesetzgeber
" הנסתר, הנסתרות, הסוד, בעלי ח"ן	kabbalistische Mystiker
" העיון	Forscher; Mutakallimun
" העמידה (אמונות ודעות א')	Ephektiker, Pyrrhonisten

*) עי' הערת וייל שם, עמ' פ"ח ועמ' קל"ד; ועי' תורת התארים לדוד קויפמאן, עמ' רע"ה, הערה ס"ד.

בעלי הענין (חבור המשיחה והתשבורת א׳ א׳)	Fachleute, Spezialisten
〃 העצמיים (בנגוד לבעלי השמות, ע״ש)	Realisten
〃 העצמים הפרדיים	Atomisten
〃 העקרים	Dogmatiker
〃 〃 (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה ב׳)	Mutakallimun
〃 העקשות (אמונות ודעות א׳)	„Obstinaten", Sophisten
〃 השִׁלוש	Anhänger der Trinitätslehre, Christen
〃 השמות	Nominalisten
〃 השניות או השניים (מַשנים, מְשניים)	Dualisten
〃 השתוף, משתפים	Polytheisten
〃 התוך	Allegoristen, „Bâtiniten"
〃 התורה (תוריים)	Religionsbekenner; Theologen
〃 תושיה (רמש״ש ת״א, תמ״ה)	Theologen?
〃 תכונה	Astronomen, Astrologen

והרבה כיו״ב.

* **בָּצַר**, בנפעל: נעדר ונמנע (unzugänglich, verschlossen sein).

כי הסבות אינו נבצרות ממנו בכל עת ובכל מקום (חו״ה, הבטחון, פתח השער). הנה מי שיבצר ממנו ידיעת דבר מה מהנמצאות וכו׳ יבצר ממנו שלמות החקירה האפשרית (מלחמות השם ו׳ א׳ א׳).

בֶּקַע, בהנדסה: עמוד נצב יורד מנקודה אחת בהקף העגול על חצי הקטר העובר דרך נקודה שניה של הקף העגול (sinus).

ואם תתבונן תראה כי בקע כל קשת הוא חצי יתר כפלה (יסוד עולם לר׳ ישראלי, א׳ מ״ב). בקע רביע העגולה הוא הגדול שבבקעים (שם). שיש ב׳ מיני בקעים: הישר וההפוך (אילם ליש״ר מקנדיה, סוד היסוד). לוח הבקעים = Sinus-Tafel.

עי׳ בהערת המו״ל חבור המשיחה והתשבורת לסי׳ קי״ג (עמ׳ ס״ח).

בִּקֹּרֶת, = Kritik.

בקורת אישית, בריאה, הגיונית, זעירה, זעומה, חיובית, חפשית, חצופה, חריפה, ישרה, מדעית, מופקרת, מתונה, נכוחה, נמרצה, נפרזה, נוקבת, סבלנית, עזה, עיונית, עקרה, פלוסופית, פלפולית, פוריה, צנומה,

צנועה׳ צעקנית׳ צרופה׳ קנטרנית׳ רגזנית׳ שלילית׳ שנונה׳ תולדית (historisch), והרבה כיו״ב׳
עי׳ לויאס׳ אוצר חכמת הלשון׳ מחברת ב׳.

בַּקָּשָׁה׳ א׳) הצעה עיונית׳ שאלה׳ דָּרוש׳ מבוקש (Problem, These, Prinzip).
וכשיתאמתו אלינו אלו השלש בקשות הנכבדות העצומות במופת אמתי׳ נשוב אח״כ לחדוש העולם (מו״נ א׳ ע״א). ואלו ההקדמות הפלוסופיות אשר אומר לך בקצרה למופת על שלשת הבקשות האלה׳ ר״ל מציאות השם ואחדותו והרחקת הגשמות (שם). ההקדמות הכוללות אשר הציעום המדברים וכו׳ והם הכרחיות בקיום מה שירצו לקיימו באלו הארבע בקשות (שם א׳ ע״ג). בקשות פילוסופיות (ן׳ רשד׳ שמע הטבעי ב׳). השלש בקשות העצומות (מפעלות אלהים ט׳ א׳). ד׳ הבקשות הנודעות של הפלוסוף קנט (ציון תר״א׳ עמ׳ ע׳).
עי׳ ערך דרוש׳ הנחה׳ הצעה׳ הקדמה׳ מְבֻקָּש׳ מֻקדמה׳ מֻקְדמת׳ שאלה׳

ב׳) בהלצה: אחד ממניעי המאמר (deprecatio).
הר׳ וכו׳ נקראהו בקשה׳ בדברי תורתנו: שאל נא לימים ראשונים וכו׳ וכן: שמעו נא דברי׳ בדברי איוב: שאוני ואנכי אדבר (רמח״ל׳ לשון למודים׳ למוד ט׳).

בָּרוּר׳ מבואר; מדויק; צרוף (klar; genau; rein).
״וזה ברור״׳ סכל בדבר הברור (מו״נ א׳ ע״ב). ברור׳ לא מקורב (רקמה כ״ט). כבר העירותיך על ידיעתם במבטים הברורים (כוזרי ד׳ י״ט). תקופת חמה ותקופת לבנה מדוקדקת וברורה (שם). ״במובנו הברור״.

בֵּרוּר׳ דיוק וצחות; ודאות (Klarheit, Deutlichkeit, Genauigkeit; Gewißheit).
על האמת והֵברור (רקמה ג׳). ברור המליצה (שם כ׳). ברור סברא הזאת (שם קע״ח). מי שיוכל לדעת בֵּרורה (של הקבלה) בדרך הראיות (חו״ה׳ הקדמה). הראית מה שיש להם מהדייקות והדקדוק וכו׳ ומה שמגיעים בה מן המחקר והבירור מבלי יתור וחסור וכו׳ (כוזרי ג׳ ס״ט). מחכמת התכונה על האמת והברור (שם ד׳ כ״ט).
דעת הֵברור׳ בנגוד אל דעת ההקרבה (בספרות הקראים). דרך הֵברור = Indikativ. אי–בֵרור = Unklarheit.

בָּרַח, ברח מִדבר מן הדברים: מאן לקבלו, התנגד לו (ablehnen, verwerfen).
הפילוסופים כמו שידעת יקראו השם יתעלה העלה הראשונה והסבה הראשונה, ואלו הידועים במדברים **יברחו** מזה השם מאד ויקראו אותו פועל (מו"נ א' ס"ט). וכל בעל תורה **יברח** מזה (שם ב' ל'). ואם הוא כך וכו' נשוב עוד אל נקודת הכל **שברחנו** ממנה (תגמולי הנפש ד'). והוא מה **שברח** הרב ז"ל ממנו (מלחמות השם ג' ב'). **ברחו** מליחס אלו הפחיתיות אל השם (עץ חיים לאהרן בן אליהו, קי"ד). ומזה היו **בורחים** תכלית הבריחה (ר"י אברבנאל לשמות ז' י"ד).

בְּרִיאָה, א') כלל הנבראים, הטבע, התולדה (Schöpfung, Natur)
וכחה נוגעת על שפת היריעה **הבריאה** החיצונה (כתר מלכות לרשב"ג).
ואין **בריאה** כי אם **בריאתך** (שיר היחוד ה'; ביחוד הרבו הסופרים החדשים להשתמש בשם בריאה בהוראה זו).
ב') טבעו ותכונתו של האדם או של ברואים אחרים (Natur, Charakter, Anlage, Eigenart u. ä.).
ולפיכך שינו **ברייתו** לטוב והושם כוכב בשמים (מו"נ א' ב'). שהם בטלו טבע המציאות ושנו **בריאת** השמים והארץ (שם א' ע"ו). דרך **ברייתו** של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחבריו (משנה תורה, הלכות דעות ו' א').
עי' ערך בניה, טבע, יצירה, מחשבה, שכל; ועי' במאמר ח' מַלטר „Mediaeval Hebrew Terms for Nature" בספר היובל לכבוד הרמן כהן, עמ' רנ"ג–רנ"ו.
ג') בספרות הקבלה: העולם השני במדרגת ארבעה העולמות.
הנה נתברר אצלנו כי ד' עולמות: אצילות, בריאה, יצירה, עשייה, כלולים בהויה (ר' חיים ויטאל, עץ חיים, היכל אבי"ע י"א). ששה ספירות וכו', ומהם נעשה ד' עולמות: אצילות, **בריאה**, יצירה, עשיה (חוקר ומקובל לרמח"ל).

בְּרִיחַ, א') קוטר, אלכסון, וביחוד קוטר הארץ או העולם (Durchmesser, Achse, insbesondere Weltachse oder Erdachse).
ובריחי הארץ נחשבים כגון עובר על אמצעית הארץ על הנקודה הזאת יצא אל היקף הארץ אל שני צדיה וכו', והקו הזה הנקרא **בריח** הוא ארוך וכו' (הגיון הנפש לראב"ח, עמ' ג', וע"ש עמ' כ"ד וס' העבור לראב"ח,

עמ׳ ט׳). והקו הישר הנמשך במחשבה וכו׳ מקטב אל קטב ועובר על מרכז העולם יקרא בריח העולם (יסוד עולם לר״י ישראלי, ב׳ א׳). דע שהקו ההולך מצד אחד של הכדור או הגלגל ועובר על המרכז ויוצא אל עבר השני הוא יקרא בריח וכו׳, וחכמי המחקר קראוהו קוטר (נחמד ונעים לר״ד גנז, כ״א). בריחי השמים הנקראים קוטבים (ס׳ אלכסנדרוס מקדון וקורותיו, כת״י; עי׳ רמש״ש תתק״א).

עי׳ ערך אלכסון, קֹטר, תלי.

ב׳) אחד מחלקי חוג החוזים (Teils der Astrolabs).

והרם והשפל המעצר, הוא הבריח (כלי נחשת לראב״ע, ב׳). טבעת וכרס ואם ובנות ורשת ובריח וכו׳ (שם, א׳). בידיעת עשיית הבריח והוצאת קו השעות בה וכו׳ (ביאור עשיית האצטורלב ליעקב הישראלי, כת״י; עי׳ רמש״ש תקפ״ג ותקצ״ו).

בְּרִיחָה, התרחקות מדעה מן הדעות (Verwerfung, Ablehnung).

בריחת הבורחים מכמו אלה הענינים (אמונה רמה ב׳ ד׳ א׳, כתובים מעידים). דע כי אין בריחתנו מן המאמר בקדמות העולם מפני הכתובים וכו׳ (מו״נ ב׳ כ״ה). ומזה היו בורחים תכלית הבריחה (ר״י אברבנאל לשמות ז׳ י״ד).

* **בָּרַךְ**, בנפעל: נברך = עקום, מֻטֶּה (gebogen).

ואחד יורד ישר ואחד נברך (מו״נ ב׳ י״ט; בהעתקת ר״י אלחריזי: נוטה מן המישור).

בָּרַר, בהתפעל ובנתפעל: נעשה ברור, התבאר (klar werden).

וכיון שנשברו כל הדרכים הנאמרים על השם שהוא חי בחיים, נתברר ונתכונן שהוא חי בלא חיים וכו׳ (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ). כי כבר נתברר לנו כי האדם מחובר מנפש וגוף (חו״ה, הקדמה) וכאשר התברר לי חיובם מדרך השכל (שם). וכאשר נתברר לי חיוב החכמה הצפונה מן השכל והכתוב והקבלה (שם). ההקדמות אשר יתברר מהן כי יש לעולם הזה בורא בראו מאין, הן שלש הקדמות (שם, היחוד ה׳).

בְּשָׂרִי, מענין הבשר, החומרי, הגופי (fleischlich, körperlich, materiell).

ותדע כי הכח הבשריי קצר מהשיג והטבע האנושי חסר מהשלים (חו״ה, הקדמה). והיא המדרגה העליונה ממדרגות האהבה באלהים, וכמוה

לא תתכן מכל אדם, לפי שהיא למעלה מן היכולת הבשרית, מפני שהטבע הפכה וכנגדה (שם, אהבת ה׳ ד׳). אחרי אשר להם (לבני האדם) ג״כ חלק בשריי (דרך אמונה ד׳ א׳). תאוה בשרית (חזוק אמונה א׳ י״א).

בְּשָׂרִיוּת, א׳) טבע הבשר (Körperlichkeit u. ä.).
המין האנושי השחית מצד הבשריות (דרך אמונה ד׳ א׳).
ב׳) התגשמות, התלבשות (Inkarnation).
שהבשריות וההתלבשות לא בא אל השלשה תארים וכו׳ (ר״י בן ש״ט, פי׳ לאגרת קובץ וכוחים).

ב״ת = בעל תכלית (endlich).

בְּתוּלָה, אחד מי״ב המזלות (Sternbild der Jungfrau, virgo).
ע׳ ערך גלגל, מזל.

בִּתּוּר, בהלצה: חלוקת הסוג למיניו (divisio).
שאחר ראותנו הדבר אשר בו נסכים עם המנגדים והנשאר במחלוקת, כמו שתתבאר, ראוי שיושם בהרגל הבתור וכו׳ (נופת צופים ט׳).
ע׳ ערך חלוק.

ג

גֹּבַהּ, בחכמת התכונה: המרחק היותר גדול של כוכבי הלכת מן הארץ (Erdferne, Apogäum); גם: שעור המרחק ממעל לאופק (Kulminations-punkt).

גובה השמש (משנה תורה, קדוש החודש י' י"ב; נחמד ונעים לר"ד גנז, נ"ב).
גובה אמתי, גובה (או מרחק) בינוני, גובה גדול (= מרחק ארוך), גובה קטן, גובה קרוב (= מרחק קצר), גובה רום, אופן גובה וכו' (עי' צורת הארץ לראב"ח, עמ' י"א, כ', כ"ב, כ"ו ול"ב; ס' העבור לראב"ח, עמ' ט"ז, כ', ע"ט ופ'; רמש"ש תרל"ב).

גובה גדול, גובה רום = Apogäum; גובה קטן, גובה קרוב = Perigäum.

גָּבְהַּ, גבוה רום = גובה רום.
וכן ידיעת התקופות הארבע על בירור לא תשלם אלא בידיעת השפל רום והגבוה רום וכו' (כוזרי ד' כ"ט).

גְּבוּל, א') גבולי הגשם = מרחקים, רחקים (Dimensionen).
וכשלבש הצורה הגשמית נעשה בכולו הגוף מורכב, לפי שקבל היסוד האורך והרוחב והעומק, שאלה הם צורת הגשמות, וכשדבקו בו הגבולים השלשה הנזכרים באלו ממלא מקום (עולם קטן א' ב'). ואמנם למה שהוגבל בגבולים הנודעים אצלנו, שהם הגבולים הטבעיים שבהם נרגשים מחושינו, נקרא גופני, ומה ששולל מגבולים אלה נקרא רוחני (מאמר העקרים לרמח"ל). שעצם החומר הוא התפשטותו במקום וגבולו בשלשה מרחקים (רנ"ק, מונה"ז י"ז, מבוא כולל).
עי' ערך גדר, המשך, התפשטות, השתטחות, התמודדות, התרקעות, מרחק, משיכה, מתוח, קצה, רחק, שלוח.

ב׳) גבול מעמד העמוד: הנקודה שבה נפגשים עמוד המשולש ותושבתו (עי׳ חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ב׳ ס״ד ופ״ה).

ג׳) גבול הכוכב, הבית וכיו״ב, באצטגנינות: חוג השפעתו המקומית של כוכב מה בגלגל המזלות (עי׳ מגלת המגלה כ״ט; ברייתא דמזלות י״ד).

ד׳) נרדף עם מחוז, מצב, הנחה, מקום (Lage).

וכמאמר אחרים: העצם הפרדי אינו במקום, אבל יטריד הגבול*) (מו״נ א׳ נ״א; גרסת רש״ט פלקירא בתרגום ר״ש ן׳ תבון: יטריד המחוז; ר״י אלחריזי מתרגם: כולל המקום). וגבול מקומו (שם ב׳ כ״ו).

ה׳) בהגיון: הגבול האמצעי, החלק המשותף לשני חלקי ההקש (Mittelbegriff, terminus medius).

החלק המשותף לשני המשפטים נקראהו גבול אמצעי, החלקים הנבדלים נקראים הקצוות וכו׳, וחלקי זה ההקש שלשה: האדם והחי והמרגיש, והגבול האמצעי ממנו הוא החי, והקצוות הן האדם והמרגיש (מלות ההגיון ו׳).

גם הקצוות נקראים בשם גבולים: גבול קטן = Unterbegriff; terminus minor; גבול גדול = Oberbegriff, terminus major.

החלקים אשר מהם יסודר ההקש יקראו גבולים, והם כמו העולם והמצוייר והמחודש באמרנו: העולם מצוייר, וכל מצוייר מחודש. ואשר כפול בב׳ המשפטים ומשותף יקרא הגבול האמצעי — כמצוייר; ואשר יהיה נושא בתולדה המחויבת, והוא המכוון בשיסופר ממנו, יקרא גבול קטן — כעולם; ואשר יהיה נשוא בתולדה, והוא המשפט, יקרא גבול גדול — כמחודש (ס׳ הגדרים). גבול הוא הדבר שתותך בו ההקדמה ממה שהוא חלק הכרחי בהיותה ההקדמה — והוא הנשוא והנושא שהם, חלקי ההקדמה ההכרחיים בה במציאותה (שם). שהידים הם ההיקשים וכו׳ והאצבעות הם פרקי ההיקש, שהם שתי הקדמות ושלשה גבולים (מלמד התלמידים, וישלח). והגזרה מורכבת לא פחות משני גבולים ולא יותר משלשה, שהם גדול וקטן ואמצעי, ואלה הגבולים בעצמם הם הקדמות מחייבות או שוללות (תגמולי הנפש, פי׳ כ״ה ההקדמות).

עי׳ ערך גדר, קו, קצה.

---

*) עי׳ בהערת שייאר להעתקת חריזי ובמורה המורה לרש״ט פלקירא, עמ׳ קנ״א, ובספרו של י. אפרת ע״ד המונחים הפלוסופיים שבמו״נ, ערך גבול.

גבול משמש גם בהוראת הקף המושג = Begriffsumfang (עי׳ בארא״ש, אוצר החכמה).

ו׳) גדר (Begriffsbestimmung, Definition).

הפילוסוף שָׂם גבול ליסודות ברבים מספריו ואמר שהוא הדבר אשר יתהוה ממנו הדבר הויה ראשונה וכו׳ (ס׳ היסודות לר׳ יצחק בן שלמה הישראלי, עמ׳ ה׳). כי גבול האש המודיע טבעו הוא שהוא גוף דק קל מזהיר, ינשא למעלה (שם ל״א). וע״כ עמדה הסגולה במסוגל בו מקום הגבול במוגבל וכו׳ (שם ל״ג). במהות היסוד וגבולו המודיע טבעו (שם מ׳). כי גאלינוס גבל היסוד כמו כן בגבול מלאכותי (שם). האחת מהם לתאר הדבר בגבולו וגדרו (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ נ״א). כי הבורא אין לו גבול (שם).

״ס׳ הגבולים והרשמים״ או ״גבולי הדברים״ (חקיקת הדברים) לר׳ יצחק בן שלמה הישראלי. ״חכמת הגבולים״.

עי׳ ערך גדר, חק, חקיקה, רשם, תו.

ז׳) משבר במצב החולה, בחראן (Krisis).

הגבול וכו׳ שנוי יהיה פתאום אם אל צד הבריאות ואם אל צד החולי (קאנון ד׳ א׳ ד׳ ב׳). וחכמי הרופאים בקשו לדעת סבת היות גבול התחלואים ביום השביעי (ראב״ע, המאורות, כת״י). כמו שעושה הרופא כאשר רואה שמגיע הגבול לחולה וכו׳ (מנורת המאור א׳ רצ״ה).

עי׳ ערך בַּחְרָן.

ח׳) תחום, רשות, גדר, מצב (Bereich; Zustand).

זה בכח, אבל שיוציאהו אל גבול הפועל לא, כי אם מה שיצא אל גבול הפועל וכו׳, ומה שאין לו תכלית איך יצא אל גבול הפועל? (כוזרי ה׳ י״ח).

עי׳ ערך גדר ד׳.

ט׳) בדקדוק: יחס השם בנטיתו (Kasus); גם: מלה, שם, מונח (Terminus).

הגבול שאליו = Dativ; הגבול שבו = Lokativ; הגבול שממנו = Ablativ. (עי׳ מקנה אברם תכ״ח, תנ״ו, תס״א; אוצר חכמת הלשון ללויאס, ב׳ רכ״א — רכ״ב).

גְּבוּלִי, מענין גבול המחלה; דבר מוגבל (krisenhaft; begrenzt).

הבקוע הגבולי (קאנון ג׳ ד׳ ז׳). הטבה גבוליית (ר״מ אלשיך לאיוב ד׳ ח׳).
כי היא (התורה) גבוליית (אהל יעקב לר״י מדובנא).

גִבּוּר, נצוח, חכמת הנצוח (Dialektik).
וההקשיות חמשה: הפילוסופיא, הויכוח והגִבור, והיא הנקראת אלגדל וכו׳ (אלפראבי, אגרת בפתיחת ספרי ההגיון, כת״י; עי׳ רמש״ש מ״ד, הערה).

גָּבַל, הגדיר (definieren).
כי גאלינוס גבל היסוד כמו כן בגבול מלאכותי (ס׳ היסודות לר״י הישראלי, מ׳). בנפעל: סָים, נקבע, — נפש מדברת מכרת, איננה גשם ואיננה נגבלת במקום (כוזרי א׳ פ״ט). בהפעיל ובהֻפעל: הגדיר, הֻגדר, — ולא יהיה זה מגביל לכבודו ולא נותן לו גדר (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ). מלשערהו ומלהגבילהו, מלתארהו ומלפרסמהו (שיר היחוד ה׳). שהוא יתעלה אין לו סבות קודמות שהם סבת מציאותו ויוגבל בהם (מו״נ א׳ נ״ב; ר״י אלחריזי מתרגם: שיהיה נגדר ומוגבל בהם). שהנפש הוגבלה בעד צומח מרגיש מניע ומשכיל (תגמולי הנפש ט״ז). בהתפעל: נִתַּן להגָדר ולהגָבל, — אין אדם רשאי לשאול על השם מהו, מפני כי השואל זו השאלה אינו שואל אותה אלא על דבר שיש לו גבולים, וכל המתגבל נוצר (מאמר ר׳ דוד אלמקמץ).
עי׳ ערך גָּדר, חָקק, רָשם.

גִּבְלָה, מאמר, סוג עליון (Kategorie).
גבלת האיכות (עי׳ בוקסטורף, ערך גבל).

גַּבְנוּנִי, בנגוד לקערורי או למקובב (ע״ש): בולט בצורת כדור (konvex).
כי איך ישתוה החלק הקערורי מן הגלגל וכו׳ לחלק הגבנוני ממנו (ר״י אברבנאל לבראשית א׳). זכוכית גבנונית = Brennglas (חז״ס, מציאות הנפש).

גַּבְנוּנִית, **גַּבְנִינוּת**, צורת דבר גבנוני, השטח הגבנוני (Konvexität).
ועושה חלולים וקבובים וגבנוניות (אמונה רמה א׳ ג׳). הנקודה ההיא וכו׳ למטה מגבנונית גלגל כוכב חמה (מו״נ ב׳ כ״ד). יהיה רוחק הגלגל השביעי, ר״ל גבנינותו, ממרכז הארץ מהלך שבעת אלפי שנה (שם ג׳ י״ד). גבנינות — שֵם הונח תחלה לגבנונית האדם וכו׳, ושאלנוהו לעליונו של גלגל וכו׳, נמשך אחר הערבי שקראוהו ג״כ גבנונית (ר״ש ן׳ תבון,

פי׳ המלות הזרות). גבנינות גלגלי המרכבות נוצרו ממים, אעפ״י שקערירותן נבראו מאש (פי׳ ס׳ יצירה לראב״ד). פוגש בשטח עקמומיותו ונוגע בשטח גבנונית התחתון הסמוך לו (יסוד עולם לר״י ישראלי, ב׳ ב׳). גבנונית הגלגל מתנועע על קערירותו (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ב׳ ט׳).

גֹּבֶר, התגברות, שלטון (Herrschaft, Überhandnehmen, Vorwalten).

גובר התאוות עליהם (חו״ה, עבודת האלהים ד׳). מפני גובר התאוה על שכלם (שם).

גָּבַר, בבינוני: נוהג לרוב (vorherrschend).

הגובר בלשון (מספיק מ׳). החלק הגובר (מאור עינים קי״ג). הדעת הגובר (שם רע״ו). מחשבה גוברת = vorwiegende Meinung (מאזני צדק לאלגזאלי, ט״ז; רלב״ג במקומות הרבה, עי׳ רמש״ש ע״ג, קמ״ז, קס״ז; אפודי י״ג ול״ה). סברא גוברת (פי׳ קול יהודה לכוזרי ה׳ י״ב). תואר גובר (הרקמה ס״ד והלאה; ס׳ השרשים לר״י ן׳ גנאח בכמה מקומות; אפודי מ״ז ורל״ב).

בהפעיל: הכריע משקול הדעת; סבר, ידע; דן, הקיש (בספרות הקראים).

הגברנו הכונה (גן עדן לאהרן בן אליהו, כ״ה). אפשר להגביר סברת החכם (שם כ״ז:). הגביר דעת (שם ק״ע). אם יגביר נאמנה (קצור ענין שחיטה לר״י טרוקי, פרק י׳). ואפילו שיגביר השוחט בדעתו וכו׳ (שם, פרק י״ד). וממנו הגברנו אסור צרת האם (כתר תורה לויקרא מ״ז).

עי׳ ערך הגברה.

בהתפעל: נראה נכון; נדון, הוקש (בספרות הקראים).

ובדעת ההקרבה מתגבר בנפשו וכו׳ (בשייצי ח׳ ב׳).

שֵׁם מתגבר = תואר גובר (עי׳ למעלה).

גָּג, בהנדסה: א׳) רוחב (Breite); ב׳) חלל (Rauminhalt, Volumen).

שורה, גג ועומק = אורך ורוחב וגובה (יוסף הרואה; עי׳ פירסט, תולדות הקראים ג׳, הערה שנ״ד, והשוה פסחים ח:). הרוצה למוד את גג המרובע וכו׳ מצרף ארך בתוך רחב בתוך העֹמק והעולה משלשתן היא משיחת הגג (משנת המדות ב׳).

גִּדּוּל, נצוח (Dialektik).

והוא בעל חכמת הנצוח הנקרא גדול (מורה המורה לרש״ט פלקירא, קנ״ב).

עי׳ ערך גִּבּוּר.

גָּדוּרִי א׳) מוגדר = definiert (מצוי; ונמצא גם גדוד בהוראה זו: הרקמה צ׳).

ב׳) מספר גדורי המורכב ממספרים יסודיים (rationale Zahl).

יש מספרים בלתי גדורים וא״א לעמוד על גדרן, לא מקוצר השכל וכח המשיגי רק בטבע המספר (שו״ת חות יאיר, קע״ב).

גִּדּוּרִי הגדרה (Definition).

ידיעת גידור ההגיוני וידיעת חילוק ההגיוני (באראש, אוצר חכמה, ההגיון, פתיחה ב׳).

גָּדִישִׁי בהנדסה ובתכונה: צורת מחודד האצטונה (Kegel, conus).

אויר הנאחז בגדיש צל הארץ וכו׳ ואין החושך נמצא כ״א בגדיש הצל לבדו (צורת הארץ לראב״ח, י״ז).

עי׳ ערך אלוני, אצטרובלי, חדודי, חרוטי, חרותי, מוצקי, מְחֻדד, מחרוטה, מעגילה, מצבה, מצוקי, עמודי.

גֹּדֶלִי א׳) שעורי, בעל שעורי, בעל כמות (Größe).

ויתעלה מן המספר לעיין בענין הגודלי, והגודל צריך להבינו אל חומרי, כי לא יתכן שום גודל אלא בחומר (העגולות הרעיוניות, תרגום ר״ש ן׳ מוטוט). הדמות והמנין והגודל והתנועה והמנוחה (כוזרי ה׳ י״ב). בבאור ההקדמה השנית האומרת כי מציאות גדלים אין תכלית למספרם שקר (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ ב׳). הנקודה היא תכלית הגודל וכו׳ הגודלים מהם שיש להם מרחק אחד, והוא הקו וכו׳ (ס׳ אקלידוס, כת״י מינכן; עי׳ רמש״ש תתר״ב).

ב׳) ע״ד לשון ערב (= גַ׳דַל): הקש נצוחי (dialektischer Schluß).

עי׳ הקדמת ר״מ ן׳ תבון לשיר השירים.

גָּדְלִיִּי נצוחי (dialektisch).

״מופת גדלי״.

גְּדָלָהִי הפלגה יתרה, הגשמה גסה (krasser Anthropomorphismus).

ואז יהיה הדבר דברי גדולה (נוסח ב„עולם קטן״; עי׳ בתורת התארים לדוד קויפמן, רע״ד, הערה ס״ד).

עי׳ ערך הגדלה.

גַּדְלוּת, = גדל א׳ (Größe, magnitudo).

גדלות חיצונית = extensive Größe; גדלות פנימית = intensive Größe (בּאראש, אוצר חכמה).

עי׳ ערך כמות, ערך, שעור.

גָּדֵר, גֶּדֶר, א׳) באור עצם הדבר עפ״י סוגו והבדלו (Definition, Begriffs-bestimmung).

ולא יהיה זה מגביל לכבודו ולא נותן לו גדר (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ). כי גדר החלק אינו כ״א שיעור נפרד משיעור (חו״ה, שער היחוד א׳). הוי יודע כי גדר החכמה הוא מדע יושר הנמצאות וכו׳ (ר״י ברצלוני, פי׳ ס׳ יצירה נ״ו). והוצרכנו לשום בגדר החכמה שלשה חוצצים, כדי להכניס בגדר הזה שלש מעלות (שם ס״ו). גדר האדם המודיע את שרשי יצירתו הוא וכו׳, ואם אתה חוקר על גדר האבנים והמתכות וכו׳, יהיה הגדר הכולל אותם וכו׳ (הגיון הנפש לראב״ח א׳). והגדר מחובר מסוגו והבדלו (כוזרי ד׳ כ״ה). ואמנם הצורות האלהיות כאשר נאצלו על החומר ישתנה שמם וגדרם (אמונה רמה א׳ ב׳). הנה ראוי שנוסיף בגדר ונאמר שהנפש שלמות לגשם טבעי (שם א׳ ו׳). וכאשר נבאר כונת מין מאלו המינים, הנה כשנזכירהו בסוגו והבדלו נקראהו גדר (מלות ההגיון י׳). ויקבצם גדר אחד (מו״נ א׳ ל״ה). כי הגשם אינו אחד, אבל וכו׳ שנים בגדר (שם). החלק הראשון שיתואר הדבר בגדרו, כמו שיתואר האדם בשהוא החי המדבר (שם א׳ נ״ב). האחד והוא מלת גדר מצאתיה למעתיקים אשר לפני וכו׳, הושמה שֵׁם למאמר מורה על הדבר הוראה גמורה בענינים עצמיים, והוא מאמר מחובר מסוג ומבדיל וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המעלות הזרות).

עי׳ ערך גבול ו׳, חֹק, רשם, תו.

גדר שלם או עצמי	adäquater Begriff
″ הענין, גדר עניני (מועדי ערב ל״א)	Realdefinition
″ שֵׁמי (מערכת ההעתקות ט״ו)	Nominaldefinition
″ עודף או רחב	zu weite Definition
″ חסר או קצר	zu enge ,,
″ פרוץ (י׳ סטנוב לס׳ הגדרים ס״א)	unhaltbare ,,

והרבה כיו״ב.

ב׳) התפשטות (Dimension).

כי תחלת מה שיפול על[יו] ההרגש ונכירהו הוא הגשם, וכשנעיינהו נמצאהו בעל שלש גדרים, והוא אורך ורוחב ועומק (ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, עמ׳ מ"ג).

עי׳ ערך גבול א׳ המשך, התפשטות, השתטחות, התמודדות, התרקעות, מרחק, משיכה, מתוח, קצה, רחק, שלוח.

ג׳) בהגיון: אחד מחלקי ההקש, וביחוד: החלק המשותף לשני הקצוות (terminus, Begriff).

התמונה הראשונה, והיא שהגדר האמצעי נושא בהקדמה האחת ונשוא באחרת וכו׳ התמונה השנית והיא שהגדר האמצעי נשוא בשתי ההקדמות וכו׳ התמונה השלישית והיא שהגדר האמצעי נושא בשתי ההקדמות וכו׳ (מלות ההגיון ז׳, באור שלא מן המאמר). גדר תיכון (שם, תרגום אחיטוב הרופא, ו׳ וז׳).

עי׳ ערך גבול ה׳ קו, קצה.

ד׳) מקצוע, גבול, מחיצה, מצב, תכונה, וכיו"ב (Begriff, Bereich, Zustand, Wesen u. ä.).

שכל הנבראים וכו׳ נופלים תחת גדר היצירה (פ׳ סהל בן תמים לס׳ יצירה, כת"י). וכשנחלק ממה שיצא אל גדר ההויה בעולם מן האישים וכו׳ (חו"ה, היחוד ה׳). ודע שכמו זה הכח לא נבדל ממשה רבנו מעת השיגו לגדר האנשים (מו"נ ב׳ מ"ה). כי המאות והאלפים והרבבות כלם נגדרים בגדר עשר (עבודת הקדש, היחוד ג׳). לא יוציאם מגדר הבהמות (אוהב משפט, הקדמה ד׳). והם בגדר שעברו וכו׳ בגדר ההוה והעתיד וכו׳ (אדרת אליהו להגר"א, ד׳).

עי׳ ערך גבול ח׳.

ה׳) שורש המספר המרובע (Quadratwurzel).

והמספר המרובע הוא המספר הנקבץ מכפל מספר כמספר אחדות הנמצאים בו, והמספר הראשון נקרא גדר המרובע (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, א׳ כ"ג). שרש שנים הנקרא גדר (ראב"ע בפי׳ הקצר לשמות כ"ג כ׳). ומי שלא ידע גדר עשרה, ואין דרך שידעהו לעולם, איך יקשה עליו אם לא ידע וכו׳ (אמונה רמה ב׳ ו׳ א׳; תרגומו של וייל, עמ׳ קי"א, שלדעתו „גדר עשרה" רומז על עשר הספירות, אינו נכון).

גָּדַר׳ קבע גדרו של איזה מושג (definieren).

ולכן גדרו הנפש שהיא שלמות מה לגוף טבעי (ראב״ע, ס׳ העצמים). כי אנחנו אמנם נגדור מה שיש לו סוג והבדל (אמונה רמה א׳ ו׳). ופעמים נגדור האדם ג״כ בשהוא חי מדבר מת (מלות הגיון י׳). ומשני המלות האלה (גדר וחוק) בניתי בנינים וכו׳ עשיתי יגדר וחקקתיו ויוחקו וכיו״ב (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). ואריסטו גודר אותה (את הנפש) וכו׳ ואמר שהוא פועל ראשון בגוף טבעי (תגמולי הנפש א׳ ד׳).

בנפעל: א׳) הוקבע עפ״י סוגו והבדלו (definiert werden).

ולזה הוא מפורסם אצל כל אחד מן המעיינים המדברים למה שיאמרוהו כי השם לא יגָדר (מו״נ א׳ נ״ב). שכל אחד מחלקי הגדר נשואים על הנגדר בחיוב (מלחמות השם א׳ י׳). לפי שהוא ית׳ אינו נגדר בגדר המנין (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה א׳).

ב׳) נכלל (enthalten sein).

אבל מה שימָצא להם מן החכמה הטבעית ממה שנגדר בתוך דבריהם בדרך המקרה וכו׳ (כוזרי ד׳ כ״ט). ואשר נגדר בספרי התלמוד מהחכמות ההם נשמר ונשאר (שם ד׳ ל״א). הנה כבר נגדרו לו החיים הארציים כלם בזֵכר הנהרות וכו׳ ונגדר עמהם זֵכר האדם (שם ה׳ י׳).

בהפעיל: כמו גָּדַר (definieren).

שיתואר הדבר במהותו, והם החלקים המגדירים אותו (שם טוב למו״נ א׳ נ״ח). לא כמחשבת אנשי המחקר המגדירים את הזמן שהוא כמות מתפרד (רמ״ע מפאנו, אמרות טהורות). בהֻפעל: ומה שאין סוג לו לא יוגדר ולא יורשם (אמונה רמה, ב׳ ג׳). בהתפעל: הוקבע עפ״י גדרו (definiert werden).

לפי ששאילת המהות ותשובתה הוא מדבר שמתגדר בזה יצור (ר״ד אלמקמץ בפי׳ ס׳ יצירה לר״י ברזלי, פ״ב).

עי׳ ערך גבל, חקק, רשם.

גִּדְרִי׳ מתיחס על הגדר (auf die Definition bezüglich).

טענה גדרית: טענה ראויה מן הגדר, ר״ל שתוָלד מכח פֵּרושים מתחלפים שתסבול התבה (נופת צופים לר׳ יהודה בן יחיאל, א׳ י׳). סדר גדרי = methoda definitiva: הלמוד ההולך על חלקי הדברים אשר להם מבוא בגדרוֹ המיוחד של הענין (נפוצות יהודה לר״י מוסקאטו, דרוש ה׳). שֵׁם גדרי: שם הכולל את גדר הדבר (ר״י סטנוב לס׳ הגדרים צ׳).

גֶּדֶשׁ, (בסורית גֶּדְשָׁא): מקרה (Akzidens).
לממש וגודש לא נשערהו (שיר היחוד ה'; ויש נוסחה בכת"י: לממש ואדש, ופרושו בסורית: עצם או צורה).
עי' ערך אדש.

גֵּו, בהנדסה: גוף, גשם, גולם (Körper).
והגו או הגולם הוא ערך אשר יש לו אורך ורוחב ועומק או קומה וכו' (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, א' ו').

גְּוִיָּה, גוף (Körper).
בטעמים שהם נמשלים לנפשות והמלות דומות לגויות (ראב"ע, שפה ברורה ד:). התיבות כגויות והטעמים כנשמות (הוא, יסוד מורא ד'). ובחר לו בדבור הגולם אותיות יקרות, שהן באותיות כרוחות בגויות (תרגום ר"י קרדינל לכוזרי ד' כ"ה). חדוש הגויות (בספרי ישועה בן יהודה הקראי, תרגום טוביה בן משה; עי' פירסט, תולדות הקראים ד', הערה תרנ"א).

גַּוָּן, מראה, צבע (Farbe).
כמו שהיה הגשם עצם בעל תבנית וגוון (מקור חיים לרשב"ג, ב'). התבניות והגוונים ושאר המקרים (שם). ואלו היה להאויר שום גוון' היינו רואים אותו וכו' (עולם קטן א' ג'). ומתגוון בגוונים העולים על לבו (כוזרי ד' כ"ה). כמו שיצוייר חלק מהגשם גשם וחלק מהגוון גוון (שם ה' י"ב). מתגוון בגוונים רבים (רש"ט פלקירא, מורה המורה למו"נ א' מ"ז). והגוונים הם ה' (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד'). מזלות משתנים (או מזוגים) מב' גוונים: תאומים, בתולה, קשת, דגים (עי' מגלת המגלה לראב"ח, עמ' קי"ח, ק"כ, קכ"ב ועוד).

גַּוָּנִי, מענין הגון.
כי העין אלו היתה גוונית לא יוכל כח הראות לקבל הגוונים (תגמולי הנפש).

גַּוָּנִינוּת, תכונת מה שיש לו גַּוָּן.
כי לא יאמר: זה השחרות יותר רב גווניגות מזה הלובן (ר"מ נרבוני למו"נ א' נ"ב).

גוף׳ א׳) גשם מוחש (Körper).

הגופים העליונים והגופים המחצביים (ס׳ היסודות לר״י הישראלי׳ עמ׳ ס״ח)׳ יתחייב מזה שיהיה הגוף יסוד לצורות הנשואות בו (מקור חיים לרשב״ג׳ ב׳)׳ כתארך הגוף בשהוא מגוון או בעל תבנית וכו׳ וכשתגדור אותו תאמר שהוא הארוך והרחב והעמוק (שם)׳ ותמצא גדר הגוף הכולל את הנמצאות הוא רוחב ועומק ואורך (הגיון הנפש לראב״ח׳ ב׳)׳ גופי הרקיעים = הגרמים השמימיים (שם ב:)׳ מפני שאין ערך רוחק בין הגוף ובין מה שאינו גוף (מו״נ ב׳ י״ב)׳ בלתי גוף (שם)׳ גוף הוא כל מה שיש לו שלשה רחקים ושש קצוות וכו׳ וגשם וגוף שמות באים זה אחר זה על דבר אחד׳ מלת גשם ארמית וכו׳ ומפני שהוא דומה ללשון הערבי׳ שהוא גסם׳ אני משתמש בה׳ והרב ז״ל משתמש בחבוריו במלת גוף (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות)׳

עי׳ ערך גו׳ גויה׳ גלם׳ גרם׳ גשם׳

ב׳) איש׳ פרט (Einzelwesen).

כל גוף וגוף מאדם ובהמה וחיה ועוף ודג וצמח ומתכת ואבן גולמו מחובר מאש ורוח ומים ועפר (משנה תורה׳ יסודי התורה ד׳ ב׳)׳

ג׳) יסוד מארבעת היסודות (Element, Urstoff).

ארבעה גופים הללו׳ שהם אש ורוח ומים וארץ׳ הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (משנה תורה׳ יסודי התורה ד׳ א׳)׳

ד׳) עצם׳ עִקר (Wesen).

שאין גוף המרחקים הוא הגשם (מו״נ א׳ ע״ו; ר״י אלחריזי מתרגם: אין עצם המרחקים הוא הגוף)׳

ה׳) בנגוד לנפש: גויה = Leib (מצוי הרבה)׳

ו׳) בדקדוק: פרצוף (grammatische Person); גם: מין (Geschlecht).

גוף מדבר (מדבר בעדו)׳ גוף ראשון = erste Person; גוף נוכח׳ גוף שני = zweite Person; גוף נסתר׳ גוף שלישי = dritte Person. אותיות הגוף׳ סימני הגוף: אותיות הפעל המורות על גוף הנושא; מלות הגוף = Personalpronomina. — הגופים הם שנים: זכר ונקבה (פתח תקוה)׳ — שם הגוף או גוף סתם = כנוי (Pronomen): גוף מגביל׳ גוף בלתי מגביל׳ גוף חוזר׳ גוף היחס׳ גוף הקנין׳ הגוף הרומז׳ וכיו״ב׳

עי׳ אוצר חכמת הלשון ללויאס׳ מחברת ב׳ ר״מ ורמ״א׳

גּוּפִי מתיחס על הגוף; גשמי, חמרי; אישי (körperlich, leiblich; stofflich, materiell; persönlich).

ההנאות **הגופיות** (חו"ה, עבודת האלהים ב'). בחושיו וכחותיו הנפשיים **והגופיים** (כוזרי ג' ה'). ונטו לענינים **הגופיים** (מו"נ א' ה'). התפעלות **גופיית** (תגמולי הנפש א'). ערבות החיים **הגופיים** (מלחמות השם א' ד'). מי שיאמין וכו' שהוא (הבורא) גופיי או כח **בגופיי** (העקרים א' ט"ו). עצם גופי, אין גופיי, בלתי גופיי, והרבה כיו"ב.

גּוּפִיּוּת, תכונת הגוף או הדבר הגופני, הגשמי (Körperlichkeit, Stofflichkeit).

כי הבעל נפש יחויב שיהיה לו **גופיות** (מלחמות השם ה' ג' ד'). הגשמות **והגופיות** (ר"י עקריש, קובץ וכוחים).

גּוּפָנִי, גופי, גשמי (körperlich, materiell).

לנמצא **הגופני** (הנהגת המתבודד לאבו בכר). הזכות והפרעון הוא נפשני ואינו **גופני** (ר"י ברזלי פי' ס' יצירה). האברים **הגופניים** (סהל בן תמים, פי' ס' יצירה). המדות **הגופניות** (שם). החולים **הגופניים** (ח' פרקים לרמב"ם, ג'). התאוות **הגופניות** והנאותיהם (מו"נ, פתיחה). תועלת **גופנית** (מלמד התלמידים, תולדות). התענוגים **הגופניים** (רוח חן ג'). אש **גופני** או יסודי — בנגוד לאש רוחני (ר"י מפיסא, מנחת קנאות ע"ג). ובהנדסה: תמונה או צורה גופנית, גוף בעל צורה הנדסית.

כי הוא (הכדור) תמונה **גופנית** שתבניתה כך וכך (יסוד עולם לר"י ישראלי, א' א'). צורות **גופניות** (פתיחת מדרש החכמה לר' יהודה בן שלמה הכהן, כת"י; עי' רמש"ש ב').

גּוּפָנִיּוּת, טבע הגוף, גופיות, חמריות (Körperlichkeit).

כל בן אדם וכו' אינו יכול ליכנס במקום שאין בו **גופניות** כלל (מנורת המאור קמ"ז). והנה היראה הזאת היא מטהרת את האדם מחשך חומריותו **וגופניותו** (רמח"ל).

גּוּשִׁי, עבה, מקשה, מצומק (kompakt, komprimiert, kondensiert).

שהאויר המשורבב לעולם קל מן **הגושיי**, בשביל שכזית אויר קלוש קל הרבה מכזית של אויר מצומק (אגרות החכמה ו' ט'). מאה מצעות של כרים וכסתות מונחות זו ע"ג זו וכו' העליונה נשארת משורבבת וקלושה כטבעה ואותה שתחתיה מצטמקת וכו' ונעשית **גושיית** ועבה קצת מן העליונה (שם ו' ח').

גּוֹשְׁיוּת, סגולת מה שהוא גוש (Konsistenz).

גְּזְמָא, בהוראת אומד, קרוב, חשבון שאינו מצומצם (ungenaue Schätzung). ומחלקין את הקרקעות וכו׳ לפי אמידה וגוזמא (הקדמת חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח).

גָּזַר, א׳) החליט, הוציא משפט, דן, קִים, חִיב (behaupten, urteilen, setzen, bejahen, erfordern u. ä.).

ואינני גוזר שהיה הענין על הדרך הזה ואולי הוא על דרך יותר עמוק (כוזרי א׳ צ״א). כי מה שיהיה בנסיון, אין גוזרין עליו גוזר גמור, כי לא יגזור האדם וכו׳ שכל אדם לא יניע אזניו, כאשר יגזור כי כל אדם מרגיש וכו׳ (שם ה׳ י״ב). וקראנוהו אנחנו נפש, גזרנו לו זה השם מפני שהגשמים ינפשו בו (אמונה רמה א׳ ו׳). וצריך שלא יגזור אדם בזה בשקול הדעת ובסברא מבלתי אזון וחקור (מו״נ, פתיחה). ואחַר יגזור שהוא (הבורא) גשם ויקדם פני הבורא בזאת הכוונה (שם א׳ נ״ט). שאלו היה עצמם וטבעם גוזר שיהיו נפרדים לבד, לא יתקבצו לעולם (שם א׳ ע״ד). כאמרך ראובן חכם וכו׳, מפני שגוזר החכמה לראובן וכו׳, סוף דבר הוא מאמר גוזר דבר לדבר (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך גזרה). כפי מה שיגזור טבע הענין (עקרים, הקדמה). אעפ״י שלא יגזרם ההקש (שם א׳ י״א).

מאמר גוזר או פוסק = kategorisches Urteil; Aussagesatz (עי׳ רמש״ש מ״ז; דרכי נועם ד׳). מאמר בלתי גוזר או מאמר צדדי = Modalsatz (דרכי נועם, שם). אופן הגוזר: דרך החלטה (Indikativ).

ב׳) הורה על משמעות ידועה (bedeuten).

שמלת חזא בלשון ההוא גוזרת ההשגה (מו״נ א׳ מ״ח).

ג׳) הלך, עבר (ein Weg zurücklegen).

כשיתנועעו הרחים הקפה שלמה, הלא תדעו כי החלק אשר יקיפנה גזר כל מרחק העיגול הגדול בזמן אשר גזר בו החלק הקרוב מנקודתה העגולה הקטנה (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה ג׳; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: הלך דרך העגולה הגדולה וכו׳).

עי׳ ערך חתך.

ד׳) בדקדוק: חצב, האציל = ableiten (מצוי הרבה).

בבינוני פעול ובנפעל: א׳) נחצב (abgeleitet). — והפילוסוף שֵׁם גזור מהפילוסופיה (המעלות לרש״ט פלקירא, ב׳). כל שמותיו יתעלה נגזרים

מן הפעולות (מו״נ א׳ ס׳). שמות גזורים (ר״י אלחריזי, שם א׳ ס״א). **ב׳)** קצוב מראש, מוכרח (prädeterminiert). — שיהיו תנועות בעלי חיים ומנוחותיו נגזרות (מו״נ ג׳ י״ז).

גֹּזֶר, גזרה, החלטה (Urteil, bestimmte Behauptung).

כי מה שיהיה בנסיון אין גוזרין עליו גוזר גמור (כוזרי ה׳ י״ב).

גְּזֵרָה, **א׳)** נרדף עם משפט, מאמר, הקדמה (Satz, Urteil, Behauptung, These).

בגזרת השכל, לא בגזרת החוש (כוזרי ד׳ ג׳). וכלל הדבר המורכב מהספור והמסופר ממנו וכו׳, ר״ל הנושא והנשוא יחד, יקרא משפט או גזרה (מלות ההגיון א׳). וימצא בחבור ההוא סתירה או הפך, להיות אחת מב׳ הגזרות דעת איש אחד והגזרה האחרת דעת איש אחר (מו״נ, פתיחה). גזרה מוסכם עליה מאריסט״ו ומכל מי שנתפלסף כי הדבר הפשוט אי אפשר שיתחייב ממנו אלא פשוט אחד (שם ב׳ כ״ב). ומפני זה אמרו גזרה מוחלטת שהרעות כולם העדרים (שם ג׳ י׳). וכשתסתכל בכל פרטי זאת הגזרה הכללית וכו׳ (שם). גזרה וכו׳ שמנוהו שֵׁם למאמר שיש בו שני ענינים נקראים גבולים וכו׳, כאמרך ראובן חכם וכו׳, כל אחד מאלו המאמרים קוראים הפילוסופים גזרה וכו׳, והגזרה בעצמה קוראים אותה במקום אחר הקדמה וכו׳, עד שיהיו שתי גזרות ושלשה גבולים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). כל גזרה היא נשואית או תנאית (קצור מכל מלאכת ההגיון לאלפראבי; עי׳ רמש״ש מ״ה). ר״ל שיוליד גזרה אמתית אשר נקראת ארגומינטו, והגזרה מורכבת לא פחות משני גבולים (תגמולי הנפש, פי׳ כ״ה הקדמות). כל מופת הוא מורכב משלש גזרות (גבעת המורה).

גזרה עליונה = Obersatz; גזרה תחתונה = Untersatz. — גזרה ראשונה = Vordersatz, antecedens; גזרה אחרונה = Nachsatz, consequens. גזרות פשוטות, מוסרות והעדריות = positive, privative, negative Urteile.

הגזרות הפשוטות יורו על הענין והקנין, והמוסרות וההעדריות על ההעדר (כל מלאכת הגיון).

שלש גזרות (אמונות ודעות ב׳; שיר היחוד ה׳): שלשת הדרכים של נשיאות דבר על דבר, על ידי הבדל, סגולה ומקרה.

עי׳ ערך גבול, הקדמה, הקש, מאמר, משפט, סברא.

ב׳) בנגוד למושג הבחירה החפשית: ההכרח במעשי האדם ובמאורעות חייו; מה שנגזר עליו מלמעלה (Bestimmung, Unfreiheit, Zwangsläufigkeit, Verhängnis, Fatum).

יש כח במשכיל לבחור הטוב והרע׳ כי אין הגזירות רק כפי המקבל (ראב״ע׳ יסוד מורא ז׳)׳ מה שמצאתי בספרים מענין ההכרח והגזרה והממשלה והחפץ שהכל לאלהים (חו״ה׳ עבודת אלהים ח׳)׳ שאין לך מנוס מחקור בשאלות הגזרה והבחירה (כוזרי ה׳ י״ט)׳ ובאמת אמר האומר כי הכל מגזרת הבורא׳ ובאמת אמר האחֵר בבחירות ובמקרים (שם ה׳ כ׳)׳ כי הגזרה אמת והחריצות שקר (רמב״ן לבראשית ל״ז ט״ז)׳ הכופר בהשגחה וכו׳ או שיאמר כי כל הדברים הם בגזרה הנקרא בערבי אל קצה ואלקדר (עקרים א׳ י״ג)׳ גזרת הכוכבים (מצוי הרבה בספרי הרמב״ם ועוד)׳ מערכת וגזירה שמיימית (ר״מ אלשיך׳ משלי ט׳ י״א)׳

עי׳ ערך הכרח; יכֹלת׳ צדק׳

ג׳) גזֵרה או גִּזְרָה׳ מחצב המלה׳ שורש (Ableitung, Etymologie); גם: בנין הפעלים׳ משקל וכיו״ב (Verbalklasse; Paradigma u. ä.)

אמנם שאר שמותיו וכו׳ כולם הם מבוארי הכללות והגזרה׳ אך השם שאותיותיו יו״ד ה״א וא״ו ה״א לא יודע לו גזרה ידועה (מו״נ א׳ ס״א)׳ ואעפ״י שאין שם גזרה בין שני השמות ההם ולא שתוף ענין ביניהם (שם ב׳ מ״ג)׳ זר זהב — מגזירת ארחי ורבעי זרית (ראב״ע לשמות כ״ה י״א; ומצוי לרוב בספרי המדקדקים ומבארי המקרא)׳ גִּזרת נפעל׳ גזרת לשון נקבה׳ גזרת השלמים׳ החסרים׳ הכפולים׳ הנחים׳ וכיו״ב׳

גְּזֵרִי׳ מתיחס על הגזרה׳

התולדות הגזיריות (כל מלאכת הגיון)׳

גִּילְיוּת׳ בחכמת החשבון: מקום המספר (Stellenwert der Zahl).

מספר ידוע הגיליות (מעשה חושב לרלב״ג׳ עמ׳ צ״ד)׳

גִּלְגּוּל׳ א׳) תנועה (Bewegung).

שבעלי החיים מוסיפים עליהם (על הצמחים) ההליכה והגלגול (הגיון הנפש לראב״ח׳ א׳)׳ סבוב וגלגול (שם; וע״ע מגלת המגלה לראב״ח ח׳)׳ ואיך אפשר עוד שידומה שם גלגול או תנועה סביב לא מרכז עומד (מו״נ ב׳ כ״ד)׳

עי׳ ערך העתקה׳ זיזה׳ זיזות׳ זעזוע׳ נידה׳ נענוע׳ מהלך׳ מסבה׳ מרוצה׳ רחישה׳ תנועה׳

ב׳) גרם, סבה (Veranlassung, Ursache).
וכבר הזהירנו שלא להמית שום אדם בשום גלגול (חו״ה, הבטחון ד׳). גלגולי סבתם (רש״י לבראשית ל״ז, א׳). הסבות והגלגולים (הקדמת אור החיים לר׳ יוסף יעב״ץ).

ג׳) המשך הדבור, מרוץ הדברים (Redefluß, Verlauf eines Gesprächs).
אבל שוב אל גלגול דבריך (כוזרי א׳ ס״ח). מיופי סדר גלגול הדבור (שם ב׳ פ׳). „ובגלגול דבריו שאלני״ „עפ״י גלגול הדבור״ „מצד גלגול המאמרים״ וכיו״ב.

ד׳) גלגול הנפשות, העתקה (Seelenwanderung, Metempsychose).
אמנם בבטול הגלגול אומר וכו׳ (אמונה רמה א׳ ז׳). וכבר בטלה הפקרת הגלגול (רב פעלים לר״י ן׳ לטיף). מה שהאמינוהו קצת הקדמונים וכו׳ בגלגול הנפשות (ר׳ ידעי׳ הבדרשי, כתב התנצלות).
עי׳ ערך העתק, העתקה.

גִּלְגֵּל, א׳) הניע = bewegen (עי׳ ס׳ העבור לראב״ח, כ׳). ב׳) סבב את הדבור אל ענין מה, ובכלל: סבב, גרם (מצוי).
בהתפעל: א׳) התנועע (sich bewegen).
אבל היא מתגלגלת ומתחלפת מצורה אל צורה (הגיון הנפש לראב״ח, ד׳). ומתגלגל עליו מן נקודה אל נקודה ומחֵלק אל חֵלק (שם). מפני שהמהלכות נמצאות בשלשת האמהות אשר בעלי חיים יכולין להתגלגל בהן, והן מים ורוח וארץ, ואין לאחד מבע״ח מעמד בתוך האש, כל שכן להתגלגל בתוכם (שם).

ב׳) פנה אל דבר מה (sich einer Sache zuwenden).
וכשנדע המיתר הזה נתעשת לדעת את חצו להתגלגל ממנו אל דעת הקוטר (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ב׳ קכ״ח). ונתגלגל משם לדעת אורך קו ח״ט וכו׳ (שם).

ג׳) עסק, טפל בדבר מה (sich befassen, beschäftigen).
הוא (האדם) חייב להתגלגל בסבות תועלותיו ולבחור הטוב (חו״ה, הבטחון ד׳). באיזו סחורה ובאיזה מעשה וכו׳ נצליח כשנתגלגל בהם (שם). ואם לא יתגלגל לאכלו לא ישבר רעבונו (שם).

ד׳) נכנס, נכלל, נשתרבב, נסתבב (vorkommen, enthalten sein, sich ergeben u. ä.).

נתגלגל בה כל מה שזכרנו (כוזרי ג׳ ס״ז). ונתגלגל בה מצחות הלשון העברית (שם). נתגלגלו לנו בכלל הדברים וכו׳ (ר״י ן׳ גנאח, שרש נדד). ואחר שהתגלגל המאמר הזה בדברינו, נשלים לבארו (מלמד התלמידים, עקב). ״נתגלגל הדבר״, וכיו״ב.

ה׳) פלוני נתגלגל בפלוני: נעתקה נשמתו אל גוף פלוני. דעת האומרים שתתגלגל הנפש מן האדם הרשע בגוף הכלב ושאר בע״ח (ר״י אברבנאל, ויצא).

גַּלְגַּל, א׳) עִגּול שמימי שלדעת הקדמונים בו קבועים הכוכבים (Sphäre).

גלגל הרקיע ובו הירח וכו׳, גלגל שני ובו כוכב וכו׳, גלגל השלישי ובו נגה וכו׳ (כתר מלכות לרשב״ג, ע״ש). וכל עגול אשר ברקיע סובב ומתגלגל אנו קורין אותו גלגל (ס׳ העבור לראב״ח, ב׳). והתחייב ממנו (מן המלאך הראשון) מלאך וגלגל הכוכבים הקיימים, וזה ג״כ וכו׳ התחייב ממנו גלגל שבתאי וכן עד הירח ואחר כן אל השכל הפועל (כוזרי ד׳ כ״ה). שהכוכב בגלגלו כמו הלב בגשם הבעל חיים (אמונה רמה א׳ ח׳; וע״ש כל הפרק). הגלגלים הם הנקראים שמים ורקיע וזבול וערבות, והם תשעה גלגלים, גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח, והשני שלמעלה ממנו הוא גלגל שבו הכוכב הנקרא כוכב וכו׳, וגלגל תשיעי הוא גלגל החוזר בכל יום מן המזרח למערב וכו׳ (משנה תורה, יסודי התורה ג׳ א׳). והכדורים במספרם תשעה, המקיף בכל וגלגל הכוכבים העומדים, וגלגלי השבעה כוכבים וכו׳ (מו״נ ב׳ ד׳). אמנם שהגלגלים חיים משכילים, ר״ל משיגים, זה אמת נכון ג״כ מצד התורה (שם ב׳ ה׳). ודע כי כל הפילוסופים מסכימים על היות הנהגת זה העולם התחתון נשלמת בכחות שופעות עליו מן הגלגל (שם). כבר בארנו לך שמספר הגלגלים לא דוקדק בזמן אריסט״ו, ושהמונים הגלגלים בזמננו תשעה אמנם מנו הכדור האחד הכולל גלגלים רבים וחשבוהו לאחד (שם ב׳ ט׳, וע״ש כל הפרק; וע״ע מו״נ א׳ ע׳ וע״ב). גלגל וגלגלים שמות לשמים העליונים עד גלגל הירח, והושאל להם לעגולם ולגלגולם (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

גלגל הקף, גלגל הקפה, גלגל סבוב	Epizykel
״ יוצא, יוצא המרכז, יוצא חוץ למרכז	exzentrische Sphäre
״ הכוכבים הקימים, העומדים	Fixsternsphäre

גלגל המקיף, המקיף בכל, היומי, | die neunte, alles umfassende Sphäre
" עליון, גלגל הקיצון,
" הדומה, דומה לגלגל המזלות
" המזלות — Zodiakus, Tierkreis
" המישור, השוה, משוה היום — Himmelsäquator
" רום — Apogäum
" השכל — Sphäre der Intelligenz
עי' ערך אופן, כדור, רקיע.

ב') עִגולי ארבעה היסודות (Elementarsphären).

והקפת על המים גלגל הרוח וכו', והקפת על הרוח גלגל האש, (רשב"ג, כתר מלכות). אבל היא עצם זך דק קל, קראו אותו הפילוסופים גלגל האש ואח"כ גלגל האויר ואח"כ גלגל המים ואח"כ כדור הארץ (כוזרי ה' ב').

ג') עִגול, ציון האפס (Kreis, Null).

עי' רמש"ש, הראב"ע בתור מהנדס קי"ד; המזכיר ה' צ"ה, הערה ב'; מעשה חושב לרלב"ג.

גַּלְגַּלּוּת, צורת הגלגל (Kreisform).

כדי שתשאר לארץ כדוריותה וגלגלותה (באור השמים והעולם לן' סינא, כת"י).

גַּלְגַּלִּי, דומה לגלגל, מתיחס על הגלגל (sphärisch).

חכמות הגלגליות (כוזרי ג' ל"ט). הגרמים הגלגליים (שם ה' י"ב). התכונה הגלגלית והחכמה הטבעית (מו"נ א' ל"ד). וכן סבות כל תנועה גלגלית ארבע סבות (שם ב' י'). הכחות הגלגליות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב' ב'). עולם הגלגלי (שם). הגופים הגלגליים (שער השמים לאבן לטיף, כ"ד). הנהגות הגלגליות (sphärische Leitungen), וכיו"ב. גלגלי גם בהוראת שמימי (מדרש החכמה לר' יהודה בן שלמה, כת"י; עי' רמש"ש א').

גָּלוּי, א') הנגלה, המשמעות הפשוטה (einfacher Wortsinn).

עד שיהיה תוכו בערך אל גְלויו כזהב אצל הכסף, וצריך שיהיה בגלויו מה שיורה המתבונן על מה שבתוכו (מו"נ, פתיחה). וכמו שיראה

מגלויי משליהם (שם). גלוי המאמר, גלוי הכתוב, גלוי משמע הכתוב (גן עדן לאהרן בן אליהו, ל״ג, ל״ט וס׳).

עי׳ ערך נגלה, פשוט; בעל (בעלי התוך), נסתר, סוד, תוך.

ב׳) מפורש ומבואר (klar, offenkundig).

מבואר וגלוי (רקמה קס״א). גלויי הסתירה (עץ חיים קט״ו). בגלוי = בפרוש (בספרות הקראים).

גָלוּם, מענין הגולם, גופני (körperlich).

זוית גלומה = זוית מוגשמת (ראב״ח).

עי׳ מאמר רמש״ש ע״ד האנציקלופדיה של ראב״ח; ועי׳ ערך גלם.

גַלִּי, בצורת גלי הים (wellenförmig).

תנועה גליית (קאנון ג׳ א׳ ה׳ ד׳).

גַלְיוּת, תכונת דבר דומה לגלי הים.

הקול סבתו גליות יקרה באויר ויובל אל החוש (שם ג׳ ד׳ ה׳).

גָלִיל, א׳) אזור, אקלים (Zone).

והוא נוסע מתחלת הגליל השני משבעה גלילות הישוב עד סוף הששי (ר״י אלחריזי, הקדמת הרמב״ם לפי׳ המשנה).

ב׳) גלגלי השמים (ראב״ע בפיוטיו במקומות הרבה).

ג׳) מסלול הגרמים השמימיים (die Bahn der Himmelskörper).

והמון העגולות הקטנות וכו׳ הן שאקרא אותם וכו׳ גלילים או גלילי המסיבה (יסוד עולם לר״י ישראלי, ב׳ א׳). כפי מה שהחמה עולה כדרכה על גלילה (שם ב׳ ט״ז).

גֹּלֶם, א׳) חומר (בנגוד לצורה); החומר הקדמון (Stoff, Materie; Urstoff, ὕλη).

כל מה שברא הקב״ה בעולמו נחלק לשלשה חלקים, מהם ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה וכו׳ (משנה תורה, יסודי התורה ב׳ ג׳). ואין גולמם (של הגלגלים והכוכבים) כשאר גולמים (שם). והאל נותן לכל גולם וגולם צורה ראויה לו (שם ד׳ ו׳).

ב׳) כמו גוף, גשם (Körper).

גושמים וגולמים (פי׳ רס״ג יצירה, כת״י; עי׳ רמש״ש ת״ח). (האדם) גופו קטן וגולמו זעיר ודק (התרגום הקדום של אמונות ודעות, כ״ג). והוא בורא כל

גוף וכל גולם (ר״י ברצלוני, פי׳ ס׳ יצירה). הגולם וכו׳ הוא הגוף אשר יש לו אורך ורוחק ועומק או גובה (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, ד׳ קנ״ב, וע״ש קנ״ג — קנ״ה). כבר אבד הגושם ובטל הגולם (ריקנטי, בהר).

עי׳ ערך גו, גוף, גרם, גשם, גֹשם.

גולם אלוני, גלמי החרוטות = Kegel, conus; גלמי המצבות = Zylinder (ראב״ח, יסודי התבונה, כת״י).

עי׳ ערך אלוני ובערכים הנרדפים הרשומים שם.

גָּלַם, נגלם, הוגלם, התגלם: נתלבש בגוף, נתגשם, נתעצם, נעשה גוף (sich verkörpern, körperliche Gestalt annehmen).

כי כאשר נגלמו המים וכו׳ כך נגלם האויר (האמונות לרס״ט, ה׳ י״ב). (השדים) לא נגלמו בגולם גמור (צרור המור, בראשית). מפריחת נשמתו של יצחק נגלם האיל שנברא בכח בלבד (רמ״ע מפאנו, אמרות טהורות). שלא הוגלם לעצמו (שם). והיו (המלאכים) מתגלמים וכו׳ ויראו בצורת אנשים (אילימה לר׳ משה קורדובירו, א׳ א׳ כ״ב).

עי׳ ערך התגשמות, התלבשות, התעבות.

גָּמוּר, שלם, מוחלט (absolut).

״הביאור בטוב הגמור״ המיוחס לאריסטו, תרגום זרחיה בן יצחק בן שאלתיאל, כת״י = de absoluto bono (עי׳ רמש״ש רס״ב).

גָּמִישׁ, נוח להִכָּפף, להִכָּוץ = biegsam, elastisch (בספרות החדשה).

גְּמִישׁוּת, תכונת הגשם הנִתן להכפף (Biegsamkeit, Elastizität).

גָּמַל, בהתפעל: התאסף והתכנס יחד, התמזג, וכיו״ב (נגזר מל׳ ערבית).

עד יתמזגו בפגישת קצתם ויתגמלו ותנוח בהם צורה אחת כמשפט המזג (ר״מ נרבוני למו״נ א׳ ע״ג). וכל מה שיקרב המורכב אל השווי תגדל מעלת צורת החיות, והצורה ההיא תתקיים ותעמוד במורכב כל מה שיהיה רחוק מן ההפכיות, וזה יהיה בהיות ההפכים אשר בו מתגמלים על השווי וכו׳, ובהיותם מתגמלים ומסכימים על זה הדרך יתקיים המורכב (עקרים ד׳ נ״א). שאלו היסודות יתגמלו ויתאחדו אצל ההמזגה (דרך אמונה לר״א ביבאגו, א׳ א׳).

עי׳ ערך התגמלות.

גְּמָר, גמר דעת, א׳) שלמות הדעת = Verstandesreife (ר״י ן׳ גנאח, ערך ביב).
ב׳) החלטה = Entschluß, Entscheidung (קהלת יעקב ליעקב רודריגיז מורייירא).

גְּנוּת, א׳) דעה בטלה ומשובשת, דבר נמנע (absurdum, Ungereimtheit, Widersinn, Undenkbarkeit).
וזה כולו בתכלית הגנות והבטול (מלחמות השם א׳ ט׳). ואמתת סברתם והגנויות אשר יחייבו להם הם אלו (ר״מ נרבוני למו״נ א׳ נ״ג). וזאת ההנחה ישיגוה גנויות (שם). שיתחייב לזה וכו׳ בטולים רבים וגנויות לא יסופקו (כבוד אלהים לר׳ יוסף בן ש״ט בן ש״ט).
עי׳ ערך אליל, בדות, בטל, בטול, דבה, הפסד, הרחקה, כזב, מְגנה, מָשחת, נפילה, סר, שנוא, שוא.

ב׳) מדה רעה, כעור, פחיתות (Laster).
ואם הפציר בך הגנות בהמשך בזוללות וכו׳ (אגרת חי בן מקיץ לן׳ סינא).

גֶּנֶס, גנסים: סוג, סוגים, וביחוד: סוגים עליונים (Art, Gattung, γένος; Kategorie).
ועם זה שאר הגנסים נמצאים יחדיו בעצם (מקור חיים לרשב״ג, ה׳). והגדרת היסוד הכללי והצורה הכללית אינה ממה שאפשר, מפני שאין למעלה מהם גנס ויונח לגדרם שרש (שם). כי המהות מורכב משני דברים, והם הגנס והפרק = הסוג וההבדל (שם).

גֶּנְסוּת, דמיון וקורבה (Verwandtschaft, Gleichartigkeit, Homogenität).
והצורות לא ידבקו אלא בצורות מפני הדמות והגנסות אשר ביניהן (מקור חיים לרשב״ג, ה׳ י״ב; עי׳ רמש״ש ש״פ).

גַּס, בנגוד לדק או לרקיק: עב, חמרי, גשמי (grob, grobsinnlich, materiell u.ä.).
ומה שיהיה אמצעי בין שתי הקצוות יהיה העליון והרקיק מהן יסוד לשפל והגס והיה השפל והגס צורה לו (מקור חיים לרשב״ג, ב׳).

גַּס, (פעל), בהתפעל: התגשם, התעבה (sich vergröbern, verdichten).
והעצמים הפשוטים כל מה שישפלו יתגסו, עד שהם מתגשמים (מקור חיים לרשב״ג, ג׳). ותתעבה ותתגסה ותרד עד שתהיה גופנית ממש (אגרות הרמב״ם, אגרת אל ר׳ חסדאי הלוי).

גַּסּוּת, עביות, חמריות, גשמיות (grobe Beschaffenheit, Körperlichkeit, Stofflichkeit).

והיה זה העצם השפל בעביו וגסותו מנגד לעצם העליון בפשיטותו ודקותו (מקור חיים לרשב"ג, ב'). כי אפשר לנפש שתעמוד בגוף לרוב דקותה וגסותו מבלי מחבר אמצעי (רמב"ע, ערוגת הבושם, ציון ב' ק"כ). וזה שאם ילקח על פשוטו בגסות העיון (= בהשקפה שטחית) יהיה ענין בלתי נמצא כלל (מו"נ ב' ל').

גֶּרֶם, גוף, גשם (Körper).

וכאלו הקצה העליון גרם השמש, והתחתון ניצוציה המתפשטים על עגולת הארץ (מקור חיים לרשב"ג, ב'). שהבורא בראך מלא דבר בכלל מה שברא מן הגרמים הרוחניים (חו"ה, עבודת האלהים ט'). שהיא (השמש) מאירה מה שלמטה ממנה מן הכוכבים והגרמים (שם, הפרישות ב'). והגרמים הגלגליים והגרמים היסודיים (כוזרי ה' י"ב). שני גרמים בהשוותם הפאה תבדיל בינותם (ראב"ע, כרם חמד ד', עמ' ד'; עי' תורת התארים לדוד קויפמן, רצ"ב). גרמי כוכבי לכת (אמונה רמה א' ח'). שהגרמים הקטנים אשר אתנו כשיתנועעו תנועה ממהרת יִשָּׁמַע להם קעקוע עצום וצלול מרעידי, כ"ש גרמי השמש והירח והכוכבים וכו' (מו"נ ב' ח'). הגרמים העליונים (חו"ה, היחוד ס'; גם: הגופים האלהיים, האישים העליונים, העצמים העליונים; עי' רמש"ש תקס"ה, הערה תק"צ). ראשית השרשים כולם הם ב' גרמים פשוטים (ס' היסודות המיוחס לאריסטו, כת"י; עי' רמש"ש רל"ד). הגרמים השמימיים (רלב"ג, ר"י אברבנאל וזולתם). גרמי הכוכבים וגרמי הגלגלים (מלמד התלמידים, בא).

עי' ערך גֵּו, גוף, גֹּלם, גשם, עצם.

גְּרָם, סבה, ביחוד: בלתי ישרה (Veranlassung, indirekte Ursache).

בעלי הגרם = Okkasionalisten; תורת הגרמים, תורת ההזדמנות = Okkasionalismus.

גַּרְמִי, המתיחס על הגֶרם, על העצם (körperlich, substanziell).

הצורה הגרמית המעותדת להתלבש כל הגרם, והיא החכמה (ס' היסודות המיוחס לאריסטו, כת"י; עי' רמש"ש רל"ד, הערה תתק"ה).

גַּרְמִיּוּת, סגולת הגרם, הגוף.

זרע הנקבה הוא היסוד לגרמיות גוף העובר (קאנון ג', כ' א' ב').

גָּרַע, במלאכת החשבון: חִסֵּר, נִכָּה = subtrahieren (מעשה חושב לרלב"ג).

גֵּרָעוֹן, במלאכת החשבון: חִסּוּר = Subtraktion (מעשה חושב לרלב"ג).
עי' ערך מגרעת.

גֶּשֶׁם, א') גוף, וביחוד במובן הנדסי: גרם בעל שלשה רחקים (Körper). כי אי אפשר שיהיה כח לאין תכלית בגשם בעל תכלית (אמונות ודעות א'). שראיתי הגשמים חלקים מחוברים ופרקים מורכבים (שם). גשמי החוש והצמח (שם). והדעת השני דעת מי שאמר שבורא הדברים יש לו גשמים רוחניים קדמונים, מהם ברא אלה הגשמים המורכבים (שם). ועל כן יתחייב שיהיה בכאן יסוד המוחש, הוא הנושא לצורת הגשם (מקור חיים לרשב"ג, ב'). כי כשתתאר הדבר בשהוא גשם, תקיים תאר ומתואר (שם). נפש מדברת, איננה גשם ואיננה נגבלת במקום (כוזרי א', פ"ט). והנפש שלמות לגשם, והגשם אם טבעי ואם מלאכותי (שם ה' י"ב). ודע כי כל גשם הוא מורכב וכו' מעצמים רבים (ראב"ע, צחות, שער האותיות). וזה כי הכמה ימצא בקו, והוא דבר שיש בו התפשטות בצד אחד, וימצא בשטח, והוא לו התפשטות בשני צדדים, ובגשם, והוא עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים וכו' (אמונה רמה א' א'). בגשם טהור זך (מו"נ, פתיחה). המלאכים ג"כ אינם בעלי גשמים (שם א' מ"ט). שאין גוף המרחקים הוא הגשם, אבל הגשם הדבר המורכב מחומר וצורה (שם א' ע"ו). וגשם וגוף שמות באים זה אחר זה על דבר אחד, מלת גשם ארמית וכו', ומפני שהוא דומה ללשון הערבי וכו' אני משתמש בה, והרב ז"ל משתמש בחבוריו במלת גוף (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות, ערך גוף). והגשמים ששה סוגים: השמימי, החי המדבר, החי בלתי־מדבר, הצמחים, המחצבים והיסודות הד' (התחלות הנמצאים לאלפראבי). הנקודה שהיא התחלת הקו, ואחריו הקו שהוא התחלת השטח, ואחריו השטח שהוא התחלת הגשם (העגולות הרעיוניות).

גשם חי, גשם המדבר, גשם נזון, גשמים פשוטים, מרכבים, גשמים שאניים (rauschende Körper), והרבה כיו"ב.

גשם פרדי = עצם פרדי (Atom).

החזק שבדבריהם שהיא (הנפש) מקרה נמצא בגשם אחד פרדי מכלל העצמים אשר הורכב מהם האדם על דרך משל (מו"נ א' ע"ג, הקדמה ח').

עי' ערך דק, חלק, חתיכה, יחס, עצם, פרד.

גשם חמישי: חומר הגרמים השמימיים והגלגלים, שלדעת הקדמונים איננו מורכב מארבעה היסודות (quinta essentia).

זה הגשם החמישי, והוא הגלגל (מו"נ ב' ב').

עי' ערך גו, גוף, גֹלם, גרם.

ב') עצם רוחני (geistiges Wesen).

אבל יאמר (המגשים): הגשם ההוא הוא העצם השלם הנכבד אשר לא הורכב כלל ולא השתנה וכו' (מו"נ א' ע"ו, ע"ש).

ג') בכלל משמשת מלת גשם לפעמים בהוראת עצם (Wesen, Substanz).

וכאשר אמרנו הגשם במחלט הנה הוא יכלול הכל ואין שם סוג יותר כולל ממנו, ואנחנו נקראהו ג"כ העצם, ונקרא הגשם המחלט הסוג העליון (מלות ההגיון י').

גֹשֶׁם, כמו גֶשֶׁם: גוף, גולם (Körper).

גושמים וגולמים (פי' רס"ג לס' יצירה, כת"י; עי' רמש"ש ת"ח). כי לא יסובב אותך גשם, אף לא תדמה אל כל נשם (שיר היחוד, ג'). (האדם) גופו קטן וגולמו זעיר ודק, ולמה לא נעשה גושם גדול וגולם עצום (התרגום הקדום של אמונות ודעות, כ"ג). כבר אבד הגושם ובטל הגולם (ריקנטי, בהר).

גָּשַׁם, האמין שהאל הוא גשם (der Gottheit körperliches Wesen zuschreiben).

זה יגשום בתומו וזה יטפל בקבלה וזה בפילוסופיא (אבן בוחן ל"ה).

בנפעל: נהיה גשם, גוף.

שאין אנו יודעים איך נגשם הענין עד ששב דבור (כוזרי א' פ"ט). ובעקבותם (של כה"ק) נגשמה האלהות (שם א' ד').

בהפעיל: כמו גָשַם.

כי הדוחק הביאנו להגשים הבורא יתברך (חו"ה, היחוד י').

בנתפעל: נעשה גשם.

ויכונה בקדש הרוחני אשר לא יתגשם (כוזרי ד' ג'). או יברא כמותו יתעלה או יתגשם (מו"נ ב' י"ג). האור העליון שנתגשם ברצון בוראו ית' (רמב"ן לשמות ט"ז ו').

גַּשְׁמוּת, **גַּשְׁמִיּוּת**, תכונת הגוף, חמריות; ציור האלהים בתכונה גופנית, הגשמה (Körperlichkeit, Stofflichkeit; Anthropomorphismus).

והגשמות אשר הוא עצם הארך והרחב והעמק (כל מלאכת הגיון). ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו (חו"ה, הבחינה ג'). כדי שיפול הענין על לבו על דרך הגשמות וכו' (שם, היחוד י'). והמשכיל הנלבב ישתדל להפשיט קליפות המלות וגשמותם מעל הענין (שם). עולם הגשמות (עולם קטן, הקדמה). אנחנו מקיימים האחדות והקדמות לאלהים ית' וכו' ונרחיק הגשמות בכלל (כוזרי א' ה'). ואיך לא נרוממהו מהגשמות, ואנחנו מרוממים קצת מבריאותיו מהגשמות (שם א' פ"ט). והיה בדין שיהיה העולם הגשמי נברא בענין שהוא נאות לגשמיות (שם ד' כ"ה). בצורותיהם המתחלפות, לא בגשמיותם או בתאריהם המשותפים (אמונה רמה א' א'). ואמנם דקדק עליהם תוכן השגתם אשר כללה מן הגשמות מה שכללה (מו"נ א' ה'). כי בהסתלק הגשמות יסתלק המקום (שם א' י"ח). שאני לא אחשוב לכופר מי שלא יביא מופת על הרחקת הגשמות (שם א' ל"ו). כי השגת הנקי מן החומר הערום מן הגשמות לגמרי כבדה מאד על האדם (שם א' מ"ט). עם הסתלק הגשמות והאמנת הפשיטות הגמורה (שם א' נ'). אל תאנף באומרים גשמות, ואם לאל תמונת האנוש ציירו (שיר לר' משולם דאפיירה; עי' תורת התארים לדוד קויפמן, תפ"ח).

עי' ערך גופיות, גופניות, גושמניות, הגשמה, חמריות.

גַּשְׁמִי, מתיחס על הגוף, מטבע החומר; מצויר בצורת גוף (körperlich, materiell, sinnlich; anthropomorphisch).

מלות גשמיות (חו"ה, היחוד י'). מליצות גשמיות (שם). מדות שהן מורות על דמות וצורה גשמית (כוזרי ד' כ"ה). העולם הגשמי (שם). בדבור הגשמי (שם). הנאות לשם הגשמי (שם). ועצם יֵחָלק אל גשמי ובלתי גשמי, הגשמי מיניו כולם או רובם נראים לחוש (אמונה רמה א' א'). התאוות הגשמיות (מו"נ, פתיחה). שהם (המלאכים) אינם בעלי חומר ואין להם תכונה קיימת גשמית (שם א' מ"ט). התענוגים הגשמיים (ר' ידעיה בדרשי). שכר ועונש גשמי (עקרים א' י'). ציור גשמי (רש"ט שפרוט).

עי' הערך הסמוך וערך גופי, גופני, חמרי.

גַּשְׁמָנִי, גָשְׁמָנִי, גופני, גשמי, חמרי (körperlich, stofflich; anthropomorphisch).

והעלה הפועלת יש רוחנית ויש גושמנית (ס' הגבולים לר' יצחק הישראלי, תרגום נסים בר שלמה). והעצם שני עצמים: רוחני וגושמני (שם). מאמר גֻושְמָנִי, פתרון גושמני (שם). הרגשות הגושמנים (ר' יעקב בן

נסים בפי׳ ס׳ יצירה; ע׳ דוד קויפמן, החושים עמ׳ מ״ז). **הם מתאימים באיכיות גשמניות** (כתב הדעת, כת״י; ע׳ גולדנטל, רשימת כתה״י העבריים בוינה). **מלה גשמנית** (מלחמות ה׳ ליעקב בן ראובן, REJ י״ח מ״ט; ע׳ לויאס, אוצר חכמת הלשון ב׳ ש״ב).

גַּשְׁמָנִיָּה, גַּשְׁמָנִיּוּת, גשמיות, גופניות (Körperlichkeit, Stofflichkeit).

יתעלו מעט מעט מן ההיולי אל הגושמניה ומן הגושמניה אל ההיולי (כתב הדעת, כת״י). **כשיכיר נפשו בהכרה אמתית ברוחניותה וגשמניותה** (ס׳ הגבולים לר׳ יצחק הישראלי).

ע׳ ערך גופיות, גופניות, חמריות.

ד

דִּבָּה, טענה, השגה; דעה בטלה, הבל, זרות (Einwand, Widerspruch; Widersinn, Ungereimtheit. Absurdität).

דבה (עולם קטן מ"ג וס"ט; עי' בתורת התארים לדוד קויפמן, ר"נ ורע"ד בהערות). דבות גדולות משיגות האמונה הזאת (אמונת ההכרח), והגדולה שבהן הכחשת העין וכו', אבל הדבה המשגת מי שאומר בבחירה וכו', יש לטעון עליה וכו', ותשיגנו אחרי כן דבה אחרת (כוזרי ה' כ'). ובהוצאות דבות (כצ"ל) והרחקות (מו"נ א' נ"א). וכל המתעסק לבקש טעם לאלה הפרטיות הוא הולך חשכים, לא יסיר בו דבה, אבל יוסיף דבות (ר"י אלחריזי, מו"נ ג' כ"ו; ר"ש ן' תבון מתרגם: ואינו מסיר בזה ההרחקה, אך מוסיף הרחקות).

עי' ערך אליל, בדות, בטול, בטל, גנות, הבל, הפסד, הרחקה, זר, כזב, מגונה, מחל, מָשחת, נפילה, סר, שוא, שנוא.

דִּבּוּק, א') פגיעת כלי החוש בדבר המוחש (Kontakt, unmittelbare Sinneswahrnehmung).

מדע החוש כל אשר יפול חושנו האמתי בדבוק*) אשר בינינו ובינו ראוי שנדע שהוא הוא באמת כאשר השגנוהו, אין בו ספק (אמונות ודעות, הקדמה).

ב') התדבקות והתקשרות רוחנית; קשר (geistige Verbindung, Konjunktion; Bindeglied).

היא (הנפש) יתר דבקה בו דבוק דיוקי מדבוק אבריו זה בזה (עולם קטן ב' ג'). הלא בארתי לך שזה השכל אשר שָפע עלינו מהשם

*) „דבוק ist die Berührung, der Bewegungsaustausch zwischen dem Sinnesorgan und dem wahrgenommenen Gegenstand". – Bloch z. St.

יתעלה הוא הדבוק אשר בינינו ובינו׳ והרשות נתונה לך׳ אם תרצה לחזק הדבוק הזה תעשה וכו׳ ולא יתחזק זה הדבוק רק בהשתמשך בו באהבת השם וכו׳ (מו"נ ג׳ נ"א׳ הערה)· **דבוק השכל הפועל באל ית׳** (ר"י ן׳ לטיף׳ שער השמים כ"ד)· **הדבוקים הטבעיים׳ הדבוקים הרוחניים** (שם)· **מדרגות הדבוק האלהי עם בני האדם** (הקדמת ר׳ יוסף דון יחייא לשה"ש)· והנה עשה שמואל זה כדי להגיע אליו הנבואה והדבוק (ר"י אברבנאל לשמואל א׳ ז׳)·

עי׳ ערך דבקות׳ חבור·

ג׳) חבורי הכוכבים׳ ביחוד: מחברות כוכבי הלכת (Konjunktionen der Gestirne, der Planeten).

פגישת שבתאי וצדק במזל אחד נקראת לפעמים — כאשר תקרה אחת לי"ט שנה ועוד — דבוק קטן׳ וכשתארע אחת לששים שנה׳ הרי היא דבוק אמצעי· ויש גם דבוק גדול׳ דבוק רב ודבוק עצום (עי׳ מגלת המגלה לראב"ח׳ עמ׳ קי"ז·)· ומהמָצא במבטים מדבוק הכוכבים (עקרים ד׳ ב׳)· **דיני הדבוקים והסבובים ודבוק המאורות** (אגרת בע"ח לר׳ קלונימוס בן קלונימוס׳ ה׳ ה׳)· **דבוק ונגוד** = Konjunktion und Opposition (עי׳ ר"י אברבנאל׳ נחלת אבות א׳ א׳ ו׳)·

„ס׳ הדבוקים" לאבו מעשר (עי׳ רמש"ש תקע"א ותקע"ב)·

עי׳ ערך דביקה׳ חבור (י"א)׳ מחברת׳ קבוץ·

דָבוּק׳ א׳) דָבֵק׳ מחֻובר׳ ביחוד: נסמך׳ בסמיכות (verbunden; im status constructus stehend).

והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו (ראב"ע לבראשית ו׳ ז׳)· היה ראוי להיותו דבוק עם ויקח משה (הוא לשמות ד׳ כ׳)· וזמרת דבוק הוא לתיבת השם (רש"י לשמות ט"ו ב׳)· שמות דבוקים (או נדבקים) בתבות (הגיון נפש לראב"ח׳ ט׳ וט׳:) = Hendiadys.

ב׳) כמו מתדבק או דבק: רצוף (kontinuierlich).

עי׳ קצור אבן רשד על השמע הטבעי׳ ט"ו׳ ועוד בכמה מקומות·

דִבּוּר׳ א׳) כח המחשבה; הענין המושכל; בטוי המחשבה (Denkvermögen, ratio; Idee, Vorstellung; sprachlicher Ausdruck, Sprachvermögen).

השם דבור וכו׳ הוא שם משותף׳ יפול על ג׳ ענינים: הראשון הוא הכח אשר יִחד בו האדם אשר בו ישכיל המושׂכלות וילמוד המלאכות

ויכיר המגונה והנאה, ויקרא זה הכח הדבור; והענין השני הוא המושכל עצמו אשר כבר השכילהו האדם, ויקרא זה הענין גם כן הדבור הפנימי; והענין השלישי הוא המליצה בלשון מהענין ההוא הנרשם בנפש, ויקרא זה הענין ג"כ דבור חיצוני (מלות ההגיון י"ד).

דבור גשמי, דבור שכלי (כוזרי ד' כ"ה). דבור טבעי = Mimik (שם ה' כ'). הדבור המקרי, הדבור המבחרי (שם). דבור ספורי, הלצי, שירי (מתק שפתים כ"ט). דבור מופתי, נצוחי, הטעאי (דון יוסף ן' יחיא לשיר השירים ו':). דבור הנִשאי, הבינוני והשפל (נופת צופים מ"ט). דבור מדיני (שם כ"ד). דבור עצתי (הלצה לן' רשד רי"ד). דבור הרחקי, דבור מריבי (שם רי"ד ורט"ו). דבור נקרא = הלשון שאדם קונה מתוך קריאה בספרים (שם קצ"ו). דבור פשוט = Prosa. על דרך הדבור = בהעברה, שלא בדיוק (ס' העבור לראב"ח, ע"ו).

עי' ערך דבר, הגיון, מאמר.

ב') במשמעות פעל (Zeitwort, Verbum).

ואנחנו נקרא הפעולה: הדבור, והפעולות: הדבורים (מלות ההגיון ג').

דבור המציאות = Hilfszeitwort.

ונקרא הדבור אשר יקשור הנשוא בנושא בזמן ידוע עבר או עתיד דבור המציאות, והוא היה או הוה או יהיה ומה שנגזר מהם (מלות ההגיון ג').

ג') חכמת הדבור, מלאכת הדבור, חכמת ההגיון וההלצה (Logik; Rhetorik).

על דרך מלאכת הנצוח שקורין אותה אנשי חכמת הדבור בל' ערבי אלגדאל (חו"ה, הקדמה). וזה לא יתכן בראיה גמורה מחכמת הדבור (ראב"ע לשמות ט"ז כ"ה; וע"ע צונץ, געז' שר' ג' כ"ו וכ"ז). מלאכת הדבור (הלצה לן' רש"ד, ט"ז). ומלאכת הדבור והיא הנקראת אלכ̇טאבה̈ (אגרת אבי ישע אלפראבי בהצעה למלאכת ההגיון, כת"י; עי' רמש"ש מ"ד, הערה 7 b).

עי' ערך דבר, הגיון, הגעה, מבטא, צחות.

ד') חכמת הדבור, חכמת הדת המחקרית, ביחוד: שטת כת המדברים (Kalâm). דבור גם בהוראת דבר האלהים („das Wort", λόγος).

בעלי חכמת הדבור (עולם קטן מ"ג). ונולדה מהם חכמת הדבור (ר"י אלחריזי, מו"נ א' ע' (ע"א); ר"ש ן' תבון מתרגם: והולידו חכמת הדברים הזאת).

וכעסק קצת כתות אלו בדבור (מו״נ א׳ ע״א; עי׳ בהערות מונק ושייאר ובפי׳ ש״ט, אפודי וקרשקש שם).

עי׳ ערך דבר, מדברים.

ה׳) מאמר, נאמר, סוג עליון (Kategorie).

עי׳ אבן בוחן לר׳ קלונימוס בן קלונימוס, ט׳.

דִּבּוּרִי, מתיחס על הדבור או על חכמת הדבור (auf die Rede usw. bezüglich; prosaisch; logisch, rhetorisch).

החכמות הדבוריות, והם: הלצה, הגיון ודקדוק = artes sermocinales (עי׳ נופת צופים ב׳ וק״ע). שֵׁם דבורי, בנגוד אל שם למודי: שם שמשתמשים בו בשפת ההמון (עי׳ רמח״ל, הגיון ס״א). החכם הדבורי = בעל חכמת ההגיון (המבקש לרש״ט פלקירא, מ״ב: ; עי׳ רמש״ש ל״ט).

דְּבִיקָה, א׳) בדקדוק: סמיכות (status constructus).

תבת הדביקה = שם נסמך (nomen regens).

עי׳ לויאס, אוצר חכמת הלשון ב׳ ש״ז.

ב׳) מולד הלבנה (ekliptische Konjunktion).

דביקה אמתית, דביקה נראית (עי׳ ספר העבור לראב״ח, ל״ה; צורת הארץ כ״ח; מגלת המגלה קי״ט).

עי׳ ערך דבוק, חבור, מחברת, קבוץ.

דָּבֵק, א׳) רצוף, תכוף, בלתי נפסק (kontinuierlich, ununterbrochen, zusammenhängend).

עי׳ ערך דבקות, מְדֻבק, מתאחד, מתדבק, נדבק.

ב׳) מחובר לדבר־מה בטבע (anhaftend, inhärent).

אעפ״י שהתנועה אינה מעצם החי, אבל מקרה דבק בו (מו״נ א׳ מ״ו). שהוא (הזמן) בכלל מקרה דבק לתנועה (שם ב׳ י״ג). שהזמן וכו׳ הוא דבק לתנועה והתנועה דבקה למתנועע (מלחמות השם ו׳ י״א). מקרה דבק לו (אור ה׳ לר״ח קרשקש).

ג׳) דבקים = מצטרפים (correlata).

המאמר בדבקים, הוא ענין מתחבר משתי מלות או משני ענינים וכו׳ (מאמר בהגיון, כת״י; עי׳ רמש״ש תצ״ח).

ד׳) דבקות, בנגוד למוחלטות: מלות המצַינות דבר מוחש, דבק לעצם (concreta).

המלות וכו׳ מתחלקות לדבקות ומוחלטות. הדבקות הן שמורות על צורה אחת בנושא, והיינו התואר, ד״א חכם, נבון וכיוצא; והמוחלטות שמורות על ענין אחד בלבד בלי שיוזכר עמו נושאו, ד״מ חכמה, תבונה (ס׳ ההגיון לרמח״ל, י״א).

ה׳) בדקדוק: סמוך (im status constructus stehend).

פוגת — דבק, והטעם פוגת עין (ראב״ע לאיכה ב׳ י״ח; ומצוי הרבה).

ובכלל: מחובר, קשור (verbunden).

הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה (ראב״ע לבראשית י׳ י״ב).

כשהוא דבק בכנוי (רקמה צ״ח).

דָּבַק, ומה שדבק בזה, ומה שדבקו: וכולו, וגומר (usw.).

וכאשר התחיל בנחמות ואמר: אנכי אנכי מנחמכם, ומה שדבק בזה (מו״נ ב׳ כ״ט). ואח״כ ספר חסדיו ית׳ תחלה עלינו וינטלם וינשאם וכו׳ ומה שדבק בו, אח״כ ספר מריינו ואמר: והמה מרו וכו׳ ומה שדבק בו, ואח״כ ספר ממשלת האויבים עלינו וכו׳ ומה שדבק בו, ואח״כ התפלל עלינו ואמר וכו׳ ומה שדבק בו (שם).

דְּבֵקוּת, א׳) רציפות ותכיפות (Kontinuität).

מפני שאי אפשר דבקות תנועה בחזור חלילה אלא בתנועת הסבוב בלבד (מו״נ ב׳ י׳). כי לולא היות צורתו זאת הצורה, לא היה יכול בשום פנים להתנועע תנועה סבובית על הדבקות (שם). דבקות הזמן (אילם ליש״ר מקנדיה).

ב׳) התחברות והתקשרות רוחנית או מוסרית; יחס וערך (geistige Verbindung, Konjunktion; Beziehung).

דבקות בחומר (מלמד התלמידים, וילך). כפי דבקותו בעליונים (שם, שמות). דבקות הנפש בדבר הרוחני (עקרים א׳ כ״א). שיהיה התיחסות ודבקות מה ביניהם (אור ה׳ לר״ח קרשקש, כ׳ א׳).

„אגרת הדבקות״ או „אפשרות הדבקות בשכל הפועל״ לן׳ רשד (Epistola conjunctionis).

ג׳) המשך הדבור (Lauf des Gesprächs).
ואח״כ ביאר זה בדבקות המאמר ואמר וכו׳ (מו״נ ב׳ כ״ט; ר״י אלחריזי מתרגם: על סדר דבריו).

ד׳) בתכונה: דבוק, דביקה (Konjunktion der Gestirne).
ומיד הוא (הירח) שוקע לו ובא אחרי החמה וכו׳, ואז כבר נפרד לו מדבקותו אותה וכו׳ (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב׳ ד׳).

דָבָר, א׳) מחשבה, שכל, הגיון (Vernunft, Denken u. ä.).
כי כל חסרון בדבר או במדות הוא פעל הדמיון וכו׳ (מו״נ ב׳ י״ב).
חכמת הדבר או הדברים: הגיון; נצוח (Logik; Dialektik).
נשמרתי בו מן הראיות שהן הולכות על דרך חכמת הדבר (חו״ה, הקדמה). וצורות המופת אשר בחכמת הדבר (שם, הבחינה ה׳). והשגת דרכי חכמת הדבר (מו״נ ב׳ כ״ג). קנין מדות קודם לכל חכמה, וחכמת הדבר לכלי קרב (ר״מ ריאטי, מקדש מעט ב׳). וזולת המוטבע הוא הצריך אל חכמת הדברים (כוזרי ה׳ ט״ז). חכמת הדברים (אהל יוסף, ואתחנן).
גם שטת כת המדברים (Kalâm) נקראת חכמת הדברים.
חכמי שרשי האמונה, והם הנקראים אצל הקראים בעלי חכמת הדברים (כוזרי ה׳ ט״ו). והולידו חכמת הדברים הזאת (מו״נ א׳ ע״א).
עי׳ ערך דבור, חכמה, מדברים; ועי׳ בהערת קַסל לכוזרי ה׳ ט״ו ובס׳ תיאולוגיה של בחיי לדוד קויפמן.

ב׳) דברים, מין ממיני המופת (Art dialektischer Beweise).
אין בזה תועלת זולת החדוד בדברים (כוזרי ד׳ ט״ז). כי המופתים הנקראים דברים הם אמתיות, אעפ״י שחסר מהן הקדמות ההקדמות או ההקדמה הגדולה לנושא הדרוש (תשובת קלונימוס אל כספי, ח׳).
ג׳) דברים, מלאכת הדברים = Kasuistik.
ואם ישתדלו אחר כך אנשים להוציא מהדברים העיוניים והמעשיים הכלליים מה שלא פרסם אותו בעל הנימוס, תתחדש מזה מלאכת הדברים (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ ל״א). בעלי הדברים = Kasuisten (שם).
ד׳) האמרה הפועלת, דבר האלהים (λόγος).
עי׳ ערך אמרה, מאמר, מלה.
ה׳) פֹעל (Zeitwort, Verbum).
הדברים והשמות (תלמידי מנחם ע״ז).

ו׳) מאמר, חבור (Abhandlung, Traktat).
ולזה זכר אבובכר ן׳ אלצאיג בדברו הנמצא לו בתכונה (מו״נ ב׳ כ״ד).
עי׳ ערך אגרת, חבור, מאמר.

ז׳) בחכמת החשבון: שורש המספר (Wurzel, res, radix).
ואתחיל ראשונה מהכאת הדברים האחד באחד והדברים והמספרים על עצמם ועל הדברים וכו׳ ואבאר לך באיזה צד יתרבו הדברים והם השרשים האחד באחד וכו׳ (תחבולות המספר, כת״י; עי׳ רמש״ש תקפ״ו).

ח׳) יש, נמצא, ענין (Sache, Ding, Gegenstand).
דבר לא מדבר ולא בדבר (אמונות ודעות א׳). וזה שהם (הפילוסופים) אומרים כי מן השקר שימציא השם דבר לא מדבר, וא״א גם כן אצלם שיפסיד דבר אל לא דבר (מו״נ ב׳ י״ג, הדעת השני). דבר חרוצי = esse formale (מאמר מחבור ר״ד אלמקמץ; עי׳ רמש״ש שע״ט ותורת התארים לדוד קויפמן, עמ׳ ל״ט בהערה). דבר מוסף = מקרה הנוסף על העצם (מו״נ א׳ נ״ט). דבר בעצמו = Noumenon (גבעת המורה).
דברים עומדים, דברים כָּלים, והרבה כיו״ב.
עי׳ ערך יש, כלום, מצוי.

דְּבָרָה, חכמת ההלצה (Rhetorik).
ספרי ההגיון של אריסטו: בשמות, י׳ מאמרות, המבטא, הסברא׳ מופת, ספסטה, טוביקא או גדלי הדיברה, השיר (מדרש החכמה לר׳ יהודה בן שלמה הכהן ן׳ מתקה, כת״י; עי׳ רמש״ש ב׳).
עי׳ ערך דבור, הגעה, הלצה, מליצה, צחות.

דְּבָרִי,*) א׳) שכלי, מחשבי, עיוני; הגיוני, נצוחי (rational, dianoetisch, theoretisch u. ä.; logisch, dialektisch).
החכמות (או המלאכות) הדבריות: ההגיון, ההלצה והדקדוק (artes sermocinales).
ומעלת שאר החכמות הטבעיות והמוסריות והדבריות וכו׳ (חו״ה, הקדמה). וקיום התחלות החכמות העיוניות מהמוסריות והטבעיות מן הדבריות (כוזרי ה׳ י״ב). מלאכות עוזרות לאלו וכו׳ ומחזקות, והם המלאכות הדבריות (מה שאחר הטבע לן׳ רשד, כת״י).

*) ויש מנקדים דְבָרִי.

הכח הדברי: כח השכל וההכרה (rationelles Vermögen, Denkkraft).

ומה שנתיחד בו האדם ויקרא כח דברי (כוזרי ה׳ י״ב). וזה כח הדברי או השכלי (ראב״ע, ס׳ העצמים). וזה הכח הדברי המעשיי יעבוד הכח העיוני מלאכותיי (אמונה רמה א׳ ו׳, ד״ה אם הנפש קדומה). וכאשר נשלמה (הנפש) יותר היו לה כחות דבריות (שם, כתובים מעידים). וכח יתן כח הדברי לכל מדבר (מו״נ א׳ ע״ב). דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע וכו׳ על הכח הדברי תחלה (שם ב׳ ל״ו). וזה צריך שיהיה בכח הדברי יותר (שם ב׳ ל״ח, ע״ש).

המעלות הדבריות (בנגוד למעלות המדות) = כשרונות המחשבה והשכל (intellektuelle oder dianoetische Tugenden, αἰσθάνεσθαι).

כי מעלות המדות הם הצעות למעלות הדבריות (מו״נ א׳ ל״ד).

דבריות = מושכלות (Ideen, Begriffe).

ואי אפשר היות דבריות אמתיות, ר״ל מושכלות שלמות, אלא לאיש מלומד המדות וכו׳ (מו״נ א׳ ל״ד). ההכנה והשלמות במדות ובדבריות (שם ב׳ ל״ב). מאנשי הכת הג׳ אשר אין להם דבריות כלל ולא חכמה, אלא דמיונות ומחשבות לבד (שם ב׳ ל״ח).

בהצטיירות האמתות הדבריות (כוזרי ה׳ י״ב). חקירות בלתי דבריות (ס׳ המבוא בקצור ההגיון לן׳ רשד). אך האדם וכו׳ יש לו צורה דבריית (אמונה רמה א׳ ו׳). והאדם מחובר אל החומר והוא מורכב ממנו ומהצורה הדבריית (שער השמים לר״א אירירה, ה׳ י״ב). הנפש הדברית (מנחת קנאות לר׳ יחיאל מפיסא, ס״ג). מחלק הפילוסופיה לשלשה חלקים וכו׳, רצוני לומר: לטבעית, מדינית, דברית (נופת צופים א׳ ב׳). תשוקה דברית (שם ב׳ ה׳).

״השאלות הדבריות והדרושים אשר לפילוסופים״ לן׳ רשד, כת״י = Quaesita logica (עי׳ רמש״ש צ״ח).

ב׳) על דרך המדברים, מתיחס על שטת המדברים (kalamistisch).

כל מי שישתדל לקיים חדוש העולם או לבטֵל קדמותו באלו הדרכים הדבריים וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ד).

עי׳ ערך דבורי, הגיוני, מחשבי, עיוני, שכלי.

דַּבְּרָן, דַּבְּרָנִי, א׳) מדבר, דברי, שכלי (vernunftbegabt, rational, intellektuell u. ä.).

הנפש הדברנית (תקון מדות הנפש לרשב״ג, ז׳; עולם קטן ו׳; עי׳ רמש״ש שפ״ב ות״ט). כי גדר האדם וכו׳ הוא החי הדברן (הגיון הנפש לראב״ח, א:).

נפש הוגה ודברנית (שם י'; מגלת המגלה לראב"ח, נ"ח). הנפש הדברנית אשר יתיחד האדם בה משאר בעלי חיים (חותם תכנית לר' אברהם בדרשי).

ב') מליץ, בעל חכמת ההלצה (Redner; Rhetoriker).

ומליצת הדברן ושירי המשורר (כוזרי ה' ה'). החכם התורני המדיני הלמודי הדברני הפלוסוף האלהי (אילם לישי"ר מקנדיה).

דָּג, דגים, בתכונה: שם אחד המזלות (Sternbild der Fische, pisces).

דג הים, קבוץ ידוע של כוכבים (Sternbild des Walfisches).

והשבע עשרה דג הים וכוכביו (ראב"ע, ראשית חכמה א'). שקראו לקבוץ או מחנה כוכבים אלו דוב הגדול ולמחנה אחרת וכו' דג הים משולש (נחמד ונעים לר"ד גנז, ש"ה).

דֻּגְמָא, א') משל ודמיון, גם: העברה וקֵרוב (Analogie; uneigentliche Redeweise).

נאמר על דוגמא = על דרך ההעברה (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ק'; ס' העבור לראב"ח כ"ב, ל"ג וצ"ד; מגלת המגלה ז' וט"ז).

עי' ערך דמיון, העברה, הקרבה, הרחבה.

ב') דוגמות, הצורות האפלטניות (die platonische Ideen).

יצטרך דרוש גדול להודיע לך המחלוקת שבין אריסטו ואפלטון רבו על דבר הדוגמות (וכוח על האהבה לר' יהודה בן יצחק אברבנאל, פ"ב; ע"ש).

עי' ערך יעדה, מין, מֻשכל, צורה, ציור, שכל.

דַּהַר (מלה ערבית), נצחיות (Ewigkeit).

תנועת העצם הנושא להמאמרות בזמן, והזמן נופל תחת הדהר, והפועל הראשון למעלה מהדהר (מקור חיים לרשב"ג, ג'). ותמצא הזמן נוכח הדהר (שם)*. והנצח הוא דהר בערבי (ר"מ נרבוני למו"נ ב', הקדמה ט"ו; עי' רמש"ש קפ"ח, הערה תקפ"ז).

דַּהַרִיִּים, אנשי הקדמות, שֵם סיעה ערבית שהאמינה בקדמות העולם (Daharijja).

עי' רמש"ש שם ועמ' של"ו ותתקי"ט, הערה צ"א; ועי' ערך כת, קדמות.

---

*) בתרגום הרומי (Fons vitae) כתוב: „tempus contra sempiternitatem" בן־יהודה טעה ופֵרש: דהר = מזל, מסבות גורל הזמן; אף העתיק דברי „מקור חיים" שלא בדיוק.

דּוֹדִי דוד חכמות = פלוסוף .(Freund der Weisheit, Philosoph).
לדוד חכמות הנקרא בלשונם פילוסוף (משלי סנדאבר; עי׳ רמש״ש תתצ״א, הערה רמ״ח, והשוה ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, עמ׳ ע׳: הפילוסוף, והוא האוהב החכמה הגדולה).

דּוֹמֶה, א׳) אופן דומה, גלגל דומה, אופן דומה לאופן המזלות, גלגל דומה לגלגל המזלות: הגלגל המקיף בכל (עי׳ צורת הארץ לראב״ח, י״ג וי״ז; ס׳ העבור לראב״ח, י״ט וכ׳).
ב׳) בהנדסה: משולשים דומים; מרובע דומה למעוין. עי׳ ערך מְרֻבָּע, מְשֻׁלָּשׁ.

דּוֹמֵם, א׳) נרדף עם מחצב, מוצא (Gestein, Mineral).
פרידה עצמית כהפרד הצמח מן הדומם (כוזרי א׳ ל״ט). והאדם לבד יגדילהו (את השם) במאמרים וכו׳, ומי שאין השגה לו כדומם, כאלו הם מגדילים ג״כ וכו׳ (מו״נ א׳ ס״ד; ר״י אלחריזי מתרגם: אבנים ומה שאין בו רוח חיים). הדומם והצומח והחי והמדבר (רוח חן א׳) הנמצאות שלשה: חי, צומח, דומם (רד״ק לירמי׳ י׳ ח׳). הדומם אשר הוא תחלת הרכבת היסודות כמו שהאדם אחרית ההרכבה (רש״ט פלקירא, ס׳ המעלות ב׳).
עי׳ ערך מוצא, מחצב, מעדן, מקור, נקפא, קִפָּא.
ב׳) בנגוד לבוחר: פועל בלי רצון, כ״א בהכרח טבעו.
בלא כוונת מכוין ולא פועל ולא בוחר ולא דומם (אמונות ודעות א׳, ד״ה והדעת התשיעי).

דּוֹמְמִי, מתיחס על הדומם (mineralisch).
שלמות טבעי דוממי (מפעלות ה׳ לר״י אברבנאל, ז׳ ד׳). הצורות הדוממיות והצמחיות (ר׳ ידעיה הפניני). שלשה הצורות ההיולאניות: דוממית, צומחית, הרגשית (זכות אדם ט׳).
עי׳ ערך מחצבי.

דָּחָה, א׳) דחה דברי פלוני: השיב על דבריו (bestreiten, wiederlegen).
עי׳ ערך דחיה.
ב׳) כח הדוחה, כח המוציא את פסולת המזון מתוך הגוף (Ausscheidungsvermögen, absondernde Kraft).

מהכחות הדוחים והמחזיקים (כוזרי ג׳ י״א). והיו לכח הזה ארבעה כחות יעבדוהו, והם: המושך והמחזיק והמעכל והדוחה (אמונה רמה א׳ ו׳, נפש צומחת). וזה הכח בכחות הנפשיות אצלי כדמות הכח הדוחה בכחות הטבעיות (מו״נ ב׳ ל״ח). החלק הזן, ממנו הכח המושך והמחזיק והמעכל והדוחה למותרות (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳).

עי׳ ערך זן, כח.

דִּחוּי, א׳) דחיה בקש (Ausflucht).

או שלא חפץ ואח״כ חפץ, וזה דחוי, או שלא היה יכול קודם וזה, וזה שוא (עולם קטן נ״ב). ״דחוי בעלמא״, וכיו״ב.

ב׳ הכח הדוחה (Ausscheidung, Absonderung).

תנועת הבליעה ותנועת היציאה, ר״ל תנועת דיחוי מותר היציאה (שער השמים לר׳ גרשון בן שלמה, ט׳).

דָּחוּי, רעוע, נופל ובטל (haltlos, hinfällig).

ראיות דחויות (ס׳ הגלוי לר׳ יוסף קמחי, י״ד). סברא דחויה, תשובה דחויה, וכיו״ב.

דָּחוּק, בלתי מתקבל על הדעת, בלתי מתאים לסדר המאמר (gezwungen, nicht einleuchtend).

פרוש דחוק הוא אם יסכים בעקר המאמר ולא יאות היטב עם כל המלות או עם כל הסדר, עד שנצטרך לאמר שלא דבר בעל המאמר בדקדוק (עי׳ רמח״ל, דרך תבונות ט׳). שנוי או ישוב דחוק, פרוש דחוק לשון דחוק, וכיו״ב.

דִּחוּק, פרוש דחוק (gezwungene Erklärung).

נכנס בדחוקים (מצוי).

דְּחִיָּה, א׳) בטול גזרה או טענה (Widerlegung, refutatio).

המאמר בדחיות ההטעאיות, ר״ל בהיקשים ההטעאיים (באור רלב״ג לס׳ ההגיון, כת״י; עי׳ רמש״ש ע״ב). ויש הפרש בין דחיה לסתירה: הדחיה היא כשיעדר ההכרח בגזרתו של המניח אפילו אם לא יכחישה, והסתירה הוא בהיות גזרתו כוזבת מכח הקש חזק שיסתור אותה וכו׳, כי לא כדחיה הסתירה; כי הסתירה צריך שתהיה בכח הקש חותך חזק כמו

ההנחה, אך הדחיה כל זמן שלא היה מופת מכריח אמתת הגזרה נוכל שלא לקבלה בדחות אותה בדחיה לבד (רמח"ל, הגיון כ"ג). הדחיה שידחה הכרח המאמר, אך לא יבוטל ענינו לגמרי ולא יוכחש אפשריותו (רמח"ל, דרך תבונות ט').

ע' ערך בטול, הפלה, מדחה, סתירה, שנוי, שבירה.

ב') תשובה גרועה, השתמטות, אמתלא (Ausflucht).

דחיה בקש, בקנה, וכיו"ב.

ע' ערך דחוי א'.

ג') פעולת הכח הדוחה (Ausscheidung, Absonderung).

מזג קר מונע העכול והדחיה (קאנון ג' י"ד).

ד') בתורת הטבע: בנגוד למשיכה (ע"ש): דחיפת הגופים (Abstoßung).

דחיה ומשיכה (רנ"ק).

דְּחִיקָה, א') בתורת הטבע: לחיצת הגופים (Druck).

ב) חקוי ורושם (Eindruck).

ע' מונה"ז י"ח ועוד בכמה מקומות.

דֹּחַק, דַּחַק, א') פרוש בלתי מתישב (gezwungene Erklärung).

רוחק ודוחק דברים (ערך מלים נ"ה.). דברים מבוארי הדוחק (הכתב והקבלה לדברים א' ה').

ב') סבה מַכרעת; אונס, הכרח (zwingender Grund; Not, Zwang).

לולא דחקים אחרים הצריכו שלא יפול באתנח ולא בסוף פסוק (כוזרי ב' פ'). "דוחק המשקל", וכיו"ב.

דָּחַק, א') בקל ובנפעל: פֵּרש בדוחק (eine gezwungene Erklärung geben).

"ואפשר לדחוק", "נדחק בבאורו", וכיו"ב.

ב') חִקה, עשה רושם בדבר (einen Eindruck hervorbringen).

עד הגיע אל אוזן השומע וידחקנו (מונה"ז י"ח).

דִּיּוּק, א') למוד דבר מתוך דבר (Folgerung aus dem Wortlaut).

כל מה שאנו מבינים מתוך מאמר אחד ולא פורש בו, נקראהו דיוק (רמח"ל, דרך תבונות ה'). דיוק מוכרח — הוא התלוי בעצם המאמר, שא"א שנודה המאמר ונכחיש הדיוק ההוא, כי באמת אינו מתפרד ממנו.

דיוק בלתי מוכרח — הוא התלוי בדקדוק סדר המלות ויחסם וכו׳ כבר יוכל לימצא טעם שבעבורו נודה במאמר ונכחיש הדיוק (שם).

ב׳) חכמת הדקדוק והנקוד (Grammatik).

״חכמי הדיוק״ (עי׳ צונץ, צור געשיכטע ר״א, הערה ס׳).

עי׳ ערך דיקות.

ג׳) בנגוד להעברה ולהרחבה: ההוראה הפשוטה, המדוקדקת (genauer Wortsinn).

בדיוק, על צד הדיוק (מלבי״ם לפרשת ויקרא, סי׳ ח׳; גם באילת השחר כ״פ).

ד׳) עיון והתבוננות (Forschung, genaue Betrachtung).

שרשי הדת ועקריה אשר בהם ראוי שיהיה רוב עיונם ודיוקם (אמונה רמה, הקדמה).

ה׳) הקש (Syllogismus; Schlußfolgerung).

דיוקים שכליים (אמונה רמה, הקדמה). דיוק = הקש (עי׳ באראש, אוצר החכמה). משפט הדיוק = תולדה (conclusio).

עי׳ ערך יוצא, מוליד, מסקנה, רדיפה, תולדה.

דִּיּוּקוּת, דקדוק וצמצום (Genauigkeit, Akribie).

זה הוא שרצה לומר עם דיוקות רב ודקדוק וכו׳ (כוזרי א׳ ע״ה).

דִּיּוּקִי, מדוקדק, אדוק (genau, eng).

היא (הנפש) יתר דבקה בו דבוק דיוקי מדבוק אבריו זה בזה (עולם קטן ב׳ ג׳). ודבקה דבוק דיוקי לגוף (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ו׳). נמצא גם דיוקני = מדויק (אגרות שד״ל תתק״א).

דַּיּוּת, מה שיש בו די, מה שהוא מספיק לעצמו (Selbstgenugsamkeit, Genügen, suffisance).

ואם יהיה עומד בזולתו, נמצא שאין בו דיות לעמוד בעצמו (עולם קטן א׳ ב׳). שאין בו דיות ולא אפשרות (ר״י ן׳ לטיף, גנזי המלך, כת״י).

עי׳ מכתב רמש״ש לשזח״ה שבסוף ס׳ תגמולי הנפש ורמש״ש ת״ט, הערה רפ״ט.

דִּין, נרדף עם גזרה ומשפט (Urteil, Bestimmung; Geltung eines Satzes).

וכל מה שימָצא בגוף מצד היותו גוף דן אותו הדין על כל הגופים, וכל מה שימצא בו מצד שהוא גוף חי דן אותו הדין על כל הגופים

החיים וכו׳ נבאר ג״כ שכל מה שידין השכל על נפש אחת עבר דינו על הנפש הכולית בכללה, שהדין ההוא מדרך היותו עצם רוחאני (עולם קטן ב׳ ב׳ ג׳)· **ואין ביצורי ולא ביצרי משפט ודין, אבל ציור לבד** (כוזרי ה׳ י״ב)· **שדין הקניות דין העדרם** (מו״נ א׳ ע״ג, בראש הפרק)· **שאי זה דין שימָצא לגשם אחד יתחייב שידונו בו על כל גשם** (שם א׳ ע״ד, הדרך הא׳)· **היות זה האפשר־המציאות נמצא עם השתוות דין מציאותו והעדרו** (שם, הדרך הו׳)·

עי׳ ערך הקש, סברא, משפט·

דין הכוכבים = גזרת הכוכבים (נחום המערבי בתרגום אגרת תימן — פתח תקוה — לרמב״ם; עי׳ רמש״ש תתק״ל)·

עי׳ ערך גזרה, הוראה, משפט·

דִּיֵּק, א׳) למד דבר מתוך דבר (aus dem Wortlaut folgern).

כל מאמר כללי שולל ידויק ממנו דיוק אחד לבד (רמח״ל, דרך תבונות ה׳)· **דיקו זה מענין המלה** (כרם חמד ט׳ כ״א)·

ב׳) יחד, פרט (als einzig hervorheben).

לדייק הדבר, לדייק השם (מלבי״ם, אילת השחר סי׳ קל״ז וקמ״ג)·

דַּיָּק, מדקדק (Grammatiker).

וכבר התעוררו בזה גדולי עולם, מהם ר׳ חסדא הדייק וכו׳ (נחמד ונעים לר״ד גנז, קס״א)·

דַּיָּקוּת, א׳) דקדוק הלשון (Grammatik; korrekter Sprachgebrauch).

דיקות הלשון (ראב״ע, יסוד מורא ד׳, ז׳ וט׳)· **חכמי הדיקות, גדולי הדיקות** (ר׳ יוסף קמחי, ס׳ הגלוי נ״ז)·

עי׳ ערך דיוק·

ב׳) דקדוק וצמצום (Genauigkeit, Akribie).

והדיקות והמעלה היתרה אינה כי אם בשם הנכבד (כוזרי ד׳ א׳; וע״ע ר״י ברזלי, פי׳ ס׳ יצירה ר״י; רוו״ה, הקדמה למאור עינים ט׳)·

עי׳ ערך דיוקות·

דַּיְקָן, דַּיְקָנִי, מדקדק (Grammatiker).

עי׳ צונץ, צור געשיכטע ר״א, הערה g, ושם תקס״ח; ר׳ יוסף קמחי, ס׳ הגלוי צ״ח·

דַּיְקָנוּת, דיוק וצמצום; חכמת הדקדוק (Genauigkeit, Akribie; Grammatik).

עי׳ צונץ, צור געשיכטע ר״א, הערה g; אוצר נחמד ב׳ י״ב.

דִּמָּה, צִיֵּר בדמיונו, חשב (sich vorstellen; sich einbilden; begreifen).

כמו שלפעמים נדמה חצי אדם מורכב עם חצי סוס (אמונה רמה א׳ ו׳, ד״ה מדמה ומחשב). אלו המדברים וכו׳ לא ידמו העדר אלא ההעדר הגמור (מו״נ ג׳ י׳). כח מדמה וכו׳ שבו ידמה בלבו כל דבר נמצא או שאינו נמצא, או שידמה דבר שכבר השיג בחושיו כאשר השיגו וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך מדמה, מחשב, מצַיר.

– בפֻעל: שהמקרה הוא לפי דברי אריסטו מה שאפשר שידומה שימָצא ושלא ימָצא ושיפסיד, ועם כל זה ישאר נושאו קיים (תגמולי הנפש ב׳). גם תתן שלמות בכל מה שידומה שהוא שלמות (עקרים א׳ ח׳). וכדי שלא ידומה בזה שום שניות וכו׳ (שם א׳ י״א). כי חכמת האדם ידומה עגולה רעיונית (העגולות הרעיוניות ב׳).

עי׳ ערך מדֻמה.

– בהתפעל: דָמה או נראה דומה; גם: התמזג והתבולל (sich assimilieren).

כל מה שירד על הגוף וכו׳ אם שיתדמה לגוף ואם שלא יתדמה, ואשר יתדמה לו הוא המזון במוחלט (קאנון א׳ ב׳ ב׳ ט״ו).

עי׳ ערך מתדמה.

דִּמּוּי, א׳) השואה, המשלה, דמיון (Vergleich, Vergleichung, Ähnlichkeit).

הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם (מו״נ א׳ ל״ה). האומרים בתארים מרחיקים ממנו ית׳ הדמוי והאיוך (שם א׳ נ״ב). וממה שראוי בהכרח שירוחק ממנו ג״כ הדמוי לשום דבר מן הנמצאות (שם א׳ נ״ה). וזה דמוי נפלא (שם ב׳ ל״ו).

ב׳) ציור, כח הדמיון (Vorstellung, Einbildung, imaginatio).

הוא מתנועע או מצד החוש, או מצד הדמוי או הציור שהוא בשכל (רש״ט פלקירא, מורה המורה ע״ט). ולפי דעתי לא אמר אחד מהקדמונים שיש לגלגל דמוי אלא בן סינא (שם). כח הדמוי, והוא כח השומר לצורות המתרשמות בחוש המשתתף (רש״ט פלקירא, המבקש). וההשגות הנפשיות שני סוגים: חוש ודמוי וכו׳, והחוש קודם בטבע לדמוי (רש״ט פלקירא,

ס׳ הנפש ו׳). והנה ידמה שיהיה זה אפשר וכו׳ אלא שזה הדמוי כאשר השתכל בו לא התבאר ממנו שיהיה אפשר שיהיה הגשם מלא־גשם במוחלט (מלחמות השם ו׳ י״ז).

ציור של דמוי, ציור־דמוי = Vorstellungsbild (עי׳ בבאורים והערות למונחים שבסוף תרגומי „תורת המדות" לשפינוזה).

דְּמוּת, א׳) דמיון (Ähnlichkeit).

וכל דבר יהיה מדבר, מהחיוב שיהיה בן שני הדברים דמות מה (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ ט׳). דמות לקותה (צורת הארץ לראב״ח) = scheinbare Eklipse.

ב׳) ציור דמיוני (Fiktion).

כל זה שער זמן או דמות זמן, לא אמתת זמן (מו״נ ב׳ י״ג).

ג׳) צורה, תואר (Form, Gestalt).

החושים החמשה ידועים וכו׳ באמצעותם תושג הדמות והמנין וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ב).

דָּמִי, אדומי (sanguinisch).

והדמיי והשחוריי הם פועלים שני מיני האמצעיים (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ה׳). ודע שטבעו (של האדם) הוא על שני פנים: האחד מי שהוא דמיי, ר״ל שגוברת בו האדומה וכו׳ והשני מי שגוברת בו הירוקה וכו׳ (מעשה טוביה, עולם הקטן ב׳). דמיי ולבניי (ר״י עמדין, מגדל עוז צ״ז.).

עי׳ ערך אֻדמי, ירוקי, לבני, שחורי.

דְּמִיָּה, דמיון = Ähnlichkeit (יצחק אפשטין).

דִּמְיוֹן, א׳) פעולת הכח המדמה, ציור (Vorstellung, Einbildung, imaginatio, φαντασία).

המחשב והדמיון והחוש (כוזרי ד׳ ג׳). כמו שיִרָאה חסרון הרעיון והדמיון, ולא נראה חסרון ההשתכלות וההתבוננות, ולא הושאל לו (להשם) רעיון אשר הוא הדמיון, והושאלו לו מחשבה ותבונה אשר הם ההשתכלות וההתבוננות (מו״נ א׳ מ״ז). הנה תדע כי הדמיון נמצא לרוב בעלי חיים וכו׳ ושהאדם לא הובדל בדמיון, ואין פעל הדמיון פעל השכלי אבל הפכו וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג, הערה, ע״ש). ויאמר החולק: זה האפשרות הוא מפועל הדמיון, לא בבחינת השכל (שם ג׳ ט״ו). דמיון שֵׁם לפעולת

זה הכח [הכח המדמה] (ר"ש ן' תבון, פי' המלות הזרות). והכח הזה (המדמה) נבדל מהדמיון, כי הדמיון מקיים המוחשים, וזה ידון במוחשים ענינים בלתי מוחשים (קאנון א' א' ו' ה').

בדמיון = subjektiv; במושג החיצוני = objektiv (מיזס).

עי' ערך דמוי, זמם, יצרי, יצורי, מדמה, מחשב, מַצִּיר, רעיון.

ב') הַדָּמוּת, שווי (Ähnlichkeit).

התברר כי הבורא התעלה מכל דמיון וערך אל דבר מבריאותיו (חו"ה, היחוד ז'). דע כי ההדמות הוא יחס אחד מבין שני דברים, וכל שני דברים שלא ישוער ביניהם יחס, כן לא יצוייר ביניהם דמיון, וכן כל מה שאין דמיון ביניהם אין יחס ביניהם (מו"נ א' נ"ו).

עי' ערך דמוי, דמות, הדמות, השתוות.

ג') משל (Beispiel, Analogie).

ההבנות החלושות הצריכות למשלים ודמיונים חושיים להשיג האמתיות השכליות (אלגזאלי, מאזני צדק נ"ב). ודמיון פירוק העצמים והמקרים המושכלים וכו' כדמיון פירוק הגשמים והמקרים המוחשים וכו' (מקור חיים לרשב"ג, ב'). ודמיון התאחדות הכמות בעצם — דמיון התאחדות הגוון והתבנית בכמות (שם). שהחיצון מהנמצאים דמיון לפנימי מהם (שם). וראיתי לבאר לך מן הענין הזה דמיונים, יורו על מה שלא זכרתי מהם (חו"ה, יחוד המעשה ה'). דמיון, בקשנו לדעת מרובע וכו' (ס' המספר לראב"ע, ס"ג). ולוקחים הדמיונות (= המשלים) בלמוד (מו"נ א' י"ז). והיה כל זה על צד הדמיון וכו' (שם א' ס"ה). על הדמיון, בדרך הדמיון = למשל (מצוי). דמיון הדבר = דרך ההעברה וההרחבה (ס' העבור לראב"ח, ע"ו).

עי' ערך דוגמא, הקש.

ד') דמות וצורה מוחשת (Erscheinung, Gestalt).

המשילוך ברוב חזיונות, הנך אחד בכל דמיונות (שיר הכבוד). שלשה דמיונות (Personen) של הנוצרים מאמיני השלוש (עי' בס' יוסף המקנא).

דִּמְיוֹנִי, בנגוד לאמתי, לשכלי: מה שאין לו מציאות אלא בדמיון; כוזב, בטל, כָּלֶה (eingebildet, imaginär; nichtig, vergänglich, wertlos).

חכמה מהחכמות האמתיות והדמיוניות וההסכמיות (כוזרי ב׳ ס״ד). וישאר עם המחשבות ההם הדמיוניות (מו״נ, פתיחה). ונטה אל תאוותיו הדמיוניות (שם א׳ ב׳). הצורה הדמיונית הנמצאת בדמיון באיש אחר הָעַלְמָה מן החושים (שם א׳ ג׳). וימית תאוותיו ותשוקותיו הדמיוניות (שם א׳ ה׳). הפעליות דמיוניות (שם ג׳ נ״א). בדרכים אמתיים, לא דמיוניים (שם ג׳ נ״ב). והחכמים קראו לטובות זה העולם הכלה טובות דמיוניות, ר״ל שאינם אמתיות, גם רעותיו רעות דמיוניות וכו׳ (צדה לדרך א׳ ג׳ ח׳). כי הקו להיותו דבר בלתי נמצא בעצמו והוא וכו׳ דבר דמיוני קראו תהו (מפעלות ה׳ לר״י אברבנאל, ג׳ ח׳). יונחו שמות ולשונות לענינים דמיוניים שאינם בנמצא (מעשה אפוד כ״ח).

עי׳ ערך יצרי, יצורי, מְדַמֶה, מחשבי, נחשב, רעיוני.

דִּמְיוֹנוּת, כח הדמיון ותכונתו (Einbildungskraft, Phantasie).

כח המחשבה וכו׳ היא ממוצעת בין שתי כחות אלו, שהן הדמיונות והזכרנות (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳ א׳).

דֵּעָה, א׳) עצם רוחני, שכל נבדל (geistiges, immaterielles Wesen, Intelligenz).

שתהיה לו (להאדם) צורה היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם, כמו המלאכים שהם צורה בלא גולם (משנה תורה, יסודי התורה ד׳ ח׳). הצורה הזאת וכו׳ יודעת ומשגת הדעות הפרודות מן הגולמים (שם ד׳ ט׳). רומז שיש נבראות וכו׳ אי אפשר לאדם להשיגם כפי מה שהם, והם הדעות הנפרדות (מו״נ א׳ ל״ז). כל אשר ישתדל דעתנו להשיג השם הנכבד או אחת מן הדעות ימצא מחיצה ומסך מבדיל בינו לבגנה (שם ג׳ ט׳).

עי׳ ערך נבדל, נפרד, ענין, פָּרוּד, שכל.

ב׳) בנגוד לדמיון: השגה שכלית, ידיעה (Vernunfterkenntnis).

כי המחשבה בדמיונות לא תקרא דעה (מו״נ ג׳ נ״א). וידעו דעה גמורה ונכונה וכו׳ (משנה תורה, הלכות תשובה ט׳ א׳). דעות שכליות, כלומר דעות ואמונות שגוזר אותם השכל, לא שיהיו מקובלות לבד או מפורסמות וכו׳; דעות אלהיות, הידיעות שיש לאדם בענינים האלהיים כגלגלים ומה שלמעלה מהם (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ג׳) דעות: עקרי הדת (Dogmen).

״ס׳ האמונות והדעות״ לרס״ג (עי׳ רמש״ש תל״ט).

ד׳) תכונה מוסרית המוטבעת באדם (Charakter, Gemütsart, ethische Anlage).

ארבע מדות בדעות (אבות ה׳ י״א). דעות הרבה יש לכל א׳ וא׳ מבני אדם (משנה תורה, הלכות דעות א׳ א׳). אדם ראוי לו להיות צדיק וכו׳ או רשע וכו׳ או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כלי או שוע וכן שאר כל הדעות (שם, הלכות תשובה ה׳ ב׳; עי׳ בספרו של רוזין ע״ד תורת המוסר של הרמב״ם, עמ׳ ל״ב).

עי׳ ערך טבע, יצירה, מדע.

ה׳) סברא או שטה (Meinung, System).

ומה שיחייבוהו מן הדעות והסברות וכו׳ ובילדי נכרים יספיקו, יספיק להם בדעותם (מו״נ א׳ ז׳). רוב הדעות והשתרגם (שם א׳ ע״א; עי׳ הערת שייאר לתרגום ר״י אלחריזי, עמ׳ ע״ה). שהדעות אם לא יהיו להם מעשים שיעמידום ויפרסמום ויתמידום וכו׳ לא ישארו (שם ב׳ ל״א).

דֵּעֲנִי, שכלי (rational, vernunftgemäß).

כח דעני (ס׳ הגבולים והרשמים לר״י ישראלי הרופא). מצוות דעניות (שם).

דַּעַת, א׳) כמו דעה ה׳: סברא, שטה (Meinung, System).

והדעת התשיעי דעת המקרה; והדעת העשירי הדעת הידוע בקדמות, והוא דעת מורכב מצלעות רבות וכו׳; והדעת האחד עשר הוא דעת בעלי העקשות; והדעת השנים עשר דעת העמידה (אמונות ודעות א׳). הדעת הראשון (בנבואה) והוא דעת המון הפתאים וכו׳, והדעת השני דעת הפילוסופים וכו׳ והדעת השלישי והוא דעת תורתנו (מו״נ ב׳ ל״ב).

ב׳) דעת משותף, הכרה שמשתתפים בה כל ב״א (der gemeine Verstand).

הנה אתם בזאת ההקדמה תבחנו המחויב והאפשר והנמנע פעם בדמיון ולא בשכל ופעם בתחלת הדעת המשותף (מו״נ א׳ ע״ג, ההקדמה הי׳; ר״י אלחריזי מתרגם: הסברא המשתתפת). דעת משותף, מאמר במקום השם לדעת המוטבע באדם, ידע בו דברים מאליו, א״צ לשום אדם לדעתם מזולתו על דרך למוד, כי לא יזכור שום עת שלא היה יודעם וכו׳, וקראו משותף בעבור שהוא נמצא בכל אדם (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

דעות מתחלת בריתן = ideae innatae.

עי׳ ערך מְשׂכּל (מֻשׂכּל ראשון).

ג׳) **דעת נוטה**, **דעת הקרוב** = Wahrscheinlichkeit; **דעת גוברת** = מחשבה גוברת (vorwiegende Meinung). **הגברת הדעת**, בספרות הקראים: הכרעה משקול הדעת, ידיעת הלב, סברא, וכיו״ב.

ד׳) מדע, חכמה (Wissenschaft).

והשני **דעת** המוסר והוא נחלק על ארבעה חלקים: הא׳ **דעת** הטפחות והמדה, והב׳ **דעת** המספר והמנין, והג׳ **דעת** החבור והמזלות, והד׳ **דעת** העגבים והקולות (נסי בן נח, פי׳ י׳ הדברות; עי׳ פינסקר, לקוטי קדמוניות ב׳ ט׳).

עי׳ ערך חכמה.

דַּעְתָּן, בעל דעת, בעל שכל ובינה; שכלי (der Verständige; rational, vernunftbegabt).

דעתן מדבר הדברים ומגיע אל תכלית המעשה (מבחר הפנינים י״ז). או דברי **הדעתן** המחשב המחבר מליצתו ובוחר דבריו כפי שיראה שהוא ראוי לכונתו (כוזרי ה׳ כ׳; וע״ע מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ ה׳). ואמר החכם: אין דבר שמורה על דעת **הדעתן** כמנהגו הטוב (המבקש לרש״ט פלקירא).

דַּעְתָּנוּת, = animositas (עי׳ בבאורים למונחים שבסוף תרגומי „תורת המדות" לשפינוזה).

דְּפוּס, **דְּפוֹס**, חקוי ורִשום (Abdruck, Abbild u. ä.).

ולזה מה שקראוהו (את האדם) וכו׳ עולם קטן, כי שמוהו **דפוס** קטן וחותם, מחוקים בו כל יצירותיו (הקדמת אור ה׳ לר״ח קרשקש).

דְּפִיקָה, א׳) הקשה, הכאה, וביחוד: הזדעזעות האויר ע״י הקשת גוף בגוף (Schallbewegung).

והקול הוא **דפיקת** אויר הנדפק מתנועת הגשמים אשר יצא מהם (שבילי אמונה לר״מ אלדבי, ד׳ א׳).

עי׳ ערך בטישה, דחיקה, התמוגגות.

ב׳) תנועת הדפק (Pulsschlag).

כי כל **דפיקה** הנה היא מורכבת משתי מנוחות ושתי תנועות (קאנון א׳ ב׳ ג׳ א׳). **שדפיקת** הישן אינה חזקה **כדפיקת** הער (אוהב משפט לאיוב ל׳ י״ז).

דָּפַק, = pulsieren.

העורקים הדופקים והבלתי דופקים (פרקי משה א׳).

דֶּפֶק, **דֹּפֶק**, תנועת הדם בעורקי הגוף; העורקים הדופקים (Puls; Pulsader).

אמנם תנועת הדפק היא טבעית, לא יכול הרצון למנעה או לעשותה, ותנועת הנשימה היא ג״כ ככה (אמונה רמה א׳ ו׳, תנועת הדפק והנשימה). הדפק הוא תנועה מכלי הרוח מחוברת מהתקבצות והתפשטות (קאנון א׳ ב׳ ג׳ א׳). הדפקים והעצבים והורידים (כוזרי ב׳ כ״ו).

דפק דולג, הולם, זריז, חרד, מאוחר, מהיר, מסודר, מתחלף, מתקבץ, עצל, תכוף וכו׳.

דַּק, א׳) חלק שאינו מתחלק (Atom).

וזה ההכרח הביאם להאמין במציאות הדק אשר לא יקבל החלוק וכו׳, והנה עסוק הדק קראוהו אשור, כי לא ימצא דק אלא והוא עוסק (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פרק ד׳). והם הניחו הקדמה שהדק דק לנפשו ולא יחלק בהכרח וכו׳ וזהו הדק שקוראים אותו חכמינו חתיכה (שם). ואשר יורה לחדוש הדק הוא היותו שוכן או מתנועע ולא יתערה מן השכינה או מן הנענוע (שם). הדקים הנקראים בלשונם פרדיים או חתיכות (פי׳ טירת כסף לר׳ יוסף שלמה ירושלמי; מבחר כסף לר׳ אהרן הקראי). גבול הדק שלא יחָלק לנו (אשכל הכפר כ״ח). ״הדק בעת היותו נוצר נקרא הויה״.

עי׳ ערך חלק, חתיכה, יחס, עצם, פרדי.

ב׳) חלק הששים מהמעלה ומהשעה (Minute).

וכל מעלה תחלק אל ששים דקים (אשפירא לראב״ח, ב׳). וכל מעלה ששים דקים ראשונים וכל ראשון ששים שניים וככה עד עשיריים (ראב״ע, ראשית חכמה א׳). שהשעה האחת על דרך המשל ששים דקים והדק ששים שניים והשני ששים שלישיים (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה ג׳). הדק מינוט״א בלעז (ס׳ המדידה, כת״י; ע״י רמש״ש תקצ״ד).

דִּקְדּוּק, א׳) דיוק, כוון וצמצום (Genauigkeit, Gründlichkeit).

האחד הנראה וכו׳ איננו אחד כי אם בדרך המספר, אבל כאשר יבחנהו הבוחן על דרך הדקדוק ימצאנו ענינים רבים (אמונות ודעות י׳, פתיחה). ומה תאמר בפילוסופים, והם כאשר הם מן המחקר והדקדוק הסכימו על הנצחות והקדמות לעולם (כוזרי א׳ ס״ב). אי־אפשר להשיג

עוביים בדקדוק (מו"נ ג' י"ד). דקדוק התיכון = נקודת המרכז (ר' יהודה קרדינאל, תרגום כוזרי ד' כ"ה, הוצ' קסל עמ' שמ"ח).

ב') חכמת הלשון (Grammatik).

בעלי הדקדוק (דונש). אנשי הדקדוק (ראב"ע). בעלי הלשון והדקדוק (הורית הקורא ל"ט). לפי דקדוק לשון הקדש היה לו לינקד וכו' (רש"י לשמות ב' ה'). וזה דקדוק המלה (ראב"ע, צחות אות ד'). בספרי הדקדוקין וספרי האגרונות (אשכול הכפר ע"ג).

עי' ערך דיקות.

ג') דקות (Feinheit, Subtilität).

נתדקדקו המים ונתרבו מאד בדקדוקם (ר"י אברבנאל לפ' נח).

עי' ערך דיקות.

דִּקְדּוּקִי, מתיחס על חכמת הדקדוק; מדקדק (grammatisch; Grammatiker).

בהקשה דקדוקית (ס' השרשים לריב"ג). בעלי הלשון והדקדוקיין (הורית הקורא).

דִּקְדֵּק, א') הוכיח מדיוק הלשון (aus dem Wortlaut folgern).

ולכן אין לדקדק זה מלשון יתן (ר"י ברצלוני, פי' ס' יצירה נ"ז).

עי' ערך דיוק, דיק.

ב') דקדק על פלוני: האשימו, גִּנהו (tadeln, beschuldigen, kritisieren).

כי כלל המאמר אינו רק לדקדק עליהם ראייתם וכו'. ואמנם דקדק עליהם תוכן השגתם אשר כללה מן הגשמות מה שכללה (מו"נ א' ה'; ר"י אלחריזי מתרגם: כי ענין הפסוק הוא שנחשב להם לעון ראותם וכו' אבל האשימם על צורת השגתם וכו').

ג') ידע בדיוק (genau wissen, erkennen).

כבר בארנו לך שמספר הגלגלים לא דוקדק בזמן אריסט"ו (מו"נ ב' ט').

ד') בהתפעל: נעשה דק (fein, subtil werden).

שכבר נתדקדק ונתרקק וכו' (עי' רמש"ש תתר"ט). נתדקדקו המים (ר"י אברבנאל לפ' נח).

דַּקּוּת, בהוראת השגחה מעוּלה, שימת עין (peinliche Sorgfalt).
דקות הנהגתו (מו״נ א׳ נ״ד).

דַּקִּיקוּת, **דַּקִּיקִיּוּת**, דקות (Feinheit, Subtilität).
ויהיו הצורות הנטבעות בכלים יתטבעו עוד בכח הדמיון בדקיקות ופשיטות יותר ממה שהוטבעו בכלים, וכמו כן יתטבעו בעצם הנפש בדקיקות ופשיטות יותר ממה שהוטבעו בכח הדמיון (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״א). מדקיקות לעובי ומעובי לדקיקות (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ח״י ד׳). הקרומות הם בתכלית הדקיקיות (פרקי משה א׳).
עי׳ ערך רקיקות.

דִּקְדֵּק, חקר בעיון רב (genau forschen, untersuchen).
יראה בדקות שכלו וכו׳ ואח״כ יוסיף לדקדק (אמונות ודעות ב׳ פתיחה).

***דָּרַג**, בהפעיל: סדר בהדרגה נכונה; הדריך אדם מן הקל אל הכבד וכדומה (abstufen; stufenweise anleiten oder fortschreiten).
וידריג עצמו ממדרגה למדרגה עד שיגיע למדע האלהות (עולם קטן). כי כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר החכמה מן היסודות אל המחצבים, אל הצמחים, אל החי וכו׳ (כוזרי ד׳ ג׳). כמו שידריגו הנער מדרגה אחר מדרגה במזונו (נוה שלום לר׳ אברהם שלום, ט׳ ט׳). בהתפעל: נתדרג (עי׳ רמש״ש תמ״ז).

דָּרוּשׁ, נרדף עם בקשה, הנחה, הקדמה, מבוקש, שאלה (These, Postulat, Beweisthema, Problem, quaestio u. ä.).
והמתחייב מן ההקש יקרא אחר התחייבו תולדה וטרם התחייבו דרוש (כונות הפילוסופים לאבוחאמד אלגזאלי). לפי שדרוש ההכרח והבחירה אי אפשר לשום מדבר שידבר בהם דבור ישר אלא אחר ידיעתו בתארי אל ופעולותיו (אמונה רמה, זכר כלל). והנה הסכמנו לזכור בדרוש דרוש מאלה הדרושים וכו׳ (מלחמות השם, הקדמה). כי מה שיוליד זולת הדרוש, ואם הוא הקש וכו׳ אין בו בצע בחכמות (ההקש הישר לרלב״ג, כת״י). אלו הם המופתים שבאו בדרוש הזה בספרי ארסטו וזולתו מהמחברים (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ א׳). ואלו הם אמהות הדרושים: דרוש אִם וכו׳, דרוש מה, דרוש איזה וכו׳, דרוש למה (ס׳ הגדרים). דרוש חדוש העולם הוא גדול השעור, ארוך ועמוק וכו׳ (דרך אמונה לר״א ביבאגו, ג׳ ג׳).

"הדרושים הטבעיים" לן' רשד, כת"י. "דרושים בטבעיות ובאלהיות", כת"י (עי' רמש"ש קע"ח). "דרושים אלהיים" לר' יצחק בן ש"ט (עי' רמש"ש ש"ך). "השאלות הדבריות והדרושים אשר לפילוסופים" לן' רשד, כת"י = Quaesita logica (עי' רמש"ש צ"ח).

דרוש על המערכה = מערכה על הדרוש (petitio principii).

ואם נרצה לבאר זה (חדוש העולם) מצד הסבה החמרית לעולם, הנה זה יהיה דרוש על המערכה, כי בו הוא המחלוקת אם הוא מחודש או קדום לנו וכו' (דרך אמונה לר"א ביבאגו, ג' ג'). והוא דרוש על המערכה, תלי תניא בדלא תניא (שם ב' ג').

עי' ערך מערכה.

דְּרִיכָה, הכנה, עתוד; מעבר (Anlage, dispositio; Übergang).

שהכח אשר לחומר הראשון וכו' הנה צאתו לפועל הוא התהוות אחד, כי הוא דריכה אל תכלית אחד (מלחמות השם א' ו'). הזמן האמצעי אשר תהיה ממנו הדריכה מהזמן הבעל תכלית אל הזמן הבלתי בעל תכלית (שם ו' י"א). כי בהגעת זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי (רלב"ג למשלי כ"א). אם חייבנו שיהיה דריכתו אל ההויה בב"ת, היה מקום לספק (אור ה' לר"ח קרשקש, ג' א' ג).

דְּרִישָׁה, חקירה, עיון; גם: דרוש, מבוקש, הנחה (Forschung, Untersuchung; These Problem u. ä.).

גדלה מעלתך בעיני לרוב זריזותך על הדרישה (מו"נ, פתיחה). כי אלה הדרישות הן דרישות דמיוניות וכו' (דרך אמונה לר"א ביבאגו, ב' ג').

עי' בבאורי המונחים לתרגומי "תורת המדות".

דֶּרֶךְ, א') מרחק; המקום המפשט (Distanz; Raum).

שהדרך והזמן והתנועה המקומית שלשתם שוים במציאות (מו"נ א' ע"ג, הקדמה ג'). ולזה חייבו שהדרך בלתי מתדבק, אבל מחובר מחלקים אליהם תכלה החלוקה (שם).

ב') שטה (Methode, System).

כוונת כל אחד מהם ודרך הוראותיו לקיים חדוש העולם או לבטל קדמותו (מו"נ א' ע"ד). ההקדמות אשר נעזר בהם בעל הדרך ההוא (שם). הדרך החמישי, והיא דרך התיחד, זאת הדרך יבחרוה מאד (שם). על דרך ההנחה והישוב (שם ב', הקדמה כ"ה; ר"י אלחריזי מתרגם: על דרך הודאה).

דרך ההמנע (מו"נ א׳ ע"ה), עי׳ ערך המנע. חבור על דרך המזיגה ועל דרך השכונה = chemische und mechanische Verbindung (ס׳ היסודות לר"י ישראלי הרופא). דרך ההפרדה, דרך ההתרה, דרך ההתוך = analytisch; דרך ההרכבה = synthetisch. על דרך הדבור = בהעברה (ס׳ העבור לראב"ח, ע"ו). דרך הסבה לכתחלה = demonstratio a priori (הגיון הנפש לראב"ח, ו׳). דרך ההגעה = regulativ (מיזס). על דרך הנצוח = dialektisch, והרבה בטויים כיו"ב.

"דרכי הראיות בסברות הדת" לן׳ רשד, כת"י (עי׳ רמש"ש רע"ח).

ג׳) בהלצה: דרך עצתיי = deliberativum; דרך למודי = demon-strativum; דרך משפטי = judiciale (עי׳ לשון למודים לרמח"ל, למוד א׳, עמ׳ ז׳).

ד׳) הדרכים העליונים – כך קרא ר"ש ן׳ תבון בתחלה את ס׳ אותות השמים (Meteora) לאריסטו (עי׳ רמש"ש קל"ג).

דַּרְכִּי, ראוי להשתמש בו במשמעות „methodisch".
בחכמת המבטא שהיא כלי דרכיי אמתיי למחשבת הנפש (ס׳ המבטא ליהודה בן משה ן׳ חיים, כת"י; עי׳ רמש"ש תצ"ח, הערה קצ"ו).

דְּרָשׁ, בהוראת חכמת ההלצה (Rhetorik)
ס׳ הדרש – כך מכנה ר׳ אברהם אבואלעפיה את ס׳ ההלצה (ס׳ ההגדה והספור) לאריסטו (עי׳ רמש"ש מ"ג, הערה ג׳).

דַּרְשָׁנִים, כת הדרשנים = Orden der Prädikanten (עי׳ רמש"ש תפ"ט). השוה: האח הדורש = Bruder Prädikant (שם תצ"א). הדורשים הצעירים – Minoriten).
עי׳ ערך אח, כת.

דָּת, חק ומשפט, וביחוד: כלל החוקים והנמוסים האלהיים (allgemeine Satzung, insbesondere: Religion, Religionsgesetz).
אמנם בזמננו זה לפעמים יקרה מי שיעיין בחכמות מעט ואין בו כח שיאחז בשתי ידיו שתי נרות, בימינו נר דתו ובשמאלו נר חכמתו, אך כאשר ידלק נר החכמה יכבה נר הדת (אמונה רמה, זכר כלל). שלא ידעו שרשי הדת ועקריה וכו׳ ולא ענפיה (שם). ומדתות מהם מפורסמות בלשון בעלי חכמת ההגיון, ואצל בעלי חכמת הדבור דתות שכליות,

מפני שהם מתיחסות אל המושכלות התיחסות מה וכו׳ ומהם מקובלות בלשון בעלי ההגיון, והם בלשון חכמת הדבור דתות שמעיות (שם ב׳ ה׳ ב׳). שם דת יפול על כל ההישרה או ההנהגה שתכלול קבוץ רב מן האנשים וכו׳ והדת על ג׳ פנים: אם טבעית ואם נימוסית ואם אלהית (עקרים א׳ ז׳). שדת הישמעאלים היא נמוסית, הנחיית וכו׳ (שם ג׳ כ״ה). דת הנחיי (ר״י אברבנאל, וירא).

דת אלהית = lex dei; דת טבעית = lex naturae; דת נימוסית = lex civilis.

עי׳ ערך מצוה, תורה.

דָּתִי, מתיחס על הדת; בעל דת, חכם תורני, (religiös; Religionsbekenner, Theologe).

והנה צרפנו עוד אל אלו השאלות שתי שאלות דתיות מסופקות (מלחמות השם, הקדמה). ובכל זה מסכימים בו הפלוסוף והדתי (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ח״י ד׳). הפילוסוף הדתיי אלגזאלי = der positive Philosoph (הקדמת ר׳ זרחיה הלוי בן יצחק לתרגום „הפלת הפלוסופים״, כת״י; עי׳ רמש״ש שכ״ח).

עי׳ ערך תורי.

ה

הֶאוֹתוּת, שם הפעולה מן נֵאוֹת — א׳) במובן הסכמה, נטיה והתאמה. — ב׳) בהוראת המצב הנכון, המקום הראוי, הענין הנאה, וכיוצא בזה (Übereinstimmung; Neigung, Tendenz; Angemessenheit).

„האותות והסכמה״. העין לא תשיג מתיקות הדבש ותשיגנו הלשון, ואי אפשר שייוחס אל האותות הכלי ואל לא־האותותו (אמונה רמה א׳ ו׳). הדבור יחלק אל ד׳ חלקים: אל ההאותות, אל הרומז, אל הספור, אל השחוק (נופת צופים ג׳ י״א). שהצורה הברזליית הולכת ומניעה הגשם בכללה אל האבן [השואבת] להיותה נאותה לטבעו כהאותות המקום למקומם (אפודי, מו״נ ב׳, הקדמה ט׳). היות להם האותות במקומם הטבעי (אור ה׳). ואם לא יהיה במזג האותות ולא הכנה ליותר מזה השלמות, עמד והיה צומח (אמונה רמה א׳ ו׳).

וישמש גם בהוראת נטיה הדדית = gegenseitige Zuneigung (ע׳ פי׳ רח״י פאללאק לעקדת יצחק, א׳ רע״ו).

ע׳ ערך האתות, התאותות, נאותות.

הַאֲמָנָה, כמו אמונה (Glaube, Überzeugung, Bekenntnis, professio).

ותוכם חכמה מועלת בהאמנת האמת על אמתתה (פתיחת מו״נ). האמונה היא ההאמנה במה שיצויר שהוא חוץ לשכל, כפי מה שיצויר בשכל (שם א׳ נ׳). תגיע ההאמנה בהקדמות הכלליות (ס׳ השכל והמושכלות). וההאמנה וההכזבה למחשבי*) (כוזרי ה׳ י״ב). האמנת הנבואה ותורה מן השמים (העקרים א׳ י״א). האמנת החדוש (שם י״ג) שבהאמנת האחדות שני דברים (שם י״ד).

---

*) „Glaube und Unglaube gehören der Urteilskraft“ (D. Cassel).

הַאֲמָתָה, שם הפעולה מן האמית (Für wahr halten, als wahr erweisen u.ä.).

אחר נשוב וכו׳ ונשלים האמתתה (אמונה רמה א׳ ו׳). על דרך ההבנה וההאמתה בהשגת העיון (אלגזאלי, הקדמת כונות הפילוסופים). ולא יחשוב המעיין שתהיה התורה היא המניעה אותנו בהאמתת מה שיתאמת ענינו בזה הספר (מלחמות השם, הקדמה). השכל הנקנה הוא השלמות המגיע משכל הפועל אל השכל ההיולאני. והנה זה השלמות הוא שני מינים: מין יקרא ציור ומין יקרא האמתה... ואולם ההאמתה כבר יהיה לה סמיכות מה אל הדברים הנמצאים חוץ לנפש, כאמרנו כל חי מרגיש, וזה יהיה לו במקרה, מצד היותה מורכבת מהשכל והחוש (מלחמות השם א׳ י״א).

עי׳ ערך אֵמוּת.

הַאֲצָלָה, פעולת המאציל ועצם האצילות (Emanation).

„האצלות נפשיות" וכו׳.

עי׳ ערך אצילות, התאצלות, המשכה, השפעה, משולח, שפע.

הֶאָרָה, בפילוסופיה של הקבלה: אצילות האור מן האלהות.

כי הספירות הם הם הארות מאירות מן הא״ס ב״ה (פתחי חכמה לרמח״ל ב׳ כ׳).

הֶאָתוּת, כמו האותות.

הרמיזה היא תקון הקול הפנים והאברים, גם ההאתות לעני. (נופת צופים א׳ ד׳).

הֲבָאָה = Induktion (עי׳ רמש״ש).

הֶבְדֵּל, א׳) בחכמת ההגיון: הצורה המינית שבה נתעצם המין ונבדל מזולתו (das Artmerkmal, die Diaphora in der Definition).

ההבדל הוא הכלל הנפרד אשר יובדלו בו כל אחד מהמינים הנחלקים בעצמותם מן המין המשותף לו בסוגו, כהבדלת האדם בדבור מן החמור והסוס (כל מלאכת הגיון). והענין אשר בו יוכר ויבדל המין מזולתו ויהיה הענין ההוא מעמיד לו נקרא הבדל (מלות ההגיון לרמב״ם, שער י׳).

הבדל עצמי = wesentlicher Unterschied, differentia essentialis

וראוי שנדע למה נקראו (ספרי הקדש) בשמות האלה ומהו ההבדל העצמי אשר ביניהם (הקדמת ר״י אברבנאל לנביאים ראשונים). הבדל מיחד = eigentlicher Unterschied. הבדל כולל = allgemeiner Unterschied. הבדל מקרי = differentia per accidentia.

ב׳) בהנדסה: במשמעות „Inkommensurabilität" בנגוד להשתתפות. סגולת ההבדל וההשתתפות (מו״נ א׳ ע״ג).

הַבְדָּלָה, א׳) כמו הבדל (ע״ש). — ב׳) במשמעות Heterogenität.

שם האחד אמנם יאמר על הדבר שהוא נותן יחוד והבדלה לנמצא מזולתו (ס׳ העקרים ב׳ י׳). — „חוק ההבדלה" וכו׳.

הִבָּדְלוּת, שם הפעולה מן הִבָּדֵל (Differenzierung u. ä.).

זו ההבדלות שקרהו (תגמולי הנפש י״ב). שהשכל הוא דבר נפרד מהנפש ומזו ההבדלות נדבר לפנים מה היא (שם י״ד).

הַבְחָנָה, כח השכל המבחין (Unterscheidungsvermögen).

הבחנת חכמה (ר״מ אלשיך, משלי י׳). הבחנה שכלית (ר׳ זרחיה הלוי, פי׳ משלי ו׳ ח׳).

הַבָּטָה, א׳) השקפה וכונה (Hinblick, Rücksicht).

כי כשתמצא תורה... ולא יהיה בה הבטה בשום פנים לענינים עיוניים... (מו״נ ב׳ מ׳). מבלתי הבטה אל גזרת המשפט בעולם (שם א׳ ע״א). שהרבה מאלו הספקות חוייבו מזולת הבטה אל התאר אשר זה המציאות בו (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ד׳ ג׳).

ב׳) במובן „Aspekt" (בחכמת הכוכבים).

ג) חכמת ההבטה = Astrologie (יש״ר מקנדיה, הקדמה למעין גנים ועוד). ס׳ „מעשה כלי ההבטה" (Astrolab) לבטלמיוס. — חכמת ההבטות = Astrologie; גם = Optik (רמש״ש).

ע׳ ערך מבט.

הַבְלִי, אמונה ההבלית = Aberglaube (תעודה בישראל, בהשער).

הֲבָנָה, במובן Synekdoche, intellectio.

הבנה גדרו העתק נבין בו דבר מתוך דבר וכו׳ כמו נותן לחם לכל בשר (לשון למודים לרמח״ל, מ״ה:).

הבנה ציורית (בנגוד להבנה אמותית) = Erfassen durch die Vorstellung.

או יציירם הבנה ציורית וכו׳ או יבינם הבנה ציורית (הקדמת ס׳ העקרים). וזה הענין נותן הבנה ציורית וכו׳ כמו שהגדר או הרושם נותן הבנה ציורית וכו׳ (שם ב׳ ו׳).

הֹבֵר׳ המגיד עתידות לפי מצב הכוכבים, אצטגנין; גם חכם בחכמת הכוכבים, תוכן (Astrolog; Astronom).

אלו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים וכו׳ כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי השמים וכו׳ (רמב״ם, הלכות תשובה ד׳ ה׳). כקצת ספרי ההוברים שכותבים בהם מניני עשרות אלפי שנים (כוזרי א׳ ס״א). והנה ההובר הגדול בטלמיסו (Ptolemäos) הורה הטעות וכו׳ (נוה שלום ו׳ א׳).

עי׳ ערך גזרה, הבטה, הוראה, חכמת החזיון, חכמת המזלות, מביט, מערכת.

הִבָּרְאוּת׳ שם הפעולה מן הִבָּרֵא, נברא (Erschaffenheit).

ולזה נראה הבראות השדים קודם האדם (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ח״י ד׳).

הֲבָרָה׳ במשמעות הֵד (Echo).

ואם קול הברה שמע לא יצא (ר״ה ג׳ ז׳; ועי׳ קויפמן, החושים, חוש השמיעה).

עי׳ ערך צליל, צלצול, קול מתחזר.

הַגְבָּלָה׳ שם הפעולה מן הגביל (Begrenzung, Beschränkung).

כי היה הסדור וההגבלה בדברים העיוניים ממה שיעזור אל ההבנה השלמה וכו׳ (הקדמת אברבנאל לס׳ יהושע). אבל הוא מתחיל בו בכאן לדבר בהם קצת בדרך הגבלה (תגמולי הנפש ט״ו:). שאם כן תהיה ההגבלה הזאת כהגבלת מגביל וכו׳ (דרך אמונה לר״א ביבאגו, א׳ א׳).

ומשמש גם במובן הגדרה (Begriffsbestimmung, Definition).

עי׳ ערך גבול.

ובמשמעות דיוק הספור, בנגוד להגזמה (מו״נ ב׳ מ״ז).

הַגְבָּרָה, שם הפעולה מן הגביר. א׳) השלטה וכיו״ב (vorwalten lassen).
והוא עומד ומחשב במה שראוי לו לעשותו בהגברת טבעיו ומדותיו וכו׳ (כוזרי ה׳ י׳).

ב׳) בספרות הקראים: הוכחה והוצאת דבר מתוך דבר ע״י היקש הגיוני; גם הרחבת המשמעות של איזה מושג.

וכן האסור היוצא מעִקָר הששי בכלל שהוא ע״ד ההגברה לפ״ד רבי׳ ישועה (ס׳ העריות למשה בשייצי, הקדם ס״א).

הגברת הדעת = Wahrscheinlichkeit, sensus communis (בספרות הקראים).

אבל הראיה שיש לה הגברת הדעת והגברת הענין (אשכול הכופר רכ״ז ט׳).

הַגָּדָה, א׳) במשמעות הספורים המקובלים (Überlieferung).
לולא כי הנפשות מתישבות שיש בעולם הגדה אמתית לא היה אדם מקוה מה שדרכו לקוותו ממה שיבושר בו בהצלחה בסחורה וכו׳ ולא היה ג״כ ירא מה שיראים ממנו מסכנת הדרך הפלוני ומן ההכרזה במניעת המעשה הפלוני (אמונות ודעות ג׳). רוצה לומר ההגדה הנאמנת וספרי הנבואה וכו׳ (שם, הקדמה). ההגדה הוא ספור הדברים הנעשים הרחוקים מזמננו (נופת צופים ח׳).

ב׳) בהוראת נשוא המשפט (Satzaussage, Prädikat).

ההגדות על ג׳ דרכים: ראוי ונמנע ואפשר (הקדמה לס׳ אמונות ודעות לרס״ג). וכל הענינים המאספים לכל דבר חמשה: הגדה ושאלה וקריאה וצווי ובקשה (תשו׳ דונש).

ג׳) במובן ספור פחות או יותר בדוי, דמיוני (Sage, Legende, Mythe).

ד׳) חכמת ההלצה (Rhetorik).

ספר הגדה וספור, שם ספרו של אריסטו על ההלצה (מו״נ ג׳ מ״ט; ר״י אלחריזי מתרגם: ספר במליצות).

הַגָּדִי, הגדיי, מה שמתיחס להגדה, מטבע ההגדה וכו׳, גם: על דרך מליצה וספור = rhetorisch (מו״נ ב׳ ט״ו).

הַגְדָלָה, הֶגְדֵל, כמו הפלגה (Übertreibung).

על דרך ההגדלה וההפלגה (ריב״ג, שרש נצב). להפליג הצחות והגדל המאמר (נופת צופים קע״ה).

עי׳ ערך הגעה, הפלגה.

הַגְדָרָה, שם הפעולה מן הגדיר (Begriffsbestimmung, Definition).

מקומות ההגדרה (כל מלאכת הגיון כ״ט:). והמתואר בו במציאותו וכו׳ ובזה תשלם הגדרתו (מקדש מעט לר״מ ריאטי ד׳).

שלמות ההגדרה, בהירות ההגדרה, דיוק ההגדרה, הגדרה כוללת, הגדרה ספורית וכו׳.

עי׳ ערך גבול, גדר.

הַגָּהָה, בהלצה: מאמר קטן שבא לפרש ולבאר מה שנאמר קודם (Anmerkung).

ההגהה היא מאמר כאשר יעזב בו דבר ויקח היותר נאות בענין, כאלו הוא מגיה מה שכבר אמר (נופת צופים ד׳ כ״ג).

הָגוּן, ראוי ונאות (angemessen, entsprechend).

כי אין הגון בענין הצורה האמתית זולתי השכל הראשון (qui réponde à l'idée de forme — Munk) (מקור חיים ה׳, כ״ה). כי העצם יותר הגון במציאות מהמקרה, והכמות יותר הגון במציאות מהאיכות (car l'être convient à la substance plutôt qu'à l'accident) (שם ס״ט).

הֲגוּנוּת, סגולת מה שהוא הגון (die Angemessenheit, das Geziemende).

התקונים והיפויים על צד ההגונות וכו׳ (נופת צופים ב׳ י׳). חוקי ההגונות (שם י״ד).

הַגִּיָה, הֲגָיָה, בטוי איזה רעיון (Äußerung eines Gedankens).

אמנם ההגיה בו הוא להבין האחרים (מו״נ ב׳ ה׳).

הִגָּיוֹן, א׳) חכמת ההגיון, מלאכת ההגיון, ונקראת גם חכמת הדבר, הדברים, הדבור (Logik). ב׳) כח ההכרה השכלית (rationelles Vermögen).

גם צורך יש למשכיל שידע וכו׳ חכמת ההגיון, כי היא מאזני כל חכמה (ראב״ע, יסוד מורא א׳). כי למה שנתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון (כוזרי ה׳ י״ד). עניני השמות הנזכרים הרבה במלאכת ההגיון (הקדמת מלות ההגיון לרמב״ם). מדרגת מלאכת ההגיון מן השכל כמדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון (שם י״ד). הנה ידיעת ההגיון וכו׳ אשר בו נבדיל הנכון מהגדר וההקש מהנפסד, להבדיל הידיעה האמתית מאשר איננה אמתית וכו׳, היא מאזנים ומשקולת לחכמות כולן (אלגזאלי, כונות הפלוסופים). והאדם וכו׳ לא נבדל משאר מין החיות אלא בהגיון, שהוא חי בעל הגיון (הקדמת רמב״ם לפי׳ המשנה).

הגיון טבעי = logica naturalis; הגיון למודי = logica artificialis, Schullogik.

הֶגְיוֹנִי בעל חכמת ההגיון; מה שמתיחס להגיון (Logiker; logisch).

שנים יתכן לירא מפניהם מפני כזבם: ההגיוני והמשורר (ר׳ ידעיה בדרשי, פרדס ה׳, אוצה״ס ג׳). כמו שנודע מטיטוס שהיה הלצי וההגיוני (דרך אמונה לר״א ביבאגו ג׳). וההגיוניים יקראו הפועל דבור (אלגזאלי, כונות הפלוסופים). כמנהג ההגיוניים וההלציים (רי״א ממודינא ארי נוהם ל׳). המדקדקים וההגיוניים (מעשה אפוד ט״ו). בלמוד התוריות יש דרכים ראוי להקדימם להם סגולות ההגיוניות (מקדש מעט לר״מ ריאטי, ב׳).

הִגָּלוּת א׳) גלוי האלהות וכיו״ב (Offenbarung).

ההגלות הזה שבו יצאו ממצרים וכו׳ (ר״י אברבנאל, זבח פסח ז׳ ו׳).
הגלות והתפשטות השפע (ר״מ אלשיך, משלי ח׳ ל׳).
עי׳ ערך התודעות.

ב׳) מה שהוא נגלה ומבואר (das Offenkundige).

כי ההספקה אמנם תהיה... בהקדמות אשר בתכלית ההגלות (באור אבן רשד לס׳ ההלצה).

הֶגֶעַ בהגע אחד, כמו בבת אחת (gleichzeitig).

יָצַר גוף האדם ונשמתו בהגע אחד (נוסח באמונות ודעות).

הַגָּעָה שם הפעולה מן הגיע, השתמשו בו בספרות המחקר במובנים שונים עפ״י דרך לשון ערב בשמות הנגזרים מפועל בלג וחצל, שפירושם: הגיע.

א׳) חכמת ההלצה והדבור (בערבית עלם אלבלאגה̈) (Rhetorik, Eloquenz). לפי לשונות ובטוי הגעת האומות וכו׳ (ראב״ע, מעדני מלך י״א). כדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה (ס׳ השרשים לר׳ יונה בן גנאח, שרש כמר).

ב׳) היציאה אל הפועל, ההגעה אל המציאות וכיו״ב, בערבית חצל (Verwirklichung, Stattfinden, Entstehung usw.). הגיע = ins Dasein treten, sich verwirklichen (רשימת המלים של מלטר למאמר אלגזאלי). הגעת צורת המורכבים מהיסודות (אמונה רמה). „זולת ההגעה". התנועה היא כל זמן שהיא בהגעה ולא הגיעה (כל מלאכת הגיון). וסגולת המצטרפים וכו׳ כאשר יודע אחד מהם על ההגעה יודע האחר (שם דף ז׳ ע״ב). השם הוא מלה מורה וכו׳ או היה ממה שלא יצטרך בציורו אל הגעת הזמן כאדם והסוס (כל מלאכת הגיון, ספר מליצה). ואולם האפשר הנה אין הצדק מגיע באחד משני קצותיו על ההגעה בעצמה, כאמרנו זה הבגד אפשר שיקרע קודם הבלייה ואפשר שלא יקרע קודם הבלייה. ואלו היה הצדק מגיע באחד משני קצות האפשר על ההגעה בעצמה, היו הענינים כולם הכרחיים ותבטל העצה והבחירה (כל מלאכת הגיון). שאם לא היה הגעת הדברים מהם מוגבל ומסודר, לא יתכן שתהיה בהם הידיעה טרם בואם אלא בקרי (מלחמות השם ב׳ א׳).

ג׳) הגעה במובן שלמות, גמר־גְדול, בַגרות (בערבית בלוג) (Vollendung, Vollkommenheit, Reife, Mannbarkeit usw.; perfectio, Entelechie — Malter). והמדרגה הזאת היא תכלית ההגעה (= השלֵמות) המקווה לאדם השלם אחרי אשר תשוב נפשו מטהרה (כוזרי א׳ א׳). בעת חזקת הכרתך ... והגעת בינתך כשאתה גדול (חו״ה, שער חשבון הנפש פרק ג׳, בד״ה והשלשה ועשרים).

ד׳) במשמעות חוזק הפעולה, השתדלות ויגיעה; הפלגה, גוזמא; הקצה האחרון, התכלית שיגיע אליו דבר מה (בערבית מבאלגה̈, מבלג) (Intensität, Intension, Sorgfalt, Anstrengung; äußerste Grenze, Zielpunkt, Extrem; Übertreibung, Hyperbel). כי היא (הה״א שבשלשה וארבעה וכו׳) להגעה ולחזק בלבד, לא לנקבה (הרקמה שער ו׳). ויתכן שתהיה הה״א להגעה כמו ה״א מכשפה לא תחיה (שם כ״ח). ותוספת הכרתו על השתדלותו וכו׳ והגעת יכלתו על מה שהוא משלם מחובות הבורא (חובות הלבבות, שער חשבון הנפש, פרק ג׳, בד״ה והשלשה עשר).

דרך ההגעה = regulativ (מיזס).

הַגָּרָה, במשמעות השנוי והחלוף הבלתי־פוסק של כל הנמצאים בעולם (der ewige Wechsel, Fluß aller Dinge, Πάντα ῥεῖ).

כי הם בהגרה דבקה (העגולות הרעיוניות).

הַגְשָׁמָה, שם הפעולה מן הגשים (Verkörperlichung Gottes, Anthropomorphismus).

מי ששומע דבריכם כי האלהים דבר עם המוניכם וכו׳ הדין עמו שייחס אליכם דעת ההגשמה (כוזרי א׳ פ״ח). והביאם זה אל ההגשמה הגמורה (מו״נ א׳ א׳). כל הנוצרים מאמינים הגשמה גמורה הגשמת בשר (שבט יהודה מ״ד). שנת קי״ב להגשמה (= ללידת ישוע הנוצרי — ס׳ יוחסין ו׳ ח׳).

עי׳ ערך גשם.

הַדְבָּקָה, כמו דבקות (Conjunctio, Vereinigung).

כחות או תוארים חלוקים בעצמם כפי ההכנות שיש לנפשותינו כפי הדבקתה אל החומר (הוספה לתגמולי הנפש מ״ו:).

הִדָּבְקוּת, כמו דבקות (ע״ש).

יש אדם זך בטבע מאד... ויהיה לו הדבקות בהתחלות שכליות (רשב״ץ דוראן, הקדמת חלק אלוה ממעל). ואין אצלם (אצל הפלוסופים) השארות אלא ההדבקות עם השכל הפועל (שם, חלק יעקב ד׳).

הִדָּמוּת, שווי ודמיון (Ähnlichkeit, comparatio, assimilatio).

דע כי ההדמות הוא יחס אחד בין שני דברים (מו״נ א׳ נ״ו, וע״ש ב׳ י״ב). ומי יתן ואדע סבת השווי וההדמות הזה (ר״י אברבנאל, הקדמה לס׳ מלכים). בסתירת הראיה הראשונה שהיא ההדמות וכו׳ (רשב״ץ דוראן, מג״א ח״י ד׳). ואם יצאו האברים הפשוטים לא היתה ההדמות באברים הכליים (שם). ומטבע החקיים וההדמות וכו׳ (לב האריה לרי״א ממודינא, א׳ ד׳).

תכלית ההדמות = finis assimilationis. יחס ההדמות (שבין מושגים) וכו׳.

עי׳ ערך דמה, התבוללות.

הַדְרָגָה, הדרכה או התקדמות אטית מן הנמוך אל הגבוה, מן הקל אל הכבד וכיו״ב (Stufengang, Stufenfolge).

יתבאר לך מהם ערמת השם וחכמתו בבריאת ב״ח והדרגת תנועות האברים וכו׳ וכן יתבאר לך חכמתו ותחבולתו בהדרגת עניני כלל האיש ענין אחר ענין (מו״נ ג׳ ל״ב). זה השם נעתק אל כל שנוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה כמו שיגדל מעט מעט או יחסר (אמונה רמה א׳ ג׳). שבכל חכמה עיקרו הסדר וההדרגה הנכונה (שו״ת חות יאיר קכ״ג).

בהדרגה = stufenweise (אמונה רמה א׳ ח׳).

ע׳ ערך דרג.

הַדְרָגִי, בדרך ההדרגה (graduell, stufenweise).

ר״ל שהשנוי ההדרגי והוא הליכה מתואר אל תואר אחר השתנה אליו בהדרגה (אפודי, מו״נ ב׳ הקדמה ד׳). שכל תנועה הוא שנוי הדרגי וכל שנוי הדרגי הוא יציאה מן הכח אל הפועל (שם, הקדמה ה׳).

השגה הדרגית = diskursive Erkenntnis (מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון).

הַדְרָכָה, שם הפעולה מן הדריך (Anleitung).

ההדרכה היא אשר למענה נתעורר עם ציור אמתי להדמות אל קצת האנשים במדרגת הדבור (נופת צופים א׳ ד׳).

הוּא, במובן המציאות והיש (was ist; das Sein, Dasein, das Seiende, Unveränderliche).

ומההוא הוא אל הזולת (מקור חיים ד׳ י״ט. ע׳ הערת מונק לתרגום הצרפתי). אין שואלים אלא אם הוא וזאת היא החקירה על אימות (עולם קטן ג׳, מ״ז). ועל כן נקרא ההוא (האחד) לפי שכל מספר ששנה אותו בו הוא לא ירבה אותו בשום פנים (שם ג׳, מ״ט). [המאמרים] האמתים הם שיאמרו מה שהוא, הכוזבים — שיאמרו מה שאינו. (דרך תבונות לרמח״ל, י״ג). ענין ההוא וענין הכך (רנ״ק).

ע׳ ערך אמות.

הוּאוּת, סגולת ההוא, זֶהות (Haecceïtas, τόδε τι) (בספרות הקראים).

ע׳ ערך זהות, חֹק ההסכמה.

הוֹדָאָה, נרדף עם אמונה (Bekenntnis, Anerkennung, Glaube).

אל ההודאה בידוע (אמונות ודעות). והיתה שמירת השבת היא בעצמה ההודאה באלהות אבל כאלו היא הודאה בדבר מעשי (כוזרי ב׳ כ׳). ההודאה בסבה הראשונה, ההודאה בסבות אמצעיות וכו׳. (שם ה׳ כ׳).

ע׳ ערך האמנה.

הוֹדָעָה, במשמעות „Modalität".

הודעת המשפט (מלבי"ם, יסודי חכמת ההגיון).

ע׳ ערך מדה, צד.

הֹוֶה, א׳) מה שהוא (שיש) ומה שמתהוה (das Seiende; das Werdende).

הווה — שם תואר לכל דבר שנתהוה בלָבשו צורה (ר"ש אבן תבון, פי׳ המלים הזרות). נהיה כל הוה (כתר מלכות). שהנמצאות הוות מן היסודות ומחוברות מהם (חו"ה, שער היחוד ו׳). וכל הוֶה נפסד (מו"נ א׳ ע"ב). הצורות הטבעיות ההוות ונפסדות (שם א׳ ס"ח, תרגום חריזי). הנמצאות וכו׳ אם שיהיו כולן בלתי הוות ולא נפסדות או כולן הוות נפסדות (ס׳ העקרים ב׳ ה׳). „דבר הוה מלא דבר". שאלו לא היו היסודות נמזגים לְהֱוָית ההוים לא היה דבר נפסד ולא הווה (עולם קטן). „היה הוה ויהיה". הוֶה בפועל, כמו נמצא בפועל (in actu), בנגוד למתהוה (מו"נ ב׳ י"ז). ובנגוד לקדמון (מו"נ א׳ י"ד). וישמש גם במובן הויה (Dasein): תכלית ההוה השלם (הנהגת המתבודד). ובמקור עם כנוי (על דרך השלמים): הֱוָיוֹ (sein Werden). שטבע הנמצא בעת הויו הוא זולת טבעו אחר הויו וְהִשָּׁלְמוֹ ולזה לא יעיד המציאות על מה שהיה קודם הויו (מלחמות השם, ו׳ א׳ י"ז).

ב׳) ההוה הקדמון, כנוי לאלהות.

והוא ההווה הקדמון אשר מאתו היה הכל (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ז׳). הווה קדמון ומאתו היה הכל בחפץ ויכולת (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א׳ א׳).

ג׳) הזמן הנכחי (Gegenwart).

העבר אין, והעתיד עדין, וההוה כהרף עין (מראה המוסר ה׳).

הֱוָה, עשה, גרם שיהיה, הוליד וכו׳ (ins Dasein rufen, hervorbringen).

שכל דבר מאלו הנמצאות אשר אינם מלאכותיות א״א לו מבלתי סבה מחיבת לדבר ההוא אשר הִוַּתְּהוּ (מו״נ). עצם מהוה כל הוה (עץ חיים). יחס המהוה אל הגוף המתהוה כיחס המלאכה אל הכסא (רש״ט פלקירא, מורה המורה א׳ ע״א). שהכח המהוה לכל אלו ההויות השפלות הוא השכל (רלב״ג, מלחמות ה׳, ה׳ ג׳ א׳). שהשגה זו היא למעלה מהשגת הפועל המהווה לדברים הטבעיים (ס׳ העקרים א׳ י״א). הגלות והתפשטות השפע יהיה או להוות למעלה דברים רוחניים וכו׳ (ר״מ אלשיך, משלי ח׳ ל׳). ולא באמצעות דבר אל המהווה (העגולות הרעיוניות). אחר שהניחו שהגשם השמימי מְהַוֶּה (נרבוני, מו״נ א׳ נ״ג). לא יְהַוֶּה (חו״ה, שער היחוד).

הִתְהַוָּה, נִתְהַוָּה — כמו נהיה, יצא למציאות, נתחדש וכיו״ב (sich bilden, entstehen, hervorgebracht werden).

מפני שהמהוה והמתהווה ממנו ראוי שיהיו שניהם במקום אחד (באור השמים והעולם לאבן רשד, כת״י). מתהוים מלא־גשם (שם). וכן היסודות יתהוו קצתם מקצתם ויפסדו קצתם אל קצתם (מו״נ א׳ ע״ב). כי ידוע שלא יתהווה איזה דבר שיזדמן מאיזה דבר שיזדמן (הקדמה מיוחסת להראב״ד בס׳ יצירה). כי אין בנגלה גשם יתהוה מלא־גשם (ר״מ נרבוני, מו״נ א׳ נ״ג). כלל ארבעה היסודות.... וכל המתהוה מהם (יסוד עולם לר״י ישראלי א׳). שלא יתהווה דבר מלא דבר (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ד׳ א׳).

נֶהְוָה כמו התהוה, נתהוה.

נהווה כל מין ומין (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא). רמשין שהן פרין ורבין מזכר ונקבה או נהוין מן העפר כמו הפרעושין (רמב״ם ה׳ שבת י״א ב׳). התולעים הנהוין מבשר המת (שם, ה׳ טומאת מת ג׳ י׳). אחד מארבעה יסודות או כל הנהוה מהם (הורית הקורא י״ב).

הִוּוּי, כמו הויה = das Werden, generatio (עץ חיים, רמש״ש). ס׳ ההווי = De generatione (מדרש החכמה, כת״י).

הֲוָיָה, א׳) התהוות והיות (Werden, Entstehung, fieri; Sein, Wesen, esse).

הויה — שם לתנועה ההוה בחומר ההוא בבואו ללבוש הצורה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המ׳ הזרות). הויה הוא מה שיהיה מלא נמצא אל נמצא (ס׳ הגדרים).

הויה, כמו בריאה, בנגוד לקדמות (מו״נ ג׳ א׳). „הויה מהעדר״, „ההויה אחר ההעדר״, „הוית הישויות מאין״ וכו׳. הויה והפסד = generatio et corruptio. ס׳ ההויה וההפסד.

וא״א המצא חומר מבלי צורה ולא תמצא צורה טבעית וכו׳ מבלי חומר, יהיה הענין אם כן בהויתם והפסדם (מו״נ א׳ ע״ב). החומר הראשון שקבל ארבע צורות בדרך ההויה וההפסד (הקדמת מלמד התלמידים). העולם התחתון שהוא עולם היסודות וההויה וההפסד (ס׳ העקרים ב׳ ל״א). המינים הנופלים תחת ההויה וההפסד (שעה״ש לאבן לטיף כ״ד). הוית המתהוה ממנו (ס׳ היסודות). אינו מתהוה מהאדם הויה מלאכותית (שם). מפני שהוא יודע עצמו יודע הכל, שהכל נסמך לו בהוייתו (רמב״ם ה׳ יסוה״ת ב׳ י׳). אך הויתם (ihre Wesenheit — Cassel) וחבורם וכו׳ צריך בזה אל ידיעה שלמה (כוזרי א׳ ע״ט). הוית ההוים (עולם קטן). והיא (הצמיחה) צורתם העצמית וכו׳ והיא הוציאה לאור הויתם ובה יבדלו מן הדומם (רוח חן א׳). כל שכל משכיל את הויתו (ר׳ הלל בן שמואל, מאמר הל״ב הקדמות; עי׳ רמש״ש). הדבר אשר יקרא בשם הויה אינו שכינה ולא נענוע (עץ חיים לאהרן בן אלי׳ הקראי, ד׳). האותות והמופתים בשמים ובארץ אשר תמעט הויתם ומציאותם אפשרי רחוק (בחינת עולם י״ב). אני הוא ההויה האמתית אשר מאמתתי נמצאו כל הנמצאים (גנת אגוז לר״י גיקטיליה). אין עוד זולת הויותיך, חי וכל תוכל ואין בלתך (שיר היחוד ליום ג׳). „שמי סוד הויתי״. נתיחדו בו ההויות השכליות (רנ״ק).

ב׳) הויות גם במובן נמצאים וברואים (Einzeldinge, Geschöpfe, Wesen, Gebilde).

ידענו שהוא עניין הכוונה בבריאות כל הגופות וההויות (רשב״ג, תקון מדות הנפש ח׳). כמו ההויות הטבעיות אשר הם מתחברות מיחסים דקים (Atome) (כוזרי א׳ צ״ט). הדק בעת היותו נוצר יקרא הויה (אשכול הכופר ליהודה הדסי הקראי). נפש כל הויה למטה לארץ, דגי הים רמש וצפור כנף אדם ובהמה (הקדמת רלב״ג למלחמות ה׳). כי ההויות הטבעיות משתערות ומתאזנות ונערכות בהמזגם מן הטבעים הארבעה (קול יהודה, כוזרי א׳ ס״ט).

„מאמר ההויה ההקשיה״ של אגידיוס (עי׳ רמש״ש).

הֲוָיוֹתִי כמו הויה.

והצורה הראשונה שבה יצא הכל מדין אפשרות לענין המציאות וההויות (יסוד עולם לר״י ישראלי א׳). יצא העולם מתחילה מדין האפיסה והשלילות לעין המציאות וההויות (שם י״ז).

הוֹכָחָה, שם הפעולה מן הוכיח (Beweis, Nachweis).

הראיה תחלק לב׳: הא׳ הוכחה והב׳ סייעתא (דרך תבונות לרמח״ל ט׳ כ״ז).

הוֹלָדָה, א׳) הכח המוליד שבצמחים ובבע״ח (Fortpflanzung, Zeugung, Zeugungsvermögen u. ä.).

כל איש מאישי המינים הטבעיים הצריכים להולדה (מו״נ ג׳ י״ג). ולא תבטל בעבורה (בעבור המילה) ההולדה, אבל תחסר בו התאוה וכו׳ (שם מ״ט). שלא יהיה מאיש מצמח או מחי ההולדה עד שיגיע זה האיש לתכליתו (אמונה רמה א׳ ו׳). הכח הטבעי שבו ההזנה והגדול וההולדה בדומה (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג׳ ב׳).

ובהבדל מן הויה: כי הזרע יתהוה אמנם באדם על דרך ההולדה (nativitas) ולא על דרך ההויה (generatio) (ס׳ היסודות).

ב׳) במשמעות תולדה ומסקנה (Schlußfolgerung, conclusio), גזרה והקדמה והולדה והיקש (רמש״ש).

הוֹעָלָה, כמו תועלת (Vorteil, Nutzen).

שאין בהם הועלה (אשכול הכופר ליהודה הדסי הקראי, א״ב ק״ב). שער ההועלה (עץ חיים לאהרן בן אלי׳ הקראי, פ״א).

הוֹפָעָה, שם הפעולה מן הופיע (Erscheinung, Offenbarung).

שתי הופעיות הללו (סנהדרין צ״ב). ארבע הופעות הן (ספרי וזאת הברכה, שמ״ג). ההופעה הוא כשיפותחו בה (בנפש) תמונות האמת עד שיגלו אליה האמתיות האלהיות (אלגזאלי, כונות הפילוסופים). כי בעלי זאת החכמה אינם ריקנים מההופעות האלהיות (ר׳ אברהם גבישון, עומר השכחה).

ובספרות הקראים: הרחבת המושג והתפשטותו.

ההופעה ר״ל שבאמרו אמך היא מופיע הענין כל אֵם בכחו עד חוה (ס׳ העריות למ׳ בשייצי, הקדם א׳ ס״ח).

הוֹצָאָה, במובן הוצאת מה שהוא בכח אל הפועל.

ויצא מה שבכח בהוצאה (מו״נ ב׳ ל״ח).

הוֹרָאָה, שה״פ מן הורה. א׳) הוכחה וראיה (Beweis).

וממה שיורה הוראה נגלית על בטול זה הדעת, מה שאמר הנביא ע״ה וכו׳ (מלחמות השם ד׳ ג׳). וכאשר התבאר בו הקודם במתאחר היה הוראה, וכאשר יתבאר בו המתאחר בקודם היה מופת מוחלט. מופת הוראה: כמו שבזה המקום אש לפי שבו עשן. מופת סבה ומציאות לבד: האש תמשך אליו ההבהקה והאור, ולא יתחייב מהבהקה והאור שיהיה המאיר אש (כל מלאכת הגיון מ״א).

ב׳) משמעות, מובן (Bedeutung).

גדולת זה השם (שם המפורש) ... להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראה ההיא (מו״נ א׳ ס״א). כי כן היא הוראת כל שם נגזר (שם ס״ב). ויחשוב השומע שהוראתה (של המלה) אצל המדבר כהוראתה אצלו (שם ב׳ כ״ט).

הוראה מוגבלת, הוראה עצמית, הוראה מיוחדת וכו׳.

ג׳) הוראת הכוכבים = גזרת הכוכבים.

ואין בידם לשנות ההוראה ההיא ולהשפיע ההפך על המקבל (ר״י אברבנאל, מ״ב י״ז י״ז). הוראת הוברי השמים (ר״מ אלשיך, איוב ט׳ ז׳). הוראת המערכת (מרפא לנפש כ״ב).

עי׳ ערך גזרה, מערכת.

הוֹרָאִי, מטבע ההוראה, המופת ההגיוני (dialektisch, syllogistisch).

מהם לקוחות מפשוטי נוסחאות אריסטו ומהם לקוחות מראיות מופתיות הוראיות (תגמולי הנפש י״ד:).

הוֹרָדָה, שה״פ מן הוריד.

הורדת הרוחניות, פעולה דמיונית של חוזי הכוכבים („das Herabziehen geistiger Kräfte" — D. Cassel).

ויהרגו (הכחות האלהיים) המורידים אותם כשלא יהיו בקיאים ויודעים לעשות ההורדה הרוחנית (ראב״ע, ס׳ העצמים). ממה שימצא בספרי החוזים והורדת הרוחניות ועשית הטלסמאות (כוזרי א׳ ע״ט).

הֲזָדָה, במובן מעשה זדון.

ההגדה יפול בה ההפסד מה שלא יפול במוחש משני צדדין: אחד מהם מדרך הסברא והאחד מדרך ההזדה (אמונות ודעות ג׳).

הִזְדַּכְּכוּת, קבלת הזוך והטוהר, צֵרוף (Läuterung).

ותטרד נפשי מהזדככות בעתות התפלה (כוזרי ג׳ י״א). שהזדככות המדרגות אלו על אלו הוא כערך הנשמה אל הגוף (ר״א אזקרי, ס׳ חרדים ה׳). כי כל המצות הם להזדככות החומר (קדושת לוי, קדושים).

הִזְדַּכְּרוּת, התאמצות לזכור, להזכר (das Sichbesinnen, Zurückrufen in die Erinnerung, reminiscentia, ἀνάμνησις).

שהזדכרות היא השתכלות לזכור וכו׳ בענינים אשר אפשר בהם שתעלם הזכירה, ולכן מן הדומה שלא יהיה ההזדכרות כי אם לאדם (באור ס׳ החוש והמוחש). הזכרנות היא השבת הענין בזמן העומד אשר היה מושג בזמן עובר — וההזדכרות היא בקשת זה הענין ברצון (שם). וכנראה שהמקומות שנאמר בהם לא תשכח הוא להזהיר על ההזדכרות, שישתדל האדם להזדכר וכו׳ (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ח״י ד׳). והמין השלישי מהחקוי הוא החקוי אשר יפול בהזדכרות וזה שיניח המשורר דבר יזדכר בו דבר אחר (באור ס׳ השירים לאריסטו כ׳). כי כל מה שיעלה בזכרונך או בהזדכרותך הוא מסובב ממקום או מדבר מוחש (רי״א ממודינא, לב הארית א׳ י׳).

„ס׳ זכירה והזדכרות״ (Memoria et reminiscentia).

הִזְדַּמֵּן, כמו מקרה, בנגוד אל הכונה, אל ההכרח וכו׳ (Zufall).

הזדמן — סבה פועלת במקרה (ס׳ הגדרים). וייחסו (הפוקרים) כל הדברים ההוים אל ההזדמן (חזות קשה לר״י עראמה א׳). כי אין כל העלות הכרחיות וכו׳ ויכנס בהם ההזדמן (ר״מ נרבוני, המאמר בבחירה). במקרה ובהזדמן (ר״י אברבנאל, הקדמה לס׳ מלכים). בקרי והזדמן (מלחמות השם ב׳ ב׳).

צד ההזדמן = das Ungefähr, temere.

הִזְדַּמְּנוּת, א׳) כמו הזדמן. ב׳) שעת הכושר (Gelegenheit, occasio).

וי״ל בעלי ההזדמנות = Occasionalisten.

ג׳) הכנה וזמון (Vorbereitung).

איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש חנף וכו׳, כי אתה רואה מהזדמנותו למה שהוא מקוה או ירא וכו׳ (כוזרי ה׳ כ׳).

הַזּוֹן, מקור מן נזון, כמוֹ הֲזָנָה (Ernährungsvermögen).

ההזון וההולדה (מקור חיים לרשב״ג, ג׳).

הַזּוֹנְנוּת, כמו הזנה.

הגִדול וההזוננות (המבקש, צ׳).

הֲזָיָה, דמיון כוזב (Phantasiegebilde, Torheit, Irrtum).

זאת ההזיה העצומה אשר יהזו בה... רוב כתות העולם בזמננו זה (מו״נ, פתיחה). ויצא בזה למין מן ההזייה (שם ב׳ כ״ה). שלא יהיו כתובי התורה מלאים הזיות לא יאמין האדם בהם (אמונה רמה ו׳ א׳). בעלי ההזיות הבודים בדמיונם דברים וכו׳ (חזות קשה לר״י עראמה ז׳). הזיות ספרי ההוברים (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ב׳ ב׳).

ומשמש גם במובן דעה וסברה בטלה, המתנגדת לחקי השכל וההגיון (absurdum).

עי׳ מו״נ, ב׳ ל״ט. ועי׳ ערך אליל, בטל, גנות, דבה, הרחקה, כזב, שוא.

הַזְמָנָה, א׳) הכנה וזמון (Vorbereitung).

ומתי תמצא ההזמנה [אלחריזי מתרגם: זימון] השלמה והפנאי ללמוד מה שצריך ללמוד (מו״נ א׳ ל״ד). שהאיש המעולה השלם בשכליותיו ובמדותיו כשהיה כחו המדמה על מה שאפשר להיות מן השלמות ויזמין עצמו ההזמנה ההיא וכו׳ הוא יתנבא בהכרח (שם ב׳ ל״ב).

ב׳) הזמנה במובן הקדמה (Vorbemerkung).

ואחר זאת ההזמנה וההצעה (מו״נ א׳ ע״ב).

הֶזֵּן, הֲזָנָה, הכח הזן (Ernährung, Ernährungsvermögen).

גם מחויב השתמש הנמצא ההוא בטוב ובמועיל לקיומו כגון ההזן וההרגש (זכות אדם 15). והראשונה שבפעולות הראשיות ההזנה וכו׳, כי אחר תארבעים שנה מחיי המין האנושי יסתלק הגדול לגמרי ותשאר ההזנה (אמונה רמה א׳ ו׳). וכשיוכן החומר ויקבל כח ההזנה וההרגש תראה פעולתה (רלב״ג, מלחמות ה׳, א׳ א׳). וכח ההזנה הוא כח הנפש שע״י החום הטבעי המאכל נעשה בשר וגוף למלא

ולהשלים מה שחסר ממנו תדיר וכו׳, ולכחות הזנה צריכות ארבע כחות: כח המושך, כח המעמיד, כח המבשל וכח הדוחה (אוצה״ח לר״י צהלון ה׳ ז׳).

עי׳ ערך דחה (כח הדוחה).

הַזְרָעָה, שה״פ מן הזריע, כמו הולדה (Fortpflanzung).

אבל הציור והשיעור וההזרעה וכל אשר יש בו חכמה לכונה לא יתיחס כי אם לחכם היכול המשער (כוזרי א׳ ע״ז). כי הפרחים בצמחים כמו ההזרעה בבעלי חיים (אמונה רמה א׳ ו׳).

הֶחְלֵט — בהחלט: באופן מוחלט (absolut).

שיש מניע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ר״ע ספורנו, אור עמים, אחדות). שמנוי המלכים אפשר שיהיה באחד משני פנים: אם שיהיה מלך נכנע למשפטי התורה והמצוות, ואם שיהיה מלך בהחלט, לעשות המשפטים והתורות כרצונו (ר״י אברבנאל, ש״א ח׳).

עי׳ שלוח, בשלוח.

הֶחְלֵטִי, בהחלט, מטבע ההחלט, מוחלט.

אם נאמין החדוש הוא החלטי מלא דבר ואחר ההעדר הגמור (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ב׳ א׳). ובן השונמית חשב המורה שלא היה ענינו מיתה החלטית כ״א חולי השתוק שפעמים יתרפא (שם י׳ ט׳). הגאולה ההחלטית, טובה החלטית וכו׳ (בן שועיב, קול בוכים).

הַחְלָשָׁה, מענין בטול וסתירה (Entkräftung).

אמנם ספור המתנצל ראוי להיות פשוט וצח עם נתינת הבנה והחלשת החשדים שהביא המתרעם (נופת צופים ב׳ ז׳).

הַחָשָׁה, שה״פ מן חש (Empfindung, Wahrnehmung; Anschauung).

כל מושג הוא פעולה מפעולות השכל אשר מדרכו לקשר ציורים שונים וזאת היא השגתו, ואולם ציור המקום איננה פעולה, כ״א ההחשה (אנשויאונג), ר״ל סגולה ותכונה נטועה בנפשנו להתפעל מהדברים המוחשים באופן שיוגבלו במקום מיוחד (ס׳ בקורת הדעות והאמונות לר״נ פראַנקעל, כ״א).

עי׳ ערך מחישה ובבאורים למונחים שבספרי על שפינוזה (תורת המדות), ת״ה.

הֲטָבָה, השפעת טובה (Gnadenbezeigung, Huld, Gunst, Freigebigkeit).

„ערבות ההטבה". כי היא מקור ההטבה — origo largitatis — (מקור חיים לרשב"ג). ורוב שמוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל (מו"נ ג' נ"ג).

על צד ההטבה והחנינה, הנדיבות וההטבה, הטבת המדות וכו'.

הַטְבָּעוּת, (התטבעות) כמו התרשמות וכו' (Gestaltung; Ausprägung; Einwirkung).

התחייב מזה שיהיה התטבעות חלקי הצורה... והתרשמם ביסוד כפי מה שברצון ממנו (מקור חיים לרשב"ג ב', י"ח, ועוד שם במקומות הרבה).

הַטְמָנָה, במובן „Evolution" — בעלי ההטמנה = Evolutionisten, בנגוד לבעלי החדוש (מאמר לאבן רשד; עי' רמש"ש, קטלוג ברלין ח"ב).

הַטְעָאָה, הֲטָעָה, דרכי ההיקש הכוזב (Sophistik, Sophisma).

בראיות עיוניות פילוסופיות נקיות מן ההטעאה (מו"נ א' ע"ו). ואולי יחשוב חושב שבזה המאמר קצת הטעאה (שם ב' י"ח). ומראה טעמים בדרכי ההטעאה (מלמד התלמידים, וארא). והטענה הזאת שעשה הטעאה נגלית היא (ר"י אברבנאל, מפעלות ה', ב' ד'). וידע אופני השמירה מהטעאות השכל (מו"נ א' פ"ה). מחלוקת הנצוח וההטעאה (שם נ"א). „אומנות ההטעאה", „ספר ההטעה", מלאכת ההטעה (עץ חיים לאהרן בן אלי', ב'), דרכי ההטעות (ר"י חריזי, מו"נ ב' י"ז).

עי' ערך התעיה, זיוף, כת, מדבר, מתחכם, מתעקש.

הַטְעָאִי, הֲטָעִי, א') כוזב, מתעה, בלתי צודק (sophistisch, falsch). ב') בעל הטעאה = Sophist.

והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הלציות או הטעיות או שיריות*) (כוזרי ה' י"ב).

---

*) „Sätze, aus denen sich notwendige, auf Beweisen beruhende, oder dialektische, rhetorische, sophistische, poetische Resultate ergeben." — (D. Cassel.)

ונאמר שהמופת הזה הוא הטעיי ונערך על הדרוש (אווי ה׳, א׳ ב׳ א׳). ההצעה ההטעאיית (נופת צופים ב׳ י׳). ההקשות ההטעאיות (שם). „דחיות ההטעאיות". אמנם אלישע בן אבויה היה הטעאיי (דרך אמונה לר"א ביבאגו ב׳ ג׳). אחד מחמשה אופני הדבור וכו׳ אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (ר"י דון יחייא, שה"ש א׳). ומה שהקיש ענין התורה להנהגה הרפואיית היא טענה הטעיית (ר"י אברבנאל, ראש אמנה י"ג).

הַטְרָחָה, שה"פ מן הטריח, התאמצות והשתדלות ויגיעה מרובה (mühsames Streben, Anstrengung).

ותגיע מזאת ההטרחה לכמו זאת ההזיה העצומה (פתיחת מו"נ). וכשתכריח עיניך ותפליג בעיון ותטרח לעיין וכו׳ יחלש ראותך ולא תראה מה שהיית יכול להשיגו קודם הפלגת ההבטה וההטרחה (מו"נ א׳ ל"ב).

הָיָה, אם היה ש... במובן אם תמצי לומר (gesetzt, vorausgesetzt daß ... etc.).

ראוי קודם שנחקור מענין השארות הנפש אם הוא נמצא אם לא, ואם היה שיהי׳ נמצא איך הוא נמצא (רלב"ג, מלחמות ה׳, א׳ א׳). אבל אם היה שהטבע הגשמי הנברא הוא בהכר וכו׳ (ר"י אברבנאל, מפעלות ה׳, נ"ז).

הַיּוּלִי, בערבית: החומר הקדמון ובכלל החומר בנגוד אל הצורה (die Urmaterie, der Stoff, ὕλη).

והשני אלוה מנהיג הגלגלים ואין התלות לפעלו בהיולי (מו"נ א׳ ע"ה).
היולי המוחש = die wahrnehmbare (αἰσθητή) Materie;
היולי המושכל = die abstrakte (νοητή) Materie.
בהיולי המוחש וצורות מלאכותיות, בהיולי המושכל והצורות הטבעיות (אמונה רמה א׳, בראש הפרק השני).

הַיּוּלָאנִי, מה שהוא בכח (in potentia, potentiell).

שכל ההיולאני = νοῦς ὑλικός, νοῦς παθητικός השכל ההיולאני — השכל בכח*) מו"נ א׳ ס"ח). השכל ההיולאני הוא השכל הפועל

*) Der noch nicht in Wirksamkeit übergegangene Verstand; „das rationelle Vermögen, insofern es ursprünglich als bloße Anlage existiert". (Scheyer: Das psychologische System des Maimonides, Seite 89.)

בעצמו, אלא שמצד דבקותו בנו הוא הכנה ונמצא לו כח על שישכיל אלו המושכלות הנסמכות אל הענינים המוחשים הנמצאים חוץ לנפש (אבן רשד, מובא במלחמות ה׳, א׳ א׳).

עי׳ ערך שכל (שכל החמרי, הפועל, הנקנה, הנאצל, העיוני, המעשי, שכל בכח, שכל אשר בקנין).

הֱיוֹת, המציאות המופשטת (das Sein).

ההיות שהוא בערבית אלהוא (צ״ל אלהו) יאמר ברדיפה על הענינים ישולח עליהם שם הנמצא וכו׳ ויאמר ההיות מן ההוא כמו שיגזר האנושות מן האיש והאישות מן האיש (מה שאחר הטבע לאבן רשד, כת״י). קודם היות המתהווה ממנו (מו״נ). היות הוא הוא (אור ה׳). ההיות שהוא קודם הנצחיות (מאמר הל״ב הקדמות לר׳ הלל בן שמואל). וההשכנה היא היות נשאר או היות מתחדשת (עץ חיים לאהרן בן אליהו הקראי, ד׳). הישות, ההיות, המהות (רנ״ק). ההיות המשותפת לכל המחשבות (רנ״ק). מחשבת ההיות קודמת לא בלבד לכל מחשבת מציאות, כ״א גם לכל הגבלה ויחוד, וכוללת אפילו ההעדר כמו החשך והעורון (שם).*) ההיות והאין הם הפכים — ועם זה הם אחד (שם). ההיות בפני עצמה או ההיות לנפשו (שם). אפשרות ההיות = Das Seinkönnen.

בהיות, להיות, היות ש..., היות ו..., להורות הסבה של האמור אח״כ (da, nachdem, indem).

„ובהיות הענין כן״. בעבור היות שהנפש היא הדבר שבעבורה נהיה האיש איש וכו׳ (תגמולי הנפש א׳). „עם היות״ (obwohl, obgleich).

הֱיוֹתוֹת, בלשון חוקרי הקראים כמו ישות (das Sein).

ישובו אל ההיותות (ס׳ נעימות לר״י הרואה). ונמצא בספרות הקראים גם היותות בתור מספר רבים מן היות (Fürst, IV 580).

הַיְשָׁרָה, א׳) כמו הוראה, הדרכה, הולכה בדרך הישר, הערה ורמז וכו׳ (Anleitung, Hinweis, Direktive etc.).

כי הבדל גדול יש בין ההישרה למציאות הדבר ובין אמתת מהותו לעצמו (מו״נ א׳ מ״ו). ההישרה אל האמת (שם ב׳ ל״ט). ובזאת

---

*) זה במשמעות הגל: היות = reines Sein; ישות = Dasein.

ההישרה די לפי כונת זה המאמר (שם ג׳ נ״א). וזה לא יהיה אלא בהישרה אלהית (ר״י אלבו, פתיחת ס׳ העקרים). שהטבע לא יפעל בעצמו לולי בהישרת השכל הפועל (דרך אמונה לר״א ביבאגו א׳ א׳). ההישרה וההשגחה השכלית (שם). „הישרה להגיון״. ס׳ הישרה לאבן רשד.

ב׳) האמת והנכון, בנגוד לתעייה.

הנה פעם לקח ההישרה בידך (חי בן מקיץ).

הַכְאָבָה, שם הפעולה מן הכאיב (Betrübung).

...עד שיאמר שהכאבת מי שאין עליו חטא אין עול בה (מו״נ ג׳ י״ז).

הַכָּאָה, כֵּפל המספר (Multiplikation).

וגם קניין הכאות מספרים והבדלם (מקדש מעט לר״מ ריאטי, ג׳). אם תחפוץ להפטר מטורח החלוקות ותבחר יתר בשתי הכאות וכו׳ (מעין גנים ליש״ר מקנדיה, סוד היסוד). קבוץ, חסור, הכאה וחלוק (עובר לסוחר, פתיחה).

הִכָּה, בחכמת החשבון: כפל מספר במספר אחר (multiplizieren).

המספר המורכב ממספרים רבים הוא כשהוכה הראשון בשני (מעשה חושב להרלב״ג, עמ׳ 1). המספר המכוון כנגד המכה והמוכה (Multiplikator und Multiplikand) (עובר לסוחר ג׳ א׳).

הַכְזָבָה, סתירה והכחשה (Widerspruch, Leugnung).

כי כל דבר שנודעה אמתתו במופת אין מחלוקת בו ולא הכזבה ולא מניעה (מו״נ א׳ ל״א). ולא תמשך אחריו הכזבת האותות וכו׳ במענים מגונים (שם). יקבצו ההכזבה והבטול לכל פשוטי התורה (שם ב׳ כ״ה).

ע׳ ערך האמנה.

הַכְחָדָה, בספרות הקראים כמו שלילה (Negation).

קיום והכחדה = חיוב ושלילה.

ע׳ ערך איון, בעור, העדר, כחוד, כחוש.

הַכְחָשָׁה, כפירה והכזבה (Leugnung; Widerlegung)

...מצד המציאות המכחיש אותו תכלית ההכחשה (חזות קשה לר״י עראמה, ד׳).

הֲכָנָה׳ הזמנה והכשרה טבעית לקבל איזו תכונה וכיו״ב (Anlage, Disposition, Empfänglichkeit, potentia, Entelechie, ἐπιτηδειότης etc.).

מציאות ההכנה שבה (בנפש) (ח׳ פרקים להרמב״ם). ואין לו ההכנות שישיגהו הכח וכיו״ב ואינו יתעלה בעל נפש שתהיה לו תכונה (מו״נ א׳ ג״ב). ותמצא האחד אשר יתגבר על המחנה וילחם עמו ותמצא מי אשר... יפחד וירעד ואי אפשר ג״כ מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה (מו״נ ב׳ ל״ח). כי הדבר שיקנה האדם בחכמה וכו׳ הוא ההכנה לקבל מעלות המדות (שם ג׳ נ״ד). שנתעתדה בה הכנה (העגולות הרעיוניות). כח טבעי וכו׳ הוא הכנה בגשם לדבר מה או לא־הכנה אליו, כמו שבשעוה הכנה לקבל הצורה ובאבן היקרה אין הכנה לזה (אמונה רמה א׳ א׳). כענין סופר מהיר במלאכתו מתרשל מהכתיבה, אבל הוא מוכן ומזומן לה בכח הקרוב בקצה השלמות (אלגזאלי, מאזני צדק ל״ד). שזו ההכנה אשר בה ישיג השכל העיוני הנפרדים הוא ענין שיתחדש בשכל העיוני וכו׳ עד שהיה יחס ההכנה זו אל השכל הקנוי, כלומר אשר בקנין השלם, יחס ההכנה הנקראת שכל חמרי אל הנפש (תגמולי הנפש א׳ ו׳). ובאמת ההכנה הזאת והניאותות הזו אשר בין הנפש והגוף הוא מתת אלהים (פי׳ משלי לר׳ זרחי׳ הלוי, י״ח כ״ב). שהנפש האנושית הוא כח והכנה בלבד (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ח׳ ה׳). ההכנה הטבעית והעיונית (הוא, ראש אמנה ח׳).

„הכנת הנפש״ = psychische Anlage; „הכנת החומר״ = Empfänglichkeit der Materie.

ע׳ ערך דריכה, עתוד.

הֲכָנִי׳ מסגולת ההכנה, מה שמתיחס להכנה.

כח הכניי (דרך אמונה לר״א ביבאגו, ב׳ ד׳). העקרי הוא שהתולדה הנולדה ממנו מיד הוא השגת התכלית, וההכניי הוא שאין השגת התכלית נולדה ממנו מיד וכו׳ (דרך אמונה לרמח״ל, י״ב – י״ג).

הַכְנָסָה׳ במובן יחס ושייכות (Berührung, Beziehung).

חובות האברים בלבד אין ללב בהם שום הכנסה (חו״ה, חשבון הנפש ג׳, ד״ה והתשיעי).

ע׳ ערך מבוא.

הִכָּנְסוּת, גם **הִכָּנֵס** (Durchdringlichkeit).

ולא הכנס גשם בגשם יתכן (מו״נ א׳ ע״ג). אם אין ריקות נמצא יהיה הכנסות גשם בגשם, וזהו נמנע (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ב׳ ט׳).

הֶכְפֵּל, כמו הכפלה (Wiederholung).

ההכפל בענינים (מלחמות השם, הקדמה).

הֶכֵּר, כמו הכרה (Erkenntnis, Erkenntnisvermögen).

השכל וההכר (עולם קטן ב׳ ב׳, עמ׳ ל״ד). וזהו ענין אמרנו נפש המבטא, הואיל והמבטא הוא ההכר (שם, עמ׳ ל״ט). ועם שקול הדעת וההכר הנכון הם ארבעה חלקים (הגיון הנפש לבר חייא, א׳).

הַכָּרָה, כח התבונה והדעת (Erkenntnisvermögen).

זאת ההכרה הנמצאת בנו, אשר היא הנכבדת מן העניינים הנמצאים בנו (מו״נ א׳ פ״ב). אך רב טוב האלהים עלינו בשכל ובהכרה, אשר בהם יחדנו משאר בע״ח (חו״ה, הבחינה ה׳, ד״ה אח״כ חשוב).

הכרה = Erkenntnisquelle (רמש״ש).

הכרת הפנים = חכמת ההגיון.

עד שנחלצנו אל חכמת הכרת הפנים, כלומר חכמת ההגיון (חי בן מקיץ ה׳).

הֶכְרֵחַ, שהפכו או זולתו נמנע (Notwendigkeit, necessitas, necessarius).

ואין כל איש שיש לו דבר אחד בכח ראוי בהכרח שיצא הדבר ההוא אל הפועל (מו״נ א׳ ל״ד). כי כל מה שיתנועע במקרה ינוח בהכרח, מפני שאין תנועתו בעצמו (שם ב׳, הקדמה ח׳). שֶׁמָּה שתקרא לו ההכנה לקבל המושכלות הוא בהכרח צורה (רלב״ג, מלחמות ה׳, א׳ ב׳). שהבורא הוא בהכרח אחד בלבד (ספורנו, אור עמים, אחדות). ההכרח לא ישובח ולא יגונה (דרך אמונה לרמח״ל, י״ב). „הכרח, אפשר ונמנע" (שלשת האופנים של גזרות).

והשתמשו במלת הכרח גם במובן גזרה (ע״ש) בנגוד למושג הבחירה החפשית (Zwangsläufigkeit, Vorherbestimmung, Determination).

ההכרח והצדק (חו״ה, יחוד המעשה ה׳). בהכרח ובגזרה (שם).

תנועה בהכרח, המסובבת ע״י כח הבא מן החוץ (מו״נ ב׳, הקדמה ו׳).

הֶכְרֵחִי, מה שהוא מוכרח, מתיחס אל ההכרח, מחויב (notwendig).

ואין בהכרחי טוב ורע כלל, אבל שקר ואמת (מו"נ א' פ"ב). וזאת ההקדמה הכרחית להם (שם א' ע"ג). כי החיוב והשלילה חולקין האמת והשקר תמיד בכל החמרים, ר"ל בהכרחי ובנמנע ובאפשר (ס' העקרים ב' כ"א). בידיעת הדברים שהם עצמיים והכרחיים למציאותו (שם א' י"א'. ובמשמעות הצרכים ההכרחיים לאדם, בנגוד אל המותרות: „הסתפקות בני אדם בהכרחי".

תנועה הכרחית, בנגוד לתנועה רצונית (Reflexbewegung).

ובמובן הגיוני (logisch): מאמרים הכרחיים.

הֶכְרֵחִיּוּת, סגולת מה שהוא הכרחי (Notwendigkeit).

שאין ראוי לקראם כלם עקרים, לפי שאין הכרחיותם לתורה אלהית בשוה (העקרים א' ט"ו). הרגיש בחוזק הטענה הזאת והכרחיותה (ר"י אברבנאל, מפעלות ה', ט' ט').

הֶכְרֵעַ, שקול הדעת, עיון וכיו"ב (Erwägung).

אבל אם עשאן (את שבע המצוות) מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב (רמב"ם ה' מלכים ח' י"א). והדבר צריך הכרע (שם, ה' סנהדרין ד' י"א'.

הַכְרָעָה, הטית כף המאזנים, ובהשאלה למחשבה ורצון: החלטה, בחירה באחת מן הקצוות (Entscheidung, Bevorzugung, Uebergewicht).

הכרעת המציאות על ההעדר (מו"נ א' ע"ד). כי ההכרעה וההתיחדות אמנם יהיו לנמצא אחד מקבל כל אחד משני הפכים (שם). וכבר ידעת הכְרָעָתָם דעת אומות העולם על דעתם בעניני התכונה (שם ב' ח'). ואין צריך שיודחו הכתובים ויפורשו מפני הכרעת דעת, שאפשר להכריע סותרו בפנים מן ההכרעות (שם ב' כ"ה). פרק ששי, ידבר בהכרעת אמונת החדוש על אמונת הקדמות במין ממיני ההכרעות (הקדמת שעה"ש לאבן לטיף).

עי' ערך התיחדות.

הִלּוּךְ, במובן התקשרות (Verknüpfung).

איכות הלוך העלה עם המעולל*) (חו"ה, יחוד המעשה ה', ד"ה וכאשר יאבד סברו).

---

*) במקור הערבי אשראד = התקשרות, קשר הענינים.

הֲלוּת, בערבית הליֿה, כמו אמות (anitas, das Ob).

האחת ההלות, כאומר הל מזה או מזה וכו׳, הפרוש כי ההלות חוקרת על הוית הדבר הנחקר, הל לו מציאה אם לא (ס׳ הגבולים לר׳ יצחק הרופא הישראלי, העתקת נסים ב״ר שלמה; ועי׳ רמש״ש, א׳ ש״פ).

עי׳ ערך אמות, למות.

הָלַךְ, ההולכים (ר״י אלחריזי וזולתו), במובן המשאיים, תלמידי אריסטו והמחזיקים בשטתו (Peripathetiker).

ההולכים הם כת המשאים הנמשכים אחרי דעות ארסטו, ונקראו כן לפי שהיו מתעמלים בהליכה להנהגת הבריאות, ואחשוב שהיו עושים זה ג״כ לבקשת התבודדות מן הצבועים והם ההמון או האפעים (רמש״ש 74). והם הנקראים ההולכים והמשאיים אשר היות ממנהגם ההליכה וההתעדר בשדות ועזיבת העירות לבקש הטיול וההפרדה מהמזיקים אנשי המדינות המעיקים כל שלמות (שם).

עי׳ ערך כת.

הולך על = מסכים ומתאים עם... (מו״נ ג׳ כ״ג).

הֲלָצָה, א׳) חכמת הדבור והמופת (Rhetorik, Dialektik).

בהלצה המופתית והיא ארבעה חלקים: הלצת הלמידה והלמוד והלצת סתיר׳ המופתית והלצת הבאור והלצת הנסיון (כל מלאכת הגיון, מופת מ״ח). מיני ההלצות: הלצה מופתית, הלצת המחלוקת המופתית, הלצת הלמוד, הלצת הבאור, הלצת הנסיון או הבחינה (קצור מלאכת ההגיון לאבן רשד, כת״י). אמר אריסטוטוליס בראשון מההלצה שענין ההלצה הוא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מענינים הנפרדים (נופת צופים א׳). כי הידיעה הזאת ישתמשו בה אנשי המחקר במופתיהם ויקראוה הלצה וקצתם יקראוה הקש (רשב״ץ דוראן, הקדמת חלק אלוה ממעל).

עי׳ ערך דבור, הגעה, צחות.

ב׳) ובמשמעות משל ודמיון (Allegorie).

מין ב׳ והיא חכמת ההלצה אצלם אשר היו מדברים ומליצים בהלצות זרות מעיני ההמון והיא נקראת חכמת המשלים וההלצות (דרך אמונה לר״א ביבאגו, א׳ ג׳). וזה דרך הלצה, ופשוטו ידוע (צרור המור, לך לך).

הלצת הגוף = Mimik.

כמה גדול כחן של מדברי צחות בצרפם נועם ד׳בריהם אל האותות מעשה הרמיזות והקולות ותקון הפנים עם תנועות כל איברי הגוף וכו׳ עד שעפ״י מרקו טוליאו היתה שומה קריאת החלק הזה מהרמיזה הלצת הגוף (קול יהודה, כוזרי ב׳ ע״ב).

הֲלָצִי׳ מענין חכמת הדבור; על דרך המשל והדמיון; בעל חכמת הדבור (rhetorisch; figürlich; Rhetoriker).

והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הלציות או הטעיות או שיריות (כוזרי ה׳ י״ב). ובכאן הותר זה הספק ההלציי (רלב״ג, מלחמות ה׳, ו׳ א׳ י״ח). וחז״ל פרשו אם זרחה השמש עליו שהוא דבור הלציי בדרך משל (ר״י אברבנאל, משפטים). ע״ד הקבלה והביאור ההלציי והנצוחיי (ר״א דלמידיגו, הקדמת בחינת הדת). והנה בכאן אחד מהיפויים ההלציים, ר״ל ההעתקה (נופת צופים א׳ ז׳). כמו שנודע מטיטוס שהיה הלצי והגיוני (דרך אמונה לר״א ביבאגו ג׳). „הקש הלציי״, „הקדמה הלצית״ וכו׳.

הָמָה׳ הָמָה אחר דבר, כמה והשתוקק אליו (sich sehnen, gelüsten).

ענו ושפל רוח, בלתי הומה אחרי התאוות והכבודות (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ו׳). שלב האדם הומה אחר ההבל (צידה לדרך לר״מ בר זרח). קודם ראותי את פניך הייתי הומה למצא איש כמוך, ועתה נכפלה המייתי כי אהמה ללמוד (בן המלך והנזיר י״ז). ובבנין פִּעֵל: שכל מי שהומה ומהמה אחרי תורה (ויקרא רבה כ״ב). ובבנין פְּעַל: שכל מי שמהומה ומהמה אחרי ממון (מד״ר קהלת ה׳ ט׳).

הֲמוֹנִי׳ בנגוד לחכם ומשכיל (מו״נ, פתיחה).

הַמְזָגָה׳ ערוב היסודות, התמזגות (Mischung, chemische Verbindung).

והסמים הנפרדים וכו׳ הם מאותם שאין בהם אותה ההמזגה הכללית ומזה מה שהוא יותר חזק ההמזגה (קאנון ב׳ א׳ א׳). והחום והקור והלחות והיובש איכיות אשר מהם ובהם תהיינה ההמזגות וההויות (דרך אמונה לר״א ביבאגו א׳ כ׳). והאמת שאין ההמזגה משתלמת ברוח לבד, אלא עם יסוד העפר (פלח הרמון ט׳ ג׳).

ע׳ ערך הרכבה, התמזגות, מזג.

הֶמְיָה, התרגשות הלב ורתיחתו, הזדעזעות פנימית (Emotion, Aufwallung, Gemütsbewegung).

מיחסים אל הבורא הרחמים והחנינה, ואמתתם אצלנו חלישות הנפש וְהֶמְיַת הטבע*) ואין זה ראוי לו יתברך (כוזרי ב׳ ב׳). לא זקנתי ועד עתה אני מוצא רתיחת הטבע והמיית הנערות (מו״נ א׳ ל״ד). תשקיט המיית לבבו (מלמד התלמידים, ויגש). בזריזות גדולה והמיית הלב ושלימות הכונה (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ב׳). רתיחת הדם והמיית הנערות (מנורת המאור ד׳ א׳ ג׳ ג׳). ובמשמעות תאוה ותשוקה (Sehnsucht, Begierde): וההמיה לכסף מגונה מאד (מלמד התלמידים, לך לך). המיית הממונות וקבוצם (דרך אמונה לר״א ביבאגו, ב׳ ה׳). ההמיה אל התאוות והבלתי־הסתפקות (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ב׳).

הֶמְנֵעַ, א׳) שביתה, בטול, עכוב (Aufhören, Vermeiden, Zurückhaltung u. ä.)

בענין ההמנע וההפסק „ein Stillstehen und Aufhören" (מו״נ א׳ ג׳). וההמנע מאכול קצת המאכלים (אמונות ודעות ג׳).

ב׳) כמו הִמָּנְעוּת, מה שהוא נמנע, אי־אפשר (מו״נ ב׳ כ״ד). דרך ההמנע = die gegenseitige Hemmung, Aufhebung (מו״נ א׳ ע״ה).

ג׳) בחכמת השיר וההלצה: העלמה והסתרה בדבור, הכחדה תחת לשונו (Unterdrückung, reticentia, Aposiopesis).

המנע — גדרו אשר נפסיק באיזה מלה את מאמרנו, לבלתי גמור את אשר התחלנו או רצינו לספר. מצאנוהו בדברי המשורר: ירבו עצבותם וכו׳ ובל אשא את שמותם על שפתי (לשון למודים לרמח״ל למוד ו׳, כ״ט:).

הַמְנָעָה, כמו הִמָּנְעוּת, סגולת מה שהוא נמנע, אי־אפשר (Unmöglichkeit).

המנעת המציאות, המנעת הָרֵקוּת וכו׳.

הִמָּנְעוּת, תכונת הנמנע, הבטל, הבלתי אפשר; גם הבטול שמבטלים שני כחות מתנגדים זה את זה (Unmöglichkeit; gegenseitige Aufhebung).

---

*) „Erschütterung der Natur, des Organismus, hervorgebracht durch Gefühlseindrücke" (הערת ד׳ קסל, שם).

היה זה הדעת בלתי מחיב המנעות כלל (מו"נ א' ע"ה). דרך ההִמָּנְעוּת ודרך ההשתנות והחלוק (שם). וזה אמנם הוא סעיף מן ההמנעות (שם). כי ההמנעות הוא סתירת האפשרות וסתירת הכח (רלב"ג, מלחמות ה', ו' כ"ז). ההקדמה המחיבת המנעות שעור נבדל למוחשות (אור ה').

הַמָּסָה, גם הֶמֵּס, נרדף עם התכה, התמוגגות (ע"ש).

והמעכל יצטרף להמסה והמזגה (קאנון א' א' ו' ג'). המסה והתכה והפסד (אוהב משפט לאיוב ל' כ"ב).

הֶמְסֵר, מסירת הנפש, השתעבדות וכו' (Ergebenheit, Hingabe).

ויראה אם ההמסר לעבודתו מועיל ומספיק או אינו מספיק (מו"נ ג' כ"ד).

הַמְעָדָה, הסרה מן הדרך הישר וכדומה (Abweichen, Entgleisung u ä.).

כי הנה יש בזה הדעת המעדה רבה מדרכי התורה (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א'). ואין ספק שבזה המעדת רגל רב באמונת החדוש (הוא, בראשית א' ו'). אם תמשך מזה המעדה מפסק הדין הישר (הקדמת גדולי תרומה).

הַמְצָאָה, א') בריאה, הוצאת יש מאין (Schöpfung, Hervorbringung).

הושאלה זאת המלה להמצאת הדברים הטבעיים (מו"נ א' ו'). ומלת ברא תורה על המצאת היש מאין (ר"י אברבנאל, בראשית א'). וזאת ההמצאה היא הבריאה אשר רצינו לבאר (ר"י ספורנו, אור עמים, בריאה). מענין המציאות ומאיכות המצאתו (מלמד התלמודים, בראשית).

ב') הכח לחדש דברים; דבר חדש שאדם ממציא וכדומה (Invention, Erfindungsgabe, Erfindung).

שהתחייב אל המליץ המצא אצלו אלה החמשה דברים, ר"ל ההמצאה והסדר הצחות והזכירה והרמיזה (נופת צופים א' ד').

ג') ובמובן מציאות (Dasein, Existenz).

לבאר על המצאת הנפש (לקוטים מס' הנפש המיוחס לאריסטו). המצאת הנפש (שבילי אמונה לר"מ אלדבי).

הֲמָרָה, במובן חלוף ושנוי (Wechsel, Umgestaltung, permutatio u. ä.).

ההעתקה וההמרה — translatio et permutatio — (אלפראבי). ככה יתחייב ג״כ בעליונים שמפני חמרם ישתוקקו אל ההמרה והשנוי בצורות והוא סבת ההפסד (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ב׳ ד׳).

הַמְרָצָה, המרצת דברים (מו״נ א׳ נ״ט), כמו מליצה (אלחריזי שם).

הֶמְשֵׁךְ, שה״פ מן המשיך. א׳) התפשטות במקום, המתחה, התרקעות וכיו״ב (Fortpflanzung im Raume, Ausdehnung u. ä., auch Dimension).

המשך הקולות באויר (מו״נ א׳ כ״א). המשך הגופות אשר הם יותר דקות מגופות בעלי חיים (שם א׳ כ״ד). מגוף בעל הששה צדדים ושלשה המשכים (כוזרי ד׳ כ״ה).

עי׳ ערך רחק.

ב׳) התמדה (Dauer).

כל מה שיעלה בשכל מהמשך מציאותו קודם בריאת העולם המשך אין תכלית לו (מו״נ ב׳ י״ג). כי ההמשך הוא הזמן בשילוח שאין בו קודם ומתאחר ולא סדר זמנים אחר שאין בו תנועה וכו׳ (ס׳ העקרים ב׳ י״ח). כי אלו הכחות האישיות הוות נפסדות על ההמשך (= בתמידות, בלי הפסקה) (מו״נ ב׳ ו׳). המשכי ההויה וההפסד (כוזרי ד׳ ט׳). המשך מאמרם (מו״נ ב׳ ל״ו).

ג׳) תולדה והשתלשלות (Folge, Wirkung, das Entspringen, Hervorgehen aus etwas).

שהעונש נמשך מהעברות כהמשך המסובב מן הסבה (אור ד׳). איך אפשר לצייר הריבוי והתולדה וההמשך אור מאור (רמח״ל, חוקר ומקובל). ותבחן יפה יפה המשכם והשתלשלותם, איך נמשכים ענין מענין (הוא, הקדמת דרך ה׳).

ד׳) קשור וחבור הענינים זב״ז (Zusammenhang).

המשך הענין, הדברים, הכתובים וכו׳.

הַמְשָׁכָה, א׳) התמדה (Fortdauer, Fristung).

כי כל איש מאישי בעלי חיים לא יצטרך בהמשכת מציאותו אל מחשבה והשתכלות והנהגה (מו״נ א׳ ע״ב).

ב׳) בפילוסופיה ובקבלה: כמו אצילות, שפע, השתלשלות וכיו״ב (Emanation, Ausfluß, Ausströmung).

ונמשכת (הצורה) מהעליון אל השפל **המשכה** מדובקת (מקור חיים ד׳, כ״ט). דרך ההשכלה העיונית ודרך **ההמשכה** הנבואיית (דרך אמונה לר״א ביבאגו א׳ ב׳). ומשם ידו״ד ילכו כל הצנורות **וההמשכות** (ר״י גיקטיליה, שערי אורה ד׳).

ג׳) כח המושך (Anziehungskraft) (עי׳ רמש״ש).

ד׳) **המשכת** דברים, כמו המשך דברים (Zusammenhang).

הַמְּשְׁכוּת, א׳) התמדה (Dauer).

שלא נעשית בריאת העולם **בהמשכות** זמני, כ״א פתאום (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ז׳ ג׳). **המשכות** גדולה כזמן אלף שנה (שם).

ב׳) תולדה והשתלשלות

שזולתו ימשך ממנו והוא אינו נמשך מזולתו, ועל **ההמשכות** הזה וכו׳ אמר הרב וכו׳ (הוא, ראש אמנה ז׳).

ובהלצה: **ההמשכות** הוא מאמר יבואו בו מאמרים רבים על העשות הדבר או בלתי עשותו וישאר אחד מהם בהכרח משלילת כל מאמר מהבאים בספור זולתו (נופת צופים ד׳ ל״ג).

הֶמְשֵׁכִי, מטבע ההמשך, ההמשכה הרוחנית.

השלמות **ההמשכי** והנבואיי (דרך אמונה לר״א ביבאגו ב׳ ו׳, הקדמה ה׳). ההשגה **ההמשכית** השלמה (שם ב׳ ב׳).

עי׳ ערך **אצילות, המשכה, השפעה, משולח, שפע.**

הֶמְשֵׁלִי, כמו משל (Gleichnis, Allegorie, Analogie).

אבל הכל על צד **ההמשל** (מו״נ א׳ מ״ו). לפי מה שיתחייב מזה **ההמשל** מן הדבור וכו׳ (שם). **ההמשל** הוא מציאות הקצה הגדול בקטן כשנבאר מציאות הגדול באמצעי במציאות הגדול כדומה בקטן (ס׳ הגדרים). **וההמשל** הוא החפוש ההלצי (באור אבן רשד לס׳ ההלצה).

הַמְּשָׁלָה, דמיון והקש.

וזה נפלא בדמיון **ובהמשלה** מאד (מו״נ ג׳ ז׳).

עי׳ ערך **העברה, הקרבה, הרחבה, השאלה.**

קִמְתָּחָה, סגולת ההתפשטות (Ausdehnung).

עי׳ ערך המשך, התמודדות, התמשכות, התפשטות, התרקעות, משך, מתוח.

הֵן, הֵנִית, כמו חיוב (Bejahung, das Positive).

ההין והשלל [החיוב והשלילה] (תגמולי הנפש ו׳). מסגולת האפשר הוא שיאמר ויושכל בו ההינית והשללית יחד (תגמולי הנפש א׳ ג׳). אמרנו כי בכל תצדק ההנית והשללות (מדרש החכמה).

הֶנְדֵּס, כְּמו הנדסה (Geometrie).

מלה זו (מרכז) מורגלת אצל בעלי חכמת ההנדס (ערוך, ערך מרכז).

הִנְדֵּס, מדד, בפרט לדעת עומק המים באדמה.

ובשעה שאתה רוצה להנדס (אסף הרופא, כ״י מינכן 161).

מְהַנְדֵּס = בעל חכמת ההנדסה (Geometer).

הַנְדָּסָה, חכמת מדת השעורים של הקו והשטח והגוף, והיא מלה ערבית, ובעברית נקראת תשבורת (Geometrie).

חכמת השעורים הנקראת הנדסה (הרקמה שער א׳).

הַנְדָּסִי, מסגולת ההנדסה, מה שמתיחס לחכמת ההנדסה, חכם בהנדסה.

הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (כוזרי ה׳ י״ב). מבלי השגחה אל הדקדוק ההנדסי (תשב״ץ, א׳ קס״ד). הדיין והמדקדק ההגיוני וההנדסי וכו׳ (הקדמת תעודה בישראל).

הַנְהָגָה, חקים ונמוסים קבועים של קבוץ בני אדם בעלי תרבות (Gesittung, Zucht, staatliche oder gesellschaftliche Ordnung, gute Sitten u. ä.).

אמנם הכח המדבר הנה לו שני פנים וכו׳ ואופן אל צד השפל בו ימשול או לא ימשול על השני כחות הבהמיות ... ויקרא זה הפועל ממנו הנהגה (אמונה רמה ג׳). מדות, הנהגות, נמוסים, חקים וכו׳ (שם). הנהגה כללית במדות האנושית בדרכים אשר יאות שמושם לעסק

האנושי עם נפשו ועם שכניו (ר' ידעי' בדרשי, הפרדס א'). **ההנהגה האנושית** (מלמד התלמידים, קרח). מיגי **הנהגה והנמוסים** (נופת צופים ב' י"ז).

הנהגת הבית = oeconomia.

אמנם מהאחרות (ההנהגות) זאת היא **הנהגת הבית** (ס' המדות לאריסטו ב' ו' ה'). **בהנהגת** האדם את בני ביתו וכו' שהיא ידיעת **הנהגת הבית** (ר"י אברבנאל, מ"א ג'). „**הנהגת הבית**" (שם ספר ליוסף בן שם טוב).

הנהגת המדינה = πολιτεία, politica; Polizei.

הפילוסופיה נחלקת לג' חלקים: חכמת הטבע וחכמת האלהות **והנהגת המדינה** (פי' משלי לר' זרחי' הלוי ט' א'). **הנהגות מדיניות** ומעלות מדות ומה שדומה לזה (הקדמת אמונה רמה). **הנהגתו למדינה** או למלכים וכו' והיא ידיעת **הנהגת המדינה** (ר"י אברבנאל, מ"א ג'). שלמות האיש **בהנהגות המדיניות** ובחכמות העיוניות עם זכות הטבע והבנה וטוב ספור הדברים (מו"נ א' ל"ד). **ההנהגות המדיניות** כנמוסי היונים והזיות הצאבא וזולתם (שם ב' ל"ט). **הנהגת האומות** (מלות ההגיון שער י"ד). *)

עי' ערך מדינה.

הנהגת הנפש או הנהגת האדם נפשו = ethica (עי' מלות ההגיון שער י"ד).

הַנְהָגִי, נרדף עם מדיני, מדותי, נמוסי, מעשי וכיו"ב (politisch; ethisch u. ä.).

או בענינים **הנהגיים** או אלהיים (מו"נ ב' מ"ה). בין שיהיה זה בדברים העיוניים או במעשים **הנהגיים** (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ו').

הַנְהָגָתִי, כמו הנהגי.

הסבותיי או התפעליי, האותותיי, **ההנהגתיי** (אלים ליש"ר מקנדיר ב').

הֲנָחָה, א') אופן המצא גוף בע"ח או שאר דבר. אחד מעשרה המאמרות של אריסטו (κεῖσθαι, Lage).

הנפשות הנשארות אינם גשמים שיהיה להם מקום **והנחה** שימנע במציאותם האין תכלית (מו"נ א' ע"ד). ואיך ידמה משכיל שיהיו **הנחות** אלו הכוכבים ושיעורם ומספרם ותנועות גלגליהם המתחלפות ללא

*) שֵׁם הנהגת המדינה מתאים כנראה למושג innere Politik והנהגת האומות למושג Weltpolitik.

עניין? (שם ב׳ י״ט). אולם הנחות השמים הנה הם תמיד בתמורה (מאמר אבוחאמד אלגזאלי, הוצאת מלטר ל״ז). והנחת אויר הטבעית היא על המים (רוח חן א׳). והאדם יותר יעתק משאר בעלי חיים במצב, כמו העמידה והישיבה והשכיבה והפרקדנות. וזולת זה הנה כל מה שירבו מצבי החי ירבו ההנחות (כל מלאכת הגיון, מאמרות, ח:).

ב׳) במחקר: דעה וסברה שהניח החוקר בשאלה מהשאלות, הצעה, הקדמה וכו׳ (Lehrsatz, These, Prämisse, Annahme, Postulat).

ויתחיב שלא תהיה תנועה ממהרת מתנועה לפי זאת ההנחה (מו״נ א׳ ע״ג; אלחריזי מתרגם: התשומה). ויחויב מזאת ההנחה וכו׳ (רלב״ג, מלחמות ה׳, א׳ כ״ו). כי לכל חכמה התחלות והנחות אינן מבוארות בעצמן וכו׳ (ס׳ העקרים א׳ י״ז). „על דרך ההנחה״, „על צד ההנחה״ = hypothetisch. — הנחה ותולדה = Prämisse und Konklusion.

ג׳) בחכמת הלשון: הנחת מלה מן המלים למשמעות מיוחדה (Bedeutung).

זה השם עקר הנחתו (seine Grundbedeutung) למקום המיוחד ולכולל (מו״נ א׳ ח׳). כסא עקר הנחתו בלשון ידוע (שם ט׳). תחלת הנחת זה השם בלשוננו לישיבת האדם על המקום (שם י״א).

הנחה ראשונה = ursprüngliche Bedeutung.

והשם אשר מדרכו שישתנה הוא ההנחה הראשונה והמשתנה הוא הנגזר וכו׳ (כל מלאכת הגיון לאבן רשד, מבוא). עבר ענינו הראשון הוא בענין העתק הגוף במקום, ועיקר*) הנחתו הראשונה לתנועת בעלי חיים על רוחק אחד ישר (מו״נ א׳ כ״א).

ד׳) כמו הסכמה, חוק ונמוס (Satzung, Herkommen u. ä.).

הַנָּחוּת, כמו הנחה (Lage).

הנחות החמר מן הגלגל (מו״נ ב׳ י״ט).

הַנָּחִי, מסגולת ההנחה, בדרך ההנחה.

א׳) במובן hypothetisch. — הטענה ההנחיית = hypothetisches Argument (אור ה׳).

*) ר״ש ז׳ תבון מבדיל כאן בין עיקר הנחתו הראשונה ובין ענינו הראשון. ענינו הראשון = Grundbegriff; עיקר הנחתו הראשונה = Grundbedeutung. — יעי׳ הערתו של שייאר לתרגום אלחריזי שם.

ב׳) הסכמי ונמוסי, בנגוד לטבעי (konventionell, gesetzmäßig).

שיעלם התחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסודר הקבוץ (מו״נ ב׳ מ׳). שדת הישמעאלים היא נמוסית הנחיית ואינה אלהית (ס׳ העקרים ג׳ כ״ה). והיושר המדיני קצתו טבעי נימוסי וקצתו נימוסי, ר״ל הנחיי (עין שְׂנֵב בס׳ הזכרון לכבוד דוד קויפמן).

הֲנָעָה, א׳) פעולת המניע (Bewegung in faktitiver Bedeutung).

שני כחות: השגה והנעה (אמונה רמה א׳ ו׳). הנעת גוף (מו״נ א׳ כ״ד). הנעת הגלגלים (מלחמות ה׳, ה׳ ג׳ י״א). וזה שכאשר תיוחס אל המניע תקרא הנעה וכשתיוחס אל המתנועע תקרא התנועעות (ר״ח קרשקש, א״ר ה׳, ג׳ א׳ ג׳). והיו שם שתי תנועות יחד: ההתנועעות וההנעה (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ה׳ ג׳).

ב׳) נגזר מן מנע, כמו המנעה, המנעות (Unmöglichkeit) ההנעה על שיושכל עצמו (הנהגת המתבודד).

הִנָּעוּת, שה״פ מן הִנּוֹעַ (Bewegtwerden).

שתהיה הנעת אלה העצמים הנכבדים לעצמי השמים, רצוני על צד תשוקת המתנועע להדמות במניע, לא על צד ההנעות אשר כאשר הניעם המניע היה הוא ג״כ מתנועע (אמונה רמה ס״א).

הֶסֵּב הַדִּבּוּר, ישתמשו בו בהלצה במובן „Apostrophe“

הסב הדבור – גדרו אשר נסב את הדבור מאת השומענו אל אחרים, לאשר ישנו פה ולאשר איננו פה, לרחוק ולקרוב, לחיים ולמתים, ואף לאבן דומם ולכל אשר אין יש רוח בפיהם. מצאנוהו בדברי דוד בקינתו לשאול: הרי בגלבוע (לשון למודים ו׳, כ״ד:).

והוא משמש גם במשמעות aversio, plötzliche Wendung.

הַסְבָּרָה, במשמעות טעם (Argument) (עי׳ מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון).

הֶסְגֵּר, בהגיון: הולדת התולדה מהקדמתה ועצם התולדה = Schluß (עי׳ רמש״ש א׳ תע״ג).

עי׳ ערך הולדה, הקש, מסקנה, תולדה.

הַסְדָּרָה, כמו ת ק ו ן (Anordnung).

בהנהגת גופנו והסדרת תנועותינו (חו"ה, הבחינה ה', ד"ה אח"כ חשוב).

הַסְכָּמָה, **הֶסְכֵּם**, א') דעה והחלטה כללית, משותפת; מנהג וחוק קבוע שהחזיקו בו רבים מזמן קדום, וכיו"ב (Consensus, conventio, Herkommen, Übereinkunft).

ומהם (מהשמות) מסופקים פעם יחשב בהם שהם יאמרו ב ה ס כ מ ה (מו"נ, פתיחה). וענין אמרנו ב ה ס כ מ ה הוא השם אשר יאמר על דברים רבים מצד השתתפם בענין אחד בשוה (אמונה רמה, א' א').*) ה ס כ מ ת בני אדם על המקח ועל הממכר בזהב ובכסף (ח"ה הבחינה ה'). ה ס כ מ ת בני אדם והתחברות לבותם... למנות עליהם איש מהם (שם). ה ה ס כ מ ה ההנחיית (מו"נ ב' מ'). ואין להם סימן טבעי יבדילם, אבל התורה נתנה אותם ב ה ס כ מ ה (שם ג' מ"ו).

ב') התאמה בין שני דברים (Übereinstimmung, Harmonie).

בריאות הגוף ב ה ס כ מ ת היסודות שהוא מורכב מהם (המעלות לרש"ט פלקירא, ב'). ה ס כ מ ת האיש והאשה בטבעיהם (ר"י אברבנאל, חיי שרה. „ה ס כ מ ת הקולות" וכיו"ב.

עי' ערך ה ת י ח ס ו ת.

ג') בהגיון: הסכמה ראשונה, שניה = imposito prima, secunda.

„יחס ה ה ס כ מ ה" (כשיש לשני מושגים תואר משותף לשניהם).

עי' ערך ה ת א מ ה, י ח ס.

ה ס כ מ ה ק ד ו מ ה = prästabilierte Harmonie (מיוס). הסכמה זוגית מיוסדת מראש = harmonia praestabilita (לוי, הנפש).

הֶסְכֵּמִי, **הַסְכָּמִי**, מסגולת ההסכמה, ההסכם (konventionell, herkömmlich).

למדנו שהלשונות ה ס כ מ י ו ת, לא טבעיות (מו"נ ב' ל'). שלא תעלם מהם חכמה מהחכמות האמתיות והדמיוניות וה ה ס כ מ י ו ת (כוזרי ב' ס"ד). והנהגות המדינות והחקים אשר יחוקקו ביניהם וכו' לשמור היושר

---

*) השם הנאמר ב ה ס כ מ ה או השם ה מ ו ס כ ם (ונקרא ג"כ שם ה ת א ו ם) ענינו מה שקורין המדקדקים שם עצם כללי (nomen appelativum, Gattungsname).

עי' ערך הסתפק, השתתפות, מוסכם, ספוק, שתוף, תאום.

ההסכמיי (ס' העקרים א' ה'). לפי שהלשון הסכמיי (ר"י אברבנאל, מפעלות ה', ט' ז'). שהשעות הם זמנים הסכמיות (נחמד ונעים לר"ד גנז, צ"ה).
עי' ערך הנחי.

הַסְפָּקָה, א') לרוב בהלצה: כמות מספקת, שמוש מספיק, וכדומה (Genügen, Befriedigung, der richtige Gebrauch u. ä.).

ועם כל זה ראיתי לבאר בענין הזה מה שיהיה בו מעט הספקה (חו"ה, הבטחון ג', ד"ה והקדמה החמישית). ראוי שנגביל שני אלה הדרכים מההספקה, רצוני הסמן וההמשל, ונאמר שהמאמר המספיק אם שיהיה נותן הספקה לאחד מבני אדם, או לעדת ב"א או לרוב ב"א (באור אבן רשד לס' ההלצה). שענין ההלצה הוא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית וכו' (נופת צופים א'). שהחפץ לתת עצה בנימוסים המועילים וההספקה בם אשר בתכלית וכו' (שם ב' י"ז). כי ראוי שנתלבש באותן המדות אשר נשתדל ההספקה בהן, כי בזה האופן יהיו דברינו נותנים ההספקה (שם).

ב') בלשון חכמי הקראים כמו ספק (Zweifel).

אכן בקצתם נפלה הספקה אם שוה פסח דורות לפסח מצרים (ג"ע לר"א הקראי, פסח ה').

הֲסָרָה, במובן העדר, שלילה, וכדומה (Privatio, negatio, Aufhebung, Abweisung, Fernhaltung).

האחדות האמתית אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות (מו"נ א' א'). וכל אלה (מיני האיכות) בהיותם מהירי ההסרה יקראו ענין, וכאשר נקבעו נקראו קנין (אמונה רמה א' א'). ענין ההסרה והשלילה וכו' (רד"ק שרש נצל). והמקום השלישי הוא שכל הנחת מבוקש יתחיב ממציאותו הסרת דבר מה (כל מלאכת הגיון לאבן רשד, ל"ב). כאשר תראה הסרתו יסור הדבר ואין לדבר העמדה בו, דמיון זה הצחוק והדבור, שהוא כאשר תסיר הצחוק תסיר הדבור (שם ה').

ויש מבחינים בין הסרה (העדרה) = privatio ובין שלילה = negatio.

ובזה ידמה כח זאת ההסרה כח ההעדר, לא כח השלילה (ההקש הישר לרלב"ג, א', כ"י). התשומה, לא ההסרה (שם).

מלות ההסרה = Negationspartikeln. משפטים מוסרים ומשפטים העדריים.

עי' ערך משפט, סר, מוסר.

הִסְתַּבְּכוּת, גם הסתבך (Verwicklung, Komplikation, Verzweigung, Verstrickung, Verbundenheit u. ä.).

הכל מענין ההסתבכות וההסתעפות (ס׳ השרשים לריב״ג, סבך). ולו היה זה העיון החלקי נמסר לכל אחד מהחכמים היו בני אדם נפסדים לרוב המחלוקת והסתבכות הדעות (מו״נ ג׳ מ״א). שכמו שבחליי הגוף בענין הסתבכות החום נכר יהיה על ג׳ פנים וכו׳ (ראשית דעת לר״מ אלבילה ה׳ ה׳). לעוצם הסתבכותו בתאוותיו (עבודת הקדש לר״מ גבאי, היחוד כ״ו). תוקף אמונתם ביוצרם וחוזק הסתבכותם ודבקותם בו (ראשית חכמה, הענוה ג׳).

„מצד ההסתבך״, וכיו״ב.

הִסְתַּכְּלוּת, התבוננות פנימית, עיון וכדומה (Anschauung, Betrachtung) (מצוי מאד בספרות).

הִסְתַּלְּקוּת, העדר, הסרה (Aufhebung, das Aufhören).

וכל מה שיסתלק עצמות הנושא בהסתלקותו הוא צורה בו (אמונה רמה א׳ ב׳). ואלו היו מעלים על לב הסתלקות השגחתו והנהגתו רגע אחד היה נפסד העולם כולו (כוזרי ג׳ י״א). ואם ידומה הסתלקות האויר תהיה מציאות האש נעדרת (ר״י אבן לטיף, רב פעלים ה׳). ואם יעלה על הלב הסתלקות האחד תתבטל מציאות המספרים כולן (הוא, שעה״ש כ״ג).

הִסְתָּעֲפוּת, התפרדות והתפצלות לסעיפים רבים, השתלשלות, וכיו״ב (Verzweigung u. ä.)

הכל מענין ההסתבכות וההסתעפות (ספר השרשים לריב״ג, סבך). הסתעפות הדורות (ר׳ יצחק אברבנאל, הקדמה לספר יהושע). מסתעפים בהסתעפות והשתלשלות ישר זה מזה (הוא, זבח פסח, ויהי שם לגוי). רבו הסתעפיות דעות החכמים בזה הדרש (דרך אמונה לר״א ביבאגו ג׳ ג׳).

הִסְתַּפֵּק, השם הנאמר בהסתפק, שם מסופק: שם אחד לענינים רבים הדומים זל״ז רק בתכונות מקריות (amphibolisches Nomen), בנגוד להשם המוסכם הנאמר על דברים רבים הדומים זל״ז בעצמותם, ובנגוד להשם המשותף הגמור המורה על ענינים שונים לגמרי.

ע׳ ערך הסכמה, השתתפות, מוסכם, ספוק, שתוף, תאום.

הִסְתַּפְּקוּת, א) מדת המסתפק במה שיש לו ואינו מבקש מותרות (Genügsamkeit, Mäßigkeit).

הסתפקות האדם במה שיש לו ושמחתו בחלקו (רשב"ג, תקון מדות הנפש, שער הרצון). וההסתפקות והוא שקראו חכמים לעשירות באמרם איזהו עשיר השמח בחלקו (ח' פרקים לרמב"ם, ב'). הסתפקות במאכל סיבת הבריאות ואורך החיים (ר"י צהלון, אוצה"ח א' ג'). בלתי־הסתפקות = Unmäßigkeit.

ב) במובן ספק.

ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים מהסתפקות הענינים מקריים בעצמיים (מו"נ א' ל"ד). כמו כן במסופקים יהיה ראשון המסופקים אשר לו בעצם וראשונה יאות אותו ההסתפקות (שעה"ש לר"א אירירה, ד' י').

עי' ערך הספקה.

הֶסְתֵּר, א') במובן קצור בלשון (Ellipse).

ונשלמה פרים שפתינו... ויתכן שיש בו הסתר: ונשלמה פרים אשר פצו שפתינו. (אמונות ודעות ה').

ב') במובן משל ורמז (Allegorie).

שהתלמוד הלך על דרך המשל וההסתר (הקדמת שעה"ש לאבן לטיף).

הַעֲבָרָה, א') משמעות של איזו מלה שאינה לפי המובן הפשוט, אלא בהעברת ההוראה הרגילה של אותה המלה והשאלתה למושג אחר (übertragene Bedeutung, Metapher).

והנה כסה את עין הארץ על ההעברה, כלומר פשט על הארץ (ס' הרקמה שער כ"ה). ואת הארץ תסחרו זה העברה והרחבה (שם). ונאמר ע"ד ההעברה והשאלה מבני אדם: אבל תירוש (ריב"ג, ספר השרשים, אבל). ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך, הם אומרים זה על דרך העברה (כוזרי א' א'). אבל דברנו בזה על דרך ההעברה הלשונית לתת הבנה וקצת ציור בענין אצילות הספירות (עבוה"ק לר"מ גבאי, היחוד ב'). בהעברת השכל = „nur begrifflich“ (אמונה רמה).

עי' ערך המשלה, הקרבה, הרחבה, השאלה.

ב') מה שאפשר בדמיון, אעפ"י שאינו במציאות (Möglichkeits-prinzip, Zulässigkeit, Denkbarkeit u. ä.).

ההעברה אשר יזכרוה, וזהו עמוד חכמת המדברים ושמע ענינה: הם יראו כי כל מה שהוא מדומה הוא עובר אצל השכל וכו׳, לפי ההעברה השכלית אמרו (מו״נ א׳ ע״ג). העברת מה שירצו העברתו מן המדומים (שם). ההעברה המחשבית (שם ע״ד). ולא תמשך אחריו הכזבת האותות, אבל העברתם (שם ב׳ כ״ה).

ע׳ ערך עבר.

ג׳) בחכמת השיעור: במובן Progression.

העברה הנדסית, העברה מדידית, העברה תמידית (stetige, kontinuierliche Progression), העברה אינה תמידית וכו׳.

ד׳) קצור בלשון (מו״נ, פתיחה).

ה׳) מעבר (Übergang).

העברה מענין אחד אל אחר (רנ״ק).

הַעֲדָפָה, יתרון, יתרון מעלה, וכדומה (Vorzug, Übertreffen u. ä.).

וכאשר אמר שההעדפה בסוג מה שיעדיף במעוט ההרכבה, אמר: אבל המשובח הוא מה שהוא כל, והוא דבר אחד (מלחמות השם, ה׳ ג׳ ג׳). בעבור שאותה קדימה והעדפה יוחדה אליו יתברך, לא לחמר ולא לדבר אחר זולתו (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ב׳ ה׳). אהבת ההעדפה=שהפחות יעדיף באהבתו לנכבד ממנו.

הֶעְדֵּר, שלילת המציאות, חסרון ההויה (Nichtvorhandensein, Abwesenheit, Negation, privatio).

תבא הטבת הלב לבעל השמע כבא הקצף בהעדרו (רשב״ג, תקון מדות הנפש ט״ו). התחלות הנמצאות ההוות הנפסדות שלשה: החומר והצורה והעדר המיוחד אשר הוא מחובר לחומר לעולם (מו״נ א׳ י״ז). עד שהושאל (השם ביאה) לקצת ההעדרים: ויבא רע ויבא אפל (שם א׳ כ״ב). שהעדרי הקנינים הם ענינים נמצאים בגוף נוספים על עצמו (שם א׳ ע״ג). יהיה העולם חדש אחר העדר או יהיה בלתי חדש אחר העדר, הכל שוה (שם ב׳ ב׳). וכל מה שיקדם לו ההעדר הוא אפשרי המציאות ולא מחוייב המציאות (ס׳ העקרים ב׳ י״ח). ולזה יהיה ענין הקדמות והנצחיות הנאמר עליו יתברך שב אל ענין שולל, והוא שלילת ההעדר מצד ההתחלה ומצד התכלית (שם). ולפי שהיו צריכים אל מכריח יכריח מציאותם על העדרם, הנה להם עלה בלתי עלולה

(ר"ח קרשקש, אור ה', א' ג'). ההעדר הוא סבת ההויה (ר"מ אלדבי, ש"א ב'). שהבריאה היא חדוש המציאות אחר העדר גמור (ר"ע ספורנו, אור עמים, בריאה). שיש שני מיני העדר: האחד הוא העדר הקורה מצורה לצורה וכו', אמנם המין השני מן ההעדר והוא מן המציאות אל בלתי מציאות במוחלט (שם, שמים). ולרוב משמש העדר בהוראת Noch nicht vorhanden sein, δύναμις (בנגוד אל ἐντελέχεια). ההעדר המשולח (אמונה רמה א' ב'), העדר גמור (מו"נ ב' י"ז; שם ג' י'; אלחריזי מתרגם: אפיסה גמורה, מוחלטת) = die absolute Privation. ההעדר המקביל לצורה (אמונה רמה א' ב'), העדר מיוחד (מו"נ א' י"ז; אלחריזי מתרגם: האפס המוגבל) = die Privation als Gegensatz einer bestimmten Form. —

על דרך ההעדר = negativ; על דרך הקנין = positiv: סכלות על דרך ההעדר וסכלות על דרך הקנין (ס' הגדרים). העדר העצם = רֵקוּת, vacuum (מו"נ א' ע"ג; אלחריזי מתרגם: אפיסת העצם).

עי' ערך הסתלקות, הסרה, הפקד, שלילה.

הֶעְדֵּרִי, מטבע ההעדר, מה שמתיחס אל ההעדר (negativ, privativ).

כי מתארי החסרון תארים העדריים ומהם חיובים (אמונה רמה ו' ב') הגזרות הפשוטות וההעדריות והמוסריות (קצור אבן רשד). בשכלו העיוני אשר הוא נבדל מסכליות ההעדריים וקניניים (דרך אמונה לר"א ביבאגו א' ג'). באפיקורסות וכפירה העדרית (ר"י אברבנאל, יתרו). הקף העדרי (של מושג), בנגוד להקף ישי (מלבי"ם, יסודי חכמת ההגיון).

הֶעָלוּת, כמו הסתלקות, העדר (מו"נ ב' י"ח; ג' י"ז).

הֶעְלֵם, הַעֲלָמָה, חסרון ההשגחה והעיון, התרשלות, שכחה, וכיו"ב (Nichtbeachtung, Vernachlässigung, Unachtsamkeit).

והחלי כלו המביא לזה הוא העלם מה שהעירונו עליו (מו"נ ב' מ"ז). כי אין לפני אלהיך העלמה ולא הנחה ולא שכחה (חו"ה, חשבון הנפש ג').

הַעֲמָדָה, א') במובן קיום (Bestand).

והמקרה הוא הנמצא בדבר והוא בו לא כחלק ממנו ואין לו העמדה בלעדיו (אמונה רמה א' א'). כאשר תראה הסרתו יסור הדבר ואין לדבר העמדה בו (כל מלאכת הגיון ה').

ב׳) במובן השבה, וכיו״ב (Wiederherstellung, Reproduktion).
כי פעל הזכרנות הוא העמדת ענין הדבר המדומה אחרי האבדו לשפוט עליו שהוא אותו הענין אשר הרגיש ודמה (החוש והמוחש לאבן רשד כת״י).

הַעֲמָקָה, במובן עיון עמוק (das Forschen, Grübeln, Sich-Vertiefen).
הם (החכמים) מבינים במעשה בראשית החכמה הטבעית וההעמקה בהתחלות המציאות (פי׳ המשניות לרמב״ם, חגיגה ב׳ א׳).

הֶעָרָה, א׳) זֵרוּז השכל והדעת, רמז, כונה, הישרה, וכיו״ב (Anregung, Ermahnung, Erweckung, Hinweis, Absicht, Anleitung).
הצורך אל ההערה על עבודת ה׳ וחלקיה וכו׳ (חו״ה, עבודת ה׳, א׳). והרביעי בצורת ההערה התוריה וכו׳ והחמישי בצורת ההערה השכלית (שם). מפני שההערה התקועה בשכל נחלשת מג׳ פנים התחייבנו לחזקה בהערה התוריה (שם ב׳). פסוק או דבר מדברי רבותינו שיש בו הערה על ענין זר (פת־חת מו״נ). אבל הערתנו הנה בזה הפרק היא לבאר ענין צלם ודמות (שם א׳ א׳). וזאת הערה טובה למי שמשתדל בשלימות הקנין (רלב״ג, משלי י״ג). ובזה יהיה לנו הערה גדולה להשכיל מתוך כך וכו׳ (ר״מ אלדבי, ש״א א׳). עניינו שבאה ההערה מאת השם לאיש ההוא ואחר כן באר לנו שההערה ההיא היתה בחלום (מו״נ ב׳ מ״א). ופעם יהיה האדם במדרגה למטה מזו ולא תבא אליו ההודעה... אלא בהערה אלהית כמו שבא ליהודה הערה לנטות אל הדרך וכו׳ (ס׳ העקרים ד׳ י״א).
ב׳) מאמר קטן כעין הקדמה או הגהה וכדומה (Anmerkung).
ונשוב אל השלמת ההערה וכו׳ (מו״נ א׳ נ״ט). וקודם כל זה אכתוב הערה אחת הכרחית לכל מעיין בזה הספר (ס׳ העקרים ב׳, הערה). וכל הפרשה ההיא המצרכת כל ההערות ההן (מלמד התלמידים, הקדמה).

הַעֲרָכָה, במובן יחס והצטרפות (Beziehung).
והתבניות ההם אמתיות בהערכתם אל מה שיבקשהו המחשב והדמיון והחוש, ואינם אמתיות בהערכתם אל העצם אשר יבקשהו השכל (כוזרי ד׳ ג׳). ומידיעתם בהערכת האיברים הנפשיים עם הטבעיים (שם ד׳ ל״א).

הֶעְתֵּק׳ א׳) תנועת דבר ממקום למקום (Ortsveränderung, Bewegung, Versetzung, Übertragung).

וההעתק הוא שנוי מצד אל צד ומן אנה אל אנה (כל מלאכת הגיון). התנועה שם נאמר ראשונה על העתק הגשם ממקום למקום (אמונה רמה א׳ ג׳). התנועה היא העתק עצם פרדי מן החלקים ההם מעצם פרדי אל עצם פרדי סמוך לו (מו״נ א׳ ע״ג). עבר עניינו הראשון הוא בענין העתק גוף במקום (שם א׳ כ״א). וכן לא נדע ולא נצייר העתק הענין מנפש איש ממנו לנפש איש אחר אלא בדבור (שם א׳ מ״ו). גשם מתנועע תנועת ההעתק (רשב״ץ דוראן׳ מגן אבות׳ חלק אלוה ממעל). ובהנדסה׳ שנוי צורה הנדסית לצורה אחרת: כהעתק המרובע אל העגול כשיעשה מנושאה הצורה העגולה (בן המלך והנזיר ל״ב).

ב׳) נרדף עם גלגול (Seelenwanderung, Metempsychose).

דע מה שסברו מקצת הקדמונים שיש העתק מאדם לבהמה וכו׳ (האמונות לרש״ט פלקירא ז׳ — ח׳).

ג׳) מאמר שכונתו מתחלפת בהוראות דבריו (permutatio).

העתק מתמיד קראוהו אליגוריה׳ בלשון לטינית Permutatio. ד״מ: פורה דרכתי לבדי (לשון למודים לרמח״ל מ״ז:).

הַעְתָּקָה׳ כמו העתק. א׳) תנועה וכדומה.

העתקת השמש בארץ שעור אמה תעתק בגלגל מילין הרבה וכן העתקת הצל (חו״ה׳ שער חשבון הנפש ה׳). תנועת ההעתקה היא הקודמת שבתנועות והראשונה שבהם בטבע (מו״נ ב׳׳ הקדמה י״ד). „העתקה והמרה״ translatio et permutatio (אלפראבי).

ב׳) במובן גלגול.

שמצאתי אנשים ממי שנקראים יהודים אומרים בהשנות וקוראים אותה (את אמונת הגלגול) העתקה ועינינו אצלם שרוח ראובן תשוב אל שמעון ואח״כ בלוי וכו׳ (אמונות ודעות).

ג׳) בחכמת ההלצה: ההעתקה היא כאשר יעתקו התבות במאמר עם חלוף או תוספת אות או אותיות... או עם התחלפות ההוראה אשר אפשר שתעשה על פנים רבים מתחלפים (נופת צופים ד׳ י״ח). והנה בכאן אחד מן היפויים ההלציים׳ ר״ל ההעתקה (שם א׳ ז׳).

ד׳) מסורת הנמסרת מדור לדור (Überlieferung).

וחלילה חלילה להתערב עם הצדוקים, האומרים כי העתקתם מכחשת הכתובים והדקדוקים (ראב״ע, הקדמה א׳ לפרוש התורה).

העתקה המשלשלת = סבל הירושה (בספרות הקראים).

הֶעְתֵּקִי, מטבע ההעתק.

התנועה ההעתקיית אשר תלויה ברצון (אמונה רמה א׳ ו׳).

הִפּוּךְ, א׳) במובן שנוי צורה (Wandlung, Umgestaltung u. ä.).

מהן מפשיטין את הצורה ולובשין צורה אחרת וכו׳ וההפוכין האלה נמצאין בהן בכל עת ובכל רגע (הגיון הנפש לר״א בר חייא, א׳).

ב׳) הפוך הרגלים, כנוי מליצי להִפוך במחשבת האדם, שיתחיל להאמין דבר סותר למה שהאמין כבר.

ושמוהו משל כלומר הפוך הרגלים למי שישוב להאמין באמתת סותר מה שהיה מאמין תחלה אמתתו (יקוו המים לר״ש אבן תבון, י״ד).

ג׳) במובן נגוד וסתירה (Gegensatz, Gegenteil, Widerspruch).

„שני הפוכים בנושא אחד".

ע׳ ערך הפך.

ד׳) הפוך המשפט, הפוך הגזרה = Conversio propositionis. — הפוך צודק = richtige Umkehrung (מלות ההגיון ה׳ ד׳).

ע׳ הפך המשפט.

ה׳) בחכמת הטבע: הפוך הניצוץ, חזרת האור בפגעו בגוף מלוטש (Brechung des Lichts, Widerschein, Reflex).

והראשון (ממיני האדים) הוא כטבע האויר ועולה למעלה מהפוך הניצוץ (נוה שלום לר״א שלום א׳ ז׳).

ו׳) בתכונה: הִפּוּך החום, הקור, הקיץ, החורף וכו׳, עת השנה שהשמש נתרחקה ביותר מקו המשוה (Sonnenwende, solstitium).

דקדק (בטלמיוס) בזמן רגע האביב וכן בהיפוך הקייצי הבא אחריו וכו׳ ואולם בין ההיפוך הזה לשווי הסתוי שאחריו וכו׳ (יסו״ע לר״י ישראלי ג׳ ו׳). במעבר האמצעי בין ההפוך הקייצי ובין ההפוך הסתוי (שעה״ש לר׳ גרשון בן שלמה, י״ג).

הֶפְחֵד, **הַפְחָדָה**, איום, גזום (Drohung).

כאשר התחייב לְיַחֵל אותם יחול שאין גדול ממנו כן התחייב להפחידם הפחד שאין גדול ממנו (אמונות ודעות ט׳).

הֲפִיכָה, כמו הֵפֶך.

ה פ י כ ת המשפט = הפך המשפט.

הֵפֶךְ, הֶפֶךְ, א׳) מה שהוא נגוד דבר אחר, מתנגד אליו, סותר אותו (Gegenteil, Gegensatz, Widerspruch).

סבות הסתירה או ה ה פ ך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים אחת משבע סבות (מו״נ פתיחה). הנה כל השמות אשר התבאר ענינם בזה השער י״ב שמות, והם: ההתנגדות (oppositio), וההפך (contrarietas), והסתירה (contradictio), והמתנגדים (opposita), והמתהפכים (contraria), ותחת המתהפכים (subcontraria), וכו׳ (מלות ההגיון ד׳). כאמרנו כל אדם חי ואין אדם אחד חי, הנה שני אלו המשפטים נקראים מ ת ה פ כ י ם, וזאת ההתנגדות נקראת ה פ ך (שם). כל הוה הוא הווה מ ה פ כ ו ונפסד אל ה פ כ ו, ויחויב מזאת ההנחה לפי ה פ ך הסותר שמה שא״א בו שיהיה מ ה פ כ ו ונפסד אל ה פ כ ו אינו הווה ונפסד (רלב״ג, מלחמת ה׳, ו׳ א׳ כ״ו). שהארץ היבשה תאהב המים וכל ה פ ך ישתוקק אל ה פ כ ו (ראשית דעת לר״מ אלבילה ג׳ ה׳).—ובל׳ רבים: הֲפָכִים (Extreme). ...ולברוא אמצעי בין שני ה פ כ י ם אין אמצעי ביניהם (מו״נ א׳ ג״א). יתפעל מן הקור ומן החום ומכל אחד מן ההפכים (ס׳ העקרים א׳ ה׳). תכונה אחת מורכבת משני הפכים יחדיו, כלומר שמחה ועצבון (ר׳ הלל מוירונא, מכתב ע״ד ספרי הרמב״ם). „שני ה פ כ י ם בנושא אחד" (מצוי הרבה בספרות). ה פ כ י המהלך = נגודים בתנועה. „מאמר ב ה פ כ י המהלך", „מאמר ב ה פ כ י האנה" (רמש״ש). בני ה פ ך = עקשים, וכדומה. „שמעוני בני ה פ ך" (ראב״ע).

עי׳ ערך הִפּוּךְ, הֹפֶךְ, ה ת נ ג ד ו ת, ה ת ה פ כ ו ת.

ב׳) שנוי, תמורה וחלוף (Wandlung, Wandelbarkeit, Umkehrung).

קצת הגשמים הפשוטים להם ה פ ך ואין אחד ממה שיש לו ה פ ך נצחי. התולדה — קצת הגשמים הפשוטים אינו נצחי. (כל מלאכת הגיון, י״ו).

ה פ ך המשפט, הגזרה = inversio propositionis. עי׳ ה פ ו ך המשפט.

ג׳) בהלצה: דרך ההתול והלעג (Ironie).

ה פ ך... ופרטי מין זה צחוק והתול (לשון למודים).

ד׳) ה פ ך הקיץ, החורף, כמו הפוך (Sonnenwende, solstitium).

הֹפֶךְ, דעה ומחשבה הפוכה ומעוקלה (Verkehrtheit).

הפככם אם כחמר היצר יחשב (ישעי' כ"ט, ט"ז).

עי' ערך התהפכות (ב').

הַפְכִּי, הָפְכִּי, מסגולת ההפך, המתנגד לדבר זולתו, הסותר אותו, וכיו"ב (entgegengesetzt, gegensätzlich, konträr).

ההפכיים אשר אין ביניהם אמצעי (מלות ההגיון לרמב"ם). השנית והשלישית (מתמונות ההגיון) הפכיות בכמות ובאיכות (שם, שער ז'). יסודות הפכיים [אש ומים] (רלב"ג, מלחמות ה', ה' ד' ג'). וארץ אחרת שימצאו פירותיה בהפך והב"ח הנזונים מהם יהיה מזגם הפכי אל אנשי הארץ האחרת (ס' העקרים א' כ"ה). שהוא (החוש) לא יקבל מורגש אחר הפכי לו בעת שירגיש האחר (תגמולי הנפש א' ו'). ביסוד האש שהוא הפכיי ליסוד הארץ, מנגד אליו (ר"י אברבנאל ש"ב כ"ב). פעולות הפכיות, תנועות הפכיות, וכיו"ב.

עי' ערך מתהפך.

הַפְכִּיּוּת, סגולה וטבע של מה שהוא הפכי (Gegensätzlichkeit, Wandelbarkeit, Unbeständigkeit).

ולזה יתקיימו הגלגלים ויקבלו צורת השלמות והחיות לפי שאין בהם הפכיות (ספר העקרים ד' נ"א). כשנודע שההפכיות נמצא בהם (אור ה', ד' א'), כי הנה הדברים ההפכיים הפכיותם הוא בצורתם והם דומים בחמרם (מפעלות ה' לר"י אברבנאל, ה' א'). סבות ההפסד שנים, והם הכחניות וההפכיות, ואין שום אחד מאלה נמצאים בהם (בהגרמים השמימיים) וכו' ואין בהם שום הפכיות להיותם פשוטים (נוה שלום ד' ב'). שיש חומר אחד לכל הגשמים והמוחשים והוא בלתי נפרד, אבל תמיד עם איזה הפכיות, וממנו יתהוו הנקראים יסודות (ר"ע ספורנו, אור עמים, חומר א').

הַפְכָּנוּת, כמו הפכיות (Unbeständigkeit, inconstantia).

הֲפַכְפַּךְ, הֲפַכְפְּכָן, מי שמתהפך בדעותיו, בדבורו, במעשיו (wankelmütig, unbeständig).

מי שתאותו גוברת עליו שהוא הפכפך ואינו עומד על דבורו (רשב״ג, תקון מדות הנפש ל״ב). כי ההפכפך אינו עומד על ענין אחד (שם ב׳ ב׳). [אחשורוש] מלך הפכפכן היה (מגלה ט״ו:).

הֲפַכְפְּכוּת, סגולת ההפכפך ומדתו (Wankelmut).

הנרצה מהם שיעזר בכח הכעסני המתואר בהפכפכות (חי בן מקיץ ח׳). ההפכפכות הוא לבלתי החזיק זמן רב בהסכמה אחת ומורה על רשע וסכלות בעליו (צמח צדיק לרי״א ממודינא ל״א).

הַפְלָגָה, מה שהוא עודף על המדה הרגילה. בזמן: רבוי הימים והשנים; במקום: מרחק גדול; בפעולה ובדבור וכו׳: חוזק, התאמצות יתרה, שיעור גדול, קיצונות, גוזמא, וכיו״ב — (großer Abstand, Entfernung räumlich und zeitlich —, Nachdruck, Übertreibung, Extrem, Äußerstes u. ä).

כי אחרי שאנחנו ברחוק מזה הגשם על זאת ההפלגה הגדולה (מו״נ ג׳ י״ד). ושמו הזמן בין חדוש לחדוש בהפלגות עצומות מרבוי השנים (מפעלות ה׳ לר״י אברבנאל, ב׳ ב׳). ההפלגה וההגעה בשחיקתה כמה שנאמר ושחקת ממנה הדק (ס׳ השרשים לריב״ג, מלח). שחסד עניינו ההפלגה באיזה דבר וכו׳ ושמשו בו בהפלגת גמילות הטוב (מו״נ ג׳ נ״ג). אעירך על עומק שכל אריסטו והפלגת השגתו (שם ב׳ י״ט). השיבה הוא הפלגה בזקנה (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ו׳). „על דרך ההפלגה״ = hyperbolisch. „הפלגה על המדה, הפלגה בתענוג״ וכיו״ב. הפלגה יתרה = הגשמה יתרה (Levias 231).

עי׳ ערך הגעה, הגדלה.

הַפָּלָה, במובן סתירת דעה מן הדעות (Widerlegung).

„הפלת ההפלה״ = Destructio destructionis (חבורו של הפילוסוף הערבי אבן רשד, הכולל השגות על ספר „הפלת הפילוסופיה״ לאלגזאלי).

הֶפְסֵד, א׳) כליון, בטול המציאות (corruptio, das Vergehen).

והאיך תחילת ההוויות ואיך יהיה הפסדם ותכליתם (רשב״ג, תקון מדות הנפש כ״ז). ההויה וההפסד (מו״נ א׳ ע״ה). שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים יכו׳ עד שההויה אצלם

הוא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד (שם א׳ ע״ג). כל סבת הויה והפסד מגעת בסוף לתנועת הגלגל (שם ב׳ א׳). העולם התחתון שהוא עולם היסודות וההויה וההפסד (ס׳ העקרים ב׳ ל״א).

ע׳ ערך הויה.

ב׳) בטול דעה מן הדעות, התנגדותה לחוקי השכל וההגיון (Absurdität).

„כבר באר הפסד זאת הסברה״, והרבה כיו״ב.

ע׳ ערך אליל, בטל, בטול, גנות, דבה, הרחקה, התהפכות, כזב, מושחת, נפילה, שוא.

הֶפְסֵדִי, מטבע ההפסד והכליון (vergänglich).

והם היו התחלת יצירת העולם הזה ההפסדי (ר״מ אלדבי, ש״א ב׳).

הַפְסָקָה, במובן מאמר מוסגר (Parenthese).

הפסקה גדרו אשר נפסיק מאמרנו בדבור קצר יתכן המאמר בלעדו, ומצאנוהו בדברי הנביא ישעיה: הלא מאז השמעתיך והגדתי (ואתם עדי) היש אלוה מבלעדי (לשון למודים לרמח״ל, כ״ט).

הֶפְעֵל, הַפְעָלָה, רושם והשפעה מפעולת אחרים (Eindruck, Einwirkung, affectus).

הפעל — רושם שנרשם בנושא ממה שפועלים בו אחרים (דרך תבונות לרמח״ל). הפעלה — יחס העצם אל ענין נמצא ממנו בהתמדה ומתחדש בו בהתמדה (ס׳ הגדרים). הפעלה = Leiden (רמבמ״ן למלות ההגיון שער ג׳).*)

הִפָּעֲלוּת, בל״ר **הִפָּעֲלִיּוֹת**, קבלת פעולה מגוף אחר שגורמת בגוף הנפעל (מקבל הפעולה) שנוי והתרגשות (das Affiziertwerden, passio, πάθος; im Plural: Affekte).

והפעלות — תואר לשנוי הנמצא על המתפעל בערך אליו (ר״ש ן׳ תבון, פרוש המלות הזרות). הפעלות יאמר על השנוי הנמצא בלבן והשחור ובכלל השנויים אשר נמצאו בענינים המוחשים (ס׳ הגדרים). וכל הפעלות שנוי ממה שהיה (רוח חן). וכל אשר הוא עלה לתנועה הוא למעלה מהזמן והפועל וההפעלות (מאמר לאבונצר אלפראבי במהות הנפש).

*) הנקוד „הִפָּעֲלָה״ שמנקדים קצת מהחוקרים (ע׳ גם ח״י פאללאק, חזות קשה) הוא זר ומתנגד לחוקי הלשון.

שהתענוג הוא ענין מתחדש ממה שיגיע בנפש האדם מההפעלות בדבר המוחש והנראה והנאכל וזולתם (מאזני צדק לאלגזאלי, י״ב). שיש נמצא שלם בלתי גשם ולא כח בגשם וכו׳ לא ישיגהו מין ממיני החסרון ולזה לא ישיגהו ההפעלות כלל (מו״נ א׳ ל״ה). כל הרגשה הפעלות „Jedes Wahrnehmen ist ein Affiziertwerden" (שם א׳ מ״ד). ואלו היה הוא יתברך מתפעל בשום פנים מאפני ההפעלות היה זולתו עושה בו ומשנה אותו (שם א׳ נ״ה). שהנשים ממהרות לכעוס לקלות הפעלותם (שם ג׳ מ״ח). שמות הבורא כולם חוץ מהמפורש הם מדות ותבניות טפליות נלקחות מֵהִפָּעֲלִיּוֹת הברואים לו („von den Empfindungen der Geschöpfe gegen ihn") (כוזרי ב׳ ב׳). אמנם הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם הוא עניין שראוי לבארו וכו׳ (מו״נ א׳ ל״ה). והמשל הרביעי בתארך האדם באיכות המתפעלת ובהפעליות (שם נ״ב). השכלים בעבור שיש למו היות וכו׳ אבל אינם מקבלים הפעלות ולא ישחתו (ר׳ הלל בן שמואל, מאמר הל״ב הקדמות). שמכחות המתפעלות ההיולאניות ימצא מה שנושאם מתפעל בסבתם הפעלות אמתי (מלחמות ה׳, א׳ ג׳). מיני ההפעליות כגון הקנאה והאיבה והכעס וזולתם (נופת צופים ג׳ א׳). האיכות הנפעלת והמתפעלת וכו׳ שני מינים: מין בגשם כמו המראים והטעמים והריחות, ומין בנפש כמו הפחד והרחמנות. ומה שיהיה מזה מהיר ההסרה ברוב ייוחד בשם ההפעלות, ומה שיהיה מאוחר יקרא איכות התפעלות (כל מלאכת הגיון, מאמרות, ז׳). ההפעליות הן תאוה, כעס, פחד, וכו׳ (ס׳ המדות לאריסטו).

ע׳ ערך התפעלות.

הִפָּעֲלוּתִי מה שמתיחס להפעלות, מטבע ההפעלות ומתכונתה.

הפעלותיי (רמש״ש ס״ד). ויותר מה שימצאו המשוררים משתמשים בזה הוא בשירים ההפעלותיים (באור ס׳ השירים לאריסטו כ״א). המאמרים אשר יקראו ההפעלותיים (שם).

הַפְעָלְיָה = affectio (חדשתי).

הֶפְקֵד במובן העדר והפסד.

כי ההפקד לא יהיה כ״א אחר מציאה (ס׳ הגבולים לר״י הרופא הישראלי, העתקת נסים ב״ר שלמה). צאת העצם הגשמני מהפקד אל מציאה (שם).

ע׳ ערך העדר.

הֲפָקָה, נרדף עם **התאמה** (Übereinstimmung, Ausgleich).

להפיק בין התורה והטבע, כי הטבע אומר במנהג והתורה אומרת בשנוי המנהג, וההפקה ביניהם כי המנהגים שנשתנו הם בטבע, מפני שהיה בחפץ הקדמון מותנה בהם ומוסכם עליהם מששת ימי בראשית (כוזרי ג׳ ע״ג).*) וכבר ארכו מחלוקות החכמים באופני ההפקה בין ההכרח והצדק (חו״ה, עבודת אלהים ח׳). אין במה שזכרת מקושי ההפקה בין שני אלו הענינים (שם).

ע׳ ערך **הסכמה, השואה, התאמה**.

הַפְרָדָה, א׳) בנגוד לקבוץ ולהרכבה (Auflösung, Zerfall, Trennung).

שאלו היה עצמם (של היסודות) גוזר **ההפרדה** לא היו מקבלים אחר כן הקבוץ (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ט׳ ה׳). ירכיב המורגשות קצתם אל קצתם ויפריד קצתם מקצתם הרכבות **והפרדות** משונות (המעלות לרש״ט פלקירא, ב׳).

ב׳) בהגיון: נתוח המושגים וכיו״ב (Analyse).

אם ישתמשו וכו׳ **בהפרדה** בין הנשואים העצמיים (כל מלאכת הגיון, מבוא). **משפטי הפרדה** = analytische Sätze. **דרך ההפרדה** = analytisch.

ע׳ ערך **התר, התרה**.

ג׳) פרוד בדעות (Meinungsverschiedenheit, Kontroverse).

כבר נודעה **ההפרדה** הקדמונית אשר נולדה בין בעלי התורה ובין חכמי הפלוסופיה (ר״י פרובינצאלו, שו״ת בדבר למוד החכמה).

ד׳) **הפרדה** והרכבה, כך כנו בזמן האחרון את חכמת הכֵמיה.

הֶפְרֵשׁ, א׳) הבדל וחלוק (Unterschied).

ואין **הפרש** בין שיתואר יתעלה באכילה ובשתייה או שיתואר בתנועה (מו״נ א׳ כ״ו). ויחשבו כי **הפרש** גדול יש בין אמרנו סבה ועלה ובין אמרנו פועל (שם ס״ט).

---

*) „Ein Versuch zur Aussöhnung der Tora mit der Natur. Die Natur kennt nur regelmäßigen Gang, die Tora ändert diesen; die Ausgleichung beider Ansichten besteht darin, daß die Änderungen in dem Gange auch naturgemäß sind“ usw. — D. Cassel.

ב׳) מרחק ורֶוַח בזמן בין שני מעשים (Intervall).

והנה יש ממנו מי שיברק לו הברק פעם אחר פעם במעט הפרש ביניהם וכו׳ ויש מי שיהיה לו בין ברק וברק הפרש רב וכו׳ ומהם מי שיהיה בין בריקה לבריקה הפרשים רבים וכו׳ (פתיחת מו״נ).

ג׳) רֶוח וחלל במקום (מו״נ ג׳ ב׳).

ד׳) בהנדסה (בנגוד לשתוף) = Inkommensurabilität.

כחות ההפרש [תבון: ההבדל] והשתוף בקוים ובשטחים (חריזי, מו״נ א׳ ע״ב).

הַפְרָשָׁה, הפרטה, תאור (Beschreibung).

[המקרה] הכולל הבלתי נפרד — השחרות לעורב וכו׳ ודמיון הפורט הנפרד — מירוט השער... והוא בכלל (היינו המקרה) רוב השתמשותו בהבדל מין ממין ואיש מאיש. והיותר שלם בהפרשה הוא הפורט הבלתי נפרד ואחריו הכולל הבלתי נפרד (כל מלאכת הגיון).

הַפְשָׁטָה, **הֶפְשֵׁט**, הפשטת הדברים מחומריותם, מגשמיותם, עד שיהיו מופשטים (Abstraktion).

ואלה הדברים אין העלם בהם למי שהרגיל בהבנת העניינים כפי אמתתם ובחנם בהשגת השכל להם והפשטתו אותם (מו״נ א׳ נ״ז). ואחרי אשר ישיגו החושים הדבר המוחש ההוא יביאוהו מופשט הפשטה מה אל החוש המשותף והדמיון (דרך אמונה לר״א ביבאגו ב׳ א׳). התבונן במושכלות ראשונות ופעולות ההפשטה וקבלת המושכלות וחבור המושכלות הראשונות עם המושכלות הקנויות בהפשטה (ר״ע ספורנו, אור עמים, נפש). הפשט הצורות (הנהגת המתבודד) והרבה כיוצא בזה.

ע׳ ערך מפשט.

הַצְדָּקָה, **הֶצְדֵּק**, במובן האמתה (für wahr halten, [sich] als wahr erweisen).

וכת המדברים אמרו כי הדרך בהצדקת מציאות האלוה יתברך וכו׳ (רש״ט פלקירא, מורה המורה ל״ז י״א). האמות וההצדק שהיה בנבואת משה וכל חלקיה (ר״י אברבנאל, יתרו).

ע׳ ערך צדק, צדוק.

הִצְטַיְּרוּת, כח הציור של הנפש (Die Vorstellung, das Vorstellungsvermögen; die Wahrnehmung).

ההצטיירות בפני המוח והיצרי באמצעיתו והזכרון במאוחרו והמחשבי בכללו*) (כוזרי ה׳ י״ב). ואמתת הצטיירות הנפש את נפשה והצטיירות הדברים המוסריים וכו׳ והצטיירות הדברים האלהיים**) (שם). והצטיירות הנפש לצורה שלמות לה (רשב״ץ דוראן, מג״א ח״י ד׳). כי ההצטיירות הזה ימשך מהסבה הראשונה וכו׳ (שעה״ש לר״א אירירה ה׳ י״ב).

הִצְטָרֵף, בהצטרף אל..., כמו „ביחס אל״ = im Vergleich mit (מו״נ ג׳ י״ד).

הִצְטָרְפוּת, יחס וביחוד יחס הדדי בין שני דברים (Verhältnis, Beziehung, correlatio).

וההצטרפות הוא יחס בין שני דברים וכו׳ כל אחד מהם יצייר עצמותו בהקש אל השני (כל מלאכת הגיון, מאמר בהצטרפות). והנה זה היחס בין הארוך והקצר ומה שדומה להם נקרא ההצטרפות ונקרא כל אחד מהם המצטרף (מלות ההגיון י״א). ההצטרפות והמצורף, חקקו ההצטרפות שהוא יחס בין שני דברים (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). אמנם שאין הצטרפות בינו ובין דבר מברואיו וכו׳ (מו״נ א׳ נ״ב). יתואר בתארים מתחלפים מצד יחסים מתחלפים והצטרפיות מתחלפות (ס׳ העקרים ב׳ ח׳).

הַצָּעָה, א׳) בֵרור ענין מה בפרטות (Darlegung).

כי לא היתה דעתנו למנות השרשים מבלתי הצעת השמוש (הקדמת ס׳ השרשים לריב״ג). בהצעת העקרים והיסודות שצריכין לידיעת מנהג תהלוכת הירח וכו׳ (יסו״ע לר״י ישראלי ג׳ ח׳).

---

*) „Die wahrnehmende Kraft befindet sich im vorderen Teile des Gehirns, die vorstellende im mittleren, die Erinnerung im hinteren Teile, die Urteilskraft im ganzen" — D. Cassel.

**) „Wie die Seele sich selbst vorstellt, wie sie sich die (ethischen) [mathematischen] Wahrheiten denkt..., wie sie über göttliche Dinge denkt" — Derselbe.

ב׳) הקדמה ומבוא אל גוף הענין; התחלה ויסוד עקרי של איזו חכמה, וכיו״ב (Vorbemerkung, Einführung; Vorbereitung, Vorstufe, Propädeutik; im Plural: Grundbegriffe, Grundlagen u. ä.).

הצעה עקרו יצע ופרושו להתחיל החכם בדברים קלים מקריבים לשכל השומע הענין העמוק והקשה אשר ירצה לזכור באחרונה (ר״י חריזי, פירוש המלות הזרות). ואנחנו מציעים בתשובה זו הצעה ונאמר כי החושים אינם משיגים מן המוחשים כ״א מקריהם (כוזרי ד׳ ג׳). מה שקראת מחכמת התכונה ומה שקדם לך ממה שא״א מבלעדי הצעה להם מן החכמות הלימודיות (פתיחת מו״נ). אבל יהיה הפרק הצעה לזולתו (שם). והסבה השלישית (המונעת השגת החכמות האלהיות) אורך ההצעות (שם א׳ ל״ד). ואחר הקדימי זאת ההצעה אתחיל בפרק אחר (שם א׳ נ״ה). כל מי שיכניס עצמו לעיין בחכמה קודם שידע הצעותיה נקרא הורס (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). וכלל ההצעה היא כאשר נציע בקצור מה שנרצה להוכיח (נופת צופים ב׳ י׳). וזה המין מן השלמות ג״כ איננו רק הצעה לזולתו (מו״נ ג׳ נ״ד).

ע׳ ערך הנחה, הקדמה, התחלה, יסוד, שרש.

ג׳) אופן ותכונה (Art und Weise).

ושנוי הצעת הגרתם (מו״נ ג׳ כ״א).

הֲצָצָה, א׳) ראיה, התבוננות שטחית, (oberflächliche Betrachtung).

הצצה הוא שם מושאל להשגה המעוטה והוא מעוט ההשקפה אל הדברים (ס׳ הגדרים).

ב׳) קרון, הארה והברקה, נגזר מן ניצוץ (Funkeln, Strahlen, Blitzen u. ä.).

אשר נבראו מושכלות בהצצת השכל הפועל (הנהגת המתבודד לאבובכר). יש מי שאומרים שפעולותיהם (של הכוכבים) בהארה ובניצוצי הזוהר המאיר שהם קוי ההצצה והוא דעת בן סינא (דרך אמונה לר״א ביבאגו ב׳ ו׳). וכן הוא הצצת האמת בעיוניות, פעם יאיר ופעם יעלם כאלו הוא להט החרב המתהפכת (ר״י אברבנאל, יתרו).

הַקְבָּלָה, עריכת שני דברים, שני מושגים, ובפרט מתנגדים, זה לעומת זה (Gegenüberstellung, Entgegensetzung, Parallelismus, oppositio).

שכל שני מקבילים מהם לא יתקבצו יחד בנושא אחד מצד אחד ובעת אחת, ובפרט החיוב והשלילה מבין האחרים שהקבלתם

הקבלת מאמר פוסק לבד והקבלת הנשארים הוא הקבלת ענין נפרד בענין נפרד (כל מלאכת הגיון, מליצה). הנה זה ענין הקבלות הגזרות הפשוטות עם המוסרות וההעדריות וההקש ביניהם ובין הקבלת המחייבות והשוללות (שם).

הַקְדָּמָה, א׳) הערה והצעה לגוף הענין (Vorbemerkung, Einleitung, Einführung; im Plural: Voraussetzungen, Vorstufen, Grundlagen, Prinzipien einer Wissenschaft).

כי ההערה התוריה היא הקדמה ומבוא אל הערת השכל (חו״ה, שער עבודת האלהים ג׳). כי ההקדמות המונחות למי שירצה ללמוד המלאכה הזאת רבות (הקדמה למלות ההגיון). ואציע כל ההקדמות וההצעות הראויות לאותו דבר (יסו״ע לר״י ישראלי א׳ א׳). החקים השכליים והם ההקדמות וההצעות הראויות לתורה האלהית (כוזרי ב׳ מ״ח). ואורך ההצעות וההקדמות הצריכות ללכת לפנינו (הקדמת תגמולי הנפש).

ב׳) בהגיון ובמחקר: המשפטים הקודמים של ההקש שמהם יוצאת התולדה (Prämisse). הקדמה הגדולה = propositio major; הקדמה קטנה = propositio minor; הקדמה ראשונה = Obersatz.

עי׳ ערך הנחה, משפט.

וכל אחד משני המשפטים אז יקרא הקדמה וכו׳, וההקדמה ההיא מן ההקש אשר בה הקצה הראשון והגדול תקרא ההקדמה הגדולה וכו׳, וההקדמה מן ההקש אשר בה הקצה הקטן ההוא היא אשר נקראת ההקדמה הקטנה (מלות ההגיון ו׳). והגזרה מן השתים המחוברות להוליד שנושאה הוא נושא בתולדה תקרא ההקדמה הקטנה וכו׳, ואשר נשואה נשוא בתולדה תקרא ההקדמה הגדולה (ר״ש ן׳ תבון, פרוש המלות הזרות). מפני שכל הקש יתחבר משתי הקדמות (כל מלאכת הגיון, הקש). וכבר ידעת כי כפי ברור ההקדמות ורוב מספרם ויושר סדורם תהיה התולדה המיולדת מהם (חו״ה, שער חשבון הנפש ד׳). ההקדמות אשר בברורן ואמתתן ישלם לאדם הבטחון באלהים (שם, שער הבטחון ג׳). המופתים המבהילים אשר אין הקדמותיהם אמתיות ולא תולדותיהם מחויבות (שם, יחוד המעשה ה׳). ולא נתחייב שתהיינה הקדמותיהם אמתיות, אך הספיק לו לפי דעתו הקדמות מדומות בצורות הקש אמתי (אמונה רמה, פתיחה). שאין ההקדמות האלה צודקות (ר״י אברבנאל ש״א ח׳ מ׳). והנה המאמר הראשון שממנו ימשך השני נקרא

הקדמה והנמשך נקרא תולדה והולדת התולדה מהקדמתה נקרא הקש (דרך תבונות לרמח״ל, ז׳). ואולם ההתחלות הנעשות במלאכות [המופתים] הם ארבעה חלקים: הקדמות... ושרשים מונחים, והם אשר אינם מבוארים למתלמד מתחלת הענין ואין אצלו חלופ׳ וכו׳, ומהם פתיחות, והם אשר אצל המתלמד מהם חלוף ולא אצל המלמד וכו׳, ומהם הרשמים אשר יפרש בהם השמות (כל מלאכת הגיון, מופת, מ״ח—מ״ט).

הקדמה אפשרית מאדיית, הקדמה מציאותית = אפשרית המציאות, הקדמה הכרחית, הקדמה הלצית, הקדמה ידועה בטבע = מושכל ראשון, הקדמה מוסרית (privativ), הקדמה מופתית, הקדמה נצוחית, הקדמה בלתי אמצעית, בלתי בעלת אמצעי, וכיו״ב. הקדמת ההֶכֵּרוּת = Prognose (Steinschneider, Alfarabi).

עי׳ ערך גזרה, הנחה, הצעה, התחלה.

הַקְדָּמִי, של הקדמה.

וגם ד׳ במספר הקדמיי עשרה, כי המספר עד ד׳ דהיינו אבג״ד עולה עשרה (של״ה, בית ה׳). שהניח (הרב קורדובירו) ט׳ מיני מספר: מעוגל, הקדמי, הכרחי, מוספי, מרובע, כללי, פרטי וכו׳ (ארי נוהם לרי״א ממודינא, י׳).

הָקֵל, חוסר הדיוק והבהירות (Ungenauigkeit, uneigentliche Redeweise)

התואר האמתי אשר לא ישיגהו דבר מן ההקל (מו״נ א׳ נ״ח). בהקל הדבור (שם א׳ נ״ז). בהקל מן המאמר (שם א׳ ע׳). ואולם קראנו החומר חחמישי נושא על צד ההקל בשמות (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ה׳ ב׳ ג׳*).

הֲקָמָה, בהוראת קיום והעמדה (constitutio).

הקמת הוית המין (ס׳ הגבולים לר׳ יצחק ישראלי הרופא).

עי׳ ערך קימה, עמידה.

הַקְנָאָה, הַקְנָיָה, שם הפעולה מן הִקְנָה (Aneignung; Verleihung).

ואלה התנועות דרכם שיפעלו שתי פעולות, אחת מהן קודם מציאות המצוייר, והוא הקנאת החומר הכנה לשפע הצורה (אמונה רמה ד׳ ג׳). וזו (התורה) מישרת להקנאת המוסר וההנהגה הישרה (רלב״ג, משלי כ״ט).

---

*) נקודו של בן־יהודה: הֶקֵל אינו נכון.

הֶקֵּף, א׳) בהגיון: הקף המשפט, הקף ההקש (Umfang, ambitus).

ההקף הכללי המחיב = der allgemein bejahende Umfang

" החלקיי " = " " partikulär "

" הכללי השולל = " allgemein verneinende "

" החלקיי " = " " partikulär "

ונקרא כל (במשפט „כל אדם חי״) ההקף הכללי המחיב, ונקרא קצת (במשפט „קצת האדם כותב״) ההקף החלקי המחיב, ונקרא אין אחד (במשפט „אין אחד מבעלי החיים אבן״) ההקף הכללי השולל ונקרא אין כל (במאמר „אין כל האדם כותב״) ההקף החלקי השולל, ויהיו ההקפים ארבעה וכו׳, ואם לא יחובר בנושא המשפט הקף כלל, כמאמרנו האדם כותב, קראנו זה המשפט סתמי, ר״ל שהוא סתום ולא נגדר בהקף (מלות ההגיון ב׳).

עי׳ ערך חומה.

הקף יַשי (real) של מושג, בנגוד להקף העדרי (מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון)

ב׳) במובן סבוב הגלגלים (Kreislauf) (מו״נ ע׳).

ג׳) זמן מסוים (Zeitraum).

מפני שהקף השבעה ימים הוא הקף בינוני (מו״נ ג׳ מ״ג).

עי׳ ערך גבול.

הַקָּפָה, א׳) השגה והכרה מקפת (umfassende Erkenntnis).

וכבר מנה דוד ע״ה העצם ורוב אלה המקרים וזכר הקפת חכמת האל יתברך בהם (אמונה רמה א׳ א׳). ואמנם ההקפה במה שאין תכלית לו יש בו ספק (מו״נ ג׳ כ׳). ואני בעניי הכינותי להקפת האמת בדרוש הזה שלשה דבורים (ר״י אברבנאל, ש״א ח׳ ד׳).

ב׳) בהגיון: הקשר שבין משפט מקיף ובין משפט מוקף (מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון).

יחס ההקפה (שבין מושגים) וכו׳.

הַקְרָבָה, א׳) הסברה המקרבת את הענין אל השכל (Veranschaulichung).

ואחר כן אומר בהקרבת זה (אמונות ודעות, הקדמה). וכל מה שנאמרהו ... מתאריו ממה שידמה להגשמה הוא ממנו הקרבה והמשלה (שם מאמר ב׳). ושים המלות העברה והקרבה (שם, סיום מאמר ב׳).

עי׳ ערך המשלה, העברה, הרחבה, השאלה.

ב׳) בסגנון הקראים: במשמעות קרוב לודאי, השערה, אומדן הדעת בנגוד אל הוַדאות (Wahrscheinlichkeit, begründete Vermutung).

כי מצוות תוריות אע״פ שתלויות בדעת הברור, כן תלויות בהקרבה, וכשעושים בהקרבה עושים, אך אם יודע בדעת הברור חוזרים מן ההקרבה אל דעת הברור (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ח ט׳).

הֶקֵּשׁ א׳) פעולת המדמה דברים שונים שיש בהם צד שוה, וגוף הדמיון (Vergleichung, Analogie, Analogieschluß) (מצוי הרבה בספרות התלמודית).

בהקש אל... = בדמיון, ביחס אל... (im Vergleich zu..., in Bezug auf...).

שהוא אדם בהקש אל החמור ובהקש אל המלאך איננו אדם (אמונה רמה א׳ א׳). ויראה שאין ערך לנזקו בהקש אל תועלתו (שם ו׳ ב׳). ואם אינה תולה (הנפש) מהגוף בהקש אל ישותה או בהקש אל תכליתה, תולה על דרך מה בהקש אל התחלתה (רשב״ג, מאמר הנפש).

והוא ההקש ב... (מו״נ ב׳ י״ז). וכן ההקש ב... (שם א׳ ע״ד). כמו והוא הדין ב... (אלחריזי מתרגם: והוא הסברא, וכן הסברא).

ב׳) בכלל בינת האדם והכרתו השכלית (die Vernunfterkenntnis).

וזה הדעת אשר אאמינהו הוא יותר מעט ההרחקות מן הדעות הקודמים ויותר קרוב אל ההקש השכלי (מו״נ ג׳ י״ז). בלתי נמשך על הקש (שם). הדברים הנרצים אצל השי״ת אע״פ שלא יגזרם ההקש (העקרים א׳ י״א). כי היא (מצות המילה) היתה ודאי יוצאת מההקש השכלי (חזות קשה לר״י עראמה ב׳). שההקש גוזר שלא תספיק רפואה לחולי ההוא (מרפא לנפש ל״א).

ג׳) בהגיון: גזרה מורכבת מהקדמה (או מהקדמות) ותולדה (Vernunftschluß, Schlußfolgerung, Syllogismus).

כי כל שני משפטים נבדלים לא יתחייב מהם דבר כלל וכו׳, ואם השתתפו במין אחד מן השתוף עד שיתחייב מהם יחד משפט אחר, אז יקרא הקש (מלות ההגיון ו׳). ההקש מאמר יונחו בו דברים יותר מאחד ויתחייב ממנו בעצמות לא במקרה דבר אחר זולתם בהכרח (כל מלאכת הגיון, הקש). וידע דרכי ההקש ועשות המופת (מו״נ א׳ פ״ה).

חומר ההקש, תוכן ההקש = die Materie des Schlusses. איכות ההקש, כמות ההקש, החלטת ההקש וכו׳. ס׳ ההקש („האנליטיקה הראשונה״); „ס׳ הקש הקצר״ לאלפראבי; „ס׳ הקש הישר״ לרלב״ג.

הקש	אמתי, הגיוני	richtige Schlußfolgerung
"	בלי אמצעי, בלתי אמצעי	unmittelbarer Syllogismus
"	אמצעי, ע״י אמצעי	mittelbarer Syllogismus
"	אפשרי, חבורי, נשואי	Mittelgliedschluß
"	הדמיון או ההמשל	Analogieschluß, analogischer Beweis
"	ההלצה, הלצי	syllogismus ex auctoritate, rhetorischer Beweis
"	הטעי	sophistischer, falscher Syllogismus
"	הכרחי	zwingende Schlußfolgerung
"	ההעתקה	Analogieschluß
"	זיופי	falscher, sophistischer Syllogismus
"	חיובי, מחיב	positiver Syllogismus
"	החלוף	indirekter, apagogischer Beweis, argumentum a contrario, deductio ad absurdum
"	חלקי	partikulärer Syllogismus
"	החפוש	induktiver Schluß
"	ישר	syllogismus rectus, direkter Beweis
"	כוזב, כזבני	Trugschluß
"	מבולבל = בלתי מוליד	
"	מופתי	demonstrativer Beweis
"	מטעה	Trugschluß
"	מעורב = בעל צדדים אחדים	
"	מקוטע	syllogismus contractus, unvollständiger Schluß
"	מקיֵם = המקיֵם את התולדה	
"	מורכב	syllogismus compositus
"	משאי	syllogismus absolutus, kategorischer Schluß
"	משולח, לרוב = מ ח ל ט (רלב״ג בס׳ ההקש הישר משתמש בו שמוש אחר).	
"	מתני	bedingter Schluß
"	הנצוח, נצוחי	syllogismus ex convenientia, dialektischer Beweis
"	נקי = פשוט	

הקש נסתר	syllogismus crypticus, Enthymema, verkürzter Schluß
„ סבובי	Zirkelschluß
„ סותר = הסותר את התולדה	
„ העלה }	Mittelbegriff, terminus medius
„ הראיה }	
„ פשוט = בעל צד אחד	
„ הרתיעה	apagogischer Beweis
„ שירי	syllogismus poeticus
„ שלילי, שולל	negativer Syllogismus
„ שלם	vollständiger Schluß
„ תלוי	konditioneller Beweis
„ תנאי מדובק או מתדבק	konjunktiver hypothetischer Schluß
„ תנאי מתחלק, מחלק, נחלק, מוכרת, מתפרד, נבדל	disjunktiver hypothetischer Schluß

ולאנשי זאת המלאכה מין ממיני ההקש יקראוהו הקש החלוף, וזה כי אנחנו כשרצינו לאמת משפט מה ובארנוהו בהקש אחד מן ההקשים המשאיים והוליד לנו המשפט אשר רצינו שנדע אמתותו, הנה אנחנו נקרא אותו ההקש המשאיי הישר, ואם אמתנו המשפט בדרך אחר, והוא שנניח סותר המשפט אשר נרצה לדעת אמתותו ונחבר ההקש שיהיה לנו המופת בו, ויוליד שקר הסותר אשר הנחנו, נאמר כי המשפט אשר הנחנו הוא אמתי בלי ספק, ואז המשפט אשר נרצה לאמתו נקרא הקש החלוף. ולנו מין אחר מן ההקש נקראהו הקש החפוש, והוא שיהיה משפט מה נודעו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו, הנה נקח המשפט ההוא כללי ונשימהו הקדמת הקש. ולנו הקש אחר נקראהו הקש הדמיון ר״ל ההעתקה (מלות ההגיון ז׳). ואלו י״ד המינים ממיני ההקשים יקראו ההקשים המשאיים, ואולם ההקשים התניים הנה הם שני מינים: תניי מדובק ותניי נבדל. והקש התניי המדובק הוא כאמרנו: אם היה השמש עולה, הנה עתה הוא יום וכו׳, והקש התנאי הנחלק כאמרנו: זה המספר אם זוג אם נפרד (שם). הקש החלוף: העולם קדמון... אין משתנה

אחד קדמון, ויתחיב מזה שהעולם אינו משתנה והוא כזב, והכזב לא יחויב מההקדמה הצודקת (כל מלאכת הגיון כ"ב:). וכאשר תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מהמפורסמות נקראהו הקש הנצוח וכו' ואם תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מהמקובלות נקראהו הקש ההלצה (מלות ההגיון ח').

והולדת התולדה מהקדמתה נקרא הקש וכשיהיה עד"ז נקרא הקש מופתי [למשל: שמענו שהעושה אב מלאכה בשבת חייב סקילה ונוליד מזה שהכותב בשבת חייב סקילה]. הקש תלוי, ד"מ: ואי ס"ד כר"ע ליתני רביעי בתרומה וחמשי בקדש... כי זה ודאי שאם היה סובר כר"ע היה נמשך מזה שהיה שונה רביעי וחמשי, כיון שאנו רואים שאינו שונה רביעי וחמשי, א"כ ודאי שאינו סובר כר"ע. הנה הדין הזה נקרא הקש תלוי לפי שהקדמתו מאמר תלוי (דרך תבונות לרמח"ל, ז').

ואולם ההקשים התנאים המתחלקים הנה הם יתחברו מן הסותרים. והסותרים הם אשר אי אפשר שיתקבצו יחד בנושא אחד מצד אחד בעת אחת, והם בכלל מן המקבילים בעצמם, ר"ל: החיוב והשלילה וההעדר והקנין וההפכים והמצטרפים (כל מלאכת הגיון כ"א:). הקשים מורכבים וכו' ומשל ההרכבה היא התמונה הראשונה של אקלידס = הקש מורכב מכמה הקשים (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת"י).

עי' ערך גבול, דיוק, דרוש, הולדה, הקדמה, הרדפה, מוליד, סבוב, צד, קצה, קשש, מתקוששים, רדיפה, תולדה.

הַקָּשָׁה, כמו הקש; גם במובן חקירה שכלית ועצם השכל האנושי (Spekulation, Syllogismus; Vernunft, logisches Denken).

מן ההקשה השכלית ומחכמת הקבלה (רשב"ג, תקון מדות הנפש כ"ז). ואין בעבודת האל סברא ולא הקשה ולא התחכמות (כוזרי א' צ"ט). וכבר שבנו אל ההקשה והסברא השכלית (שם ב' מ"ט). ואלו הענינים אשר לא יושגו מדרך ההקשה בטלום פלוסופי יון מפני שההקשה מרחקת מה שלא נראה כמוהו (שם ד' ג'). בהקשה ובחדוש המופתי (שם ה' י"ב). ואל תכניס עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדבור ומיני ההקשות וכו' (חו"ה, יחוד המעשה ה' ד"ה וכאשר יאבד סברו). הקשות רבות (מו"נ, פתיחה). האמות הוא אשר יוכיח בהקשות רבות

וכו׳ מאמר קצר מקיף בכל חלקי ההקשות (נופת צופים ב׳ י׳). הוצאת משפט ממשפט נקראת הקשה (מלבי״ם, יסודי חכמת ההגיון).

על דרך ההקשה = in spekulativer Art, auf spekulativem Wege.

הקשות מחוברות = Analytica priora; תולדות הכרחיות = Analytica posteriora (שמות ספרים לאריסטו).

הֶקֵּשִׁי, מטבע ההקש, מה שמתיחס אל ההקש (dialektisch, syllogistisch, spekulativ u. ä.).

מלאכות הקשיות „syllogistische Operationen" — Steinschneider, Alfarabi) זה שאתה אומר היא הדת ההקשית מביא אליה העיון „die spekulative Religion", C. (כוזרי א׳ י״ג). המאמר ההקשי וכו׳ והתמונות ההקשיות (כל מלאכת הגיון כ״ה:). ואחר תרכיבם (הנפש) הרכבה הקשית ותוליד מהם תועלת התולדות וכו׳ („setzt sie dann nach dialektischen Grundsätzen zusammen", C.) (כוזרי ה׳ י״ב). לא תלך ענינה כפי משפט הקשי ולא במופת הגיוני (ראב״ע, ספר הנסיונות א׳). השווי ההקשי (העקרים ג׳ י״ד). היאך נמשך זה המאמר התורני אחר עיון ההקשי (אבן לטיף, שעה״ש). לוטשי העיון ההקשי (הוא, צורת העולם). מהמלאכות ההקשיות (נופת צופים א׳ ב׳). בהקדמות מופתיות ובראיות הקשיות (מנחת קנאות לר״י מפיסא ק״ד). „מאמר ההויה ההקשיה" של אגידיוס (עי׳ רמש״ש). המשקל ההקשי, הכובד ההקשי = המשקל המיני שיש לכל גוף וגוף (spezifisches Gewicht).

הַקְשָׁרָה, הֶקְשֵׁר, חבור ויחס רוחני (Zusammenhang).

הקשרתם קצתם בקצתם (מו״נ א׳ נ״ד). שזה ההקשר שיש בין התחתונים והעליונים (מנחת קנאות לר״י מפיסא פ״ה).

הֵרָאוּת, מה שנראה ומתקבל על הדעת, השערה הקרובה אל האמת, וכיו״ב (Wahrscheinlichkeit, Plausibilität, Evidenz).

וזה יראה הראות מבואר ממה שיתאמת בחוש וכו׳ (מלחמות ה׳, ה׳ א׳). פנים מההראות (שם ג׳ ב׳; ד׳ א׳ ועוד במקומות הרבה). ואני אומר לך זה באמתות, לא על דרך ההראות (פי׳ נרבוני למו״נ א׳ מ״ח).

עי׳ ערך אמדנות, הגלות, הקרבה.

הֶרְגֵּל׳ מה שהאדם מורגל בו (Gewohnheit, Übung).

ההרגל והלמוד, כי האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו (מו״נ א׳ ל״א). השכל מתנה והמוסר קניין וההרגל על כל דבר שלטון (רשב״ג, תקון מדות הנפש כ׳). וההרגל הוא טבע שני (המעלות לרש״ט פלקירא, ב׳). ושירגיל עצמו להרגלים הטובים (מאזני צדק לאלגזאלי, פ״ב). „גליאנוס הרגיל בהרגלים״.

הֶרְגֵּלִי׳ א׳) מטבע ההרגל ומה שמתיחס אליו.

קבלה שמעיית הרגליית (רמש״ש). הכרח המצא למשיח שלשה שלימיות, הא׳ שלימות טבעי והשני שלימות הרגלי והשלישי המשכי וכו׳ (דרך אמונה לר״א ביבאגו ב׳ ו׳). כי על כן היו המדות הרגליות לא טבעיות (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ה׳ ד׳).

ב׳) חכמות הרגליות, (גם הרגליות בלבד, בלי סמיכות לחכמות) נרדף עם חכמות שמושיות, חכמת המוסר, חכמת השעורים, (חכמות) למודיות (mathematische Wissenschaften, Propädeutika).

ההרגליות הנה הם עיון בחשבון והתשבורת (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת״י). למה שנתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון וכו׳ (כוזרי ה׳ י״ד). וזה המין הוא מה שקורין חכמי המחקר חכמת התכונה והוא חלק מהחכמות שקורין הרגליות או למודיות (ר״ש ן׳ תבון, יקוו המים י״א; ועי׳ קויפמן, התיאולוגיה של בחיי).

הֶרְגֵּשׁ׳ כח ההרגשה של בע״ח (Empfindung, Wahrnehmung, im Plural auch: die Sinne).

שהשכל יביט בענינים עצמיים וכלליים וכו׳ וההרגש בדברים חמריים (אגרת ב׳ למנחם הקראי). כי ענין החיות אשר היא ההזנה וההרגש נמצא בכל אלו המינים ומעמידם (מלות ההגיון י״ג). והכח המדמה הוא אשר בו ישארו רשומי המורגשות אשר הם נעלמים מההרגש (המעלות לרש״ט פלקירא ב׳). ונמצאת בהם (בבע״ח) נפש הצומחת כאילנות אלא שנמצא בהם כח ההרגש מוסף על האילנות (רוח חן א׳). הצמח אשר לו קצת הרגש והשגה (כוזרי ה׳ י׳). ליתרון החוש וההרגש בהנאה (שם ג׳ ט״ז). כי ההרגש החיצון כמו הראות והשמע רואה הדברים ושומע הקול הנשמע, וההרגש הפנימי והוא הדמיון משיג הענין (רוח חן א׳). ההרגש והמורגש = החוש והמוחש (תגמולי הנפש א׳ ג׳). ההרגשות

הם חצוניות והם גם פנימיות, והחצוניות נקראו בכלל: ההרגש; והפנימיות: דמיון, והוא הכח המדמה (שער השמים לר' גרשון בן שלמה). הרגש פנימי = Sensus interior, innerer Sinn; הרגש חיצוני = sensus exterior, äußerer Sinn. האדם ישיג המושגות בשני ענינים: האחד בהרגש והאחד בשכל וכו', ולא ישיג ההרגש מן הדברים זולתי מקריהם, כמו הצבע שהוא הרגש הראות (עולם קטן, שער ראשון). בחדר הראשון (של המוח) הוא כח ההרגש (ר"מ אלדבי, ש"א ד'). וכל דבר שיגבר עליו העפר גבורה גדולה אין בו אחד מן ההרגשים (שם). הוא"ל ואין התנומה דבר אחר זולתי השקט ההרגשים (שם). שהענינים כבר נעשו בכלי ההרגשים (שם ה').

הַרְגָּשָׁה, כח המרגיש בבע"ח; כח ההכרה; חוש מחמשת החושים (Empfindung, Gefühl, Wahrnehmung; im Plural auch: Sinne).

ההרגשה והמחשבה והבינה (ר"ש בן גבירול *) כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות וכו' (ראב"ע שמות כ"ג כ"ה). בכל כחות הנפש החיונית כלומר בכל ההרגשות שהם סבות כל המעשים (מלמד התלמידים, ואתחנן). הרגשת צער וכאב (מנחת קנאות לר"י מפיסא פ"ב). כי הנה יש באדם מציאות נפש וכו' משמשת להרגשה והשכלה וכו' ובו תלוי ההרגש (דרך ה' לרמח"ל ג' א').

הרגשות במשמעות חושים: [אילים חמשה] כנגד ה' הרגשות וה' מורגשות (במדבר רבה, פרשה י"ד). אינם יסודות ולא גופות שיושגו בחמש הרגשות (ר"נ, פי' ס' יצירה). ודע כי החמש הרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח (ראב"ע, שמות ה' כ"א). וכל אלו החמשה הרגשות שרשם בתוך המוח וכו' ולזה ההרגשות הם חיצוניות והם ג"כ פנימיות (רוח חן ב'). כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן (ראב"ע, שמות כ' א'). הרגשות = Wahrnehmungen (פרידענטהאל, יסוד הדת ב').

הרגשה המשתתפת = Gemeingefühl, sensus communis, αἰσθητήριον κοινόν.

וההרגשות הנראות ידועות, אבל הנסתרות תחלתם ההרגשה המשתתפת (כוזרי ה' י"ב). וכן השמע והראות, וההרגשה המשתתפת הולכת אחריהם (שם ג' ה').

*) רשב"ג השתמש במלה זו במובן "Naturanlage" — עי' ספרו של דוד קויפמן "Die Sinne".

הרגשה יוצאת = הרגש חיצוני (מו"נ ב' ל"ו).
עי' ערך החשה, השגה, חוש, חישה, מחישה, רגש, תחושה.

הָרְגֵּשִׁי, מסגולת ההרגש ומה שמתיחס אליו.
סוגי ההשגות העיוניות הם שלשה: הרגשי והקשי ומופתי (אבן לטיף, צורת העולם). ואם היא (הנפש המדברת) נעזרת ראשונה בכחות ההרגשיים איננה צריכה אליהם וכו' וכאשר הכחות ההרגשיים משיגים בכאן מה שמרגישים וכו' כן הכחות השכליות בהפשטת הצורה מהחומר וכו' (כוזרי ה' י"ב). הפשטים מוכרחים להשגה הרגשית והמושכלות מוכרחות להשגה שכלית (ר"מ אלדבי, ש"א ח'). שלשת הצורות ההיולאניות: דוממית, צומחית, הרגשית (זכות אדם ט'). ידיעה הרגשית (מלמד התלמידים, בראשית). הנפש ההרגשית (רשב"ץ דוראן, מג"א ח"י ד').

הַרְדָּפָה, א') במובן שם נרדף (Synonymie, Synonymik).
הרדפה... וזה אשר נשים במאמרנו שמות ומלות נרדפים על ענין א' (לשון למודים לרמח"ל, מ"ב). „על דרך ההרדפה", „הרדפת המליצה", ר"ל השתמשותה במלות נרדפות.
ב') בהוראת תולדה, מסקנה (Schlußfolgerung, conclusio). (עי' רמש"ש מ"ז).
עי' ערך רדיפה.

הַרְחָבָה, במשמעות העברה והרחבת מושג מן המושגים (erweiterter, übertragener, figürlicher Sinn eines Wortes, Metapher u. ä.).
העברה והרחבה (הרקמה שער כ"ח). על דרך ההרחבה (ס' השרשים לריב"ג, נטה). והמעשה והעת אשר נאמר כאן הוא נאמר על הרחבת הלשון ועל דרך ב"א (הגיון הנפש לר"א בר חייא א'). הרחבה במאמר (מו"נ ב' א'). על צד הרחבת הלשון ובדרך העברה (תגמולי הנפש א' ב'). על דרך דוגמא והרחבת לשון (יסוד עולם לר"י ישראלי ג' א'). שההרחבה היא נחלקת אל ארבעה חלקים, ר"ל הוספה, הערכה, הבדל ואחדות (נופת צופים ב' י"א).
עי' ערך המשלה, העברה, הקרבה, השאלה.

הַרְחָקָה, א') סלוק והסרה, שלילת תכונה מן התכונות מאיזה נושא (Absprechen, Abweisung, Fernhaltung, Aufhebung, Verneinung u. ä.).

אמנם מה שצריך שיאמר בהרחקת הגשמות וכו׳ (מו״נ א׳ א׳).
ומזה הכת הוא הרחקת התארים העצמיים מהבורא יתברך (שם נ״א).
ויהיה האמות קיום הדבר או הרחקתו (מבוא לס׳ כל מלאכת הגיון).

ב׳) דעה רחוקה וזרה שקשה לקבל אותה ולהסכים עליה (Unwahrscheinlichkeit, Ungereimtheit, absurdum).

ובהוצאות דבות והרחקות (מו״נ א׳ נ״א). ההרחקות העצומות וההפסדים הנראים (שם ב׳ כ״ב). יחייבו עלינו שתי הרחקות (שם ג׳ י״ו). ותתחייב לו ההרחקה וכו׳ (שם ג׳ י״ג). אבל זה אשר זכרו אבו בכ״ר הוא ראית הרחקת זה (שם ב׳ ט׳). יתחייבו מזה הרחקות גדולות (ח׳ פרקים). והנה יתחייבו לשני חלקי הסותר הרחקות עצומות (ס׳ העקרים א׳ כ״ד).

עי׳ ערך אליל, בטול, גנות, דבה, הפסד, התהפכות, מגונה, מושחת, נפילה, סר, כזב, שוא.

הֲרִיסָה, במובן עזות והעפלה (Vermessenheit).

ואין ראוי שייוחס זה לנו לעזות מצח ולהריסה בהכנסתנו בכמו אלו הענינים העמוקים (רלב״ג, מלחמות השם ה׳ א׳). ומה שנמשך אל ההריסה הרבות דברים עליו יתעלה בתארים (מלמד התלמידים, שמות).

הַרְכָּבָה, חבור חלקים או יסודות שונים וערובם; גם בנגוד לפשיטות ואחדות (Zusammensetzung, Verbindung, Mischung).

ואין ספק שזה מספיק בהרכבת המחצבים (מו״נ א׳ ע״ב). כי כל מורכב משני ענינים אמנם ההרכבה ההיא היא סבת מציאותו (שם ב׳ הקדמה כ״א). אם לא היו מגיעים אליו (להאדם) החושים וכו׳ היה חבורו נפסד והרכבתו נתקת ובטלה הנהגתו (חו״ה, חשבון הנפש ג׳). מה שזכר מהרכבת גוף האדם ושמושי כחותיו ונפשו (ראב״ע, ערוגת הבושם). הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות (חו״ה, חשבון הנפש ד׳). מרקחת רבת ההרכבה (רמב״ן שמות ל׳ ל״ד). אני בקי בכל סודות וכו׳ ובמזגים והרכבות (עמנואל, מחברת ט׳). „אנשים חלושי ההרכבה״ [המזג], „ההרכבה במזג שוה״, וכיו״ב. הרכבת המאמר וחבורו על שלשה דרכים (הרקמה שע- א׳). הרכבת באור ותנאי (מלות הגיון י״ג). והמורכבים שני מינים, מין אשר הרכבתו הרכבת ספור וכו׳ והמין השני הרכבתו

הרכבת תנאי וקשור (כל מלאכת הגיון, מבוא). דרך ההרכבה=synthetisch, משפטי הרכבה = synthetische Sätze.

ע׳ ערך הפרדה.

הרכבה שכנית או הרכבת שכנות=mechanische Verbindung.

הרכבה שכנית — הרכבה שלא ימזגו הנפרדים (ר״ש ן׳ תבון, פירוש המלות הזרות). הדברים המורכבים הרכבת שכנות, ר״ל שימצא אחר ההרכבה כל אחד מהדברים ההם בעינו בפעל (רלב״ג, מלחמות ה׳, א׳ ד׳).

הרכבה המזגית, מזגית = chemische Verbindung (מו״נ ב׳ כ״ב; רלב״ג, שם).

הרכבה אחרונית, אחרונה (מו״נ).

הרכבה בהוראת „Kongruenz“ (ע׳ המשיחה והתשבורת לראב״ח).

הַרְכָּבִי, הרכבה ההרכבית, והוא הרכבת הדבר מהחומר והצורה (פי׳ ס׳ משה ואד״א, כת״י).

הָרַס, במובן יצא חוץ לגדר הראוי והנכון (sich vermessen).

כי צריך לאדם שלא יהרס לזה הענין העצום הנכבד מתחלת המחשבה (מו״נ א׳ ה׳).

ע׳ ערך הריסה.

הַשָּׁאָה, במובן פתוי (Versuchung, Verleitung).

שהראה שלשה שערים מאהבת העולם וגזר על כל אחד שהוא הבל ופרושו השאה; כאמרו: מהבילים המה אתכם, משיאים המה אתכם. (אמונות ודעות מאמר י׳).

הַשָּׂאָה, במשמעות „Prädizierung“.

ע׳ ערך מוסד, נשא, נושא, נשיאות, נשיאה.

הַשְׁאָלָה, שמוש במלה מן המלות ע״ד ההעברה (übertragene, figürliche Bedeutung).

כי אחות ואח יאמרו ג״כ בשיתוף מצד ההשאלה כאיש ואשה (מו״נ א׳ ו׳). ובדרך הדמיון וההשאלה (רד״ק, שרש תפף). במה שעובר אצלם (אצל הערב) בלשונם מההעברות וההשאלות (הקדמת ס׳ הרקמה).

השאלה וכו׳ הנה הוא מאמר אשר הכונה בו זולת מה שתורינה עליו התבות וכו׳ ותבא אם על צד ההדמות, אם על צד ההגדלה או ההמעטה, אם על צד ההפך (נופת צופים ד׳ מ״ז).

ע״ ערך המשלה, העברה, הקרבה, הרחבה.

הֶשְׁאֵר, מציאות וקיום והתמדה (Dauer, Fortdauer, Erhaltung, Bestand).

בענין הקיום וההשאר (מו״נ א׳ י״ג). השאר הנפשות (שם א׳ ע״ד).

הַשְׁאָרָה, כמו הֶשאר, ובפרט קיום נפש האדם אחר מות הגוף (Unvergänglichkeit, Unsterblichkeit).

עד שהרגיש להשארת הנפשות החשובות ואבדן הרשעות (אמונה רמה א׳ ב׳). השארת הנפש אחרי הפרדה מן הגוף (שעה״ש לאבן לטיף כ״ו).

ע״ ערך השארות.

הִשָּׁאֲרוּת, ביחוד השארת הנפש (Fortbestand; Unsterblichkeit).

ההצלחה הנצחית היא אשר יאמר בה השארות בלי כליון (אלגזאלי, מאזני צדק ט׳). ואלו היה לה השארות זולתו וכו׳ (מאמר במהות הנפש). השארות הצורה האנושית (מו״נ א׳ ל׳). וזה הדבר אינו מזג אשר בהשארותו ישאר המזג ובהעדרו יפסד המזג (אמונה רמה א׳ ו׳). שמעלת יסוד הגרמים השמימיים וכו׳ בגדלם ואורם והתמדת השארותם (שם ח׳). שתורתנו תגזור לנפשות השארות (שם ז׳). כי הפלוסופים נחלקו בענין זה ההשארות וכו׳, שזה השכל ההיולאני יהיה אפשר בו ההשארות והקיום (רלב״ג, מלחמות ה׳, א׳ ח׳). ובעבור זה יהיה בפלוסופים מי שהכחיש ההשארות הנפשיי מכל וכל (ס׳ העקרים ג׳ ג׳). היות נפש האדם עצם רוחני היה אפשר בו ההשארות אחר ההפרד (ר״ח קרשקש, אור ה׳, ב׳ ו׳ א׳).

הַשָּׂגָה, א׳) הכח השכלי והחושי של האדם להשיג מושגים ולצַיְּרם לו בשכלו; גם עצם המושג (Erkenntnis, Verständnis, Fassungskraft, Begriffsvermögen; Wahrnehmung, Empfindung; Begriff, notio).

אולי תשוקתו גדולה מהשגתו (מו״נ, פתיחה). שכל ראייה או חזייה או הבטה שבאה בזה הענין הוא השגה שכלית לא ראות עין (שם א׳ ה׳).

והושאלו לו (לבורא) הראות והשמע לראיה על ההשגה בכלל ולזה תמצא לשון העברים תעשה השגת חוש אחד במקום השגת חוש אחר (שם מ"ו). הוא (השם חכמה) נופל על השגת האמתות (שם ג' ב"ד). והנני אעירך על עומק שכל אריסטו והפלגת השגתו (שם ב' י"ט). ההשגות החושיות (שם א' ל"א). שזאת ההשגה היא לכח אחד זולת הכח אשר ישיג האיש והוא הכח שנקרא שכל (כל מלאכת ההגיון). כי לולא השגת חוש ראותנו אותו לא היה מתקים בנפשותינו וכו' (חו"ה, עבודת ה', ח'). וההשגות רבות, מהם נגלות ומהם פנימיות. והראשונות שבהשגות הנגלות שתי השגות, והם המשוש והטעם (אמונה רמה א' ו'). השגות האדם מהם מושכלות ומהם מוחשות (שם ב' ה').

השגה אמיתית	notio vera
" ברורית	" distincta
" מפשטת	" completa
" חשכיית	" obscura
" כללית, כוללת (כוללית)	" universalis
" עיונית	apprehensio intellectualis

השגה ברורה, השגה עמומה (לוי, הנפש). השגה עצמית, השגת הלב = Wahrnehmung (גבעת המורה). השגה במובן תואר (Attribut) (עץ חיים לר"א הקראי).

ב') השגה על דברי פלוני, על ספרו וכו': טענה ותשובה עליו (Einwand, Gegengrund, Gegenmeinung).

ספר ההשגה וספר ההערה (הקדמת השרשים לריב"ג). „השגות הראב"ד".

הַשְׁגָּחָה, א') התבוננות ועיון (Betrachtung, Beobachtung).

בענינים אשר לאדם בהם השגחה גדולה ומחשבתו משוטטת בהם (מו"נ ב' ל"ח). ענין ההשגחה היא הבטה עם התבוננות (ע"ח לר"א הקראי, ע"ח). בזה האופן מההשגחה אשר ישגיחו הגרמים השמימיים (רלב"ג, מלחמות ה', ב' ב').

ב') השתדלות והתאמצות (Streben, Augenmerk).

ואם תהיה מחשבתך על תקון גופך ותשים כל השגחתך עליו תתעלם מתקנת נפשך (חו"ה, חשבון הנפש ג'). שתהיה השגחתו חזקה והשתדלותו גדולה וכו' (שם, הבטחון ג').

ג׳) השגחה וההנהגה האלהית בעולם השפל (Vorsehung).
השגחה... ונאמר על צד ההשאלה בהשגחת השם בבריאה וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). וההשגחה היא הרבונית (כוזרי א׳ צ״ה). דעות בני אדם בהשגחה חמש דעות וכו׳ (מו״נ ג׳ י״ז). השגחה אלהית, כללית, פרטית, אישית, מינית וכו׳.

הַשְׁגָּחִי, מטבע ההשגחה (providentiell).
שכל מה שיראוהו מהפעולות היוצאות וכו׳ ייחסוהו לפועל השגחי ויתלוהו לפועל השגחי (ר׳ ידעי׳ בדרשי, באור תהלים מ״ג). ההצלחה ההשגחיית (שם ל״א). ענין השגחיי לא בטבע ולא במקרה (ר״י אברבנאל ש״ב כ״א). הגזרה ההשגחיית (הוא, מ״א ט״ז ט׳).

הַשְׁוָאָה, הַשְׁוָיָה, א׳) שם הפעולה מן הִשְׁוָה, במובן התאמה וכיו״ב, גם במשמעות הקש דבר לדבר אחר (Ausgleich, Harmonie, Übereinstimmung; Vergleichung).
וכיון שההשויה בכל המוחשים יותר מועילה לאדם, כ״ש השוית מדותיו ואהבותיו (אמונות ודעות י׳). ספר ההשואה (פתיחת מו״נ; הקדמת ריב״ג לס׳ הרקמה). בתכונה ובהשואת הכוכבים (אמונה רמה ב׳ ב׳). „השואת דעות״ = Harmonisierung.
ע׳ ערך הסכמה, הפקה, התאמה.
ב׳) בתכונה: השואת הקיץ, השואת החורף, העת שהשמש עובר את הקו המשוה וגורם שווי היום והלילה (Aequinoctium, Tag- u. Nachtgleiche).
השואת הקיץ ובעלי מלאכת העיבור יקראו אותה תקופת ניסן (יסוד עולם לר״י ישראלי ב׳ ו׳). השוואת הקיץ או השוואת החורף (שם ג׳ א׳). רגע השואת החורפי (ר״מ אלדבי, ש״א ב׳).

הִשׁ׳ֹטְטוּת, הִתְשׁוֹטְטוּת, בקשת המושכלות והתבוננותם (Meditation).
על האופן הנזכר מהשוטטות הרבנית („theosophische Meditation“) (חי בן מקיץ ד׳, ועי׳ שם בהערת דוד קויפמן). השוטטות בהם (מקור חיים לרשב״ג ג׳ ל״א). ועצה היא התשוטטות מחשבתו של אדם איזה דרך ישכון אור (נפוצות יהודה י׳). ויתנועע גופו ללכת אנה ואנה בעת התשוטטות מחשבתו (שם א׳).

הֶשְׁטֵף, פריצות ושטיפה (Gier, Unmäßigkeit).

כשיעזבו ההשטף בפעולות הכעסניות והתאוניות (חי בן מקיץ).

הַשְׂכָּלָה, הבנה והשגה בדברים רוחניים (Erkenntnis).

השכלת הנפש בדברים הנבדלים מחמריהם (ס' העקרים ג' ג'). השכלת האור קודם היותו (ר"י אברבנאל, בראשית א'). ההשכלה העיונית (מנחת קנאות לר"י מפיסא ק"ט).

הַשְׁכָּנָה, א') צמצום במקום מיוחד (Lokalisierung) (אפשטין).

ב') מנוחה והשקט: כי ההויות יתכן שיהיה השכנה אם ישאר ואם ימצא גם בחתיכה שוכנת וכו', וההשכנה היא היות נשאר או היות מתחדשת (עץ חיים).

הַשְׁלָמָה, גמר, תשלום, שלמות, השתלמות וכו' (Vollendung, Vollkommenheit, Ergänzung, Vervollkommnung, Abrundung).

כי נפש כל אדם היא נבראת עם השלמת צורתו (אמונות ודעות י'). ויתעסק בהשלמת ההצעות והבנת ההקדמות (מו"נ א' ה'). ונשוב אל השלמת ההערה (שם א' נ"ט). וראיתי מהשלמת התועלת וכו' (חו"ה, סוף אהבת ה'). ואמנם אמרם צער בעלי חיים דאורייתא וכו' הוא על דרך ההשלמה לנו שלא נלמד מדת האכזריות (מו"נ ג' י"ז). השלמת סדר העולם (חו"ה, הפרישות א').

הִשָּׁלְמוּת, כמו השתלמות (Vervollkommnung).

לאשר ממנו ההשלמות וקבלת השפע (חי בן מקיץ ה'). שאי אפשר (להנבא) מבלתי התלמדות והשלמות (מו"נ ב' ל"ב).

הֶשְׁמֵט, אבדן והפסד והעלם (Verlust, Entgehen, Entfallen).

הֶשמט צורה („Verlust der Eigentümlichkeit") (מו"נ א' ל'). וצרת השכחה ויגון ההשמט אחרי הקנין וכו' להיות הזכרון כח גשמי ויקרהו השנוי והלאות (ר"י אברבנאל, מ"א ג' י"ב).

הִשָּׁנוּת, הכפלה וכיו״ב (Wiederholung, Wiederkehr).

אנשי דעת ההשנות [המאמינים בגלגולי הנפש] (אמונות ודעות ו׳). וכבר בארתי מהות ההשנות הזה וכו׳ (ס׳ הרקמה שער כ״ב). שלא קרה זה לו פעם אחת לבד, אבל פעמים הרבה בהשנות גדול (ר״י אברבנאל, ש״א י״ז ל״ז).

עי׳ ערך גלגול, העתקה.

הַשְׁעָרָה, אומד דעת (Vermutung, Annahme, Hypothese).

כי השכלת הנפש בדברים הנבדלים מחמריהם השערות ואומדות (ס׳ העקרים ג׳ ג׳). וההשערה הזאת אין ספק שאינה מסורה לכל אדם וכו׳ (שם א׳ ח׳). בזכרון העבר ושמירת ההווה והשערת העתיד (נפוצות יהודה י״ד). ושהיה זה בהשערה ואומד (ר״י אברבנאל, יהושע י״ד).

הַשְׁפָּעָה, השפע שמשפיעים השכלים העליונים על העולם התחתון (Emanation; Einwirkung, Einfluß).

וממנו (מהפעל שפע) בנו השפעה (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). להורות השפעת השכלים על הנביאים (מו״נ א׳ מ״ו). ההשפעה הראשונה המקפת על כל העצמים היא מחויבת להשפעות מקצת העצמים על מקצתם (מקור חיים לרשב״ג ג׳). הושפעה עליה השפעות מנועם האל יתברך (אמונה רמה ב׳, הקדמה). יכריע השפעתו על לא השפעתו בהשפעת קצת הנקראים שכלים (שם ב׳ ג׳). ומה שפועלים העליונים בגשמיים נקראהו השפעה (מאמר העקרים לרמח״ל).

עי׳ ערך אצילות, האצלה, המשכה, משולח, שפע.

הַשְׁקֵט, הֶשְׁקֵט, הַשְׁקָטָה, בנגוד לפעולה ותנועה (Stillstand, Ruhe).

השנה היא השקט הרגשים מפעולותיהם וכו׳ ותועלת השקט זה כדי שישקוט המוח בעת השינה (עולם קטן ב׳ ג׳). השקט הגוף אחר הפרד הנפש מהגוף (שם). ההשקט והמנוחה (ר״מ אלדבי, ש״א ה׳). השקטה והנחה (רד״ק שרש שוב). בהשקטת הכאבים (קאנון א׳ ד׳ ל׳).

הַשְׁקָעָה, במובן התעמקות המחשבה (Vertiefung, Versenkung). והשקעת המחשבה (ר׳ ידעי׳ בדרשי, הפרדס א׳).

הַשְׁקָפָה, התבוננות השכל; מחשבה ודעה קבועה על ענין מהענינים (Betrachtung, Anschauung, intuitio; Ansicht).

כי הוא (אפלטון) הקיש חדוש הצורות בשכל השקפת הרצון וחדושן בנפש הכללית השקפת השכל הכללית (מקור חיים ה׳). וענין ההשקפה בעצמים הוא שיהיה מקצתם נכח מקצתם (שם). מדרגת עיון והשקפת שכל, לא השקפת עין (מו״נ א׳ ח׳). הבטת השכל והשקפתו על התבוננות הדבר עד שישיגהו (שם א׳ ד׳). ואולם נדע היותך נמצא, זה חלקנו מכל עמל ההשתכלות וידיעות ההשקפה (בחינות עולם י״ג). „בתחלת ההשקפה", וכיו״ב.

הִשְׁתַּבְּשׁוּת, ערבוב הדעות והמעשים, נטיה מהדרך הישר בפעולות ובמחשבות (Verwirrung, geistige Verirrung).

וכן חולשת פעולותיו (של הגוף) כלם או בטולם או השתבשותם (ר״י חריזי, מו״נ ג׳ ח׳). השתבשות ההשתכלות (נופת צופים ג׳ ו׳). ההשתבשות בעיונים (נפוצות יהודה ל״ג). ההשתבשות בדעות (שם ל״ד).

הִשְׁתַּדְּלָה, כמו השתדלות (Streben, Eifer, Beflissenheit).

מבלתי ההשתדלה התוריה (כוזרי ג׳ מ״ט). והשתדל ההשתדלה ההיא (שם ד׳ י״ד). שתבחר בזריזות ובהשתדלה או בעצלה ובעכוב (שם ה׳ כ׳).

הִשְׁתַּדְּלוּת, התאמצות יתרה, זריזות ויגיעה להשיג דבר מה (Streben, Strebsamkeit, Eifer, Beflissenheit).

אמר הכוזרי: באמת קבלתם התורה הזאת כראוי ועשיתם אותה בהשתדלות גדולה (כוזרי ג׳ ח׳). השתדלות האדם בעניני תורתו ועולמו בינו ובין שכלו (חו״ה, חשבון הנפש א׳). ולעמוד כנגד היצר בהשתדלות וחריצות (שם, יחוד המעשה ה׳). תשתדל בעניני התורה השתדלות מי שנתברר לו כי במעשיו יהיה לו גמול ועונש (שם). לבחור במעשה העבודה ולכוין אליה בהשתדלות והסכמה (שם, הבטחון ד׳). אבל ראוי לו שייחסהו לזריזות והשתדלות (מו״נ א׳ ה׳). השתדלותו וטרחו לזה המין מן השלמות (שם ג׳ נ״ד). כי אתם ידעתם חקרי והשתדלותי על הדרישה מימי עלומי (ס׳ הרקמה כ״ב).

השתדלות בלמוד ובהתבוננות (מלמד התלמידים, פרה). שתעשה עיקר השתדלותך לקנות שלמות נצחי (ר"ע ספורנו, קהלת ז' י"ז). „תחבולות והשתדלויות", וכיו"ב.

הִשְׁתַּוּוּת, סגולת השווי והדמיון; גם במובן התאמה והסכמה בין שני דברים (Gleichheit, Gleichartigkeit; Übereinstimmung).

ואבאר השתוותם (של דעות הפילוסופים) ליסוד תורתנו (מו"נ ב' ב'). נמצא עם השתוות דין מציאותו והעדרו הוא ראיה על מכריע הכריע מציאותו על העדרו (שם א' ע"ד). השתוות הערכים (חו"ה, עבודת ה', ה'). והוא משמש גם במשמעות Homogenität. „חוק ההשתוות", וכיו"ב.

הִשְׁתּוֹקְקִי, הִשְׁתּוֹקְקוּת, תשוקה וחשק (Sehnsucht).

כשיונח כי תנועת אלו העצמים תנועת השתוקק והתאוות (לקוטי מקור חיים). והגלגלים הם מציירים השתוקקות מניעיהם (רשב"ץ דוראן, מג"א, חלק שוסינו א'). גם התכונות המחייבות כעס הם ההשתוקקות אל דבר וכו' (נופת צופים ג' ב').

הִשְׂתַּכְּלוּת, עיון והתבוננות שכלית ומדעית; התאמצות השכל; הכח וההכנה שבאדם להבין ולהשכיל (Nachdenklichkeit, Meditation; Verstandestätigkeit; ratio, rationelles Vermögen, φρόνησις des Aristoteles).

ואלה הם אמתיות נראות למביטים בעין השכל וקשות על מי שקפא בו השתכלותו (מאזני צדק לאלגזאלי קנ"ד). והחלק השכלי הוא הכח הנמצא לאדם אשר בו ישכיל ובו יהיה ההשתכלות ובו יקנה החכמות (ח' פרקים להרמב"ם, פרק א'). שההזדכרות הוא השתכלות לזכור (באור ס' החוש והמוחש). ואלו אמנם רוצים בשכל הענין הכללי מה שירצה אריסטו בהשתכל (ס' השכל והמושכלות). במחשבה והשתכלות (מו"נ א' ע"ב). ההשתכלות בנמצאות (שם ג' כ"א). השתכלותו וכו' במעלות הבדידות (חו"ה, חשבון הנפש ג', ד"ה והשבעה עשר). וכאשר נמצא את עצמנו מעוצמים בהשתכלות המושכלות (תגמולי הנפש). ואולם נדע היותך נמצא, זה חלקנו מכל עמל ההשתכלות (בחינת עולם י"ג). ובערבוב השתבשות ההשתכלות (נופת צופים ג' ו').

הִשְׁתַּלְּמוּת, קבלת שְׁלֵמות גופנית, רוחנית או מוסרית (Vervollkommnung).

(מצוי הרבה בספרות המאוחרה).

עי׳ ערך השלמה, השלמות.

הִשְׁתַּלְשְׁלוּת, יציאת דבר מדבר, ואחיזתם זה בזה כעין חוליות שלשלת; גם קשור מסובב בסבה לבלי תכלית Kausalnexus; endlose Kausalreihe.

כל הידיעות מיוחסות אל העלה הראשונה על שני דרכים: אם על הכוונה הראשונה, אם על דרך ההשתלשלות (כוזרי ה׳ כ׳). ולסבה ההיא סבה שנית ולסבה השנית שלישית וכו׳ להמנע ההשתלשלות אל לא תכלית (מו״נ ב׳ כ׳). וכי כחותיו יתברך מגיעים אל הנבראים הגשמיים בהשתלשלות (אמונה רמה א׳ ו׳). הנה זהו דעתי בהשתלשלות הדברים מן הסבה הראשונה (ס׳ העקרים ב׳ י״א). השתלשלות בעלול ועלולים לבלתי תכלית עד שלא ימצא עלה בלתי עלול שקר (רשב״ץ דוראן, מג״א, חלק אלוה ממעל א׳). „איכות השתלשלות הנמצאות״, „השתלשלות הקבלה״, „השתלשלות הדורות״, „השתלשלות המעשים״, „השתלשלות הנפשות״ (= גלגול הנפשות), והרבה כיו״ב.

הִשְׁתַּמְּשׁוּת, כמו שִׁמּוּשׁ (Gebrauch, Verwendung).

והוא בכלל רוב השתמשותו בהבדל מין ממין ואיש מאיש (כל מלאכת הגיון, מבוא). הרחקת התארים מעליו וכו׳ ולא בהזכרתם וההשתמשות בהם לבד (אגרת ר׳ ידעי׳ בדרשי לרשב״א). שלא תוכל מפני זה להשתמש בהשגות מתחלפות יחד השתמשות שלם (רלב״ג, מלחמות ה׳, א׳ ג׳). בהשתמשות החושים (ר״י אברבנאל, ש״א ט׳). העסק בהשתמשיות הגשמיים (ר׳ ידעי׳ בדרשי, באור תהלים מ״ו).

הִשְׁתַּנּוּת, א׳) שנוי ותמורה; ב׳) התחלקות והתפרדות למינים שונים (Wandelbarkeit, Veränderung; Mannigfaltigkeit).

ויפול ההשתנות במעורב עד שיתהוה מהם תחלה הקיטורים כפי מיניהם החלוקים (מו״נ א׳ ע״ב). ההשתנות והחלוק („die Mannigfaltigkeit und Teilbarkeit“) (שם א׳ ע״ה). שהפסד זה העולם והשתנותו ממה

שהוא עליו או השתנות דבר מטבעו וכו׳ (שם ב׳ כ״ט). והשתנות העתים והענינים (תקון מדות הנפש לרשב״ג כ״ה). התחלפות כל אחד מפרטיהם והשתנותו מעת לעת ומזמן לזמן במקריו (יסוד עולם לר״י ישראלי ב׳ ח׳). וההשתניות ההם להיותם בקדימה ואיחור ישוער בהם הזמן (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ה׳ ג׳).

הִשְׁתַּקְעוּת׳ שם הפעולה מן הִשְׁתַּקֵּעַ (das Versinken, Sich-Versenken u.ä.).

כמו שידיעת האל סבת ההשתקעות ביראתו ועבודתו (ר׳ ידעי׳ בדרשי, פרדס א׳). אכילתו המביאה אל ההשתקעות והתאוה וכו׳ (ר״י אברבנאל, בראשית).

הִשְׁתַּקְּפוּת׳ כמו השקפה (geistige Anschauung).

וההשתקפות*) בהשגת השכלים כמו שצוו השלמים (מו״נ א׳ נ״ט).

הִשְׁתַּתְּפוּת׳ א׳) במובן יחס ודמיון, גם שתוף השם וכדומה (Gemeinschaft, Ähnlichkeit, Gleichartigkeit, Homonymie).

וכבר נתברר השתתפות החימה עם הקנאה (תקון מדות הנפש לרשב״ג, חוש הריח). אין השתתפות בינו יתעלה ובין זולתו (מו״נ א׳ ס״א).

ב׳) במשמעות „Kommensurabilität“ — בנגוד להבדל = Inkommensurabilität.

כסגולות ההבדל וההשתתפות (מו״נ א׳ ע״ג).

הִתְאוֹתוּת׳ כמו האותות, במובן נטיה והסכמה (Tendenz).

ומי שיראה תנועת האבן המגנטיס אל נקודת הקוטב הצפוני לא יפלא מחיות התאותות טבעי לחלקי הגלגל (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ג׳ ג׳). הגלגל העליון מפני התאותות טבעי שיש לו לאותו מקום, ושאר הגלגלים יתנועעו אל המזרח בעבור התאותות אשר להם בטבעם ויתחלפו תנועותיהם במהירות ואיחור כפי חוזק ההתאותות או חולשתו (שם). ויש לו יותר התאותות ונטייה אל המעלה (שם).

עי׳ ערך האותות, האתות.

---

*) לפ״ד מונק צ״ל הסתכלות.

הִתְאַחֲדוּת, אחדות גמורה; זֶהות; התקשרות והתדבקות, וכיו״ב (absolute Einheit; Identität; Vereinigung; Eintracht u. ä.).

ומהחיוב שיגיע (העולם) אל ההתאחדות האמתי (מקור חיים ג׳). תצייר לעין שכלך הכחות הרוחניות וכו׳ ותחשוב כי אתה מכללם ואין הפרש בינך ובינם מרוב התאחדות עצמך בעצמם (רמב״ע, ערוגת הבשם). כי אלו הארבעה וכו׳ התבאר בהם מן ההתאחדות בשם (מו״נ ג׳ נ״א). ההתאחדות בשכל הפועל אשר הוא ההצלחה האנושית (מלחמות ה׳, א׳ ד׳). כי התאחדות השכל הנפרד הוא מהבלי הזקנות (רמש״ש, אלפראבי). התקשרות והתאחדות כל המציאות כלו (פרדס רמונים לרש״ט שפרוט, כ״ד). השלום וההסכמה וההתאחדות (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ב׳).

הִתְאַחֲרוּת, סגולת המאוחר (die spätere Entstehung).

ונאמר אחד לשלול הרבוי, ונאמר ראשון לשלול ההתאחרות, לא לקיים לו ההתחלה (כוזרי ב׳ ב׳).

הִתְאַיְּשׁוּת, individuatio.

ולכן מופת הכולל מבלתי ענין נוסף יחובר אליו, לא יצוייר ההתחלפות במספר וההתאישות (כונות הפילוסופים, תרגום יהודה בן נתן, כת״י ברלין; עי׳ בפירוש, שם: ר״ל שם נגזר מאיש, ר״ל האישיות והרבוי; במקור הערבי: ואלתשׂכֻּץ).

עי׳ ערך איוש, אַיֵּשׁ ברשימת המונחים המחודשים על ידי.

הַתְאָמָה, כמו הסכמה, הפקה, השואה, השתוות (Übereinstimmung, Ausgleich u. ä.).

יחס ההתאמה: כשתאריו של מושג מתאימים בכל הפרטים לתאריו של מושג אחר.

עי׳ יחס ההסכמה.

הִתְאַמְּתוּת, חקירה אמתית ומדויקת; ברור אמתותה של איזו הנחה (genaue Untersuchung; Bewahrheitung, Bewährung).

אמנם עם ההתאמתות ובדקדוק העיון יתבאר המנע זה (מו״נ א׳ נ״ב). ומאמרו אצל ההתאמתות והעיון הדק יותר אמתי (קאנון א א׳ ה׳). ההתאמתות בזאת החקירה (רלב״ג, הקדמת איוב). שהתאמתות שליחות השליח המיוחד בכל דת ודת עקר פרטי אליה (ס׳ העקרים א׳ ט״ו). מציאות המחוייב אצל ההתאמתות המחייב בשלמות תנאיו הוא הכרחי (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ו׳ א׳).

הִתְאַפְּקוּת, במובן סבלנות, העברה על מדותיו, פרישות וכדומה (Zurückhaltung, Selbstbeherrschung, Enthaltsamkeit).

אם לא תשיג שאלתך במתינות ובהתאפקות (ר"י חריזי, מוסר הפילוסופים ב' א'). בארך אפים ירבו העוזרים ובהתאפקות ישתעבדו הלבבות (שם א' י'). ואין גבורה כהתאפקות ואין עושר כהסתפקות (פניני המליצות). ההתאפקות והסבל (עמנואל, מחברת ט"ו). „ההתאפקות מרדוף אחר התאוות", וכיו"ב.

הִתְאַצְּלוּת, כמו אצילות, האצלה (Emanation).

וכל העולמים הנעלמים והתאצלותם קשורם ואחדותם עם מקור מעינם וסבתם (הקדמת המתרגם שעה"ש לר"א אירירה). אל נקודת המרכז האחת וכו' אשר ממנה התאצלותם ומוצאם מובאם וחזרתם (שם ד' י"א).

ע' ערך אצילות, האצלה, המשכה, השתלשלות, התמשכות.

הִתְבַּדְּדוּת, כמו התבודדות (Zurückgezogenheit, Einsamkeit).

וקנה (משה) כל זה מסיני מתוך התבדדותו שמה וכו' (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א').

הִתְבּוֹדְדוּת, תכונת המתבודד (Zurückgezogenheit, Einsamkeit, Anachorese; Beschaulickkeit, geistige Konzentration).

בעת התבודדותו ובעת היותו ישן (ראב"ע, ס' העצמים). על טהרת הנפש ועל ההפרשה ועל ההתבודדות לו יתברך (אגרת הרמב"ם לבנו). המקום הרמוז אליו מן ההר אשר בו היה ההתבודדות והשגת השלמות (מו"נ א' ח'). שיפרד השלם מהתבודדותו להתעסק בצרכי העולם (ר' ידעי' בדרשי, אגרת לרשב"א). ההודעה... היא על הרוב בשינה, לפי שהיא צריכה אל התבודדות השכל מן הדמיון או שניהם מבין שאר הכחות הנפשיות המשיגות (רלב"ג, מלחמות השם, ב' ו'). והמתיחד הוא הפרוש מבני אדם ומעסקי העולם ושם כל כונתו להשיג החכמה בלבד, כי ההתבודדות על זה הדרך מתנאי השלמות (ס' המעלות לרש"ט פלקירא ב').

הִתְבּוֹלְלוּת, השתמשו בו בספרות החדשה במובן התערבות והתדמות גמורה (Assimilation).

ע' ערך הדמות (תכלית ההדמות), התדמות.

הִתְבּוֹנְנוּת, עיון והסתכלות פנימית (genaue Betrachtung, Erwägung, Reflexion, observatio).

והתבוננות האדם בסוד הראיות השכליות היא מחשבה (רמב"ע, ערוגת הבושם). כי אין הדבר כמו שחשבתו בתחלת המחשבה, אבל כמו שיתבאר עם ההתבוננות לזה הדבר (מו"נ א' ב'). התבוננות הדמיונות והמחשבות, לא התבוננות הנמצאות והמושכלות (שם ע"ר). כל זה טעות בהתבוננות (שם ב' ל"ט). השתדלות בלמוד ובהתבוננות (מלמד התלמידים, פרה). שכבר יראה עם ההתבוננות הטוב וכו' (רלב"ג, מלחמות ה', ג' ג'). ההתבוננות והסברא והשכל (ס' העקרים ג' כ"ג). התבוננות מופשטת מתאוה ומקנאה (הקדמת תגמולי הנפש). כשאני מקיץ מאותם ההתבונניות שאני מתבונן ברבוי התארים וכו' (ס' העקרים ב' כ"א).

הִתְבַּחֲנוּת, התחלקות לבחינות שונות.

עי' ערך בחינה, בחן.

הִתְגַּבְּרוּת, שם הפעולה מן התגבר (Überwältigung, Sieg, Übergewicht; Herrschsucht, Gewalttätigkeit, Überhebung u. ä.).

התגברות וניצוח (אמונה רמה א' ח'). אהבת ההתגברות והתאוות („Ehrsucht und Wollust", C.) (כוזרי ה' י"ד). הסכלות וההתגברות (מו"נ א' ס"ט). שיהיה שם שופט ימנע ההתגברות (מו"נ ב' ל"ט). יגדל בעיניך המעט שבמעט מנצוחו והמצער מהתגברותו וכו' (חו"ה, יחוד המעשה ה'). והתגברות הטבעית (ר' קלונימוס, אגרת בע"ח מ"א:). התגברות הדמיון (ר"י אברבנאל, ש"א ג' ו'). ויתהפך החומר ויעשה צורה בהתגברות חלק הרוחני (אור החיים בראשית ג' י"ט). כי נראה שהוא כסגולה לאומתנו העדר ההסכמה והתגברות קצתנו על קצתנו (בחינת הדת לר"א דלמידיגו).

הִתְגַּלּוּת, כמו גלוי, הִגָּלוּת (Offenbarung).

וכשתצא השלהבת לפועל לא יצא דבר מחודש כי אם התגלות מה שהיה נעלם (מנחת קנאות לר"י מפיסא כ"ג). „התגלות האלהות", „התגלות אור השכל", וכיו"ב.

עי' ערך התודעות.

הִתְגַּמְּלוּת, א') התאחדות והתמזגות, נגזר מהפעל הערבי גׄמל ואגׄמל שפירושו אסף וקבץ (Mischung, chemische Verbindung).

החומר הרב כשיתקבץ במקום מהמקומות בסבת בשול מורסא מן המורסות יקראו אבוקרט ה ת ג מ ל ו ת (ספר הגדרים). אח״כ ביאר שאלו היסודות יתגמלו ויתאחדו אצל ההמזגה ויפסד ה ה ת ג מ ל ו ת אצל ההפסד, ואמר עת לחבק שהוא ה ה ת ג מ ל ו ת, ועת לרחוק מחבק שהוא הפסד ה ה ת ג מ ל ו ת ההוא (דרך אמונה לר״א ביבאגו א׳ א׳).

ב׳) הדדיות (Gegenseitigkeit).

הנרצה בו כאשר יאמר לזולת כסף או שוה כסף כמו האהבה והמעלה וזולתם הגעת תכלית תמורת החריצות ב ה ת ג מ ל ו ת מכל א׳ מב׳ האהובים, כי אין להאותות המעלה ה ת ג מ ל ו ת אמתי אלא תמורת החריצות (ס׳ הגדרים).

הִתְגַּנּוּת, = הַכָּרַת המגונה (מו״נ א׳ ב׳).

עי׳ ערך ה ת נ א ו ת.

הִתְגַּסּוּת, נרדף עם ה ת ע ב ו ת, ה ת ג ש מ ו ת (Vergröberung).

הִתְגַּשְּׁמוּת, שם הפעולה מן ה ת ג ש ם (Verkörperung, Menschwerdung, incarnatio).

למה הלבישני בגדי ה ת ג ש מ ו ת ופשטיות ויתננו למטה לארץ וכו׳ (ר״מ אלשיך, משלי ח׳ ל׳).

עי׳ ערך ה ת ל ב ש ו ת, ה ת ע ב ו ת.

הִתְדַּבְּקוּת, כמו דבקות, הִדָּבקות, א׳) דבוק חלקי החומר זב״ז או יסוד אחד בחברו, וכיו״ב (Kohärenz, Kohäsion, Verbindung, Zusammenhang u. ä.).

רצוני צורת גשם בשלוח איננו אויר ולא מים ולא אש ולא ארץ, אך היא ה ה ת ד ב ק ו ת לבד, רצוננו לומר שיהיה בה לעצם עובי אפשר בו שיונחו שלשה התפשטויות נכרתים על זויות נצבות ויתבאר לך ש ה ה ת ד ב ק ו ת הוא צורת הגשם (אמונה רמה א׳ ב׳). לפי שהפשוט יעבור ויכנס בחומרי אם הוא מטבעו ויתחזק בו ל ה ת ד ב ק ו ת ו בו (ראב״ע, ספר העצמים). והמים והעפר יש לכל אחד מהם שתי ה ת ד ב ק ו ת וכו׳ וה ת ד ב ק ו ת האויר באש הוא יותר מ ה ת ד ב ק ו ת במים (נחמד ונעים לר״ד גנז א׳ ו׳). שבכל י״ב חודש וכו׳ עדיין יש להם (להרוחות) קצת ה ת ד ב ק ו ת עם הגוף (מנחת קנאות לר״י מפיסא, ע״ח).

ב') במובן המשך, התמדה (Stetigkeit, Kontinuität, Fortdauer, ununterbrochene Aufeinanderfolge).

שהנביא לא יתנבא כל ימיו בהתדבקות, אבל יתנבא עת ותפרד ממנו הנבואה עתים (מו"נ ב' מ"ה). כי התנועות הנכרכות לא יתכן שתשלם בהם ההתדבקות והתמידיות (רלב"ג, מלחמות ה', ה' כ"ד). ואם היה רושם נקודה או קו בפועל כשהוא מתנועע בהתדבקות, היה מחויב וכו' ולא היה מבואר שההתדבקות איננו אפשרי אלא בתנועת ההעתק והסבובית וכו', ומזה הצד אפשר בה התדבקות ונצחיות (ר"ח קרשקש, אור ה', א' י"ג).

ג') בהשאלה: דבקות רוחנית ומוסרית, וביחוד התדבקות נפש האדם במושכלות, בשכל הפועל, באלהים וכו'.

וציור הנפש לצורה שלמות לה ויהיה לה בה ההתדבקות בעצם הזה השכליי, אבל תעתיקה מההתדבקות ההוא טרדת הגוף, הנה לא התאמת ההתדבקות התמים אלא במיאוס וגיעול כל כחות הגוף, כי אין מונע לה מההתדבקות בו זולת הגוף (כוזרי ה' י"ב). „בהתדבקות השכל הנפרד באדם". וכפי מה שירבה בשלימיות כך הוא מרבה האחיזה וההתדבקות בו (דרך ה' לרמח"ל, א' ב').

ע' ערך התאחדות.

הִתְדַּמּוּת, כמו הִדָּמוּת, דמיון ושווי (Ähnlichkeit; Gleichheitsstreben).

התדמותם בחומר והתחלפם בצורה (עולם קטן א' ב'). לפי התדמות כחותם והתהפכם (ס' ההתחלות לאלפראבי). ישראל ישיגום החלאים מהתדמותם בגוים (כוזרי ב' מ"ד). „ההתדמות לאלהים", וכיו"ב.

ע' ערך הדמות, התבוללות.

הִתְהַוּוּת, כמו הויה, התחדשות, התילדות (Werden, Entstehung, Bildung).

שאנחנו לא אמרנו שהחומר הראשון נתהוה כהתהוות האדם מן הזרע או יפסד כהפסד האדם אל העפר (מו"נ ב' י"ז). ההתהוות מלא דבר הוא מהנמנעות (ר"ח קרשקש, אור ה', ב' ו' א'). שאנחנו לא אמרנו שנתהוה (העולם) כמשפט התהוות הדברים הטבעיים (ר"מ בוטריל פי' יצירה א').

הִתְהַפֵּךְ, סגולת ההתהפכות (Umstellbarkeit, Umkehrung).
שמסגולת המצטרפים ההתהפך בשווי (מו"נ א' נ"ב).

הִתְהַפְּכוּת, א׳) השתנות, התחלפות (Wandelbarkeit, Veränderung, Wechsel, Unbeständigkeit u. ä.).

ההשתנות וההתהפכות (ס' היסודות לר"י ישראלי). ומי שאינו מבין עניני העולם יחשוב כי הסיבה המתחדשת מחייב שנוי הענינים והתהפכותם מענין אל ענין (חו"ה, הבטחון ג'). וההתהפכות היא התנועה אל צדדים שונים (ס' השרשים לריב"ג, תעה). ויש בו מדות שיביאוהו למאוס בעולם ולהניח ישובו מפני התהפכות ענינו בו (חו"ה, עבודת ה', ג'). שנוי האויר וקלקולו והתהפכות ארבעה היסודות (ר' בחיי, וארא). שלא קדם השתנות כלל בבריאה המוחלטת ההיא, כי לא היה שם התהפכות מצורה לצורה (ר"י אברבנאל, מפעלות ה', ה' ג').
ע׳ ערך הפך, מתהפך.

ב׳) מה שמתנגד לחוקי השכל וההגיון: הנמנע, הבטל (Verkehrtheit, Widersinn, Absurdum).

וכל דעת שמביאה אל ההתהפכות ואל ההמנע הוא שקר (אמונות ודעות ג').

ע׳ ערך אליל, בטול, גנות, דבה, הפסד, הרחקה, כזב, מגונה, מושחת, נפילה, סר, שוא.

ג׳) בהשאלה לענינים מוסריים: הפכפכנות, מדת מי שאינו עומד בדעותיו, בדבורו (Wankelmut, Unbeständigkeit).

ומסעיפי המדה הזאת ההתהפכות וכו׳, כי ההפכפך אינו עומד על ענין אחד (תקון מדות הנפש לרשב"ג).

ד׳) בתכונה: התהפכות הקיצית, החרפית, כמו הפוך הקיץ, החורף (Sonnenwende, solstitium).

עגול עמידת השמש הקייצית וכו׳ או התהפכות הקייצית וכו׳ (אשפירא לר"א ב"ר חייא הנשיא ב').

ה׳) התהפכות ניצוץ השמש: חזרת קרני האור מכל שטח מלוטש (Reflex, Widerschein).

כי גבול האויר ההווה על הארץ וכו׳ אינו כ"א עד תכלית התהפכות ניצוץ השמש (רוח חן ז'). ואז לא יהיה איד כי הוא יתילד

מהתהפכות הניצוץ בדבר הקשה (רש"ט שפרוט, פרדס רמונים, ס' מועד). ולא יכלה הכאת ניצוץ השמש להאיר ולא להתהפך התהפכות מוחש (ר"י אברבנאל, בראשית). בהתהפכות נצוצות מאורי אור (ר"ע ספורנו, בראשית א' ב').

הִתְוַדְּעוּת, א') התנכרות, התחפשות: (Verstellung, das Sich-Stellen).

וביחוד השכלה חסרה, ידיעת מי שהוא רק „מתודע", בנגוד למשכיל אמתי. התודעות — בא זה השם בלשון התפעל, לפי שבעליו, ר"ל המתודע, כמתראה בעל שלמות מן השלמות התראות לבד מבלתי שישתלם בו באמת (ס' הגדרים).

ב') כמו השתכלות: קנין ידיעה והכרה (das Erwerben von Wissen, von Erkenntnis u. ä.).

ה„מתודע" הוא משכיל רק בשכל המעשי, היודע אומנות ההנהגה של מדינה ואומה וכדומה (עי' כל זה בס' הגדרים).

ג') התגלות, הופעה אלהית (Offenbarung).

ראוי שנדע אם כתבו משה רבינו ע"ה כפי סברתו ועיונו או כפי קבלתו מאבותיו או אם היה זה אליו התודעות אלהי נבואיי (מפעלות ה' לר"י אברבנאל, א' א'). ההתודעיות הנבואיות (שם א' ב').

עי' ערך הגלות.

הִתּוּךְ, כמו התכה, א') בנגוד לצמיחה, להרכבה ולהתמזגות (Abnahme, Verringerung, diminutio, Auflösung, Zersetzung, Zerfall).

וימצא (השנוי) במאמר הכמה והוא הצמיחה וההתוך („la croissance et le décroissement" — Munk) (מו"נ ב', הקדמה).

עי' ערך המסה, הפרדה, התיכה, התכה, התמוגגות.

ב') בהוראת הפרדה והתרה (Analyse).

ומסגולות הכח המשכיל כי הוא מיחד הרב ומרבה האחד בהתוך ובהרכבה (ס' הנפש לרש"ט פלקירא, י"ד). דרך ההתוך = analytisch.

עי' ערך התר, התרה.

הִתְוַכְּחוּת, משא ומתן עיוני; גם הוכחה (Diskussion, Disput; Nachweis).

ויצטרכו לחבורים והתווכחות בקיום ההקדמה ההיא (מו"נ א' ע"א). שרבו כמו רבו הפלפולים אצל הפילוסופים והגישו עוצם התווכחותם בענין הטבע (קול יהודה, כוזרי א' ע"ה).

הִתְחַבְּרוּת, במובן קשור ויחס (Verbindung, Beziehung, das Anhaften, Inhärenz).

כי להענין האלהי התחברות בברואים והשגחה עליהם (כוזרי ג' י"א). כן בהתחברות הדברים יהיו ראוים שיפול עליהם המניין (תקון מדות הנפש לרשב"ג י'). ולולא התחברות ההעדר לחומר לא הגיעה אליו הצורה (מו"נ א' י"ז).

הִתְחַבְּרוּתִי, מטבע ההתחברות.

הקש התחברותי הוא שתי גזרות שיש ביניהן שתוף בגבול אחד (עץ חיים לאהרן בן אלי' הקראי י"ב).

הִתְחַדְּשׁוּת, נרדף עם התהוות ועם שנוי (Neugestaltung, Neuentstehung; Wandel, Wandlung).

ושאין שם התחדשות בשום פנים ולא בשום סבה (מו"נ ב' כ"ט). הנה יהיה זה בלי ספק התחדשות ידיעה ושנוי בחק ידיעת השם יתברך (רלב"ג, מלחמות ה', ג' ב'). התחדשות הדבר בתמורת הדבר שחלף ועבר (רד"ק, ישעיה מ' ל"א). ולא היה א"כ פעל הנס שנוי ידיעה והתחדשות רצון וכו' (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ה'). יציאת הדבר לפועל והתחדשותו אחר שלא היה (שם ג').

הִתְחַיְּבוּת, הכרח, תולדה מוכרחת, וכיו"ב (notwendige Folge, Bedingtheit, Abhängigkeit u. ä.)

כי אם יאמר האומר שהאדם הוא גשם מדבר לא יאמר דבר, כי לא יתארהו בשהוא חי, אך זה הוראת התחייבות, והיא הוראה בלתי נעשית אצל בעלי ההגיון (אמונה רמה ד' ב'). אבל החזיקו לפי דעתם שהעולם קדמון ולא סר ולא יסור לעולם, כי הוא כהתחייבות הצל מן האדם (ר"מ בוטריל, פי' ס' יצירה א').

הִתְחַכְּמוּת, ערמה יתרה, ערמומית (Klügelei, Schlauheit u. ä.).

כי ההתחכמות והסברא בתורה איננו מביא אל רצון האלהים (כוזרי ג' כ"ג). פעמים יהיה הערמה ההיא וההתחכמות או לקנות

מעלות שכליות או לקנות מעלות מדות וכו׳ (מו״נ ג׳ נ״ד). והחכמה בעניני ערמימיות היא חכמה רעה וזה התחכמות, לא חכמה (ר׳ בחיי, שמות). להרחיק שתי קצותיו, האחת היא מעוט הדרישה והלמוד, והשנית יתרון ההתחכמות (מלמד התלמידים, בראשית). רוב ההתחכמות שליח הכפירה (ר׳ ידעי׳ בדרשי׳ הפרדס ג׳). והצטרך הרלב״ג להקדמות והתחכמיות רבות ומעשה חדודין ותשובות משובשות וכו׳ (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ה׳ ד׳).

הַתְּחָלָה, וביחוד בל״ר התחלות, כמו יסודות, הסבות הראשונות, העקריות של הנמצאים; גם שרשי החכמות ויסודותיהן (Grundursachen, Prinzipien der Dinge; Anfangsgründe, Elemente einer Wissenschaft).

התחלות הכל = שם ספרו של הפילוסוף היוני אלכסנדר האפרודיסי, מפרש אריסטו „De rerum creatarum principiis“ (מו״נ ב׳ ג׳). התחלות הנמצאות הטבעיים (שם ספרו של אלפראבי). התחלות הנמצאות ההוות הנפסדות שלשה: החומר והצורה וההעדר (מו״נ א׳ י״ז). שהגלגלים כלם גשמים חיים בעלי נפש ושכל, יציירו וישיגו התחלותיהם (שם ב׳ ד׳). עד שתהיה התחלת התנועה ההיא טבע לא נפש (שם). כל ההתחלות הן ארבע, לא פחות ולא יותר, והם: החומר והמהות והפועל והצורה והתכלית (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה). אלו ההתחלות השלשה והם החומר והצורה וההעדר (רמש״ש). שש ההתחלות (שם). יש הפרש גדול בין ההתחלות והיסודות, שהיסודות ישתנו וכו׳ וההתחלות אינם כן (ס׳ היסודות לר״י ישראלי). כל יסוד כאשר יצא מטבעו בהכרח ההתחלה העצמיית שבו תחזירהו לטבעו וכו׳ והוא צורתו העצמיית (עץ חיים לר״א הקראי ג׳). וידיעות ההתחלות הידועות בטבע נתנה לנו מה׳ יתברך וכו׳ וההתחלות הללו הן בחכמה אלהית (קצור תומס אקינא לר׳ יוסף כיאנתיס, ז׳). שהטבע הוא התחלה מה לתנועת מה שהוא בו ומנוחתו בעצם ולא במקרה (אמונה רמה א׳ ג׳). ואמנם צורתם לא תעשה הטבע אבל יושפעו מהתחלה יותר עליונה (שם ח׳). אין ספק כי לכל חכמה התחלות והנחות אינן מבוארות בעצמן, אבל ילקחו מקובלות מחכמה אחרת נתבארו בה אותן ההתחלות, ועל ההתחלות ההן יבנו כל מופתי החכמה ההיא (ספר העקרים א׳ י״ז). דע שהחכמות העיוניות אינן מסכימות בכל דבריהם על ענין אחד, אבל כל אחת חולקת על האחרת בשרשיה ובהתחלותיה, וזה שכל בעל חכמה יאמין ויחשוב שהתחלות חכמתו

אמתיות ומבוארות תכלית הבאור וכו׳ ובעל חכמה אחרת יכחיש אותן השרשים וההתחלות ויחשוב התחלות שרשיו שהן בהפך האחרות אמתיות (שם ד׳ ב׳). ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו. והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו (שם). שלא יקרא רופא מי שלא ידע התחלות הרפואה ולא מהנדס מי שלא ידע התחלות ההנדסה וכו׳ (שם, הקדמה). „התחלה שכלית״ = כנוי האלהים (מו״ג).

עי׳ ערך הנחה, הצעה, הקדמה, יסוד, שורש.

הַתְּחָלִי, מה שמתיחס להתחלה, מסגולת ההתחלה.

ההשכלה ההתחליית (חי בן מקיץ).

הִתְחַלְּפוּת, א׳) התפרדות והתחלקות למינים שונים (Verschiedenartigkeit, Mannigfaltigkeit).

שהשתדלות בני אדם בעניני תורתם ועולמם יתחלף כפי התחלפות הכרתם ושכלם וזכות הבנתם (חו״ה, חשבון הנפש ב׳). היות חומר כל מה שתחת גלגל הירח חומר אחד משותף לכל, אם כן מה עִלות התחלפות אלו המינים הנמצאים הנה (מו״נ ב׳ י״ט). אך יהיה בחמרי הגשמיים הפרש ובמזגיהם התחלפות והבדל (אמונה רמה א׳ ז׳). כי להתחלפות מזגי האנשים בהכרח יתחייב שיתחלפו מדותיהם (ס׳ העקרים ג׳ ז׳). לפי שאריסטו כבר נתן הסבה בהתחלפות המורכבים מחומר ראשון כפי המקומות והתנועות השמימיות (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ט׳ ה׳). מרבוי הדברים והתחלפותם (הוא, נחלת אבות ה׳). ההתחלפות בגודל וקטנות (רשב״ץ דוראן, מג״א ח״י ד׳). נפל התחלפות רב (= מחלוקת) בין אנשי אומתנו (ר״א דלמידיגו, בחינת הדת ה׳)..

ב׳) השתנות ותמורה (Wandelbarkeit, Wandlung, Wechsel, Veränderung, permutatio).

לעת התחלפות העניינים והשתנות הזמנים והמקומות והשנים (תקון מדות הנפש לרשב״ג י״ז). תהפוכות עניני הברואים בעולם ומהירות התחלפות הממלכות והממשלות (חו״ה, הכניעה ה׳). שכל חי עכ״פ יתנועע ממקום למקום ועכ״פ יהיה בתנועתו התחלפות (אמונה רמה א׳ ח׳).

הִתְחַלְּקוּת, כמו התחלפות (Verschiedenartigkeit, Mannigfaltigkeit).

סימן החכמה הנראה במיני שאר החיים וכו׳ לפי התחלקות צורותם ומדותם ושמושם והנאתם ותועלתם בעולם (חו״ה, הבחינה ד׳). כמו דעת מניחי הרבוי ודעת אנשי התולדות ודעת הפתאים מחוזי הכוכבים כפי התחלקות דעותם (שם יחוד המעשה ה׳). אם תאמר הוא (עלת העלות) פשוט, אם כן מאיזה מקור התחלקות האיכיות (הקדמת פי׳ ס׳ יצירה, מיוחס להראב״ד).

הִתְטַבְּעוּת, כמו הִטַּבְּעוּת (ע״ש).

ועי׳ ערך התרשמות.

הִתְיַחֲדוּת, **הִתְיַחֵד**, הבדל עצמי, ענין המיוחד לאיש פרטי או לאיזה קבוץ, קביעת סגולה ותכונה מיוחדת לאיזה נושא וכו׳ (spezifische Bestimmung, Spezifikation; auszeichnendes Merkmal, Besonderheit; Bestimmung, Festsetzung u. ä.).

ומה שאינו חומר לא ירבה אלא בחלוף המין והוא ההתיחדות בהבדל (מאמר אבוחאמד אלגזאלי, הוצ׳ מלטר, מ״ח). ואם הוא משתתף בו עם זולתו ולא יהיה בו התייחדות (מו״נ א׳ נ״ח). דרך התיחד (שם א׳ ע״ד). קצת מי שיחשוב קדמות העולם לא יחלוק עלינו בהתיחדות (שם). מי הוא מיחד אלו הנושאים ומכינם לקבל צורות מתחלפות, היש אחר הגלגל דבר אחר ייוחס לו זה ההתייחדות רק השם יתעלה (שם ב׳ י״ט). כשיהיה דבר אחד מקבל מקרים רבים בשוה, אינו יותר ראוי באחד מן האחר, ונמצא בו האחד, יאמר שמיחד יחדהו במקרה ההוא, והפעולה ההיא וכו׳ קראתיה התיחדות (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

„ההתיחדות וההבדל״. „התיחדות מקרה זה מבין שאר המקרים הוא ברצון אלהים״. „ענין הגבול וההתיחדות״, וכיו״ב.

עי׳ ערך הכרעה, מיחד.

הִתְיַחֲסוּת, כמו יחס, הצטרפות (Verhältnis, Beziehung).

שיהיה בינה ובין עלולה התיחסות וענין (מאמר ר׳ יוסף אבן עקנין). ואצל בעלי חכמת הדבור דתות שכליות, מפני שהם מתיחסות אל המושכלות התיחסות מה (אמונה רמה ב׳ ה׳). שחשבו אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כולם בעל חיים אחד ושמקור כחותיו כלם מן

השמש, למה שראו קשרים והתיחסויות שמורים בינו ובין השמש (שם א׳ ח׳). הרי שנתבאר שיש לגוף האדם עם נפשו התיחסות והדמות (הקדמת שתי הידות לר״מ די לונזאנו).

התיחסות קולית = Harmonie.

עי׳ ערך הסכמה.

הַתִּיכָה, כמו הִתּוּךְ, הַתָּכָה.

והרפואות החמות המתיכות התיכה חזקה וכו׳ (פרקי משה ג׳).

הִתְיַלְּדוּת, כמו התהוות, התחדשות (Bildung, Enstehung).

והוא מקום התילדות המים (רוח חן ז׳). שהנפשות וכו׳ המה רבות כפי מספר הגופות וכו׳ והמה נבראות ומחודשות בכל יום בהתילדות הגופות (תגמולי הנפש ח׳). אולם היה התילדות האלמוג ממקרה (רשב״ץ דוראן, מג״א, ח״י ד׳). וזה [ההקש באפשרי] גם כן מבואר ההתילדות בנפשו כמו שהוא בהכרחי (כל מלאכת הגיון י״ו). ובעבור שהיו המינים המתילדים בתמונה השנית והשלישית יתבאר התילדותם ברוב מזה בהשבתם אל התמונה הראשונה (שם י״ז).

הִתְיַשְּׁבוּת, שקול הדעת והתבוננות; גם ספוק וקורת־רוח (Überlegung; Befriedigung, Zufriedenheit).

מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתישבות (רלב״ג משלי כ״א). ויעשה (האויל) מה שיעשה בזולת התישבות (שם י׳). „התישבות הדעת", וכיו״ב.

הַתָּכָה, כמו הִתּוּךְ: התפרדות, הפסד וחסרון — בנגוד להרכבה, לצמיחה, להתמזגות; גם פעולת נתוח המושגים והפרדתם בשכל (Verminderung, Abnahme, diminutio, Auflösung, Zersetzung u. ä.; Zergliederung, Analyse).

שהגשמים הנמזגים תמידי ההתכה למה שבהם מן החום והלחות (אמונה רמה א׳ ר׳). ולזה היו מיני זה הסוג שוים למיני ההשתנות אשר הם ההויה וההפסד והצמיחה וההתכה והשינוי וההעתק (כל מלאכת הגיון, מאמר שיתפעל). שההתכה והרזון הוא אחד מאופני ההפסד (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ח׳ ב׳). „התכת המזונות בגוף" (מצוי הרבה). ומן

הכחות המיוחדות לשכל שיאחד הרב וירבה האחד בהרכבה והתכה (כוזרי ה׳ י״ב). עוד נתיך המבוקש אל נשוא ונושא ונחפש בהם כל אחד מהמקומות הקימים או הבטלים וכו׳ ובזה הפועל יקרא זה החלק מן ההגיון התכה (כל מלאכת הגיון כ״ז). ההתכה והפרוק (החוש והמוחש לאבן רשד, כת״י). ככה יעשה לאיש החפץ ביקר מלאכת ההגיון, כי יהיו תוצאותיה על פי סדר ההתכה (נפוצות יהודה ה׳). „התכות ההקדמות״, וכיו״ב.

עי׳ ערך הפרדה, התוך, התר.

הִתְכַּלְּלוּת, התאחדות והתמזגות (untrennbare Verbindung, Zusammenfassung, das Mitenthaltensein).

התכללות הגוונים שבו (גביע הכסף, מאמר׳ יקר׳ ד׳). התכללות יראה באהבה (דברי אלימלך, אמור). מפאת עצמן ולא מבחינת התכללותן ביסוד (ע״ח לרח״ו היכל א״ק ד׳ ז׳). „התכללות אחד בחברו״, וכיו״ב.

הִתְלַבְּשׁוּת, במובן קבול צורה מוחשת, התגשמות וכדומה (Verkörperung, incarnatio).

ותחייב שיהיה ההתלבשות הויית אותו הגוף, והפשטת ההתלבשות ההוא יהיה הפסד ומיתה (ר״י אברבנאל, וירא). במראה הנבואה וכו׳ בהתלבשות צורה במראה החושים (רשב״ץ דוראן, מג״א, חלק שוסינו ג׳). ולא יורגשו בחוש העין כי אם בהתלבשות צורה (מנחת קנאות לר״י מפיסא מ״ט). שאין בה שום התלבשות והתעבות כלל (ע״ח לר״ח ויטאל ק״א).

עי׳ ערך התגסות, התגשמות, התעבות.

הִתְלַהֲבוּת, התלהטות האש, ובהשאלה: התחממות והתפעלות רוחנית (Entflammung, Erglühen; Begeisterung, Verzückung).

מתוך התנועה נתחדש לשפע חום ומן החום התלהבות ומן התלהבות ניצוץ ומן הניצוץ אש (פי׳ ס׳ יצירה מיוחס לראב״ד, א׳). ההתלהבות, כי כל גוף מהיר התנועה מתלהב ומלהיב יקרא בשני השמות האלה (ר״ש ן׳ תבון, אותות השמים לאריסטו). ויתמיד ההתלהבות בו זמן רב (אמונה רמה א׳ ב׳). כי הנה הקנאה הוא מהתלהבות הרוח החיוני (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ד׳). התלהבות אש התורה המתעוררת

ע״י עסק התורה בטהרה וחבה יתרה (ר״מ אלשיך, משלי ח׳ ל׳). התנאי ההכרחי אל הנביא הוא ה ה ת ל ה ב ו ת את האלהים והעבודה אליו והדבקות בו (עבודת הקדש לר״מ גבאי, סה״ת כ״א).

הִתָּלוּת, א׳) יחס הדברים ושיכותם זה לזה (Beziehung, Zusammenhang, Abhängigkeit, dependentia).

אבל ה ת ל ו ת העניינים ההם בו ויחוסם אליו כיחס התארים כולם (מו״נ א׳ ס״ה). ויאמר אומר שיש שני אלוהות, האחד מנהיג החמר התחתון ואין ה ת ל ו ת לפעלו בגלגלים, והשני מנהיג הגלגלים ואין ה ת ל ו ת לפעלו בהיולי (שם א׳ ע״ה). ואמר על שניהם (חשך ורע) בורא, מלה שיש לה ה ת ל ו ת בהעדר בלשון העברי (שם ג׳ י׳). והמין השני יש לו ה ת ל ו ת בגוף האדם יותר מן הראשון (שם ג׳ נ״ד). שלנפש ה ת ל ו ת בגשמים (אמונה רמה א׳ ו׳). והחלק הג׳ הנפשות וכו׳ כי הן נתלות בגשמים מין מה מן ה ה ת ל ו ת (ס׳ העקרים ב׳ י״א). ואם ל ה ת ל ו ת ם בהם בפנים אחרים מאופני ה ה ת ל ו ת (כל מלאכת הגיון, מבוא, בהוראת המלה).

ב׳) במובן ה ש ת ו ק ק ו ת.

מפני ה ת ל ו ת השכל בהשגת הדברים ההם, כלומר התשוקה אליהם (מו״נ א׳ ל״א.)

עי׳ ערך ת ל י ה, ת ל ו ת.

הִתְלַמְּדוּת, למוד וקנין ידיעות; גם ה ר ג ל (Lernen, Studium, Übung).

שאי אפשר (להנבא) מבלתי ה ת ל מ ד ו ת והשלמות (מו״נ ב׳ ל״ב). וכן היה מתחייב ביטול הלמוד ו ה ה ת ל מ ד ו ת ולמוד כל מלאכת מחשבת (ח׳ פרקים להרמב״ם ח׳). האושר אשר מן המדות נקנה להמאושר בהרגל ו ה ת ל מ ד ו ת (ספר המדות לאריסטו ב׳ א׳). האדם יעלה מן המדרגה הזאת אל הקדים הקדמות ועשית ההקשים והתלמדות המושכלות וכו׳ (אמונה רמה א׳ ז׳). והידיעה וההתלמדות הם מפועל הרצון (ר״י אברבנאל, ראש אמנה כ׳).

הַתְמָדָה, נצחיות; המשך הזמן ותדירות; שקידה ועיון מרובה (Ewigkeit; Dauer, duratio; stetiges, beharrliches Studium u. ä.).

ה ת מ ד ת הבורא (מקור חיים לרשב״ג ה׳, ל׳). ובזאת ההקדמה חייב ה ת מ ד ת התנועה הסבובית ושאין לה תכלית ולא התחלה (מו״נ ב׳ י״ד).

הנה הוא אפשר שישאירהו לנצח נצחים ויתמידהו בהתמדתו יתעלה (שם ב׳ כ״ז). מצד התמדת טובותיו עליו (חו״ה עבודת ה׳, א׳). וכח המוליד בדומה הוא הכח הצריך להתמדת המין (רוח חן ב׳). בהתמדת החקירה והעיון (הקדמת ריב״ג בהרקמה). ההתמדה בדרישה ובעיון מאין הפסק (מלמד התלמידים, בראש). עקשות והתמדה על הדבר ושקידה עליו (ס׳ השרשים לריב״ג, פתל).

עי׳ ערך המשך, המשכה, משך, עמדה, עמידה, קיום.

הַתְמָדִי, מטבע ההתמדה (dauernd, beständig).

היתה תנועת הגרמים השמימיים התמדית אפשרית מצד עצמם (רשב״ץ דוראן, מג״א, ח״י ד׳).

הִתְמוֹגְגוּת, א׳) תנועת גַּלִּים (Wellenbewegung).

קול הוא דבר יגיע באויר בסבת התמוגגות יפול באויר מתנועה חזקה תגיע מדפיקה או עקירה (ס׳ הגדרים ערך קול). שתנועת הגלגל הראשון היא התנועה הגדולה וכו׳ והיא גם כן סבת התמוגגות היסודות והתנועעם (אמונה רמה א׳ ב). שהתמוגגות היסודות והתנועעם הוא סבת הפסד קצת ההווים והוית קצתם (שם).

ב׳) התכה והמסה (Auflösung, Zerfall).

התמוגגות ידוע שהוא לשון המסה והתכה והפסד (אוהב משפט, איוב ל׳ כ״ב).

הִתְמוֹדְדוּת, נרדף עם התפשטות (מצוי בספרות הקבלה וביחוד אצל רמ״ק: „התמודדות הספירות״).

הִתְמַזְּגוּת, ערוב יסודות שונים והרכבתם לחומר או לגוף אחד (Mischung, chemische Verbindung, Zusammensetzung).

ההתמזגות הוא אמנם על שני מינים, התמזגות מבלי דבר נופל מחוץ, כמו שיתמזג עד״מ הצאבר בדבש, והתמזגות עמו דבר נופל מחוץ, נוסף על עצמות המזג, כהתמזגות העפר היבש ושובו טיט רטוב (אמונה רמה א׳ ו׳). ההתמזגות אשר לניצוציהם עם ניצוצי כוכביו (רלב״ג, מלחמות ה׳, ה׳ ג׳ י״א). ואחר יתעלה ההתמזגות הזה ויזדכך יותר ויומזג באופן שיוכן לקנות צורת החי (ס׳ העקרים ב׳ ל״א). כל הנבראים מורכבים מיסודות הארבעה, ושההרכבה היא על דרך

העירוב וההתמזגות (צידה לדרך א' א' ה'). סבת הרפואה והבריאות המתהוה מטוב ההתמזגות וההסכמה (שער השמים לר"א אירירה ג' י"א). ובסבות התמזגות זה הם קונים המורכבות איכיות שניות (רשב"ץ דוראן, מג"א, חלק שוסינו א'). להשיג אופני ההרכבות וההתמזגיות ושעורי הפשוטים הנכנסים בכל אחד מהמורכבים (ר"י אברבנאל, מ"א ג').

עי' ערך המזגה, הרכבה.

הִתְמַחְשׁוּת, בֵּרור ענין מה על דרך המוחש = Versinnlichung (מיזס).

הִתְמַסְמְסוּת, (גם התמוססות) המסה, התמוגגות, התכה (Zersetzung u. ä.).

התמסמסות הזרעים והגרעינים בארץ והתוכם וכו' הוא כדמות התמסמסות המזון באיצטומכא (שער השמים לר' גרשון בן שלמה ג' א').

הִתְמַצְּעוּת, במלאכת השיר וההלצה: הפסק בין שני חלקי מאמר ע"י מאמר אחר (Einschiebung).

והנה התמצעו בין חציך שנונים ולב אויבי המלך עמים תחתיך יפלו, וזהו ההתמצעות שהוא אחד מן היפויים (נופת צופים ב' ד'). והוא משמש גם במשמעות מצוע (Vermittlung).

הִתְמַשְּׁכוּת, כמו הֶמְשֵׁךְ, התפשטות במקום והתמדה בזמן; גם במובן תולדה והשתלשלות (Ausdehnung; Dauer; Folge).

וכאשר בראשונה לא ימצא היכולת אם בסבות הפועלות נניח התמשכות לאין תכלית, כן לא ימצא בשניה אם בשלמיות המיניות יתכן התמשכות באין תכלה (שער השמים לר"א אירירה ב' ז'). ויצא מהם ומהתמשכותם כדרך ההיולי שפושט צורה ולובש צורה (תפארת ישראל לרשב"ץ דוראן א').

הִתְנָאוּת, הכרת הנאה, חקוי הנאה (מו"נ א' ב'; באור אבן רשד לס' השיר).

עי' ערך התגנות.

הִתְנַגְּדוּת, נגוד והפך (Gegensatz, Widerspruch, oppositio).

ואולם אם היתה ההתנגדות בין שני משפטים בעלי הקפים הנה זה יש לו שם ייחדהו וכו' וזאת ההתנגדות נקראת הפך (מלות הגיון ד'). ההתנגדות הוא מאמר ימצא בו ההפוך מצד המאמרים, לא מצד התבות (נופת צופים ד' נ"ז). ההפסד הוא מסובב מהתנגדות

הפכים נמצאים בנושא אחד בהיותם מתקוממים זה על זה ומפסידים זה את זה (ר״ע ספורנו, אור עמים מ״ה). כי אצלי הטענות תשובות והספקות תירוצים בקיום ההתנגדות (רי״א ממודינא, ארי נוהם ד׳).

עי׳ ערך הפך, מתנגד.

הִתְנוֹעֲעוּת, פעולת המתנועע (Bewegung in reflexiver Bedeutung).

המיה והתנועעות (ס׳ השרשים לריב״ג, עור). שכאשר תיוחס (התנועה) אל המניע תקרא הנעה וכאשר תיוחס אל המתנועע תקרא התנועעות (רלב״ג, מלחמות ה׳, ו׳ א׳ כ״ד). והיו שם שתי תנועות יחד: ההתנועעות וההנעה (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ה׳ ג׳).

הִתְנוֹצְצוּת, התלקחות ניצוץ, התלהטות וכדומה, השתמשו בו הרבה בספרות הקבלה (Erglühen, Aufflammen).

וארא ראיה מועטת, כי לא נתן רשות לעין לראות, ועל כן בהתנוצצות הלהב לפי שעה ונעלמת לפי שעה והיא ראיה חסרה (עבודת הקדש לר״מ גבאי, סתרי התורה י״ט). כי אור המאציל היה חוזר ומתנוצץ התנוצצות אחר התנוצצות שונה ומתחלף זה בזה בבחינתו (פתחי חכמה לרמח״ל ב׳ ז׳).

הַתְנוֹת בְּ..., הוצאת איש או דבר מה מן הכלל (Ausnahme, Ausschluß).

ואחרי ההתנות במרע״ה וכו׳ (מו״נ ב׳ מ״ה).

הִתְעַבּוּת, קבלת העובי (Verdichtung, condensatio).

התעבות האור (עץ חיים לרח״ו). התלבשות והתעבות (שם).

עי׳ ערך התגסות, התגשמות, התלבשות.

הִתְעוֹרְרוּת, התאמצות המחשבה והרצון, הערת הדעת, הנפש וכדומה (Impuls, Antrieb; Inspiration, Eingebung, Einwirkung u. ä.)

וכמו אלה המשפטים הנקראים ראשונים המגיעים בהתעוררות אלהי בלי מחשבה ועיון (אמונה רמה ב׳ ד׳ א׳). כי באה לו התעוררות אלהי כדי להחזירו מטעותו (המבקש לרש״ט פלקירא). שיתעוררו התעוררות רב להעיר אחרים ולמשכם אחריהם וכו׳ (מלמד התלמידים, מקץ). התעוררות

אחרים היא לפי שעה והתעוררותו לעצמו הוא תדיר (רשב"ץ דוראן, מג"א א' י"ד). ההתעוררות הנבואיי (שם, הקדמת חלק אלוה ממעל) התעוררות נמרץ (ר"י אברבנאל, מ"ב ח').

הַתְעָיָה, במובן הטעאה = Sophistik (מצוי בתרגומי אלפראבי). גם במובן טעות ומכשול (Verirrung u. ä.).

לפי שבדרך זה תפול התעייה ויכשל בו הוא או אחר להאמין השניות (מלמד התלמידים, יתרו).

הִתְעַסְּקוּת, בספרות הקראים: במשמעות התפתחות טבעית (עי' ש. פינסקר לקוטי קדמוניות ר').

עי' ערך עסק.

הִתְעַצְּמוּת, א') השתדלות עצומה, התאמצות מרובה (heftiges Streben, Anstrengung).

כן העולם מצד ההסתכן לקבוץ הממונות וכו' ומהירות הנקמה על האויבים וההתעצמות על הזמן אין ספק שאחריתו האבדון (הפרדס לר' ידעיה בדרשי א'). כי כל התעצמות הוא המשך אחר השרירות וכו' (פרקי משה כ"ה).

ב') התנצלות והצטדקות (Verteidigung, Entschuldigung).

הנה יולד מזה ההתעצמות, ר"ל ממה שהתנצל בו המתנצל וכו' (נופת צופים א' ג'). „כתב ההתעצמות" (שם ספר לר' ידעיה הפניני).

ג') במובן התגשמות, היות עצם, התאחדות עצם בעצם (Verkörperung, Annahme einer Wesenheit, Vereinigung mehrerer Formen zu einer Wesenheit).

וימצא להם ממיני החסרון כל מה שימצא לשניים ויוסיפו עליהם בחסרון, כי הרבוי אשר בו התעצמותם נוסף ממה שיתעצמו בו השניים (ס' ההתחלות לאלפראבי, האסיף ט'). מתאחדות התאחדות התעצמי כהתעצמות הצורה החיונית עם המדברת אצל האדם (דרך אמונה לר"א ביבאגו מ"ו). ירמוז אל ההתעצמות ההיולי מהצורה, כי הוא דבר נעלם איך יתעצמו ויתאחדו (שם ט"ז). היות דעתו בהתעצמות קבלת השנוי בעצמות (נוה שלום ח' ז'). ומהאחדות החובק ההתעצמות וההעמדה, ההסכמה והמדה, הסדר וההתמזגות, הגבול והצורה (שעה"ש לר"א

אידירה ה׳ י״ב). אלא שחולקין (הפילוסופים) עליהם בענין התעצמותה (של הנשמה) שאינה מפני השגת המושכלים (רשב״ץ דוראן, ח״י ד׳). יחידים הם (השמש והירח) ולהם התעצמות מיוחדת משאר התעצמויות של הכוכבים הנבוכים וכ״ש מן הקיימים (ז׳ נתיבות התורה לר״א אבולאפיא).

הִתְעַצְמִי, על דרך ההתעצמות (עי׳ למעלה).

הִתְעַקְשׁוּת, בהוראת הטעאה (Sophistik).

עי׳ ערך הטעאה, התעיה, כת, מתחכם, מתעקש, עקשות, שלי.

הִתְפּוֹגְגוּת, (מל׳ פוגה = ספק) במשמעות הסתפקות (Zweifel) (מצוי בספרות הקראים).

הִתְפַּחֲדוּת, תכונת בעלי מרה שחורה (Melancholie, Schwermut).

התפחדות הוא מלנכוליא והוא שנוי המחשבות והדמיונות מן הדרך הטבעי אל ההפסד והפסדו למזג שחוריי (ס׳ הגדרים).

הִתְפַּלְסְפוּת, עיון וחקירה בפילוסופיה ועל פי דרכה (das Philosophieren).

שיעתק הילדים משדים ללמדם התפלספות (אגרת ר׳ ידעי׳ בדרשי לרשב״א). כפי החכמה המדינית וההתפלספות (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ב׳). ונמצא ג״כ רבי יצחק ן׳ גיאת פנה לדרך ההתפלספות ורב סעדיה גאון רצה דרך ההתפלספות (ר״א דלמידיגו, הקדמת בחינת הדת). שכחש גם בהויה הטבעית והתעצם לבאר שקרותם בהתפלספותו (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ה׳ ב׳). זהו ההבדל בין התפלספותי ובין התפלספות אחרים (שד״ל, מכתב רמ״ט).

הִתְפָּעֲלוּת, כמו הִפָּעֲלוּת (ע״ש), בל״ר הִתְפַּעֲלִיּוֹת, קבלת שנוי ורושם ע״י פעולת אחרים (das Affiziertwerden, passio, πάθος; im Plural: Affekte, Empfindungen, Gefühle).

כי נושא הפועַל הוא הפועֵל ונשוא ההתפעלות הוא המתפעל (אמונה רמה א׳ א׳). והמין השלישי האיכיות ההתפעליות וההתפעלויות,*)

---

*) leidentliche Qualitäten und Affekte (עי׳ מו״נ א׳ נ״ב).

והאיכיות ההתפעליות הם רשמים אשר יגיעו בחושינו ממוחשים וכו׳. אמנם ההתפעלויות הם רשומים נפשיים כמו הרחמנות והבושת והכעס (שם). והמשוש הוא התפעלות יתחדש בעור הבעלי חיים (שם). וההתפעלות החזק הנמשך אחר שלמות פעולות המדמה (מו״נ ב׳ מ״א). התפעלות – יחס נשיאות הגעת הענין המתחדש והלבישה בו מהפועל בבחינה למתפעל (ס׳ הגדרים). התפעלות רשמיית היא ההתפעלות המיוחסת אל החוש כאשר יקבל המוחשות (שם). התפעלות קבוליי[ת] היא ההתפעלות המיוחסת אל השכל בקבלו המושכל (שם). אם לא היה החוש ההוא מתפעל זה האופן מההתפעלות לא היתה מתחדשת בו זה הצורה (רלב״ג, מלחמות ה׳, א׳ ט׳). שכל מקבל התפעלות גופיי הוא גוף בהכרח (הקדמת תגמולי הנפש). ולזה יחוייב לסלק ממנו יתברך כל מקרי הגוף וההתפעליות הגשמיות (ס׳ העקרים, ב׳ י״ד). התפעלות הנפש = affectio animi. — התפעליות העונג, התפעליות הצער (וואהרמאנן, מערכת ההעתקות).

עי׳ ערך הפעלה, התרגשות, התרשמות.

הִתְפָּעֲלִי, הִתְפָּעֲלוּתִי, מסגולת ההתפעלות.

וכאשר חובר הכח הפעליי בכח ההתפעליי וכ״א משתי הכחות שלם, היה ההתפעלות מגיע בהכרח (פי׳ שם טוב למו״נ ב׳, הקדמה כ״ו). שמהירות הכדור להתגלגל הוא תולדת הכנתה ההתפעלותית (יריעות שלמה א׳).

הִתְפַּקְרוּת, כפירה בעקרי הדת, אפיקורסות (Ketzerei, Häresie). (מצוי הרבה בספרות).

הִתְפָּרְדוּת, א׳) כמו התבודדות (Einsamkeit, Anachorese).

להמסר אליו ולהשים המחשבה השכלית בחשקו תמיד וזה ישלם על הרוב בבדידות ובהתפרדות (מו״נ ג׳ נ״א).

ב׳) פרוד ונתוק; גם כמו הפסד, המסה, התכה, וכיו״ב (Trennung, Loslösung, Auflösung; Zerfall).

מצד היותם אצולות ממנה ומבלי התפרדות ממקורם (שער השמים לר״א אירירה ד׳ י״א). „התפרדות היסודות״, וכיו״ב.

הִתְפַּשְּׁטוּת (גם התפשטיות), א׳) המשך, המתחה (Ausdehnung, Dimension, extensio, expansio).

בהתפשטות האור באויר (ס׳ השרשים לריב״ג, שחר). שבעלי קשקשים אם יראו נחים היה להם התקבצות והתפשטות (כוזרי ה׳ י״ב). כי הכמה ימצא בקו והוא דבר שיש לו התפשטות בצד אחד, וימצא בשטח והוא לו התפשטות בשני צדדים, ובגשם והוא עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים (אמונה רמה א׳ א׳). בלב ובשריגים תנועה סבובית אשר יקראוה הרופאים תנועת ההתפשטות וההתקבצות (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳, ח׳ ו׳). הואיל ואין לה (להנקודה) שום מדה ושעור ולא שום התפשטות ולא ממשות (הקדמת עמודי השמים). עצם שיש לו מן העובי והמקשיות מה שבהם אפשר שיונחו בו שלשה התפשטיות נכרתים על זויות נצבות (אמונה רמה א׳ ב׳). והשתמשו בה גם במובן „Elastizität“ (ברוך לינדא, ראשית למודים).

עי׳ ערך המשך, התמשכות, המתחה, התרקעות התמודדות=משך, מתוח, מתיחה.

ב׳) במובן הפצה (Verbreitung, Ausbreitung).

התפשטות הדעות (מו״נ ב׳ כ״ב). התפשטות ממשלתם (שבט יהודה ח׳). התפשטות השמועה (ר״י אברבנאל, ש״א ב׳ כ״ד). התפשטות המחשבה, התפשטות המנהג, וכדומה.

ג׳) האצלה, התמשכות, השתלשלות (Emanation, Ausfluß).

„ידיעת התפשטות העולם“, „התפשטות הגבורות“, וכיו״ב

הִתְפַּתְּחוּת, במובן התהוות והתחדשות (Entstehung).

התפתחות מציאות אחר ההעדר (מו״נ ב׳ י״ד). התפתחות נשיאות הנמצאים באחדות השוה (הקדמת פי׳ ס׳ היצירה המיוחס לראב״ד). ובקבלה: סוד ההתפתחות (אילימה לרמ״ק). בספרות החדשה השתמשו במלה זו במובן התקדמות מודרגת (Entwicklung).

הִתְקַבְּצוּת, א׳) בהוראת „Kontraktibilität“..

התקבצות והתפשטות (כוזרי ה׳ י״ב, עי׳ למעלה).

ב׳) במשמעות „Pandekten“.. „ס׳ התקבצות האחרון“ (רמש״ש).

הִתְקַשְּׁרוּת, קשור וחבור (Verknüpfung).

בהגיון: יחס ההתקשרות (שבין מושגים), וכיו"ב.

הֶתֵּר, הַתָּרָה, א') ישוב שאלה קשה וחמורה (Lösung einer schwierigen Frage, eines Zweifels u. ä.).

וקודם שנאמר דבר בהתר הספק הראשון (רלב"ג, מלחמות ה', ר' א' י"ח). והתרת זה הספק כבדה והיא דקה מאד (מו"נ ב' י"ח). הנה הוקשה אצלי מאד התרתה (ר"י אברבנאל, מ"ב י"ג י"ב). כי לא טעם טעם שמחה מי שלא טעם שמחת ספיקות והתרתם (שו"ת רמ"א ה').

ב') במובן התכת דברים מרכבים (Auflösung, Zersetzung).

שיהיה שנוא לאותם הנשארים הרכבה ושנוא אליו התרה (עץ חיים לר"א הקראי ג'). על דרך אשר ימצאו הדבר במרכבות על דרך התרה (שם). ר"ל שיהיה בכח אפשרותו (של הדבר המורכב) ההתרה לשוב אל טבעו אשר היה עליו (ס' היסודות לר"י ישראלי ל').

ג') בהגיון: היתר איזה הקש, התרת המשפט = חלוק ובתור הגיוני (Analyse, Zergliederung, Zerlegung).

על צד ההיתר [= החלוק ההגיוני] ולא על צד החלוק והפרוד [החלוק בחומר] (עץ חיים לר"א הקראי). התרה = Analysis, דרך התר = analytisch בנגוד לדרך קשור = synthetisch (גבעת המורה).

עי' ערך הפרדה, התוך, התכה, חתך, חתוך, משפט (משפטי ההתר).

ד') במלאכת השיר = licentia poetica.

וירבה התר זה אצל המשוררים והמליצים וכו' (מו"נ, א' נ"ט). גם במובן Concessio: התר גדרו אשר נתיר ונניח דבר אשר לא כן, לא להתיר אותו, כי למנוע ולאסור דבר אחר יותר ממנו, להגדיל איסור הדבר ההוא, נמצאהו בדברי יחזקאל: איש את גלוליו לכו עבודו (לשון למודים לרמח"ל, ח' ע"א).

הִתְרַגְּשׁוּת, המית הלב, התפעלות והזדעזעות פנימית (Gemütsbewegung, emotio).

עי' ערך המיה, הפעלות, התפעלות.

הִתְרַכְּזוּת, = Konzentration (מצוי הרבה בספרות החדשה).

הִתְרַקְּעוּת, כמו התפשטות, הִמָּשְׁכוּת, המתחה (Ausdehnung) (פרידענטהאל, יסוד הדת, ב׳).

הִתְרַשְּׁמוּת, בל״ר התרשמיות, התפעלות וקבלת רושם; גם קבול צורה קבועה, וכיו״ב (affectio, Einwirkung; Gestaltung, Gepräge).

בסבת הבדל התנועות הנזכרות יסבבו ההתפעליות וההתרשמיות צורות ומקרים נמשכים וכו׳ (דרך אמונה לר״א ביבאגו א׳ ג׳). ונמצא במשמעות זו גם בעולם קטן (רמש״ש ת״ד) ובפי׳ נרבוני למו״נ ועוד במקומות הרבה בספרות המחקר.

עי׳ ערך הטבעות.

ו

וַדָּאוּת, תכונת הודאי, ידיעה ברורה שאין בה ספק (Gewißheit).

שאין לתת לה (לחכמת הרפואה) שם חכמה, אלא שם מלאכה, בהיות שהיא דבר נפעלת ואין לה ודאות בחכמה (אוצר החיים לר"י צהלון, ה' א'). שהמושג לו לאדם באחד מחושיו יוסף לו ודאות על הנאמר לו דרך הגדה ועדות (שו"ת תמת ישרים ל"ד).

עי' ערך אֱמדן, אֻמדני, בַּטוּחָה, בִּטָּחוֹן, בֵּרוּר.

וַדַּי, וַדָּי, דבר שאין בו ספק; גם תואר לאלהים (gewiß, sicher; Attribut Gottes).

האל הגדול, הגבור וכו' והאמיץ והודאי (ברכות ל"ג:). **ודאי ותיק יודע ועד** (שיר היחוד ליום ד'). **הודאי שמו** (פיוט וכל מאמינים).

עי' ערך אמת, אמתי, ברור, יציב.

וִכּוּחַ, משא ומתן עיוני; גם נרדף עם נצוח (Disput, Diskussion, Dialog; Dialektik).

ובאלהים אעָזר ואביאם במטה היכוח, עד שאביאם אל ההודאה בידוע (אמונות ודעות א' ד'). "וכוח התורני עם הפלוסוף" לר' יצחק בן יוסף פולקאר (טעם זקנים). בטוי לשוני ודרכי וכוחים שאין בהם ממש (ר"י פרובינצלו, שו"ת בלמוד החכמות). ומשל: **וכוח חצי מחלוקת** (פלא יועץ דבור). **אין וכוח בשמות** (קאנון א' ו' ה'; עי' רמש"ש תתק"צ). **הוכוח והגִבּוּר**, והיא הנקראת אלגדל (אגרת בפתיחת ספרי ההגיון לאלפראבי; עי' רמש"ש מ"ד). "על דרך הוכוח" = dialektisch (מצוי). "אגרת הוכוח" לרש"ט פלקירא. "וכוח על האהבה" לדון יהודה אברבנאל.

וִכּוּחִי, על דרך הוכוח (dialektisch, eristisch; in Dialogform).

בטענות וכוחיות נצוחיות, כמו שעושים הפלוסופים (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק שוסינו ג׳).

עי׳ ערך מחלוקת, נצוחי.

וְעָדָה, וַעֲדָה, סיעה, כתה (philosophische Schule u. ä.).

ועדת המתועדים (מוסרי הפילוסופים ב׳ ז׳; עי׳ רמש״ש שנ״ג) = Bund der Pythagoräer).

עי׳ ערך כת, מתועדים.

וָרִיד, ורידים, גידי הדם (Venen).

ויתוקנו וכו׳ ברוחות ההולכות אחריהם מן הדפקים והעצבים והורידים (כוזרי ב׳ כ״ו). בשריינים והורידים הרבים אשר בו (קאנון א׳ א׳ ד׳ ב׳). הגידין והוורידין והעורקים, דופקים ובלתי דופקים, עצבים ועצלים, קשרים ומיתרים (שאילת יעב״ץ א׳ מ״א).

עי׳ ערך מיתר, עצב, עצל, עֹרק.

וָרֹד, כמראה הורד = rosa (בספרות החדשה).

וַרְדִי, כגַון הורד (עי׳ הערך הקודם).

מדרגות האודם כצהוב הגמור והורדי וכו׳, מראה ורדי ותכלתיי (קאנון א׳ ב׳ ג׳ ב׳). כי השנוי יהיה מהלבן אל השחור בהיותו תחלה מהלבן אל הגון הורדי, שהוא אמצעי ביניהם (מורה המורה ס״ז).

וָתִיק, קַיָם, תמידי (dauernd, konstant, fest).

אלא שאין חבורה חזק וותיק (הגיון הנפש לראב״ח, ד׳; ועוד שם בכמה מקומות).

וַתְּרָן, בנגוד לכלי: נדיב, חונן; גם: עובר על מדותיו, סולחן (freigebig; nachsichtig).

אחאב ותרן בממונו היה (סנהדרין ק״ב). כל האומר: הקב״ה ותרן הוא וכו׳ (ב״ק נ׳).

וַתְּרָנוּת, נדיבות, הטבה (Freigebigkeit, largitas).

ותרנות הוא מעלה שפעולתה בהוצאת הגדולות וכו׳, הקרבנות והצדקות ועשית הכלים וכו׳ ועשית צרכי רבים וכו׳ ואם בפתוח הבית לרוחה ללין בו גר ותושב (ס׳ הגדרים). ולא יהיה הוא המשפיע על גשם מה נפש הנביא והפילוסוף ועל גשם אחר [נפש] הנמלה והתולעת, בכילות על זה ובותרנות על אלה, אך יהיה בחמרי הגשמים הפרש ובמזגיהם התחלפות והבדל (אמונה רמה א׳ ז׳). אמנם מעלת הותרנות תבדל מהנדיבות בפחות ויותר, שהותרנות יותר רב מהנדיבות ולכן יותר ראוי שנאמר שהותרנות הפכו הנבלה, והנדיבות הפכו הכילות (נופת צופים ב׳ ב׳).

עי׳ ערך הטבה, כילות, ציקנות, פזור.

ז

זָהֲהִי, זָחֲחִי, יהיר, גס־רוח (hochmütig, hochfahrend).
משרבו זהוהי (נ״א: זחוחי) הלב (סוטה מ״ז:).

זֵהוּר, אור נאצל מאור אחר (Abglanz, Widerschein, Reflex).
הירח אינו מאיר מעצמו, אלא הזוהר שאנו רואין בו וכו׳ אינו אלא מזהורי חמה השופעים עליו כפי קירובו וריחוקו ממנו (יסוד עולם לר״י ישראלי, ג׳:). כי מהשמש שופעים הזהורים לירח (שבילי אמונה לר״מ אלדבי, ב׳ ד׳).

זֶהוּת, ענין ההוא הוא = Identität.
עי׳ ערך הואות, ועי׳ בתרגומי ״תורת המדות״ עמ׳ שצ״ח.

זֵהוּת, יהירות, גאוה (Stolz, Hochmut).
גבהות וגאות וזיהות (ר״י הדסי, אשכול הכפר שנ״ט; עי׳ גם צונץ, ס״פ תי״ג).

זָהִיר, מזהיר; בהיר, ספירי (leuchtend; durchsichtig).
גוף הלבנה אינו מאיר וזהיר מאליו כגוף החמה (ראב״ח הנשיא, צורת הארץ ט״ז). אין גוף הרקיע השמיני זהיר ובהיר וכו׳ (שם י״ז). שהצורה הזאת היתה עומדת על תכונה והאור זהיר בתוכה (הוא, הגיון הנפש א׳). לפי שהספיר זהיר ומקבל כלל המראים (אהרן בן אליהו, עץ חיים מ״ז).
עי׳ ערך בהיר, זהר, זך, זקיק, ספירי.

זְהִירוּת, תכונת איש זהיר (Achtsamkeit, Vorsicht)
מן הזהירות שלא תרבה להזהר (הקדמת חו״ה, ומצוי הרבה).

זֹהַר, אור מבהיק, זיו; בהירות וספיריות (Licht, Glanz; Durchsichtigkeit).

כזהר הרקיע (דניאל י״ב ג׳). זוהר הכוכבים נקרא אור (פי׳ רבנו חננאל לפסחים ב׳.). ואמנם לבנת הספיר הוא לשון על הזוהר, לא על המראה הלבן, כי לובן הספיר אינו מראה לבן, אבל זוהר לבד, והזוהר אינו מראה, כמו שהתבאר בספרים הטבעיים, שאלו היה מראה, לא היה מראה המראים כולם מאחריו ומקבלם (מו״נ א׳ כ״ח). הזוהר שאנו רואים בו (בירח) בכל ימי החודש וכו׳ אינו אלא מזֳהורי חמה השופעין עליו (יסוד עולם לר״י ישראלי, ג.). בהיר ומזהיר — שמות התואר באים זה אחר זה לגוף שאין לו מראה ולא אורה ונראים מאחריו כל המראים, כשמים והמים והשֹהם וכו׳ ובהירות וזוהר שמות מקרה ג״כ וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

עי׳ ערך בהירות, ספיריות.

זָהַר, כמו בהפעיל: האיר והבריק (שמוש מצוי בספרות הפיוטית ועוד). **בנפעל:** המקור משמש לפעמים שמוש שֵׁם מָפשט: ופנים ג״כ שֵׁם הִזָּהֵר וההשגחה (מו״נ א׳ ל״ז). **בהָפעל:** מֻזהר = זהיר (עי׳ פי׳ המלות הזרות לר״ש ן׳ תבון: מוזהר — שם תֹאר לירא חטא).

זָהֲרָה, כמו זֹהר (עי׳ פי׳ רש״י לתהלים קל״ט ט״ז).

זַהֲרוּר, **זַהֲרוּרִית**, **זַהֲרִיר**, **זַהֲרִירוּת**, כמו זֳהור (Reflex).

לערב חמה שוקעת במערב וזהרורי החמה מאדימין את המזרח כחלון וכו׳ (רש״י, שבת ל״ה). זהרורי הרקיע המבריקים ומאירים לפני המטר (הוא, תהלים קל״ה ז׳). זהרורית שהחמה זורחת ממזרח (הוא, יומא ל״ז:). שנופל זהרירו על פניה (תשובות הגאונים, הרכבי רנ״ג). ובבוקר מה שנראה בכוכב היוצא ממקומו זהרירות היום הבא (רזיאל המלאך כ״ב).

זוּג, בנגוד לנפרד: המספר המתחלק לשני חלקים שוים במספרם (gerade Zahl).

המספר נחלק לב׳ חלקים ראשונים, והם הזוג והנפרד. והזוג הוא המספר הנחלק בינתים, והנפרד הוא המספר שאינו יכול להתחלק בינתים (ראב״ח הנשיא, יסודי התבונה ומגדל האמונה, כת״י). המושכלות הראשונות וכו׳, כמו שהכל יותר מן החלק, והמספר המורכב מזוגות ופשוט (עולם קטן א׳). והוא (האחד) סבת כל מספר וזוג ושאינו זוג, ואינו מספר (ראב״ע ס׳

האחד). או המספר (הסוג) [הזוג] יתוסף עליו נפרד ויהיה נפרד (אמונה רמה א׳ א׳, האיכות). ומהם (מההפכים) מה שאין אמצעי ביניהם, כזוג ונפרד, כי כל מספר אם זוג ואם נפרד (מלות ההגיון י״א). הנה יתבאר שכל זוג הוא בעל תכלית, וכן הענין בזוג הזוג ובזוג הנפרד וכו׳ (מלחמות השם ו׳ א׳ י״א).

עי׳ ערך תם.

זוּגִי, בדקדוק: רבוי זוגי = Dual.

זוּגִיּוּת, סגולת המספר הזוגי.

אבל המספר הבלתי בעל תכלית, אחר היותו בלתי מוגבל, לא יתואר בזוגיות והפרדה (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳).

זִוּוּג, בהגיון: זווג שתי ההקדמות, חבורן והרכבתן, כדי להוליד מהן תולדה (Verbindung zweier Prämissen).

ידיעה חדשה נולדה מחבור וזווג שתי ההקדמות (הגהות ר״י סטנוב למלות ההגיון, ו׳).

עי׳ ערך הרכבה, חבור ג׳, צרוף.

זָוִית, בהנדסה: נטית שני קוים הנפגשים בנקודה אחת זה מזה (Winkel).

והזוית השטוחה היא פרוד שני קוים שנפגשו על נקודה אחת ונפרדו מעליה לשני צדדין שאינן על נוכח אחד. והזויות שלש, מהם זוית נצבה וכו׳, ומהם זוית נרוחת, והיא העודפת על הזוית הנצבה וכו׳, ומהם זוית חדה החוסרת מן הזוית הנצבה (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, א׳ ט׳-י׳). מרויחי הזויות (שם א׳ י״ז). ואפשר שיונחו בו (בגשם) שלשה קוים נכרתים על זויות נצבות (אמונה רמה א׳ א׳). וכל שני קוים נצבים על קו, ויעשו הזויות הפנימיות פחות משני נצבות, שהם יפגשו (שם א׳ ז׳). כמין ב׳ קוים החותכים זה את זה וכו׳ תקרא זוית, והיא על ג׳ מדות: יש שיהיו שני הקוים הנפגשים ההם נצבים זה על זה כמו עמוד וכו׳, תקרא זוית נצבת וכו׳, וכשיהיו ב׳ הקוים הנפגשים האלה נטויים זה ע״ז כמו קיר נטוי וכו׳ תקרא זוית צרה, ותשאר אחותה שבצדה וכו׳ גדולה ממנה וגם מזוית נצבת, ותקרא לפיכך זוית מרווחת (יסוד עולם לר״י ישראלי, א׳ ב׳). וכן יאמרו הפילוסופים שהמציא מרובע שאלכסונו כצלעו, או זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות וכו׳, כל אלו מכת הנמנע (מו״נ ג׳ ט״ו).

זוית חדה׳ צרה	spitzer Winkel
״ מְרֻוַּחַת׳ נִרְוַחַת׳ רחבה	stumpfer Winkel
״ נצבה׳ עומדת׳ ישרה	rechter Winkel
״ מוגשמת	kubischer Winkel
״ מֵצרנית	gemeinsamer Winkel
״ שטוחה	flacher Winkel
״ הראש׳ זוית קדקדית	Kegelspitze
״ כדורית	sphärischer Winkel

עי׳ ערך מקצֹע׳

זוֹלֵל׳ זולל׳ בזוי׳ חסר־תבונה (gemein, verächtlich, unvernünftig, brutus).
כי אנחנו בעלי שכל בכח׳ כלומר שיש בנו הכנה לקבל שכל׳ ולולא זה היינו כבעלי חיים זולים (אנימאלי ברוטי = animalia bruta (תגמולי הנפש י״א)׳

זוֹלְלוּת׳ מדת האיש הזולל׳ הלהוט אחר רבוי האכילה; גם פריצות ושטיפה בתאוות בכלל (Völlerei, Genußsucht, Unmäßigkeit).
ויותר הורגת זוללות מהחרב (אוצר החיים לר״י צהלון׳ א׳ ג׳׳ בשם אפלטון)׳ וכל זה לשבר הזוללות (מאזני צדק לאלגזאלי׳ פ״ט)׳ אך לפעמים יקרה להם רוע עכול לזוללותם ורוע הנהגתם (קאנון א׳ א׳׳ במזגי השנים)׳ והוא שאלת זוללות ומלוי מעים ותאוה גוברת (ר״י אברבנאל לשמות ט״ז ג׳)׳ רוב שירי הערב אמנם הם׳ כמו שיאמר אבונצר׳ בזוללות (באור אבן רשד לס׳ השיר׳ ד׳)׳
עי׳ ערך להוט׳ מלוי׳ פריצות׳ שטיפה׳

זוּלַת׳ זוּלָתִי׳ א׳) האַחֵר׳ מה שאינו הוא; רֵעַ׳ עמית (der oder das andere; ein anderer, anderes; nicht das . . . ; anders als . . . ; Nebenmensch).
עצם השכל ישיג ההויה בכל הדברים וכו׳ ועצם הנפשׁ ישיג הזולת*) (מקור חיים ג׳ כ״ו)׳ ולא קנית חכמה מזולתך (כתר מלכות לרשב״ג)׳ סדור שוה וישר׳ לא השגיח עליו זולתנו (הקדמת ס׳ השרשים לריב״ג)׳ כי כל המתדמה במחשבותינו הוא ענין זולתו (חו״ה׳ היחוד י׳)׳ כי החומר השפל וכו׳ על דעת הפילוסופים זולת החומר הגבוה (ר״י אלחריזי׳ מו״נ א׳ ע״ד)׳ והכח המקבל הוא זולת הכח השומר (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא)׳

*) ce qui n'est pas l'être, ce qui est autre (que l'être) (הערת ש׳ מונק שם)׳

שהתחלת הטוב הוא זולת התחלת הרע (מלחמות השם ו׳ א׳ י״ח). וענין המדע זולת ענין היכלת אצלו וזולת ענין החפץ (שם). לבחור הדת שיֵרָאה לו יותר אמתית מזולתה (עקרים א׳ י״א). ולסלף דברי צדיקים, דברי הרב המורה, לזולת כונתו (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳ א׳ ג׳). אמנם זה שאין הראשון ית׳ מושכל לזולתו כפי מה שהוא אצל עצמו, הוא מפני קוצר הזולת ההוא ופרטיותו (שבילי אמונה לר״מ אלדבי, א׳). שכן דרך המשוררים לדבר על עצמם כאלו הם זולתם (מתק שפתים לר״ע פרנסיס). שכל מציאותו וכחו של זה הזולת תלוי בזולתו וכו׳ (עקרים ב׳ כ״ז). הקנאה הוא דאגה תקרה לאדם מפני הצלחת הזולת וטוב מזלו (נפת צופים ג׳ י״ב). שיהיה הוא בזולת או הזולת בו, שיהיה תלוי מהזולת ומביט אל הזולת (שער השמים לר״א אירירה, א׳ ה׳). אם יתלונן עליו שלא בפניו לפני הזולת (ר״מ אלשיך לאיוב ט׳ ל״ה). „זולת בסוג, זולת בצורה״, וכיו״ב (= שונה בסוג וכו׳).

ב׳) על זולת מה שהוא [עליו] = באופן אחר מכפי שהוא.

או שיראה הדבר על זולת מה שהוא עליו (קאנון א׳ ב׳ ב׳ א׳). או יקבלם על זולת מה שהם וכו׳, שאם היה שהוא משיג המוטעמים, הנה הוא משיג אותם על זולת מה שהם עליו מהטעם (מלחמות השם א׳ ג׳). כי מי שיקרא למי שהוא מדומה אצלו על זולת מה שהוא (ר׳ ידעיה בדרשי לתהלים י״ב).

ג׳) בהוראת בלי, בלתי (ohne, un ..., nicht ...).

ושנים מהם זולתי משותפים (פי׳ רסע״ג לס׳ יצירה, כת״י). והעתק העצם מדובק, זולתי מפורק (ס׳ העצמים החמשה המיוחס לאמפדוקלס, כת״י). זולתי מופשט מהגוף (העגולות הרעיוניות). שיפשיט מהוית הדברים הנמצאים כלם צורתם זולתי חמריהם (ס׳ השכל והמושכלות). וכן בעל התשובה אשר כלה רוב ימיו בזולת עבודת הבורא (חו״ה, התשובה י׳). בלתי אפשר שימצא חומר בזולת צורה באלו הנמצאות (מלחמות השם ו׳ א׳ י״ח). היותו בזולת רבוי בעצמו (אור ה׳ לר״ח קרשקש). שא״א להם (לבעלי חיים) לחיות ולהתקיים בזולת חבורה וקבוץ (עקרים א׳ ה׳). אמנם הדבר הניסי הוא המתחדש מזולת הסבות הטבעיות ההם (מפעלות ה׳ לר״י אברבנאל, י׳ י׳). שהוא בלתי אפשר לצייר הדבר אשר תאר עצמי נמצא לו מזולת אותו התאר (מנחת קנאות לר״י מפיסא, כ״ב). „אם מעצמו, אם מזולת עצמו״, וכיו״ב.

ד׳) דבר זולת דבר = דבר קבוע ונבדל מדבר אחר (ein bestimmtes Ding).

שאם היה הזמן עודף עליו מצד התכלית, היה נמצא בזמן זולת זמן (ס׳ העקרים ב׳ ח׳). פעל (הבורא) עת זולת עת, אחר שיחסו אל כל העתים יחס אחד (נוה שלום לר״א שלום א׳ ח׳). שלא תהיה (הארץ) לקצת בניו מזולת קצת (פי׳ ר״י אברבנאל עה״ת, וישלח). ולכן זכר קצת הדברים זולת קצת כפי איכיותיהם (הוא, הקדמת שמואל). שנתחדשו קצת חלקי העולם מזולת קצת (הוא, מפעלות ה׳ ב׳ א׳). בשמוש המיוחד אשר יש לקצת האותיות זולת קצתן (פתיחת לשון למודים לר״ד יחייא).

עי׳ ערך מבלי.

ה׳) זולת ש ··· = אלא ש ··· (nur daß ...).

זולת שהוא (האדם) יצטרך בקצתם אל החומר פחות ממה שיצטרך אליו בקצתם (העגולות הרעיוניות ב׳).

זוּלָתִי, מטבע הזולת, שונה, מתחלף (verschieden von ..., das sonstige u. ä.).

לפי שכאשר נשארו המושכלות המגיעות בשכל אחד רבות, לא יתאחד בעצמו, לפי שהוא זולתיי להם (מלחמות השם ה׳ ג׳ ג׳). הורו שמלכות שמים הוא דבר מתחלף וזולתי לאמונה, ואין זה אמת (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב׳ ה׳). להודיע בקרב הארץ חדשות וכו׳ מעניני מלחמה ושאר מאורעות זולתיות ההוים בעולם יום יום (שאילת יעב״ץ א׳ קס״ב).

זוּלָתִיּוּת, סגולת מה שהוא זולתי אל דבר מה (Verschiedenheit, Anderssein).

כל מתנועע לו מניע זולתו, אם זולתיות אשר מחוץ ואם זולתיות החלק לכל (אגרת חי בן יקטן). ר״ל שלא יהיה שם דבר קדמון זולתו, לא זולתיות החלק לכל, עד שיהיה מעצמותו, ולא מושג מן המושגים ישיגנו (נרבוני למו״נ א׳ ס״ח). שאלו התאחדו השכל והמושכל ממנו בכל הצדדים, לא ישיגהו שיהיו מושכלותיו רבות, לפי שסבת הרבוי הוא הזולתיות אשר בין השכל והמושכל ממנו (מלחמות השם ה׳ ג׳ ג׳). לא יתואר (ה׳) בידיעה אשר בנו ולא זולתיות בין מציאותו וידיעתו (שם). מה שנאמר עליו ית׳ שאין דומה לו ולא שוה לו, הם מלות מורות על הזולתיות בלבד, כלומר שהוא ית׳ זולת הנמצאים (עקרים ב׳ ו׳). והקדמונים יש מהם מי שאמר שהתנועה היא זולתיות, וזה לפי שראו שהדבר המתנועע הולך ומשתנה ממה שהיה קודם (ראשית דעת לר״מ אלבילא, ב׳ ב׳ א׳).

זִיו׳ אור׳ נוגה (Licht, Glanz).

ומן האור המפיץ הזה וכו׳ היה זיו יוצא והולך וכו׳ ונוצרו מן הזיו כל שלשת בעלי החיים׳ שהן השטין במים והפורח באויר וההולך על פני הארץ (הגיון הנפש לראב״ח׳ א׳). וכשירבה עלי אותו הזיו והאור וכו׳ ארד מהשכל אל המחשבה והעיון (ס׳ המעלות לרש״ט פלקירא׳ א׳, בשם אריסטו).

זִיוּן׳ א׳) קשוט ונוי (Schmuck).

סימן החכמה הנראית במין האדם וכו׳ אשר בו השלמת סדרי העולם ויפיו וזיונו ותמימותו (חו״ה׳ הבחינה ד׳). כי האדם ושאר החיים הכינם הבורא לזיון העולם הזה (שם׳ עבודת האלהים ח׳). שראה אותה בכל זיונה ותקונה בגופה (ס׳ הגלוי לר׳ יוסף קמחי׳ ב׳).

ב׳) הזנה (Ernährung, Nährkraft).

טחול רע הזיון (שבילי אמונה לר״מ אלדבי׳ ה׳). גדי רטוב וממוצע במזגו וכו׳ וזיונו חזק (שם).

זִיּוּף׳ א׳) שקר׳ בטול׳ שבוש (Falschheit, Irrtum, Irrlehre,).

והתחיל (אריסטו) לבאר זיוף זאת המחשבה (מו״נ ב׳ כ׳). ולפי שהפלוסופים לא זרח עליהם אור הנבואה וכו׳ דברו בדויים וזיופים רבים (מנחת קנאות לר״י מפיסא׳ ע״ג).

ב׳) הטעאה (Sophistik).

ס׳ הזיוף׳ כך מכנה ר׳ יוסף ן׳ עקנין בספרו מרפא הנפשות את ס׳ אומנות ההטעאה (De elenchis sophisticis) לאריסטו (עי׳ רמש״ש׳ ל״ד). ובלשון יון הוא (ספסטה) שם המלאכה אשר יוכל האדם בו להטעות חבירו ולהראות כי זיוף ושבוש בדבריו וכו׳ אבל נקרא האדם בזה השם בעבור מלאכתו ויכלתו על הזיוף׳ כמו שקוראים האדם נצוחי וכו׳ מפני כוונת מלאכתו׳ שהוא הנצוח (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא׳ ב׳׳ בחכמת ההגיון והלקיה). ועל כן חבר (ארסטו) הראשון בשמות הנפרדים׳ והשני במאמרות המורכבות הרכבה אחת וכו׳ החמישי בנצוח והששי בזיוף וכו׳ (שם).

עי׳ ערך הטעאה׳ התעיה׳ מתחכמים׳ מתעקשים׳ עקשות׳ שלי.

זִיּוּפִי׳ הטעאי (sophistisch; Sophist).

ומיני ההקשות והמאמרות אשר יבוקש בהן לאמת אמונה או מבוקש׳ חמשה: או שתהיינה מופתיות׳ או נצוחיות׳ או זיופיות וכו׳

(ראשית חכמה לרש"ט פלקירא, ב'). והמאמרות הזיופיות הן אשר דרכן להטעות האדם ולשבש אותו (שם). ועל כן ענינו (של שֵׁם ספסטה) חכמה זיופית (שם). ויש מהם אמונה שאפשר שיהיה דומה אל האמת וכו' ועל האמת אינו כן, והוא הסכלות הגמור, וההיקש המחובר ממנה יקרא זיופי ומתעה (שם).

זִיזָה, זִיזוּת, תנועה וסבוב (Bewegung, Lauf, Kreisen der Gestirne).

כי זיזת הגלגלים וזעזועם אינו אלא ברוח, כי זולתה לא יתגלגלו המזלות (ר"י ברצלוני, פי' ס' יצירה רי"ב). והאש קלה מן הכל והיא חזקה מן הכל וכו' ובזיזותה התדירה העולם מתקיים ועומד, ובנידתה הארץ עומדת בתוך הריק ככדור באמצע (כתב תמים לר"מ תקו בשם אמונות ודעות, אוצר נחמד ג' ס"ח).

עי' ערך גלגול, העתקה, מהלך, מרוצה, נידה, נענוע, סבוב, עתיקה, רחישה.

זִיֵּן, יִפָּה, קִשֵּׁט (schmücken, schön machen).

לבחור בעבודת הבורא אשר צוה להתעסק בעולם, לישבו ולזיינו (חו"ה, הבטחון ה'). ופילגשים רבות מזוינות במיני תכשיטי זהב ורקמה (מו"נ ג' י"ב).

בהתפעל: הִזְדַּיֵּן, נִזְדַּיֵּן התקשט, התיפה (sich schmücken, schön machen).

שאנחנו מצאנו הנביאים ע"ה, כשרצו להבָּדל מבני אדם ושיַּראו להם סגולת מדותם, נזדיינו (נ"א: זיינו עצמם) באלו הצורות הרוחניות וכו' (ס' היסודות לר"י ישראלי, נ"ד). ותרבה להחזיק עצמך בחכם ותתכבד בסַכֵּל חביריך ותזדיין בהכלים בני גילך (חו"ה, יחוד המעשה ה', ד"ה וכאשר יאבד סברו). ואח"כ לְמוד מה שתזדיין בו אצל בני אדם (שם). ואני לא ברחתי מאהבת השם והכבוד אלא שלא להזדיין לבני אדם, ואתה מצוה אותי להזדיין להם בהנחת עבודת האלהים (שם, ד"ה וכאשר יתיאש וכו' מן הפנים האלה). ותהיה כונת עושיהם להזדיין בהם אצל בני אדם (שם יחוד המעשה ג'). — והשתמשו גם במקור בהוראת שם מָפשט = הזדַיְּנוּת: ההוצאה במה שאינו ראוי מההזדיין וזולתו (מאזני צדק לאלגזאלי, ק"ה).

עי' ערך זיון.

זַיָּפוּת, זַיְפָנוּת, דעה בטלה ומשובשת; הטעאה (Irrlehre, Irrglaube; Sophistik).

ולהסיר זייפות מלבביהם (אגרת הוכוח לרש"ט פלקירא).

ע' ערך פסלות.

זַךְ א') בהיר, ספירי (durchsichtig).

והוא שיהיה בהיר ג"כ, כמו האויר המלוטש והזך והמים הזכים (אמונה רמה א' ו', הראות). ובעבור היות הגוף זך, תעבור בו ראות העין (מו"נ א' כ"ז). מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזכוכית וכספיר (משנה תורה, יסודי התורה ג'). שעצם המוח עצם דק, רוצה לומר ספירי, זך העצם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד').

ע' ערך בהיר, זהיר, זהר, זקיק, מזהיר, ספירי.

ב') נקי, טהור, גם בהוראה מושאלת (klar, lauter, rein).

שהנפש עצם שכלי, יותר זך מעצם הכוכבים והגלגלים (אמונות ודעות ה', פתיחה). וכל מה שיהיה הדבר יותר רקיק ועצמו יותר זך, יהיה קבולו יותר חזק והשגתו לדברים (מקור חיים לרשב"ג, ב'). ומי שהוא מאנשי הלבבות הזכים והנפשות היקרות, המזער הזה יספיק לו למופת (תקון מדות הנפש לרשב"ג). והשתדל בכחך לזכך מעשיך וכו', כי המעט הזך הוא רב, והרב בלתי זך הוא מעט (חו"ה, יחוד המעשה ו'). הפרוש וכו' ידידותו זכה ואסורו חזק ובריתו נאמנה וכו', רצוי וזך (שם, הפרישות ד'). הפילוסופים אשר דק עיונם וזכה מחשבתם (כוזרי ב' נ"ד). שלא תצלח כל נפש לכמו זה הדבר הגדול אלא הנפשות החשובות הזכות (אמונה רמה ב' ה' א', ד"ה כתוב מעיד בדמיונים וכו'). שיהיה מבין, משכיל, זך הטבע, ירגיש בענין במעט רמז (מו"נ א' ל"ג). זך החומר (עץ חיים לאהרן בן אליהו, א').

זֹךְ, זַכּוּת; גם בהשאלה לענינים רוחניים ומוסריים (Lauterkeit).

ושים מגמתך וכונתך זך נפשך, וכללו של דבר: בקש זך הלב באיזה אופן שתתכן לך (כוזרי א' א'). וכפי שעור ההארה, כך הוא שיעור השלימות והזוך הנמשך ממנה (רמח"ל, דרך ה' ד').

זִכּוּךְ, זך, הזדככות (Lauterkeit; Läuterung).

ואנחנו רואים החלומות הנאמנים למי שלא התעסק בחכמה ולא בזכוך נפשו (כוזרי א' ד'). ושהלב בזכוך הרגשתו וכו' הוא מרגיש בדבר

המועט שיפגעהו (שם ב׳ מ״א). **והזכוך** הוא טהרת הנפש מן המדות המגונות (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ז׳). **זכוך** ומירוק המדות הפחותות והמגונות (נפוצות יהודה ט׳). ויפשוט כמעט לבוש החומר עד שידמה למלאך בענין **זכוך** נשמתו וגופו (ראשית חכמה, הקדושה ד׳).

זַכּוּת, זך, טהרה (Reinheit, Lauterkeit).

זכות עצם הנפש מקדרות הסכלות (חו״ה, חשבון הנפש ד׳). ונפרד (הנביא) מסוגו **בזכות** הנפש וכו׳ והדבקו בענוה ובטהרה (כוזרי א׳ ק״ג). ומהן **זכות** התכונה וטוב ההבנה (ח׳ פרקים לרמב״ם, ב׳). **שזכות** הכוכב אצל הגלגל כולו **כזכות** העין אל הגוף כולו (מלמד התלמידים, בא). והוכן האדם לקבל השכל לרוב **זכות** חום הטבעי שבו (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳).

זְכִירָה, כח הזכרון (Gedächtnis, Erinnerung, μνήμη).

ההזדכרות היא השתכלות לזכור וכו׳ בענינים אשר אפשר בהם שתעלם **הזכירה** (באור אבן רשד לס׳ החוש והמוחש). **הזכירה** ממנה טבעית, ממנה מלאכותית. הטבעית היא כח תקוע בנפש וכו׳ אשר בו נזכור הדברים הדמיוניים והשכליים, והמלאכותית היא אשר תקוים מצד המלאכה וההרגל וכו׳, שזאת **הזכירה** המלאכותית תֵעשה באמצעות המקומות והצורות (נופת צופים א׳ י״ג). הא׳ ידיעת הדבר ההוא בלי הפסק, והב׳ הידיעה בהם אחר ההפסק, וזה יקרא **זכירה**, וההפסק יקרא שכחה׳ וכשהדבר ההוא אינו נזכר מעצמו אלא אחר המחשבה בו והבקשה לזכרו, יקרא הזדכרות (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד׳). „ס׳ **זכירה** והזדכרות״ לאריסטו = De memoria et reminiscentia (עי׳ רמש״ש תס״ח ותפ״ח).

עי׳ ערך הזדכרות, זָכר, זכרון.

זָכַךְ, בהתפעל: **הזדכך**, **נזדכך** = נעשה זך (geläutert werden).

שלא תהיה הנבואה כאשר חשבו הפילוסופים מנפש **יזדככו** מחשבותיה ותדבק בשכל הפועל הנקרא רוח הקדש (כוזרי א׳ פ״ז). עד **שנזדככה** הקהלה ההיא שהיתה ראויה לחול עליה האור (שם ב׳ נ״ד) ולחכמים המתפלספים אהבה בבדידות, כדי **שתזדככנה** מחשבותם לילד מסברותם התולדות האמתיות עד שיגיעו אל האמת (שם ג׳ א׳). ואמנם כפי מעלת חומר האדם על חומר שאר בעלי חיים, **בהזדככו** יותר ממנו, כן מעלת חומר הצדיק על מעלת חומר הרשע (מלמד התלמידים, שמיני).

זֵכֶר, בהוראת כח הזכרון (Erinnerung).

ואמנם כח הזכרון וכו׳ יחָלק לשלש פעולות, והם הזכר והזכרון והשִמּוּר, ואולם הזכר יהא בדברים המושגים בזמן העבר (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳ א׳). אבל הנערים ימָצא בהם השמור יותר מהזכר (שם).

זֹכֶר, כח הזכרון (Gedächtnis).

והכח הזוכר השומר לשמור בו הענינים המושגים מהמורגשות (כוזרי ה׳ י״ב). הזוכר ישמור לו הענינים אשר כבר נפסקה הבנתו אליהם, ואין זה הכח מן הכח המצייר בשום דבר, כי אותו הכח ישמור הצורה הנעלמת מן החוש, וזה ישמור הענינים שאינו משיב לב עליהם (אמונה רמה א׳ ו׳, כחות הנפש). והם (שלשה כחות הזכירה שבמוח) שומר ומזדכר וזוכר (בתי הנפש והלחשים, כת״י). (חמשת החושים הפנימיים) מדמה, מצייר, חוש המשותף, הזוכר והמזדכר, מחשב (כלל קצר מכל הרשום בכתב ליהודה ן בולאט; עי׳ רמש״ש כ״ט).

זָכַר, בהתפעל: הזדכר = sich besinnen.

וכאשר יזדכר אותו, אז ימצא כי היתה לו זאת הידיעה (מלחמות השם א׳ י׳). כי כן הוא דרך מי שירצה להזדכר דבר מה שחשב (ר״י אברבנאל, מקץ).

עי׳ ערך זכירה, הזדכרות.

זִכָּרוֹן, הכח הזוכר (עי׳ למעלה).

והחושים הנפשיים אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והזמם וההכרה (חו״ה, היחוד י׳, ד״ה וממה שצריך שתדע). ואח״כ היצר והרעיון והמחשב והזכרון (כוזרי ג׳ ה׳). והכח היצרי להקריב בו מה שנמנע מהזכרון (שם ה׳ י״ב). והכח המחשבי לעמוד בו על בירור מה שיחדשהו היצרי וכו׳ עד שישיבהו אל הזכרון (שם). ההצטיירות בפני המוח, והיצרי באמצעיתו, והזכרון במאוחרו (שם). וההפרש בין הזכרון והשמירה, כי השמירה הוא לדבר שלא סר עומד בנפש מזמן השגתו בזמן שעבר עד הזמן העומד, והזכרון הוא לדבר הנשכח, וע״כ היה הזכרון שמירה נפסקת והשמירה זכרון מדובק, כלומר בלי הפסקה (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, ט״ז). ואמנם כח הזכרון וכו׳ יחלק לשלש פעולות, והם הזֵכר והזכרון והשִמּוּר (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳ א׳). — זכרון מקומי: בעלות לפניו זכרון

המקומות וכו׳ יזכור בנקל כל מה שירצה, כאלו יהיה לפני עיניו החושיים עצמם, ודבר זה נודע לכל חכמי האומות, נקרא מאתם זכרון מקומי (רי״א ממודינא, לב האריה א׳ ד׳).

זִכְרוֹנִי, מענין הזכרון.

התנועה הזאת (של החלום) תתחיל ביקיצה מן המוחשים אשר מחוץ ותכלה אל הכח הזכרוני (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד׳).

זִכְרוּת, = זכרון.

הדברים אשר יעתק מהם אל הזכרות (באור ס׳ החוש והמוחש).

זַכְרָן, בעל זכרון (mit gutem Gedächtnis begabt).

(הַפָּרוּשׁ) זכרן, מודה, רב בשת וכו׳ (חו״ה, הפרישות ד׳). דמה האיש הזכרן שיזכור כל מה שישמע ולא יבדיל בין האמת והשקר לספוג (פי׳ המשניות לרמב״ם, אבות ה׳ ט״ו). ולכן היו האנשים אשר מזג מוחם המזג הזה זכרנים טובים וכו׳ (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ה׳ י״ג). וזקן שלא גבר על מזגו הטבעי הליחה המקרית יהא זכרן וכו׳, ולפיכך ימצא במקצת הזקנים זכרן ולא שמרן (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳ א׳). ״שקרן צריך שיהיה זכרן״ (משל המוני).

זַכְרָנוּת, תכונת הזכרן (Gedächtniskraft).

הזכרנות היא השבת הענין בזמן העומד אשר היה מושג בזמן עובר (באור ס׳ החוש והמוחש). זכרנות — שמירה נפסקת, והשמירה היא זכרנות מדובק (שם). פועל הזכרנות הוא העמדת ענין הצורה הנרשמה במדמה (שם). זכרנות הוא השגת הענין בזמן העומד אשר היה מושג בזמן העובר אחר שנפסקה ידיעתו (ס׳ הגדרים). כח השמירה אפשר שהוא כח הזכרנות עצמו, אבל שמו הפרש בינו ובין הזכרנות בשאמרו שהשמירה שישמר בלי הפסק, והזכרנות הוא ההפסק, אך יזכרהו בלי עזר מדברים אחרים (שער השמים לר׳ גרשון בן שלמה, ט׳). ושבח ר׳ אליעזר בזכרנות, שלא שכח לעולם דבר ממה שלמד (רשב״ץ דוראן, מגן אבות ב׳ ח׳). ״בזכרנות והמחשבה״ או ״מהזכרנות וההזדכרות״, שֵׁם המאמר הב׳ של ס׳ החוש והמוחש לאריסטו (περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως).

עי׳ ערך זכירה.

זַכְרָנִי = זכרוני.

וכח הזכרני, והוא שיזכור מה ששמר (שער השמים לר' גרשון בן שלמה, ט'). וזה הכח הזכרנית היא משגת לדברים אחרים וכו' שכבר הרגישה אותם ודמתה אותם בדמיון (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד' א'). ולפיכך היא (כח המחשבה) ממוצעת בין שתי כחות אלו, שהן הדמיונית והזכרנית (שם).

זָלוּת, קלות ושפלות (Verächtlichkeit).

וישכיל קטנות ערך נפשו וזעירותו וזלותו, ואח"כ יכיר רב טוב הבורא עליו וכו' (חו"ה, אהבת ה' ג'). מפני זלותו (של הגוף) אצלם וקלותו בעיניהם (שם ז').

זִמּוּן, הכנה; הזמנה (dispositio, διάθεσις; Vorbereitung).

כי השכל הפועל לא התחייב שיפעל בעת אחת ולא יפעל בעת אחרת, לא מפני שום ענין מחייב בעצם השכל, אלא מפני זימון והכנת הנמצא (ר"י אלחריזי, מו"נ ב' י"ט). אך הויתם וחבורם והזמון להם צריכה בזה אל ידיעה שלימה וכו' (כוזרי א' ע"ט). ואם יאמר כי הזימון ההוא צריך למי שלא הזדמן, כבר הודה בסבות אמצעיות ושבהם עמידת המתאחרות (שם ה' כ'). אבל הזימונים הנפשיים וכו' הם מועילים, מביאים הטוב ודוחים הרע (שם).

עי' ערך דריכה, הזדמנות, הכנה, עתוד.

זִמְיוֹן, בל"ר זמיונים = מקרה (בספרות הקראים; עי' דוד מרדכי במכתב המחבר ליעקב טריגלאנד).

עי' ערך אפע, אשור, מאורע.

זְמִימוּת, = unklare Erkenntnis, Instinkt.

ותאָמר הזמימות בדבר מחמת מראית העין, לא מחמת האמת, ובעבור זה נעשו הבהמות זוממין, לא בעלי רעיון (ס' הגבולים לר"י ישראלי הרופא, תרגום נסים ב"ר שלמה). שסרה מעליה החקירה וההבדלה ונכנסה לזמימות ולהגות (שם).

עי' שני הערכים הסמוכים.

זָמָם, דמיון והשערה (Vermutung, Einbildung).

והחושים הנפשיים אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והזמם וההכרה (חו"ה, היחוד י'). ולא תרדפהו בזממיך (מו"נ פתיחה; בהעתקת ר"י אלחריזי: בסברותיך). תחלת רעיוניו וזממיו (שם א' ב'; ר"י אלחריזי מתרגם: בתחלת מחשבותיו ובנראה אליו מבלתי חקירה).

זָמַם, השיג בהכרה בלתי ברורה, בדמיון (wähnen, vermuten).

הבדלה זוממת על האמת (ס' הגבולים לר"י ישראלי הרופא). ובעבור זה נעשו הבהמות זוממין, לא בעלי רעיון (שם).

זְמַן, זְמָן, א') העת המפשטה (Zeit).

לא יתכן שיהיה לבורא זמן, מפני שהוא בורא כל זמן, מפני שלא סר לבדו ואין זמן וכו', ושהזמן אינו כי אם מדת קיום הגשמיים, ואשר איננו גשם מרומם מהזמן וממדות הקיום (אמונות ודעות ב' ח'). ואין הזמן כ"א אמירה מעמדת הנמצאות, ואם אין שם נמצאות אין שם אמירה, שהזמן תלוי (הגיון הנפש לראב"ח, ב'). אין הזמן אלא מנין גלגל החלוף על הנמצאות בנקדם ובמאוחר (מגלת המגלה לראב"ח, ח'). אין הזמן אלא מנין החלוף בנקדם ומאוחר (שם י'). ובהתברר אמתת הענינים הטבעיים בהיולי והצורה וההעדר והטבע והזמן והמקום והתנועה (כוזרי ה' י"ב). וימָצא (הכמה) בזמן ג"כ, והוא שיעור תנועת הגלגל היותר גדול מצד שיתחבר לו השמש בתנועתו וכו' (אמונה רמה א' א'). הנה שב הזמן א"כ בעל הנחה וסדר, ולא יאמתו (המדברים) מהות הזמן כל עיקר, ובדין להם זה, שאם מהירי הפילוסופים כבר בלבלם ענין הזמן וקצתם לא השכילו ענינו וכו', כל שכן אלה אשר לא יביטו לטבע דבר מן הדברים (מו"נ א' ע"ג, הקדמה ג'). ושהזמן עצמו ג"כ מכלל הנבראים, כי הזמן נמשך אחר התנועה, והתנועה מקרה במתנועע, והמתנועע ההוא בעצמו אשר הזמן נמשך אחר תנועתו מחודש וכו' ושזה אשר יאמר: היה הבורא קודם שיברא העולם וכו', כל זה שער זמן או דמות זמן, לא אמתת זמן, כי הזמן מקרה בלא ספק וכו' כשחרות וכלובן וכו', שאשר חייב העלם ענין הזמן מהרבה מאנשי החכמה וכו', הוא היותו מקרה במקרה וכו', ונקבצו בזמן שני הענינים יחד: שהוא מקרה דבק לתנועה, והתנועה מקרה למתנועע, ואין התנועה כדמות השחרות והלובן אשר הם ענין מיושב (שם ב' י"ג, ע"ש). כבר הודעתיך שיסוד התורה כולה שהשם המציא העולם לא מדבר, בזולת התחלה זמנית, אבל הזמן נברא, כי הוא נמשך לתנועת הגלגל, והגלגל נברא (שם ב' ל').

ב׳) זמנים, זמנים פרדים = רגעים בלתי מתחלקים (Zeitatome).
ההקדמה השלישית הוא אמרם שהזמן מחובר מעתות, רוצים בזה שהם זמנים רבים, לא יקבלו החלוקה לקוצר מדותם (מו״נ א׳ ע״ג, ע״ש). הנה אם כן בכל עת מן העתות ההם, רצונם לומר: מן הזמנים הפרדיים, יברא הבורא מקרה בכל אישי הנמצאות (שם, הקדמה ו׳).

ג׳) במשמעות חיי העוֹלָם הזה (das Vergängliche, Irdische).
ומלמד נפשו שלא תהיה מחשבתו כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי זמן ותחבולותיו (משנה תורה, יסודי התורה ז׳ א׳). ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן (שם ז׳ א׳). ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו (שם, תלמוד תורה ג׳ ט׳). שהוא (השבת) יום קדוש להפנות בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים (רמב״ן לשמות כ׳ ח׳). טרדות הזמן, ילדי הזמן, קניני הזמן, וכיו״ב.

ד׳) בדקדוק: זמן חולף, עובר, עבר; עומד, הוה; עתיד (Tempora des Verbums usw.).
כי הזמנים שלשה: חולף, עומד, עתיד (אמונות ודעות א׳ א׳).

זְמַנִּי מענין הזמן, עתי (zeitlich, zeitweilig u. ä.).
ההצלחה הזמנית (אלגזאלי, מאזני צדק קכ״ז). כי כל מחובר מורכב וכו׳, וכן צריך שיהיה מחברו קודם לו הקדמה זמנית וטבעית (חו״ה, היחוד ה׳). דרכי זריחת המזלות ושקיעתם שלשה: עולמית, זמנית, שמשית (ראב״ח, אשפירא ג׳). ולזה לא תהיה המצאת הבורא לעולם בהתחלה זמנית, כי הזמן מכלל הנבראים (מו״נ ב׳ י״ג). שהשם המציא העולם לא מדבר, בזולת התחלה זמנית (שם ב׳ ל׳). שלא יחוייב שיהיה נמצא מה שדרכו שישתנה קודם שיהיה השנוי נמצא קדימה זמנית (מלחמות השם ו׳ א׳ כ״ד). ולמה לא יהיו הנהגותיהם זמניות משנה לשנה (פי׳ ר״י אברבנאל לשמואל א׳ ח׳). „שעות זמניות״, וכיו״ב.

זָנִי הכח הזן = כח ההזנה (Ernährungsvermögen).
תחלת הכחות הכח הזן, והוא ההתחלה, והמוליד בתכלית והמגדל באמצע וכו׳, והמוליד נעבד, והזן עובד וכו׳, ולזן הארבע כחות המפורסמים העובדים אותו (כוזרי ה׳ י״ב). והפועל הממונה על זאת הפעולה יקרא כח הזן, והוא נעבד מארבע כחות וכו׳ (אמונה רמה א׳ ו׳). שחלקי

הנפש הם חמשה: הזן, והוא נקרא צומח, והמרגיש והמדמה והמתעורר והשכלי (ח' פרקים לרמב"ם, א'). כי האדם נזון בחלק הזן מן הנפש האנושית והחמור נזון בחלק הזן מן הנפש החמורית וכו', ואמנם יאמר על הכל נזון בשתוף השם לבד, לא שהענין בכלם אחד בעצמו (שם). החלק הזן ממנו הכח המושך והמחזיק והמעכל והדוחה למותרות והמגדל והמוליד בדומה והמבדיל הלחות (שם). וכחות זנות הם סבת עמידתו (של החי) ושמירתו הזמן (מו"נ ב' י').

עי' ערך הזון, הזוננות, הזנה.

זְעֲזוּעַ, בהוראת תנועה (Bewegung).

כי זיזת הגלגלים וזעזועם אינו אלא ברוח (ר"י ברצלוני, פי' ס' יצירה רי"ב).

זְעִירוּת, קטנות, שפלות (Geringfügigkeit).

וכל שכן שיהיה מעשך עם מעוטו וזעירותו בלתי זך לאלהים (חו"ה, יחוד המעשה ו'). ויתבאר לו קטנותו וזעירותו בין יצירות הבורא ית' (שם, חשבון הנפש ג'). וישכיל קטנות ערך נפשו וזעירותו וזלותו, ואח"כ יכיר טוב הבורא עליו (שם, אהבת ה' ג').

עי' ערך זלות.

זִקּוּק, צֵרוף וזכוך, גם בהשאלה לענינים רוחניים (Läuterung).

ויטהר רקיע שכלך בספיקות הגדולות בזקוק נמרץ, עד אשר לא ישאר מקום ספק בעניני מבוקשך (מגלת סתרים המיוחסת לרמב"ם).

עי' ערך זכוך.

זָקִיק, בהיר, ספירי (klar, durchsichtig).

גוף הלבנה אינו מאיר וזהיר כגוף החמה ואינו בהיר וזקיק כגוף הרקיע (ראב"ח, צורת הארץ ט"ז).

עי' ערך בהיר, זהיר, זך, ספירי.

זָר, משונה, תמוה, יוצא מגדר הרגיל, בפרט בדקדוק הלשון (sonderbar, absurd, abnormal, ungewöhnlich).

והלשון האמתי ולשון ההעברה והנוהג **והזר** (הקדמת ס׳ הרקמה). **מלה זרה** בדקדוק (ראב״ע, צחות קנ״א:). ונתן בזה סבה **זרה** מאד*) (אמונה רמה א׳ א׳, ד״ה והכמה). והדבר הזה **זר** אצלי מאד (ר״י אברבנאל, שמואל א׳ כ״ז ח׳).
״רחוק וזר״, וכיו״ב.

עי׳ ערך מופלא; ועי׳ ערך אליל, בדות, בטול, בטל, גנות, הבל, הפסד, הרחקה, כזב, מגונה, מחל, משחת, נפילה, סר, שוא, שנוא.

זָרוּת, בל״ר **זָרֻיּוֹת**, טבע הדבר הזר (Anomalie).

ויאמר שארך עוג היה כפל ארך אחד משאר האדם וכו׳, וזה בלא ספק **מזרות** אישי המין (מו״נ ב׳ מ״ז). כי אין הנפלאות שאמתה התורה מה שיעשה הטבע על המעט **והזרות**, כי אלה פעולות טבעיות הם ולא נפלאות, לכן קראם הפילוסוף **זריות הטבע** (רמב״ן, שמים חדשים, רדלהים, ב׳).
״על צד הזרות״, וכיו״ב.

---

*) כך הוא הנוסח הנכון שבכתבי־היד; עי׳ קויפמן, חקירות על רשב״ג פ״ח.

ח

חִבּוּר, א׳) ספר, מעשי ידי מחבר; פעולת הכותב ספר (Werk, Schriftwerk; Abfassung).

ונתקבץ (רבנו הקדוש) עם חכמי דורו וכו׳ וחברה חבור נמרץ כפי חכמתו ופלפולו וקראה משנה (רבנו נסים, הקדמה לס׳ מפתח). ואחבר הכל על חיבור התלמוד פרק אחר פרק וכו׳ (שם). וכשתעמוד על החיבור ששגרתי לך (רי״ף, תשובות הגאונים הוצ׳ הרכבי, תק״י). כי לא נתחברתי בחבור הספר הזה בזולת רעיוני (תקון מדות הנפש לרשב״ג). וכתב בו רבנו סעדיה ז״ל בחיבורו הכי (ר״י ברצלוני, פי׳ ס׳ יצירה ל״ז). עיינתי בספרי הקדמונים וכו׳ אשר חברו בעניני המצוות חבורים רבים (חו״ה, הקדמה). וכל ימי דרשתי וחפשתי למצא חבור בלשון הקדש מפרש את החכמה הזאת (ראב״ח, צורת הארץ א׳; וע״ע ס׳ העבור ג׳, מגלת המגלה א׳). וחברו חכמי המשנה חבורים אחרים לפרש דברי התורה (רמב״ם, הקדמת משנה תורה). וראיתי לחלק חיבור זה הלכות הלכות (שם). וכבר בארנו בחבורינו התלמודיים (מו״נ, פתיחה; שם א׳ ע״א). סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים (שם, פתיחה). הגאונים הראשונים שעמדו אחר חבור הגמרא (משנה תורה, מלוה ולוה ב׳ ב׳).

ב׳) הרכבה (Zusammensetzung, Verbindung).

וכל זה חבורו והרכבתו נראים בכולו ובמקצתו (חו״ה, היחוד ו׳). ואין בנו יכולת לחברם החבור הטבעי וכו׳, אך החבור שחברה אותו התולדה הוא חבור מתוקן וקיים (שם). וההרכבה והחבור נראים בכל העולם (שם).*)

ע׳ ערך מְחֻבָּר.

---

*) מחובר הוא דבר שהוא מחובר מחומר וצורה, כמו הגלגלים והכוכבים וכ״א מד׳ היסודות וכו׳, ומורכב הוא דבר ממוזג מד׳ יסודות, כמו הצמחים והאילנות וכל הגשמיים (פי׳ טוב הלבנון לחו״ה, שם).

ג׳) בהגיון: צרוף שתי ההקדמות כדי להוליד מהן תולדה (Verbindung zweier Prämissen).

וצרוף שתי ההקדמות יקרא חבור, ותכונת חבור שתי ההקדמות יקרא תמונה (כונות הפילוסופים לאבוחאמד אלגזאלי, כת״י). והמשפט השלישי המתחיב מחבור שתי ההקדמות יקרא תולדה (מלות ההגיון ו׳).

עי׳ ערך הרכבה, זווג, צרוף.

ד׳) משקל השירים (Metrum).

אבל בשירים הנקראים אנשאדיא, והם החרוזים האמורים, אשר בהם הוא נאה החבור (כוזרי ב׳ ע׳). כי החבור מַהֲנֶה הַשֵּׁמַע (שם ב׳ ע״ג). אבל אני רואה אתכם קהל היהודים שאתם טורחים להגיע אל מעלת החבור ולהדמות בזולתכם מהאומות ותכניסו העברית במשקליהם (שם).

עי׳ ערך מְחֻבָּר, מְמֻלא, מְפֻזר, מפֹרד.

ה׳) הצטרפות (gegenseitiges Verhältnis, Korrelation).

אבל לדעת כי אין חבור בין הבורא ובין דבר מברואיו, זה מבואר בתחלת העיון (ר״י אלחריזי, מו״ב א׳ נ״א; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: שאין הצטרפות בינו וכו׳). *)

ו׳) חבורים = התחברות בני אדם, התועדות, חבורה (Beisammen-sein, Zusammenkünfte).

וכאשר גזר השם בפרידה וכו׳, העירונו החבורים ההם אל הסכמה כבר שקטה (מו״נ, פתיחה).

ז׳) קבוץ דברים רבים (Gesamtheit, Komplex).

כדמות רצועה רחבה שהתחברו בה כוכבים רבים וכו׳, ונקרא כל אותו החיבור חגורת המזלות (ראב״ע, ס׳ העצמים).

ח׳) בחכמת החשבון: קבוץ, הראשון שבארבעת מעשי החשבון היסודיים (Addition). (עי׳ ראב״ע, ס׳ המספר, דף ד׳ וקי״ז).

עי׳ ערך אסיפה, כנוס, קבוץ.

ט׳) חכמת החבור: חכמת הנגון (Musik).

חכמת החשבון, חכמת ההנדסה, וחכמת הגלגל, וחכמת החבור, כלומר המוצקי (פתיחת ר״י ישראלי לפרושו לס׳ יצירה; עי׳ מאמרו של ח. א. וָלפסון The Classification of Sciences in Mediaeval, Jewish Philosophy, Hebrew Union College, Jubilee Volume סינסינאטי תרפ״ה, הערה י״ז). וחכמת חבור הנגונים והוא המוסיקא (מלות ההגיון י״ד; עי׳ במאמר הנ״ל, הערה קנ״ה).

*) עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, שפ״ח, הערה מ״ה.

י׳) חכמת החבור: חכמת הכוכבים (Astronomie).

והשני דעת המוסר, והוא נחלק על ארבעה חלקים: הא׳ דעת הטפחות והמדה, והב׳ דעת המספר והמנין, והג׳ דעת החבור והמזלות, והד׳ דעת העגבים והקולות (נסי בן נח הקראי, פי׳ עשרת הדברות; עי׳ במאמר הנ״ל, עמוד רע״ב).

י״א) דבוק שני כוכבים, ביחוד: דבוק שבתי וצדק Konjunktion zweier Planeten, insbesondere von Saturn und Jupiter).

עי׳ מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ קי״ו, קי״ז, קי״ט; ועי׳ ערך דבוק, דביקה, מחברת, קבוץ.

עי׳ ערך חזיון, חכמה, תכונה.

חִבּוּרִי, מענין החבור.

וההקש יחָלק אל מה שיקרא חבורי ואל מה שיקרא נשנה. אמנם החבוריי הנה הוא שיחובר בין שתי גזרות שיש ביניהן שתוף בגבול אחד (כונות הפילוסופים לאבוחאמד אלגזאלי, כת״י).

חֹבֶל, כת החובלים (מל׳ חבל) = Franziskanerorden, cordeliers (רמש״ש).

עי׳ ערך כת.

חָבַק, בהשאלה: כלל והקיף (umfassen).

השכל הראשון החובק בחיקו כל השכלים הנפרדים והפשוטים (שער השמים לר״א אירירה, ב׳ ב׳). במינים והמדרגות אשר רוממותו הבלתי בעל תכלית כולל וחובק (שם ד׳).

חֶבֶר, בהוראת חבור (ע״ש ה׳), הצטרפות (Verhältnis).

מקרה וערער ושנוי וטפל, וחבר ומסמך וכו׳ (שיר היחוד, ה׳).

עי׳ ערך מאמר, מסמך.

חָבֵר, א׳) איש מבני האומה (Volks-, Glaubensgenosse).

ונזדמן עוד שתחלת התחלת הישמעאלים בזה הדרך היו כת אחת וכו׳, ולקחו מהם חברינו מה שלקחו והלכו בדרכם, ולזמן אח״כ נתחדשה בישמעאלים כת אחרת וכו׳ ונתחדשו להם דעות אחרות ולא תמצא עם חברינו מן הדעות ההם דבר (מו״נ א׳ ע״א).

ב) חכם, מלומד (Gelehrter).

וזכרתי מה ששמעתיו כבר מטענות החבר אשר היה אצל מלך כוזר (כוזרי א׳ א׳). ואחר כן קרא חכם מחכמי היהודים ושאל אותו על אמונתו. אמר לו החבר וכו׳ (שם א׳ י״א).

חָגַ, בפִעל: רשם עגולה במחוגה (mit dem Zirkel einen Kreis ziehen).

קח לבנה של שיש וחוֹג בו עגולה קוית וכו׳ (יסוד עולם לר״י ישראלי ב׳ ד׳). מחוּג (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ע״ו). וקח המחוגה וחוג עליו עיגול אחד סביב (נחמד ונעים לר״ד גנז, ג׳).

חֲגוֹרָה, חגורת המזלות: היקף עגול המזלות (Tierkreis, Zodiakus).

כדמות רצועה רחבה שהתחברו בה כוכבים רבים שחוגרת הגלגל וכו׳, ונקרא כל אותו החיבור חגורת המזלות (ראב״ע, ס׳ העצמים). ויותר רחוק מן השמש בזה הגלגל הנוטה, רצוני חגורת המזלות (אמונה רמה ב׳ ד׳ ב׳). ממה שיעזור בו גלגל המזלות בנטיית חגורתו (שם ב׳ ד׳ ג׳). חגורת המזלות, וזה לפי שהגלגל וכל אחד ממזלותיו כאלו חגור בה על מתניו וכו׳ (יסוד עולם לר״י ישראלי, י״ט). להיקף העגול הרוחב הזה קראוהו חגורת המזלות, ובל׳ לטיין קורין לו צודיאקו״ס (נחמד ונעים לר״ד גנז, ק״ז).

עי׳ ערך אזור, אֻפדה, מזל.

חַד, א׳) בהנדסה: זוית חדה או צרה (spitzer Winkel).

להיות המקצוע האחד ישר, גם השנים המקצועות יהיו חדים וכו׳, והדרך השלישי יקרא חד המקצוע, כי כל מקצועותיו חדים (ראב״ע, ס׳ האחד כ״ב). והזויות שלש וכו׳, ומהם זוית חדה החוסרת מן הזוית הנצבה (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת א׳ י׳).

עי׳ ערך זוית, מקצֹע.

ב׳) בחכמת הרפואה: חֹלי חד (akut), בנגוד לנושן (chronisch).

החליים שני מינים: מהם נושנים, ארוכי הזמן, ומהם חדים, קצרי הזמן (קבוצי גלינוס, כת״י).

חֹד, הקצה או הראש החד (Kante, Spitze).

חודה של קרן (זבחים נ״ג; ומצוי הרבה).

עי׳ ערך חדידה.

חָדַד, בפִעל: חִדֵד את הדעת, השכל (מצוי הרבה). בהתפעל: הטוב לי שאלמד ואתחדד בהשבת הדעות הנפסדות הסכלות (כוזרי ה׳ א׳).

חָדוּד, **חֲדוּדִי**, מוצק, מה שראשו או קצהו חד (spitz, kegelförmig, pyramidal).

ואח״כ התבאר לאחר שאינה (הספינה) בעלת צורה שטוחה וכו׳, ואח״כ התבאר לאחר שאינה כדורית, ואח״כ התבאר לאחר שאינה חדודית (מו״נ א׳ ס׳; ר״י אלחריזי מתרגם: כי איננה חדודה). **חדודית וחדוד** ומחודד הוא שם תאר לגשם שתחתיתו רחב והולך ומצר עד כנקודה והוא מניין(?) חלוקים לפי התחלף התחתית (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). **חדודית** = pyramidal (פי אריה).

עי׳ ערך **אלוני**, **אצטרובלי**, **גדיש**, מוצק, מחֻדד.

חִדּוּד, א׳) תמונת הדבר החד (spitze Gestalt, Zuspitzung).

נמצאת מציאות העולם בכללו קו אחד סוגיי מדובר, מחודד דרך משל כדמיון חדוד האצטוונה (צורת העולם לר״י ן׳ לטיף, י״ג).

עי׳ ערך תצוקה.

ב׳) חדוד השכל: חריפות (Scharfsinn).

אין בזה תועלת זולתי החדוד בדברים (כוזרי ה׳ ט״ז). וזה כולו דקדוק יקַנה חדוד, לא אמת (שם ה׳ כ״א). בידיעתי עוצם פלפולך וחדודך (חשבון העבור לרמב״ם, א׳). והצטרך הרלב״ג להקדמות והתחכמיות רבות ומעשה חדודין ותשובות משובשות להתנצל מהם (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳ ה׳ ד׳). ״על דרך החדוד״ וכיו״ב.

חִדּוּשׁ, א׳) חדוש העולם, בריאת יש מאין. ובכלל: התהוות (Schöpfung, Entstehung).

ומצאתי הכתוב אומר כי פרוד חלקי החיים וחבורם יורה על **חדושם** (אמונות ודעות א׳ א׳) הארבעה פנים אשר הביאונום ראיה על **חדוש הגשמיים** (שם א׳ ד׳). ונורהו בו על חדוש הדברים (שם). **החדוש** וארבע ראיותיו (שם). ואשר לא יושג ולא יודע כלל, הוא חידוש כל הדברים, איך נבראו ואיך יצרם היוצר? (ר״י ברצלוני, פי׳ ס׳ יצירה רע״ד). והשלישי מפני **החדוש** הכולל את כל העולם, כי הראיות למדו על **חדושו** (חו״ה, היחוד ז׳). אני מאמין **בחדוש** הנבראות ובקדמות הבורא ית׳ (כוזרי א׳ ד). אנחנו מקיימים האחדות והקדמות

לאלהים ית׳ והחדוש לעולם (שם א׳ ה׳). ואלו היה הפילוסוף באומה שינחל מקובלות ומפורסמות וכו׳ היה מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו, כאשר החזיק הקדמות וכו׳ (שם א׳ ס״ה). ושאלת החדוש והקדמות עמוקות, וראיות שתי הטענות ג״כ שוות, עד שתכריע החדוש הקבלה וכו׳ בנבואה (שם א׳ ס״ז). לקיים חדוש העולם או לבטל קדמותו (מו״נ א׳ ע״ד). דעות האנשים בקדמות העולם או חדושו וכו׳ הם שלשה דעות (שם ב׳ י״ג). וכאשר תתקיים אפשרות הטענה וכו׳, נשוב אחרי כן ונכריע דעת החדוש (שם ב׳ י״ז). דע כי אין בריחתנו מן המאמר בקדמות העולם מפני הכתובים וכו׳, כי אין הכתובים המורים על חדוש העולם יותר מן הכתובים המורים על היות השם גשם, ולא שערי הפירוש סתומים בפנינו ולא נמנעים לנו בענין חדוש העולם (שם ב׳ כ״ה). ודע כי עם האמנת חדוש העולם יהיו האותות כלם אפשריות ותהיה התורה אפשרית וכו׳ (שם). שאילו התבאר החדוש במופת, ואפי׳ על דעת אפלטון, יפול כל מה שדברו עלינו הפילוסופים סרה (שם). ואני רואה שאמונת הדק אינו מפני הכרח החדוש, שהרי אפיקורוס שאינו מאמין החדוש האמין שהגוף מורכב מדקים שלא יחלקו (אהרן בן אליהו, עץ חיים). אמונת החדוש יש מאין אם היא אמונה צריכה לכל בעל דת אלהית להאמינה וכו׳ (עקרים א׳ י״ב). שיסוד התורה אשר עליו אדניה הטבעו הוא אמונת חדוש העולם הכללי המוחלט (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳ א׳ ג׳). ״חדוש הגויות״ (בספרי ישועה בן יהודה הקראי, תרגום טוביה בן משה ; עי׳ פירסט, תולדות הקראים ד׳ הערה תרנ״א).

ב׳) מקרה המתחדש, ענין עובר וכלה (Akzidens, neu entstehendes Ereignis, vorübergehende Erscheinung u. ä.).

אח״כ אמרתי: שמא השמים נמלטים מחדושים כאלה, והשתכלתי והנה אינם נמלטים מחדושים*) (אמונות ודעות א׳ א׳). לכל תולדותם—ר״ל: תולדות החדשים וחדושי הימים (כוזרי ג׳ ה׳). והגוף איננו נמלט מתנועה ומנוחה, ושתיהם מקרים מתחדשים עליו וכו׳, ומה שאיננו נמלט מן החדושים הוא חדש, כי לא קדם להחדושים, והחדושים חדשים, א״כ הוא חדש (שם ה׳ י״ח). ומהם שהידיעה בחדושים, והם הפרטיים, בלא ספק תחייב לו קצת שנוי, מפני שהוא התחדשות ידיעה אחר ידיעה (מו״נ ג׳ ט״ז).

*) השוה את האמור שם לפני זה: שמצאתי כל הגשמים לא יִמָלטו ממקרים שיקרו בכל אחד מהם.

ג׳) דבר נפלא, מפתיע; מאמר נחמד, שכלי, וכיו״ב (wunderbarer, merkwürdiger Ausspruch).

ובאר בפרקיו זה החדוש המוסיף (מו״נ ב׳ כ״ו). הענף הי״ח קראוהו וכו׳ בל׳ לאטין inopinatum, נקראהו חידוש, גדרו מאמר אשר כונתו רחוקה מהוראתו, לא חשבוה שומעיו בשמוע אותו וכו׳ (רמח״ל, לשון למודים ו׳).

חֲדִידָה, כמו חֹד: הראש או הקצה החד (Spitze).

ונאמר כי המזלות הם ספיריים, מרובעי הצלעות, בסיסם ומושבם הוא השטח אשר יקרא מזל בגלגלו, וחדידתו הוא תוך הארץ (ראב״ח, אשפירא ב׳).

חָדַל, בנפעל: ואין מקום דק ממך נחדל וכו׳, ואין מקום רק ממך ונחדל (שיר היחוד ג׳) בעשותך כל לא נבדלת, מתוך מלאכתך לא נחדלת (שם). „ההֶחָדֵל והמניעה״ = החִדָּלוֹן.

חָדַשׁ, בפִּעֵל: ברא, הוליד, הוציא אל הפועל (erschaffen, hervorbringen, erzeugen, entstehen lassen).

כי אלהינו יתברך וית׳ הודיענו כי כל הדברים מחודשים, והוא חדשם לא מדבר ולא על דבר (אמונות ודעות א׳ א׳). ואחר הפנים האלה אשר בטלו שיהא הדבר מחדש את עצמו, וחייבו שזולתו חדשו ועשהו וכו׳ (שם א׳ ג׳). וכיון שכן הוא וכו׳, צריך שיהיה לעולם עושה שהתחילו וחדשו (חו״ה, היחוד ו׳). והוא אשר יצרו וחדשו מאין דבר, לא בדבר ולא אל דבר (שם). אי אפשר למתחדש בלי סבה שתחדשהו (כוזרי ה׳ י״ח). מבואר הוא שכל מחודש יש לו סבה פועלת בהכרח, היא אשר חדשתהו אחר שלא היה (מו״נ ב׳ י״ב). ונשאר לשאול: על מה חדש עתה ולא חדש זה מקודם וכו׳ (שם). כי כל מחודש אפשרות חדושו קודם לו, וכן הפועל אשר חדשו היה בו אפשרות שיחדש מה שחדשו קודם שיחדשהו (שם ב׳ י״ד, דרך רביעי). וזה ההכרח מביא להאמין כי המקרה לא ישרת שתי עתות, אלא המחדש יחדשהו עת אחר עת (אהרן בן אליהו, עץ חיים ד׳). שאין שום דבר וכו׳ יכול להתחדש בלי סבה אמצעית קודמת לו, והיא אשר חדשתהו, ר״ל שהוציאתהו לידי מעשה (ר״י ן׳ לטיף, שער השמים כ״ג). ואם היה תכונת החומר הנדחה אל העור דק, יחדש חכוך,

ואם יהיה עב׳ יחדש גרב (ר״מ אלדבי׳ שבילי אמונה ד׳). – בפִעל: בשיחודשו בזה בהיולי הזאת אשר היה בחלל גלגל הירח שנויים כפי תנועות הגלגל (כוזרי ה׳ ב׳). חדש ונושן לא נמצאת׳ חִדשת כל ולא חֻדשת (שיר היחוד ג׳). — בהתפעל: והיה ראוי שתתחדשנה עם חדוש הערכים צורות ותְמָחינה אחרות (כוזרי ה׳ ז׳). אמנם אשר נרחיקהו ולא יתאמת המאמר בו כלל׳ הוא שיתחדש בטפה מהחום חללים ונקבים ומעברים וכו׳ וכן גידים ועצלים במספרים ידועים ושעורים וכו׳ ידועים (אמונה רמה א׳ ו׳). והמשוש הוא התפעלות יתחדש בעור הבעלי חיים (שם). ויתחדש לו כדמות ההברה המתחדשת כשיצעק הצועק במקום מקובב (שם). כי האור הוא ענין באויר׳ יתחדש בו כשהזריח עליו גשם מאיר׳ וכאשר סר הגשם המאיר׳ נשאר חשוך ולא יתחדש בו ענין׳ אבל נסתלק ממנו הענין המתחדש (שם ב׳ ו׳ ב׳). שבהתחדש איש מן האישים הנולדים יתבאר המופת שהעולם כולו מחודש (מו״נ א׳ ע״ד). וזה אשר לא היה חם ואח״כ נתחמם׳ א״א לו בהכרח מבלתי סבה מחממת התחדשה וכו׳ וכן נמצא סבות כל מה שיתחדש במציאות ממחודשים׳ תהיה סבתם המזגות היסודות (שם ב׳ י״ב). כי כל מזג מקבל התוספת והחסרון והוא יתחדש ראשון ראשון׳ והצורות אינם כן׳ שהם לא יתחדשו ראשון ראשון וכו׳׳ ואמנם יתחדשו או יפסדו בלא זמן (שם). כי טבע היצורים להתחדש בהם פגעים ומקרים (ר׳ ש״ט פלקירא׳ צרי היגון ב׳).

עי׳ ערך התחדשות׳ חדוש׳ מחַדש׳ מְחֻדש׳ מתחדש.

חוֹבָה׳ התחיבות מוסרית׳ חוקית׳ דתית וכיו״ב (Pflicht, Schuldigkeit, Obliegenheit).

אך חכמת התורה מתחלקת לב׳ חלקים: האחד מהם לדעת חובות האברים׳ והיא החכמה הנראית׳ והשני לדעת חובות הלבבות׳ והם המצפונים׳ והיא החכמה הצפונה (חו״ה׳ הקדמה). ״תורת חובות הלבבות״׳ לר׳ בחיי בן יוסף ן׳ בקודה.

חוּג, **א׳**) עגולה = Kreis (ישעיה מ׳ כ״ב׳ משלי ח׳ כ״ז׳ איוב כ״ב י״ד).

חוג החוזים (או מאזני החוזים): האצטרולב׳ כלי הנחשת (Astrolab).

וכן חוג החוזים׳ הנקרא אצטרול״ב בערבי וכו׳ (חו״ה׳ חשבון הנפש ד׳).

ב׳) בהוראת מחוגה (Zirkel).

שדומה לחוג׳ שהוא הכלי שעושים בו קו העגול (פי׳ משלי לר׳ זרחיה הלוי׳ ח׳ כ״ז).

חוֹל, חכמת החול, גורל החול, עי' ערך חכמה.

חוֹמָה, בהגיון: הקף המשפט (ambitus).

וכל אחת מאלו הגזרות אם שיהיו בעלות חומה, ואם בזולת חומה וכו', והחומות ארבע וכו', ומהם הסותרים, והם אשר יתחבר באחת מהם חומה כליית ובאחרת חומה חלקיית (כל מלאכת הגיון, מליצה). ויהיו החומות: כל, וקצת, ואין שום, ואין כל, ותהיינה הגזרות בעלות החומות ארבע: מחייבת כללית ומחייבת פרטית ושוללת כללית ושוללת פרטית (מלות ההגיון ב', העתקת אחיטוב הרופא). ומזה הצד תקרא (תבת כל) חומה (פי' על מבוא, מאמרות ומליצה לר' יהודה בן יחיאל). והוא זולת מהנרצה בחומה הֵנה (שם).

עי' ערך הקף; פרוז, פרוץ.

חוּץ, יוצא חוץ למרכז = exzentrisch.

אבל אם יש לו גלגל יוצא חוץ למרכז או גלגל הקף, לא התבאר במופת (מו"נ ב' י"א). והסכים מהלכי הכוכבים למה שיֵרָאה על שני שרשים: אם גלגל היקף, או גלגל יוצא חוץ למרכז, או שניהם יחד (מו"נ ב' כ"ד, וע"ש).

עי' ערך גלגל, הקף, מרכז.

יוצא חוץ להקש = יוצא מגדר השכל והסברא (abnormal; unlogisch):

ושהוא חוץ להקש בשום פנים (מו"נ ב' י"ג). והנה אעירך על היות כל אחד משני השרשים יוצא חוץ להיקש (מו"נ ב' כ"ד; בהעתקת ר"י אלחריזי: חוץ מן הסברא).

יוצא חוץ לעצמו = דבר שהוא מבחוץ, נוסף על עצם הדבר (außerhalb befindlich, separat).

ושאין רצונו וחפצו וחכמתו דברים יוצאים חוץ לעצמו, ר"ל שיהיו זולת עצמו (מו"נ א' ס"ט).

חוּצִי, כמו חיצוני; נגלה, גלוי (äußerlich; exoterisch).

האמתות הם שני מינים, האחד הוא אמת פנימיי, והשני הוא אמת חוציי (מוסדות תבל, הצָאָה ג'). דבור חוצי, בנגוד לדבור פנימי (עי' בבאורים למונחים שבסוף תרגומי „תורת המדות", ערך גוף).

עי' ערך חיצון.

חוּשׁ, נרדף עם הרגש, הרגשה(ע״ש): כח בעלי החיים להרגיש את הדברים המוחשים (Sinn, sensus).

ואולם בעלי החיים וכו׳ נתחברו בו עם המזון והתנועה הטבעית התנועה הרצונית והחוש הגשמי, כמו הראות והשמע והטעם והדומה להם (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, עמ׳ ס״ח). הדברים המושגים בחוש נופלים בהם ספקות (אמונות ודעות, הקדמה). כי ידיעת הנראה הוא מה שישיגהו האדם באחד מן החמשה חושים: אם בראות או בשמע או בריח או במשוש או בטעם (שם). שהאנשים רצו להוסיף במספר אלה החושים ואמרו: במה מהם תוָדע הקלות והכובד? (שם). כי תחלת טעותם (של אנשי הקדמות) שאחר שאמרו שלא נודה כ״א במה שיפול עליו חושנו, הודו במה שלא נפל עליו החוש (שם א׳ ד׳). כי ראש כל החושים והחשוב שבהן הוא חוש העין, מפני שמעלתה מן הגוף כמעלת השמש בעולם (תקון מדות הנפש לר׳ שלמה בן גבירול). ולכל חוש מהם ענין מיוחד להשיג מוחשו, לא יושג בזולתו, כמראים והצורות אשר לא נשיגם כ״א בחוש הראות בלבד, וכהקולות והנגונים אשר לא נשיגם כ״א בחוש השמע בלבד, וכן הריח ומיני המורחים בחוש האף, וכן מיני המטעמים בחוש הטעם בלבד, והחום והקור והרבה מעניני האיכות בחוש המשוש (חו״ה, היחוד י׳). חושי הגוף (הגיון הנפש לראב״ח, ב:). וכל כחות ב״ח אם משיגים ואם מניעים וכו׳, והמשיגים שני מינים: אם נראים, כחושים הנראים, ואם נסתרים, כחושים הנסתרים (כוזרי ה׳ י״ב). החושים החמשה ידועים ומושגיהם ידועים, באמצעותם תושג הדמות והמנין והגודל והתנועה והמנוחה (שם). לפי שהשגת החוש למוחש הוא בהתפעלות החוש (ראב״ע, ס׳ העצמים). ואמנם מה שיש לו חוש המשוש הנה הוא בעל חיים, והטעם יִמָשך לו ג״כ, כי לא יעדר ממנו אחד מבעלי החיים; אמנם שאר החושים לפעמים יהיו לבעלי חיים, פעמים לא יהיו להם (אמונה רמה א׳ ו׳, המשוש והטעם). שיש יחשוב שהמשוש כחות רבים, ישיגו השגות רבות וכו׳ וירבו החושים כפי סברת זה בעל הדעת ולא יהיו חמשה (שם). ותמצא יתרון השגת השכל על השגת החוש, באשר החוש יצטרך בהגעת השגותיו אל היות נמצא הדבר המושג או היותו קרוב, ואל אמצעות אויר או אורה ואויר, והשכל וכו׳ ישיג המושכלות נמצאות או נעלמות, ובאור או בחשך (שם ב׳ ג׳). ומשפט רוממותו יתעלה מן החושים החמשה אחד, והחושים כלם חסרון בבחינת ההשגה וכו׳ להיותם מתפעלים, מתפסקים (מו״נ א׳ מ״ז). ושני החושים האלה, ר״ל הטעם והמשוש, לא ישיגו מורגשיהם

עד שימששום, אמנם חוש הראות והשמע והריח ישיגו מורגשיהם ואעפ״י שהעצמים ההם וכו׳ רחוקים מהם, על כן היה נאות ליחסם לשם בדמיון ההמון (שם). ההקדמה השתים עשרה אמרם (המדברים) שהחושים לא יתנו האמת תמיד, וזה כי המדברים חשדו השגת החושים משני פנים: אחד מהם שהם אומרים כי הרבה ממוחשיהם יבצר מהם וכו׳ והצד השני אמרו שהם יחטאו במושגיהם וכו׳, ואמרו שמפני זה אין לבטוח בהם שילקחו התחלות מופת (מו״נ א׳ ע״ג). ובלבד החוש הממשש אשר באר אריסטו בספר המדות ואמר בשזה החוש חרפה לנו (שם ב׳ ל״ו). החושים החמשה, לארבעה מהם לכל אחד אבר מיוחד הוא כלי לפעולתו וכו׳, וחמישי הוא חוש המשוש, וכליו כל אברי הגוף (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). וההשגות הנפשיות שני סוגים: חוש ודמוי, ואי אפשר שידמה מי שלא יחוש, והחוש קודם בטבע לדמוי, וע״כ היה החוש הראשון השגה מחובר בגוף וכו׳ (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, ו׳). והחוש לא יטעה במושגו המסוגל, כי הראות לא יטעה בגוון, איזה גוון הוא, אמנם יקרה הטעות ברוב באלו המוחשים המשתתפים (שם).

החוש המשותף, המשתתף; ההרגשה המשתתפת; המרגיש הכללי
= Gemeingefühl, Zentralsinn, sensus communis, αἰσθητήριον κοινόν.

ונתן (השכל) לצורות ההם צורות אמצעיות בין הגשמות והדבר הרוחני, בעבור שתהיינה מוטבעות בחוש המשותף במהרה, לפי שלא יוטבעו בו אלא הצורות הגשמיות והדמיוניות, לתגבורת החוש הגשמי על החוש המשותף, לקרבת החוש המשותף מהחוש הגשמי, לפי שהוא אמצעי בין חוש הראות הגשמי ובין המצייר וכו׳ ולכן נקרא שמו החוש המשותף, בעבור שמקבל מהחוש הגשמי, כלומר חוש הראות, גשמות הדברים ויביאם אל החוש הרוחני, כלומר המצייר הנזכר (ס׳ היסודות לר״י ישראלי, עמ׳ נ״ג–נ״ד). וכן השמע והראות, וההרגשה המשתתפת הולכת אחריהם (כוזרי ג׳ ה׳). וההרגשות הנראות ידועות, אבל הנסתרות תחלתם ההרגשה המשתתפת (שם ה׳ י״ב). תתבאר מצוא ההרגשה המשתתפת, מאשר אנחנו דנין על הדבש דרך משל כשנראהו שהוא מתוק, וזה בעבור שעמנו כח משותף לחושים החמשה, וזה הכח הוא היצורי (שם). החוש המשותף, והוא נמצא לבעל חיים הבלתי מדבר, כל שכן למדבר וכו׳, ולולא שוב החושים כלם אל שרש אחד, לא היו המשפטים (אמונה רמה א׳ ו׳). ומזה יתבאר כי בנו כח, התקבצו בו השגות החושים הארבעה והיו כלם

אצלו צורה אחת וכו׳ וזה הכח הוא הנקרא החוש המשתתף והמצייר (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, י״ב).*)

חוש התנועה = motorischer Sinn.

בחוש התנועה שבה תִמָצא הקלות והקושי (אמונות ודעות, הקדמה).

ע׳ ערך הרגשה, מוחש, מֻרגש, מרגיש, רגש.

חוּשִׁי, מענין החוש, המתיחס אל החוש (sinnlich).

ואם לא עין, והוא כלי חושיי, לא היה ראות (מאמר במהות הנפש לאבונצר אלפראבי). כיון שהצורה שתי צורות: חושיית ושכליית (שם). וענין הידיעה השכלית היא התאחדות הצורה המושכלת בשכל, וכן המאמר בידיעה החושית (מקור חיים לרשב״ג, ה׳). כי היו הידיעות החושיות תחת זאת (חי בן מקיץ ד׳). היה נאצל עליו (על משה) בהקיץ למעוט עסקו בדברים החושיים (ראב״ע, ס׳ העצמים). אלו המלות כולם וכו׳ מורות על השגות חושיות (מו״נ א׳ ה׳). והשים ההשגות ההם כולם שכליות ולא חושיות (שם א׳ כ״ח). שהרי הנפש המשכלת לוקחה בגדרי המושכלות ואין הנפש החושית לקוחה בגדרי המוחשים (תגמולי הנפש י:). ולפי שההשגות האחרות אשר לנו הם אם חושיות, אם צריכות במציאותם אל החוש (מלחמות השם א׳ ט׳). ההנאות החושיות (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ד׳ י״ד).

ע׳ ערך הרגשי.

חוּשָׁשׁ, חוש, הרגשה (Sinn, sensus).

כל דבר שחוששי הגוף שולטים בו (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ ה׳).

ע׳ ערך חשש, חששא.

חֹזֶה, חוזה בכוכבים: הובר, אצטגנין; תוכן (Astrolog; Astronom).

חוג החוזים (חו״ה, חשבון הנפש ד׳). מאזני החוזים (שם, עבודת האלהים ז׳). וזה היה מעצת מי שהיה ביניהם מן החוזים והאצטגנינים (כוזרי א׳ צ״ז). החוזה והקוסם ועובד האש והמשנים וזולתם (שם א׳ צ״ח). בטלמיאוס וכו׳ החוזה הגדול (צמח דוד לר״ד גנז, של״ד לאלף ו׳).

ע׳ ערך הבטה, חזיון, מביט.

חָזוֹן, חכמת החזון: חכמת המבטים (Optik).

ע׳ ערך חכמה.

---

*) ע׳ הערות ד. קסל לכוזרי ה׳ י״ב; קויפמן, התיאולוגיה של בחיי ן׳ בקודה י״ב—י״ד; ש. הורוויץ, תורת הנפש של אברהם בן דוד.

חָזוּת, השתמשו בה בספרות החדשה בהוראת הסתכלות עולמית
Weltanschauung = (זאב יעבץ, ס' השנה תרס"א).

חִזָּיוֹן, א') חכמת החזיון: חכמת התכונה (Astronomie).
בה יודע כל זה באין ספק, ותקרא חכמת החזיון, וזאת אשר בחכמות תתרפק, והשנית חכמת הנסיון (מקדש מעט לר"מ ריאטי; השוה גם הקדמת צורת הארץ לראב"ח, ועי' במאמרו של ח. א. ולפסון ע"ד חלוקת המדעים בפלוסופיה העברית, עמ' ש"ג). שחכמי התכונה מצאו ומדדו בכלי חזיונם וכו' (נחמד ונעים לר"ד גנז, רל"ב). חכמת החזיון הנקרא איישטורנומיאה (צל העולם למתתיה בן שלמה דלקארט).

לפעמים משמש שֵׁם חזיון גם במשמעות משפטי הכוכבים (Astrologie).

בטלמיאוס וכו' החוזה הגדול וכו' כתב בחזיון לוח שנתו שכוכב שבתאי היה במערכה רעה וכו' (צמח דוד לר"ד גנז, של"ד לאלף ו'). ס' "גיא חזיון" לאליעזר החוזה, כת"י (רמש"ש תקל"א).

עי' ערך הבטה, חכמה חבור י', נסיון.

ב') חזיוני הטבע (Erscheinungen, Phänomene).
מתכונות דחיקת האויר יבוארו לנו חזיונים שונים וכו' (למודי הטבע, תכונת האויר). "חזיונות מוחשים" וכיו"ב.

ג') הכח המדמה (Einbildungskraft).
וממנהגם שיקראו הכח המדמה חזיון: בסעיפים מחזיונות לילה, בחלום חזיון לילה, לפי שזה יעשה החלומות, כמו שאמרנו (אמונה רמה א' ו', כתובים מעידים).

חֹזֶק, חֹזק המציאות: מדרגה חזקה במציאות (hohe Stufe der Existenz).
שאין חֹזק מציאות להם (למלאכים), אחר שהם עשויים לפי דעתנו וכו' (מו"נ ג' י"ג).
עי' ערך מדרגה, מציאות.

חָזָק, חזק המציאה = בעל מציאות חזקה; חזק הפועל = בעל פעולה חזקה חזק ההכנה = בעל הכנה חזקה; חזק ההתמזגות, והרבה כיו"ב.

כי לא יראה ההמון דבר חזק המציאה אמת אין ספק בו כי אם הגשם, וכל מה שאינו גשם אבל הוא בגשם וכו׳ הוא חסר המציאות מן הגשם (מו״נ א׳ מ״ו). חזק הפועל, חלוש הפועל (מלחמות השם ה׳ ט׳). ויהיה (הכח העיוני) יותר מהיר ויותר חזק ההכנה (אמונה רמה א׳ ו׳, אם הנפש קדומה)

חֲזָרָה, א׳) הקפה, סבוב, תנועה סבובית (Umdrehung, Kreisen, Wiederkehr).
וחזרת העצם הרוחני על עצמו וכו׳ כחזרת הגלגל על עצמו (מקור חיים לרשב״ג, ג׳ מ״ג). החומר וחזרת חלילה הצורות עליו (אמונה רמה א׳ ב׳, כתובים רומזים).

ב׳) תשובה, פעולת השב אל מקומו הראשון (Rückkehr).
שמהכרח דבקות התנועה בחזרות בדרך אחת בעצמו שיהיה המתנועע מתנועע בסבוב (מו״נ ב׳ י׳). כי האדם יפתח עיונו בדבר שאין לו חומר ויכלה עיונו אל דבר שאין לו חומר ויהיה חזרת עיונו וחכמתו אל כמו התחלתו (העגולות הרעיוניות, ב׳).
עי׳ ערך מחזור.

ג׳) חרטה (Reue, Meinungsänderung).
התעוררו חזרותי וחרטותי (ס׳ השרשים לריב״ג, נחם). וידברו (החכמים על אדות הבורא) וכו׳ מן הדבור והמענה וההחזרה בענין (מו״נ א׳ מ״ו; עי׳ בספרו של י. אפרת Philosophical Terms in the Moreh, ערך חזרה).

ד׳) חזרת האור (Reflexion des Lichts).
כחזרת אור ניצוץ השמש על המים אל הקיר או כחזרת אור המראה אל הגוף שכנגדו (שער השמים א׳ ז׳). כי זוית חזרת האור שוה לזוית הנפילה (אמונת חכמים ב׳).
עי׳ ערך הפוך.

חִזּוּר, כמו חזרה (Rückkehr).
מפני שאי־אפשר דבקות תנועה בחזור חלילה אלא בתנועת הסבוב בלבד (מו״נ ב׳ י׳).

חַחֲל, בעל חכמת החִיל, התחבולות = Algebraist (עי׳ קהלת יעקב ליעקב בן אברהם רודריגיז מוריירא).
עי׳ ערך חיל, חכמה.

חֶטְא, במשמעות חסרון, אי־שלמות (Mangel, Unvollkommenheit).

וזה אשר תחשבהו מתנועע תנועה מדובקת הוא מחטא החושים (מו"נ א' ע"ג, הקדמה ג'; ר"י אלחריזי מתרגם: מטעות הרגשים וקצורם).

עי' הערך הסמוך.

חָטָא, בהוראת טעה, חָסַר מן השלמות (irren, unvollkommen sein).

ההקדמה השתים עשרה היא אמרם שהחושים יחטאו ויבצר מהם הרבה ממושגיהם (מו"נ א' ע"ג). והצד השני אמרו שהם יחטאו במושגיהם, כמו שיראה האדם הדבר הגדול קטן כשירחק ממנו וכו' (שם, הקדמה י"ב).

חֲטִיטָה, (שם נגזר מל' ערב) תואר ותבנית (Gestalt).

התבנית והחטיטה אשר בצלם (עולם קטן ג'; עי' דוד קויפמן, תורת התארים רצ"ט, הערה קל"א). *)

חַי, בהוראת בעל חי = Lebewesen (מצוי הרבה מאד). נפש חיה, בנגוד להנפש הצומחת, המדברת: הכח החיוני (vitale Kraft).

וכח יתן הנפש הצומחת לכל צמח, וכח יתן הנפש החיה לכל חי, וכח יתן הכח הדברי לכל מדבר (מו"נ א' ע"ב). כח הוית המחצבים וכח הנפש הצומחת וכח הנפש החיה וכח הנפש המדברת (שם ב' י').

עי' ערך חיוני, כח.

חִיֵּב, א') חיב דבר לפלוני: יִחֵס וסמך (zuschreiben, beilegen; affirmieren).

להרחיק ממנו (מן הבורא) כל הראוי להרחיק ולחייב לו כל מה שנוכל לחייב (ראב"ע, ס' העצמים). וכאשר תחייב בו דבר לדבר נקראהו המשפט המחייב וכו' ופעמים יהיה שהמשפט המחיב יחיב הנשוא לקצת הנושא וכו' (מלות ההגיון ב'). — ובפֻעל: הנה כבר חויב לפָשוט הרכבה, וזה בטל (אמונה רמה א' ב'). כל שכן שיחויב לו דבר או ירוחק ממנו חסרון (מו"נ א' ל"ד). כל מתואר שיחוייב לו תאר (שם א' נ"ב). וכל תאר

---

*) בן יהודה מצטט את מלות „התבנית והחטיטה" וכו' שבעולם קטן בתוך יתר מראי־המקומות של שה"פ חטיטה הנגזר מפעל חָטַט, וטעות היא, שֶׁכֵּן מלת חטיטה הנזכרת שאולה מל' ערב (תכ̇טיט), והיא נרדפת עם תמונה ותואר.

שיחויב לעצם אחד חיוב עצמי וכו׳ (שם). — ובהתפעל: כל משפט אם שיתחייב בו דבר לדבר וכו׳ או תשלל בו דבר מדבר (מלות ההגיון ב׳).
עי׳ ערך גזר, מְחַיֵּב, קִיֵּם.

ב׳) גזר ויעד (bestimmen, bewirken).
הענין בו שקצת ברואיו כאשר חייב להם ההצלחה והגמול, קורא זה רצון (אמונות ודעות ב׳ ח׳). ואחר כן חייב חפץ האלהים וחכמתו סבוב הגלגל העליון (כוזרי ה׳ ב׳).

ג׳) הכריח, הביא לידי··· (erfordern, mit sich bringen, notwendig zu etwas führen).
וחולק על מה שמחייבו העיון (אמונות ודעות ב׳ ג׳). ואם יחשוב חושב כי הענינים האלה מחייבים שנוי וכו׳ אבאר לו הפסד מה שחשב (שם ב׳ ד׳). דע שהנפש החכמה אילו היתה גוף, היה מחייב אותה מה שיחייב לגוף (עולם קטן ב׳ ב׳). וכי זה מחייב שלא נאמין לארסטו בחכמתו (כוזר א׳ ס״ד). וזה המין מן התארים לא יחייב רבוי ולא שנוי בעצם המתואר (מו״נ א׳ נ״ב). אבל אשר חייבנוהו והוא חיוב אמתי, שהשכל הפועל וכו׳ לא יאמר בו שיצא מן הכח אל הפועל (שם ב׳ י״ח). הספק אשר חייב לר׳ יהודה ברבי סימון שיאמר מה שיאמר (שם ב׳ ל׳). וזה הדבר הוא מה שבעבורו חייב אפלטון מציאות צורות נפרדות (תגמולי הנפש א׳ ו׳). — בפֻּעל: ולא יחויב זה אצל השכל (כוזרי ב׳ ב׳). אם יהיה לדברים כולם יסוד כוללי, חויב לו מהסגולות שיהיה נמצא עומד בעצמו (אמונה רמה א׳ ב׳). ואם הענין כן, הנה יחויב וכו׳ כי יהיה זה המושכל נפסד (מלחמות השם א׳ י׳). ולפי שעצמותו לא ישתנה, חויב שיהיה מדעו בלתי משתנה (שם ג׳ ב׳). חוייב בהכרח שימצא דבר הוא למעלה מהשכל האנושי (עקרים, פתיחה). — בהתפעל ונתפעל: ויתחייבו מהתשובות עליהם השנים עשר פנים אשר הקדמנום, ומתחייבים עוד אלה השלשה פנים אשר אני מספר אותם (אמונות ודעות א׳ ד׳). ומי שיש מהם שחבר ההיולי אל מאמרו, יתחייב במה שיש עליה מן התשובות (שם). ובענין הנפש התיחדו בעלי חיים כלם ונתחייבו מהם תנועות וחפצים ומדות וחושים נראים ונסתרים (כוזרי א׳ ל״ג). ולפי שנושא אלו הכחות הם הווים ונפסדים, נתחייב שיהיה הנשוא ג״כ הוה ונפסד (ראב״ע, ס׳ העצמים). ועוד כי לא יתחייבו לו (להחומר הראשון) סגולות, כי הסגולות מקרים מתחייבים נמשכים לנמצא בפועל (אמונה רמה א׳ ב׳). וכן יעשה בכל תולדה, תחובר אליה

הקדמה צודקת ויולד מה שיתחייב (מו"נ, פתיחה). ואח"כ אבאר לך ענין כל הקדמה מהם ומה שיתחייב ממנה (שם א' ע"ג). עד שיגיע לסבה הראשונה ממנה התחיב הכל (שם ב' כ'). כהתחיב הצל מהגוף או התחיב החום מהאש או התחיב האור מהשמש (שם). כי כל שני משפטים נבדלים לא יתחיב מהם דבר כלל (מלות ההגיון ו'). אמרו שלא יתחייב גם כן שמה שלא היה נודע לא יהיה נודע לעולם (עקרים א' ט"ז). "הספק המתחייב לזאת ההנחה", "מתחייב מכאן" וכיו"ב.

חָיָב, מי שיש להשיב על דבריו תשובה נצחת.

אך אופני התשובה אשר על מי שאמר בקדמות הרוחניים אינם חייבים בהם, אך הם חייבים כמותם חמשה ענינים (אמונות ודעות א' ד'). ואלה השמונה פנים הם חייבים בהם עם השנים עשר הראשונים, רצוני לומר: החדוש וארבע ראיותיו (שם).

חִידָה, א') מאמר סתום (Rätsel, enigma).

החידה קראוה איניגמה וכו', גדרו העתק מתמיד קשה וסתום, יובן ע"י העיון מכח דקדוקים בו (רמח"ל, לשון למודים ח').

ב') תואר, מדה? (Attribut).

ואמר ארסטטלס הפלוסוף כי החידות המכחשות (= תארי השלילה) הן אמת וישר לאמרן על הבורא יותר מן החידות המודות (= תארי החיוב), כגון שנאמר עליו שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא שוא ושקר, ואלו הן החידות המכחשות, וכשנאמר עליו שהוא חכם וצדיק וישר, הן החידות המודות (מאמר ר' דוד אלמקמץ, הליכות קדם ס"ט). *)

חִידוּת, חדוד השכל? (Witz?).

להיות גלוי וידוע כי יהיה שם כח אשר יקרא חידות (ס' המדות לאריסטו ו' ט').

חִיּוּב, א') בנגוד לשלילה: קיום דבר מה (Affirmation; das Positive).

ויהיה החיוב והשלילה נמצאים יחד במאמר אחד, וזה בטל (אמונה רמה א' ד'). כי מתארי החסרון תארים העדריים, ומהם חיובים, והחיובים מעטים (שם ב' ו' ב'). וכלל הדבור המורכב מהספור והמסופר ממנו היה

---

*) רמש"ש שע"ט משער שבמקום חידות צ"ל מדות.

חיוב או שלילה (מלות ההגיון א׳). ונקרא מה שיורה עליו מענין החיוב והשלילה איכות המשפט (שם ב׳). אמנם תארו בחיובים יש בו מן השתוף והחסרון (מו״נ א׳ נ״ח). בזה הצד ישתתפו תארי השלילה לתארי החיוב וכו׳ ואמנם הצד אשר נבדלו בו תארי השלילה מתארי החיוב וכו׳ (שם).

ב׳) טענה מכרעת, תשובה נצחת (Widerlegung).

ויתחייבו הי״ו חיובים אשר על בעלי הטבעים, ועמם החמשה חיובים שעל בעלי הרוחניים (אמונות ודעות א׳ ד׳). וזה חיוב חלוש מאד (מו״נ ב׳ י״ח, הדרך השלישי; עי׳ בספרו של י. אפרת על המונחים הפילוסופיים שבמו״נ, ערך חיוב).

ג׳) הכרח, תולדה מוכרחת, תנאי מוכרח, וכיו״ב (Notwendigkeit, Erfordernis, notwendige Folge, Schlußfolgerung u. ä.).

וכאשר היה זה מחיובי השכל (ההודאה לאל) וכו׳ התחייב לצוות ברואיו בעבודתו (אמונות ודעות ג׳ א׳). וכל דבר יהיה מדבר — מהחיוב שיהיה בין שני הדברים דמות מה, ואם היה זה העצם מעצם הטבע, מהחיוב שיהיה בין העצם ובין הטבע דמות מה (מקור חיים לרשב״ג, ב׳). כי מה שיש לו (להשכל) מעצמותו ידמה החומר, רצוני: האפשרות; ואשר לו מזולתו ידמה הצורה וכו׳ נרצה: החיוב (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳). אבל התלות מציאותו בזולתו יורה על שלא יהיה לו בעצמותו חיוב המציאות, אבל אפשרות המציאות (שם). שאין מן החיוב שיהיו אלו הענינים המתחלפים הם הנותנים הצורות המתחלפות (שם). ואם היה לו (לאלוה) תכלה, היה לו שיעור ידוע וצורה ידועה עומדת, וזה ג״כ חיוב אמתי (מו״נ א׳ ע״ו). וא״א מבלתי הגיע לאחד, הוא הסבה במציאות זה הנמצא וכו׳ אם על דרך חדושו אחר העדר, או על דרך החיוב (שם ב׳ א׳). שהוא (אריסטו) יראה שזה המציאות היה מאצל הבורא יתעלה על צד החיוב ושהוא יתעלה עלה וזה עלול, וכן התחייב (שם ב׳ י״ט). ואמנם לפי דעתנו אנחנו הענין מבואר שהם (הנמצאים) בכונה, לא על צד החיוב (שם). אבל אינו מאמין כי חיוב מציאות העולם מאת הבורא, ר״ל מהסבה הראשונה כחיוב הצל בשביל הגוף או חיוב החמימות בשביל האש וכו׳ אבל יאמין כי זה החיוב כמו חיוב המושכל בשביל השכל (ר״י אלחריזי, שם ב׳ כ״א). שחיוב המציאות בבחינת העצם מן השקר הוא שימָצא לשנים (שם ב׳ א׳; עי׳ ערך מחֻיָּב). ולהשיג חיוב הפרטים מהם (מהכללים) וחיוב הכללים מהם מהפרטים (ר״י ן׳ לטיף, הקדמת שער השמים). הרצון לו משולח

ומשולל מכל חיוב (אור ה׳ לר״ח קרשקש). הנה חיוב התולדה הוא מבואר בעצמו (ר״ע ספורנו, אור עמים כ״ח:). חיובי הגדר = תנאי הגדר (ס׳ ההגיון לרמח״ל, י״ב).

חיוב ראשון = חיוב בלתי אמצעי (unmittelbare Folge, unmittelbares Hervorgehen).

ולפי זאת הגזרה אמר אריסטו שלא התחייב מהשם חיוב ראשון אלא שכל אחד פשוט, לא דבר אחר (מו״נ ב׳ כ״ב).

חיוב פנימי = הכרח פנים (innere, immanente Notwendigkeit); חיוב חיצוני = הכרח הבא מן החוץ (äußere Notwendigkeit); חיוב בלתי תנאי או מזולת תנאי = הכרח מחלט (absolute Notwendigkeit).

עי׳ חכמת השרשים להירץ אולמאן.

ד׳) בנגוד לכח ולאפשרות: הדבר אשר בפועל, ההגעה (Aktualität, realisatio).

והצורות הוציאו אותו האפשרות אל החיוב (אמונה רמה א׳ ג׳).

ה׳) דבקות התואר במתואר או דבקות שני דברים מחוברים חבור עצמי (Inhärenz, untrennbare Verbindung).

והחלק השני שיתואר הדבר בחלק גדרו, כמו שיתואר האדם בחיות או בדבור, וזה ענינו החיוב (מו״נ א׳ נ״ב; ר״י אלחריזי מתרגם: ההצמדה, עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, שפ״ג, הערה ל״ז). שאלו היה מציאותם מחייב שלא ימצאו אלא יחד וכו׳ לא היה נמצא אחד מהם בלתי האחר בשום פנים, יהיה א״כ מציאות אחד מהם בפני עצמו מורה על העדר החיוב (שם ב׳ א׳; ר״י אלחריזי מתרגם: על אפיסת הדבוק).

ו׳) חיובי הכוכבים = גזרת הכוכבים.

מקצת מהמתחכמים באמונות, ומהם ראב״ע, באו להאמין בחיובי הכוכבים ואמרו כי הטוב והרע וכו׳ הם עפ״י חיובים (ס׳ האמונות לרש״ט בן ש״ט, ט׳ ב׳).

עי׳ ערך גזרה, הוראה, מערכה, משפט.

חִיּוּבִי, מענין החיוב (positiv).

כל תואר שיתואר בו הוא יתעלה, הן שיהיה חיובי או שוללי, ראוי שיהיה קדמון ונצחי כמוהו (עקרים ב׳ י״ט). ועל כן א״א לדבר בהם דרך חיובי (שם כ״ג).

חִיּוּנִי, מענין החיים או בעל החיים (vital, animalisch). **הכח החיוני** = Lebenskraft, vis vitalis; **נפש חיוני, נפש חיה** = animalische Seele; anima sensibilis; **רוח חיונית** (רוח החי, רוח האמצעי, עי׳ מקור חיים ג׳ ג׳) = Lebensgeist, spiritus animalis; **החיונים = בעלי החיים** (Lebewesen, Tiere).

הנה התבאר שהנפש החיונית אין מציאות לה אלא בהיולי (מאמר במהות הנפש לאלפראבי). ויתרונות הנפש החיונית על הנפש הצומחת (מקור חיים לרשב״ג, ג׳). והכין לך אחר כן קשרים ומצועים בין הרוחנית ובין הגשמית, והם הדם הנובע והחום הטבעי והרוח החיוני (חו״ה, עבודת האלהים ט׳). ואיננו נכסף (החי הבהמי) לקבול צורה יתר על הנפש החיונית (כוזרי ה׳ י׳). ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים, והוא הכח החיוני (שם ה׳ י״ב). הצורה החיונית (חי בן מקיץ). מה שחשבו על אפלטון שבאדם נפש צומחת, ואחרת חיונית, ושלישית מדברת (אמונה רמה א׳ ו׳, אם הנפש אחת). וכבר מצאנו בכתוב התחלפות הכחות וכו׳, והם הצמחיות והחיוניות והדבריות (שם, כתובים מעידים). אלו דמית בנפשך אחד מבני אדם וכו׳ מונח עם הכח החיוני לבד, היה אובד לשעתו (מו״נ א׳ ע״ב). הכחות כלם, הטבעיות והנפשיות והחיוניות (שם ג׳ י״ב). לכח החיונית אשר מְבוּאָהּ הלב (שם ג׳ מ״ו). שהנפשות ג׳: טבעית וחיונית ונפשית (ח׳ פרקים לרמב״ם, א׳). רוח נפשית, רוח חיונית, רוח טבעית (מאמר בהנהגת הבריאות לרמב״ם). ״ס׳ החיונים״ = ס׳ בעלי החיים לאריסטו (Historia animalium). החיונים השלמים (הנהגת המתבודד). כל החיונים, קצת החיונים (שם). בטבע גופות החיונים; אברי החיונים; כחות החיונים (דעות הפילוסופים לרש״ט פלקירא; עי׳ רמש״ש ז׳ ומ׳ וקטלוג לידן ע״א).

עי׳ ערך חי, נפש, רוח.

חִיּוּנִיּוּת, ענין הכח החיוני.

ומהם מה שהגיע אל גבול החיוניות ולא חייב מזגו אל שלמות יותר (אמונה רמה א׳ ו׳, כחות הנפש). שהנפש הצומחת אשר בב״ח ג״כ באילנות, אלא שב״ח קבל כח החיוניות, אשר היא צורתו העצמית (רוח חן ח׳).

חַיּוּת, ענין החיים, כח החיים (Leben).

חשבונו עם נפשו וכו׳ בהערתו אל מה שיש בו חיותנו בשני העולמים (חו״ה, חשבון הנפש ג׳). האלהים יתברך חי, כי כבר נתקיימה לו

החכמה והיכולת, אם כן נתקיימה לו החיות, אך לא כחיותנו הנגדרת בהרגשה ובתנועה, אבל חיות, ענינה השכל הגמור (כוזרי ה׳ י״ח). והוא יתברך חי בחיות עצמותו (עצמותי?), לא קניה (שם). כי ג׳ כחות בחיות האדם וכו׳: נשמה ורוח ונפש (ראב״ע, יסוד מורא ז׳). והצמחים ג״כ בהם חיות כחיי האבר הנרדם (אמונה רמה א׳ ג׳). שדעת הפילוסוף האמתי שהגשמים השמימיים גשמים חיים, לא החיות אשר בו ההזנה והגידול והולדת הדומה, ולא אשר בו החוש, אלא חיות בו יתנועעו ברצון תנועות מצב והעתק (שם א׳ ח׳). כמו שיתואר האדם בחיות או בדבור (מו״נ א׳ נ״ב). כי יש נפש אין בה חיות, והיא נפש הצומחת (רמב״ן, בראשית א׳ כ׳). כי החיות בכל חי הוא כח מוכן לפעולה המיוחדת לו (ר״ע ספורנו, הקדמה לפי׳ על התורה).

חַיִל, בחכמת הכוכבים: צבא השמים, וביחוד חלק מחלקי גלגל המזלות (Himmelsgrad; Sternbild).

שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל וכו׳ (ברכות ל״ב:). שאצטרוליב זה שלאלו האצטגנינין חלוק הוא שלש מאות וששים חיל כחיילות של גלגל וכו׳ (רב האי גאון, תשובות הגאונים, הוצאת הרכבי שי״ד). כחות הגלגלים והמזלות והחיילים בערכים ההוים מהם (כוזרי א׳ א׳). ומהם מי שמיחס אותו אל רוחניות כוכב מן הכוכבים או חיל מן החיילים או מערכת מזל וזולת זה (שם א׳ צ״ז). ואם אתה חולק ש״ס חלקי הרקיע על י״ב מזלות הרקיע, יהיו כל חלקי מזל ומזל מהם שלשים חלקים, ואנו קוראים לכל חלק וחלק מהם חיל, וחכמי ישמעאל קוראין. אותם מעלה וכו׳ (ראב״ח, צורת הארץ ה׳).

עי׳ ערך מעלה.

חַיִל (בערבית: תחבולות), חכמת החיל = Algebra (קהלת יעקב ליעקב בן אברהם רודריגיז מוריירא).

עי׳ ערך חַהֵל.

חִיצוֹן א׳) חיצוניות, השטח החיצון (das Äußere, äußere Fläche, Oberfläche).

כשיתחייב שיהיה חיצון הדברים דומה לפנימי (מקור חיים לרשב״ג, ב׳). ואינו נראה (אור השמש) עד שיפגוש גוף קשה וכו׳, כי אין לו פלוש בחלקיה ויתפזר בהם, אלא עומד על חיצון הגוף (שם ג׳ ט״ו).

עי׳ ערך חוצי.

ב׳) חיצונים, בלשון המקובלים: כחות הטומאה, קלפות (מצוי הרבה).

ג׳) חיצון = הכונה החיצונה, הגלויה, הפשוטה (äußerer Wortsinn).

כי כל מאמר אשר יש לו שני פנים, ר״ל שיש לו ענין גלוי וידוע וענין נעלם, צריך שיהיה החיצון נאה ככסף, והפנימי נאה מן החיצון וכו׳ (ר״י אלחריזי, פתיחת מו״נ). וכן הם משלי הנביאים ע״ה: חיצוניהם חכמה מועילה וכו׳, ופנימיותיהם חכמות בידיעת האמת וכו׳ (שם).

ע׳ ערך גלוי, חוצי, נגלה.

חִיצוֹנִי, כמו חיצון ג׳.

עד שיהיה הפנימי כשנעריכהו לחיצוני כערך הזהב אל הכסף, וצריך להיות החיצוני נאה וכו׳ (ר״י אלחריזי, שם).

חִיצוֹנִיּוּת, ע׳ ערך חיצון א׳.

חִישָׁה, א׳) הרגשה (Empfindung, Wahrnehmung).

ע׳ ערך החשה, מחישה.

ב׳) מהירות.

החישה לעולם סמוכה למעשה עושה במהרה (המליצה לר״ש בר״ש, ערך מהר).

חָכָם, בהוראת מלומד, בקי במדע מן המדעים (Gelehrter).

חכמי	האמת („קהל המיחדים חכמי האמת״, עץ חיים לאהרן בן אליהו, ס״ז)	Religionsphilosophen; Kabbalisten; Monotheisten
״	הדעת	Philosophen
״	ההגיון, חכמי שקול הדעת	Logiker
״	ההטעאה	Sophisten
״	ההעתקה *)	Übersetzer
״	החשבון, המספר	Arithmetiker
״	הטבע, הטבעה **)	Naturforscher; Stoiker
״	הלמודיות	Mathematiker
״	המדינה	Staatsmänner, Politiker

---

*) ע׳ רמש״ש שע״ה.

**) ע״ד חכמי הטבע במשמעות חכמי הלשכה (Stoiker) ע׳ בספרו של הורויץ על ראב״ד, ר״ע.

חכמי המופת	Dialektiker
" המזלות, המערכת	Astrologen
" המחקר	Philosophen; Mutakallimun; Naturforscher
" המעשה *)	Realisten
" המשפט, חכמי משפט הכוכבים, חכמים משפטיים	Astrologen
" העיון	Forscher, Denker, Philosophen
" הפרצופים	Physiognomiker
" השכל (עץ חיים צ"ח; תשובת העקר לישועה בן יהודה)	Logiker, Rationalisten
" שרשי האמונה	Mutakallimun
" התורה, תוריים " התושיה **) (?)	Theologen, Dogmatiker
" התכונה	Astronomen

והרבה כיוצא באלו.

עי' ערך איש (אנשי), בעל (בעלי), כת, חכמה.

חָכַם, בפִעֵל: עשה פלוני חכם (weise machen). והשתדל לחַכֵּם בני אדם ולהבינם ולהעירם עד שידעו המציאות כולו על תכונת האמת (מו"נ ב' מ'). — **בהתפעל**: העמיד עצמו חכם. עי' ערך התחכמות, מתחכם.

חָכְמָה, א') לדברי רמב"ם במו"נ ג' נ"ד יש לשם חכמה ד' הוראות: א') ידיעה מדעית; ב') ידיעת מלאכת מחשבת; ג') קנין מעלות המדות או ההכנה לקבל מעלות המדות; ד') ערמה ותחבולה. — **חכמה גמורה** או כפי העתקת ר"י אלחריזי: **החכמה במאמר מוחלט** היא "אשר תלמדנו המופת על דעות התורה" או "לאמת דעות התורה בעיון אמתי" (מו"נ שם).

---

*) מיזס.

) בעץ חיים לאהרן בן אליהו בתור כנוי לחכמי הקראים, בנגוד לפילוסופים; ונמצא עוד בפי' ס' יצירה לרס"ג, תרגום משה בן יוסף, רמש"ש תמ"ז; בתרגום אחר של פי' ס' יצירה הנ"ל נמצא **בעלי תושיה, רמש"ש תמ"ה; בס' מצרף לר' ברכיה הנקדן, רמש"ש תתקס"א. עי' גם בבאורי המונחים לתרגומי „תורת־המדות" של שפינוזה, ערך **ישות**.

בחכמת פילוסופיא ואפני חלקיה השלשה׳ אשר תחלתם חכמת החשבון׳ חכמת ההנדסה׳ וחכמת הגלגל׳ וחכמת החבור׳ כלומר המוצקי׳ ואחריו החכמה השנית׳ והיא חכמת הטבעים׳ כלומר הרפואות׳ ואחר כך ידע את החכמה השלישית והיא חכמת היחוד להקב״ה והענינים הרוחנים (פי׳ ס׳ יצירה לר׳ יצחק בר שלמה הישראלי). הוי יודע כי גדר החכמה הוא מדע יושר הנמצאות׳ לעמוד על סוף מחקרם (ר״ד הבבלי אלמקמץ׳ מובא בפי׳ ס׳ יצירה לר״י בן ברזלי אלברצלוני׳ ס״ה). ומשם אמר כי החכמה נפרדת למדע ולמעשה׳ והמדע נחלק לשלש מעלות: המעלה הראשונה מדע העליון׳ הנקרא מדע האלהי וכו׳ והוא הגבוה והמעולה מכל החכמות׳ והמעלה האמצעית חכמת המוסר והשכל המאמצת דעות בני אדם וכו׳ והמעלה השלישית המדע השפל והתחתון׳ והוא מדע דרך היצורים ותוכן הנבראים (שם). חלקי החכמות שלשה: חכמה עליונה׳ והיא חכמת ענינים אין דבקות להם בחומר וכו׳ והחכמה התחתונה׳ והיא חכמת ענינים הם בחומר׳ והם עם זה בחומר נראים וכו׳ ובכאן חכמה אמצעית יש לה חלקים שבעה וכו׳ וזאת היא החכמה הלמודית. וחלקיה: המספר והתשבורת והמוסיקא והמשקלות והמדות והמבטים והתכונה וכו׳ (ק׳ סינא בספרו אלשפא׳ כת״י; עי׳ אוצר נחמד ב׳ קי״ד). כי מלת חכמה נאמרת בלשון הקודש על שני ענינים: על החכמה שהיא חכמה ממש וכו׳ והיא מדע כל הנמצאות על אומד תבניתם ותוכן יצירתם ואומן נתינתם וכו׳ ויהיה אומד תבנית הנמצאות מכניס בגדר הזה החכמה המעיינת בצורות הנמצאות החיצונות ותכלית (ותבנית?) גופן׳ כחכמת המנין והדומה לה; ותוכן יצירתם מכניס בו החכמה המעיינת בגופי הנמצאות וסודי יצירתן׳ כלל החכמות המדברות על בנין שמים וארץ ושאר היצורים; ואומן נתינתם מכניס בו החכמה המעולה על כל החכמות׳ והיא חכמת התורה וכו׳ והחכמות האלה נקראין חכמה שכלנית וחכמת השכל (פי׳ ס׳ יצירה לר״י ברזלי אלברצלוני׳ ס״ו). והחכמה הזאת מתחלקת כמו שאבאר למטה: הא׳ הדעת׳ והיא מתחלקת על שני חלקים. [הא׳ הדעת השכלית׳ והיא על ג׳ חלקים:] א׳ מהם דעת העליונה בשכל׳ כמו שיראה בדעת אל עליון ומלאכים ונפשות ורוחות׳ והשני דעת המוסר׳ והוא נחלק על ארבעה חלקים: הא׳ דעת הטפחות והמדה׳ והב׳ דעת המספר והמנין׳ והג׳ דעת החבור והמזלות׳ והד׳ דעת העגבים והקולות׳ והשלישי מהם השכל התחתון׳ כדעת ארבע מטבעות׳ [והב׳ הדעת המעשית׳ והוא על ג׳ חלקים: הא׳ נהילת העדה וכו׳ והב׳ נהילת בני הבית וכו׳ והג׳

נהילת האיש לנפשו וכו' (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקראי; עי' פינסקר, לקוטי קדמוניות ב' עמ' ט'). והחכמה מתחלקת לשלשה חלקים: החלק הראשון חכמת היצירות, שקורין לה בלשון ערב אלע"לם אלט"בעי, והיא חכמת טבעי הגופות ומקריהן; והחלק השני היא חכמת השמוש, שקורין לה בלשון ערבי אל"עלם רי"צי, ויש מי שקראה חכמת המוסר, והיא חכמת המנין והשעורים וחכמת הכוכבים וחכמת הנגון, הנקראת מוזיקא; והחלק השלישי קורין לה בלשון ערבי אלע"לם אלה"י, והיא חכמת האלהות, והוא דעת האל יתברך ודעת תורתו ושאר המושכלות, כנפש וכשכל וכאישים הרוחניים (חו"ה, הקדמה). ויתכן לפרש שאמר חכמות להודיע שהחכמה בנתה ביתה מחכמות שבע, וזה טעם חצבה עמודיה שבעה וכו', והעמודים הם שבע החכמות שבית החכמה נכון עליהם (ראב"ע, משלי ט' א'). חכמת המזלות, חכמת המדות, חכמת הנפש, חכמת התולדות, משפטי המזלות, חכמת המבטא, חכמת החשבון, חכמת הערכים, סוד המרכבה וכו' (הוא, יסוד מורא א'). ודע כי כל החכמות הנמצאות במדרגת שלש כסאות, החכמה העליונה היושבת בכסא כבוד מראשון היא חכמת אלהות וכו', והחכמה היושבת במדרגה השנית היא חכמת הכוכבים וחכמת השעורים וחכמת הרפואות ודומיהם וכו', והחכמה היושבת במדרגה התחתונה היא חכמת המלאכות והאומניות וכו' (הקדמת ס' הגלוי לר' יוסף קמחי). ושם הפילוסופיא שם משותף, פעמים יקראו בו מלאכת המופת, ופעמים יקראו בו החכמות, ויפול אצלם זה השם על שתי חכמות, יקראו אחת מהשתי חכמות הפילוסופיא העיונית, ויקראו החכמה האחרת הפילוסופיא המעשית וכו', ותקרא ג"כ החכמה המדינית, והפילוסופיא העיונית נחלקת לשלשה חלקים: החלק האחד החכמה הלמודית, והחלק השני החכמה הטבעית, והחלק השלישי החכמה האלהית, אמנם החכמה הלמודית לא תעין בגשמים במה שהם עליו וכו', וחלקי זאת החכמה, שהם שרשיה, ארבעה, והם חכמת המספר וחכמת השעורים וחכמת הכוכבים וחכמת חבור הנגונים, והיא המוסיקא וכו', והחכמה הטבעית תעין בגשמים הנמצאים בטבע, לא ברצון האדם, כמיני המקורים ומיני הצמחים ומיני בעלי החיים וכו', והחכמה האלהית תחלק לשני חלקים: אחד מהם הוא העיון בכל נמצא שאינו גשם ולא כח בגשם, והוא הדבור במה שנתלה באל וכו' ובמלאכים ג"כ וכו', והחלק השני בחכמה האלהית העיון בסבות הרחוקות מאד וכו', ויקראו ג"כ את החכמה האלהית מה שאחר הטבע, הנה כל אלו הן

החכמות הראשונות, ואולם מלאכת ההגיון הנה אינה אצלם מכלל החכמות, אבל היא כלי לחכמה וכו', ואולם החכמה המדינית תחלק לארבעה חלקים: הראשון הוא הנהגת אדם נפשו, והשני הנהגת הבית, והשלישי הנהגת המדינה, והרביעי הנהגת האומה הגדולה או האומות וכו' (מלות ההגיון י"ד). בחכמות הלמודיות וחלקיה, וזו החכמה נחלקת לשבעה פרקים: הפרק הא' בחכמת החשבון, הפרק הב' בחכמת התשבורת, הפרק הג' בחכמת המראות, הפרק הד' בחכמת הכוכבים, הפרק הה' בחכמת הניגון, הפרק הו' בחכמת הכבדים, הפרק הז' בחכמת התחבולות (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ב' ו'). וחכמת הכבדים כוללת שני דברים: האחת כוללת העיון בכבדים מצד שישוערו או שישוער בהם, והוא חקירת שרשי המאמר במשקלות; והשנית כוללת העיון בדברים הכבדים אשר יתנועעו או יניעו בהם, והוא חקירת שרשי הכלים אשר ישאו בהם הכבדים ויעתיקו אותם ממקום למקום (שם). וחכמות התחבולות הם הנותנות דרכי ידיעת ההנהגות והדרכים בעשות תחבולות דקות להמציא זו המלאכה וכו' בגופים הטבעיים המוגשמים, ומהם התחבולות החשבוניות וכו' מהם החכמה הנקראת בלשון הערב אלג̇בר ואלמקאבלה (Algebra =) וכו', ואעפ"י שזו החכמה משותפת לחשבון ולתשבורת וכו', ומהם מלאכת ראשית הבנוין, ומהם תחבולות תשבוריות וכו', ומהם תחבולות במלאכת כלים כוכביים וכלים נגוניים וכו', ומהם תחבולות מראייות (optisch =) וכו', ומהם תחבולות במלאכת המראות וכו', והן התחלות המלאכה המדינית המעשית אשר מלאכתה בגופות והצורות (שם). ידוע ומפורסם לחכמים כי מיני החכמות שנים: הא' חכמ'ת הטבע, היא חכמת מעשה בראשית, והב' חכמה אלהית, והוא מעשה מרכבה. ויש עוד חכמה ג' וכו', ונקראת חכמה למודית, מפני שהיא מרגלת השכל ומלמדת אותו להשיג האמתיות. ויש לחכמה הזאת [חלקים?] כמו מספר, תכונה, תשבורת, והם שקורין אותן ז' חכמות וכו' (ס' הירח לאבא מארי בן משה, א', מנחת קנאות קכ"ה). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה וכו', בא לזכור לך על צד הרמז מיני החכמות ואמר שהם שבעה, והם נחלקים לשני חלקים: האחד הוא הלמודים אשר בכללם ד' חכמות, שהם חכמת החשבון, הגמטריא שהוא בערבי אלהנדסה, המוציקא, בלשוננו ניגון, וחכמת הכוכבים. והחלק השני הוא הפילוסופיה ונחלקת לג' חלקים: חכמת הטבע וחכמת האלהות והנהגת המדינה (ר' זרחיה בן יצחק בן שאלתיאל חן, פי' משלי א' ט'; עי' השחר ב' רכ"ו ורכ"ז). חכמת המבטים למצא פשר חלוף

הקורה וההבדל וכו׳ ותניח ביחס מדובר על זויות נצוצים בתמונה (ר״מ ריאטי, מקדש מעט ט״ו). בה יודע כל זה באין ספק, ותקרא חכמת החזיון, והשנית חכמת הנסיון, להודיע משפט הכוכבים על הקיום או על הכליון (שם ט״ז). ותפרד מהם חכמת החול ולמעונן ומנחש נעתקים (שם). וללמודים המון ענפים, וביניהם חכמת המשקולות וכו׳ וגם מהם חכמת התחבולות, קצתם בסדרים תשברתיים (שם י״ז). חכמת הצריפה לדעת איך יצא מלא כסף כסף (שם כ׳). ולהנה עוד אחות קטנה בסדור הנהגות עולמיות, וחכמת המדות היא מכונה (שם כ״ב). *)

עי׳ ערך דעת, מדע, מלאכה.

חכמת האותות העליונים (מוסרי הפילוסופים א׳ י״א)	Philosophie; Meteorologie
חכמת אלהית, חכמת האלהות, אלהיות, חכמה היחוד, חכמת החכמות, החכמה הרבנית, הרבונית	Theologie; Metaphysik
חכמות אומניות, מלאכיות, מלאכתיות, מעשיות, עמלניות (בנגוד לעיוניות או שכליות)	praktische, angewandte Wissenschaften
חכמה אמצעית (בנגוד לעליונה ולתחתונה)	mathematische Wissenschaften
חכמת האמת	Philosopie; Mystik, Kabbala
חכמות אמתיות (בנגוד לדמיוניות ולהסכמיות)	exakte Wissenschaften
חכמת האצטגנינות	Astrologie
״ בעלי החיים	Zoologie
״ הגבולים, הגדרים	Lehre von den Definitionen
״ הגורלות, עי׳ חכמת העפר.	
״ הגלגל, חכמות גלגליות	Sphärenkunde, Astronomie
״ הדבור, הדבר, הדברים, ההגיון, המבטָא, השכל	Logik, Dialektik; Kalâm
״ הדומם, עי׳ חכמת המתכות.	
״ הדינים, עי׳ חכמת המשפט.	

*) עי׳ הרשימה האלפא־ביתית הסמוכה של מונחי החכמות; השוה מחברתו של ח. א. וָלפסון: The Classification of Sciences in Mediaeval Jewisch Philosophy, reprinted from Hebrew Union College Jubilee Volume, Cincinnati 1925.

חכמות דמיוניות (כוזרי ב׳ ס״ד)	imaginäre Wissenschaften, Afterwissenschaften
חכמת הדקדוק, הלשון	Grammatik, Sprachlehre
〃 הדת	Theologie
〃 ההבטות, החזון	Astrologie; Optik
〃 ההבטה, המבט, המבטים, המראים, המראות, הראות, הראיה	Optik; Lehre von der Perspektive
〃 ההגיון, עי׳ חכמת הדבור,	
〃 ההטעאה, ההתעיה, הזיוף, השלי	Sophistik
〃 הכרת הפנים (חי בן מקיץ לן׳ סינא)	Logik; Physiognomik
〃 ההכרה, הפרצוף	〃
〃 ההלצה, ההגעה, המליצה, הצחות	Rhetorik
〃 ההנדסה, התשבורת, המדות, המדה והמשקל, הגומטריה, השעורים, [דעת הטפחות	Geometrie
〃 ההנהגה, הנהגת אדם נפשו, נהילת האיש לנפשו	Ethik
〃 הנהגת הבית, נהילת הבית	Ökonomie
〃 〃 המדינה (האומה), נהילת העדה	Politik; Polizei
חכמות הסכמיות (כוזרי ב׳ ס״ד)	konventionelle Wissenschaften
חכמת ההקש	Syllogistik, Logik
חכמה הרגלית, חכמת ההרגל, הרגליות,	Mathematik, προπαιδεία, μάθημα
〃 למודית, חכמת הלמודים, למודיות, חכמת הטורח	〃
〃 מוסרית, חכמת המוסר,	〃
〃 שמושית, חכמת השמוש, השעור	〃
〃 שרשית	〃
חכמת ההרכבה וההפרדה	Chemie
〃 הזיוף, עי׳ חכמת ההטעאה	
〃 החבור (חבור הנגונים); דעת החבור	Musik, Kompositionslehre; Astronomie
〃 החול, עי׳ חכמת העפר,	
〃 החזיון	Astronomie; Astrologie
〃 החַיִל (בערבית = תחבולות)	Algebra

חכמה חיצונית, חכמות חיצוניות, נכריות (חולין, למודיים)	externe, profane Wissenschaften, insbesondere Philosophie
חכמת החכמות, ע׳ חכמה אלהית.	
חכמה החֻקית, ע׳ חכמת המדינה.	
חכמת החשבון, המנין, המספר	Arithmetik
חכמה הטבעית, חכמת הטבע, טבעיות, חכמת היצירות, חכמת התולדות, תולדות השמים והארץ	Naturwissenschaft, Physik
״ הטבעים, כלומר הרפואות (ר״י ישראלי, הקדמת פי׳ ס׳ יצירה *)	Medizin, Arzneikunde
״ הטפחות, ע׳ חכמת ההנדסה.	
״ הטֹרח, ע׳ חכמה הרגלית.	
חכמת היד, חכמת השרטוט, ראיית הידים, דיני שורות הכף (רמש״ש תתע״א), חכמת שרטוטי היד (קהלת יעקב)	Chiromantie
חכמה יונית	griechische Philosophie
חכמת היחוד, ע׳ חכמת אלהית.	
״ היצירות, ע׳ חכמה הטבעית.	
״ הכבֵדים (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא)	Mechanik (Statik und Dynamik)
״ הכדור (בינה לעתום, דרוש ט״ז), ע׳ חכמת הכוכבים.	
״ הכוכבים, הכדור, המזלות, התכונה, (תכונת הגלגלים והכוכבים)	Astronomie
״ הכוכבים הלמודית (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא)	mathematische Astronomie
חכמה למודית, חכמת הלמודים, ע׳ חכמה הרגלית.	
חכמת הלחנים, ע׳ חכמת הנגון.	
״ המבט, ״ ״ ההבטה.	
״ המבטא, ״ ״ הדבור.	
״ המדברים	Kalâm
״ המדות, המוסר	Ethik
״ ״ ע׳ חכמת ההנדסה.	

*) ולפסון בספרו Classification of Sciences משער, שצ״ל חכמת הטיבים עפ״י לשון ערב.

חכמת המדינה, חכמה מדינית, חכמה הנמוסית, החוקית	Staatskunst, Politik
" מה שאחר הטבע, מה שאחר, (מש"ה)	Metaphysik
" " " " העיונית *)	theoretische Philosophie
" " " " הטבעית *)	praktische "
" המוסר, עי' חכמה הרגלית.	
" המופת	Lehre vom Beweise, Logik
חכמות מופתיות **)	theoretische, exakte Wissenschaften
חכמת המוצאים, המחצבים, עי' חכמת המתכות.	
" המחקר	spekulative Wissenschaft, Philosophie; Kalâm
חכמות מלאכיות, מלאכתיות, עי' חכמות אומניות.	
" המליצה	Rhetorik; Hermeneutik
" מעשיות, עי' חכמות אומניות.	
" המנין, המספר, עי' חכמת החשבון.	
חכמת המצפון, החכמה הצפונה, חכמת מצוות הלב (חו"ה)	Ethik, Lehre von den Herzenspflichten
חכמה [פילוסופית או] מקומית (רמש"ש, אלפראבי רל"א)	Topik?
חכמת המראה, עי' חכמת ההבטה.	
" " הישרה ***)	Katoptrik
" " המעוקלת ***)	Dioptrik
חכמת המשפט, הדינים	Rechtswissenschaft
" משפטי הכוכבים, משפטי המזלות; " גזרת הכוכבים, דיני הכוכבים	Astrologie
" המשקלות, המשקולת, משיכת המשקלות	Mechanik, insbesondere Statik
" המתכות, המחצבים, הדומם, המוצאים,	Mineralogie
" הנגון, הנגינות, הנעימות, הלחנים, החבור (עי' למעלה); " המוסיקא, המוצקי, העוגבים, הקולות	Musik
חכמה נמוסית, עי' חכמת המדינה.	
חכמת הנסיון (מלאכת הנסיון)	Astrologie

*) הירץ אולמאן, חכמת השרשים.

**) עי' פי' המלות הזרות לר"ש ן' תבון, ערך למודים, וכוזרי ב' ס'.

***) יסודי התבונה לראב"ח, כת"י.

חכמת הנסתר, חכמה נסתרה (ח״ן)	Geheimwissenschaft, Mystik, Kabbala
חכמת הנפש	Psychologie
〃 הנצוח	Dialektik, Topik
〃 הנקודות, ע׳ חכמת העפר.	
〃 הנתוח	Anatomie
〃 העבור	Kalenderkunde
〃 העיון	Philosophie
חכמה עיונית, מחשבית, שכלית (בנגוד למעשית, אומנית, מלאכית, מלאכתית או עמלנית)	theoretische Wissenschaft
〃 עליונה	Theologie und Metaphysik
חכמת העפר, החול, גורלות בעפר, גורל החול, מלאכת משפטי הגורל, הקו, הנקודות *)	Geomantie, Psammomantik, Punktierkunst
〃 העקרים, השרשים	Dogmatik
〃 הערכים (ראב״ע, יסוד מורא)	Proportionslehre
〃 הפילוסופיה	Philosophie
〃 〃 המעשית	praktische Philosophie
〃 〃 העיונית, השכלית	theoretische „
〃 〃 הראשונה	Metaphysik, ἡ πρώτη φιλοσοφία
חכמה פנימית, חכמות פנימיות (בנגוד לחיצוניות)	heilige, theologische Wissenschaft
חכמת הפרצוף, הפרצופים, ע׳ חכמת ההכרה.	
〃 הפתרון	Traumdeutekunst, Oneiromantie
〃 הצחות, ע׳ חכמת ההלצה.	
〃 הצלמים, חכמת התרפים והצלמים	Talismankunde
〃 הצמחים	Botanik
חכמה צפונה, ע׳ חכמת המצפון.	
חכמת הצרוף (בקבלה)	kabbalistische Buchstabensynthese
〃 הצריפה, הכימיא, אלכימייא	Alchemie
〃 הקבלה העיונית	theoretische Kabbala
〃 〃 המעשית	praktische „

*) כוזרי ד׳ ט׳ והערת ד׳ קסל שם; רמש״ש תתנ״ה — תתנ״ח.

חכמת הקו· עי׳ חכמת העפר·
״ הראות· הראיה· עי׳ חכמת ההבטה·
״ ראשונה — Metaphysik, ἡ πρώτη φιλοσοφία
חכמה רבונית· רבנית· עי׳ חכמה אלהית·
חכמת הרפואה· הרופאים — Medizin, Arzneikunde
״ רשמי הכוכבים (אמונה רמה ב׳ ד׳ ג׳) — Astrologie
״ השיר — Poetik
״ השכל· עי׳ חכמת הדבור·
״ השלי (רמש״ש נ״ט) — Sophistik
החכמות השמימיות (כוזרי א׳ מ״ט) — Astrologie
חכמת השעור — Geometrie; Mathematik
״ השעות — Zeichendeuterei, Horoskopie
״ השרטוט· עי׳ חכמת היד·
״ התולדות· עי׳ חכמה הטבעית·
״ התורה· חכמה תוריית — Theologie
״ ״ על האמת (מו״נ· פתיחה) — Religionsphilosophie
״ התחבולות· התחבולה — Technik; Algebra
חכמה התחתונה (בנגוד לעליונה ולאמצעית· ע״ש) — Naturwissenschaften
חכמת התכונה· עי׳ חכמת הכוכבים; תשבורת — Astronomie; Geometrie
(עי׳ ולפסון· חלוקת המדעים וכו׳· הערה קנ״ה)·
חכאת התכונה המשפטית (כינה לעתים· דרוש ט״ז) — Astrologie
חכמת התנועה — Mechanik, insbesondere Dynamik
״ התשבורת· עי׳ חכמת ההנדסה·

ב׳) בספרות הקבלה: שם אחת הספירות·

הב׳ (הספירה השניה) רוח אלהים חיים חכמה ומתחלק לל״ב נתיבות אורה (ס׳ אצילות וגנזי הקבלה)· ועתה אתחיל לפרש אלו עשר ספירות האמורות בס׳ יצירה וכו׳· כתר חכמה בינה וכו׳ (כתר שם טוב לר״א מקולוניה)·

חָכְמִי· חָכְמָנִי· חָכְמוֹנִי· מענין החכמה·

ומי שמחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וכו׳ יראה בזה מן הצדק והסדור החכמי (כוזרי ג׳ י״א)· שאין המזג לבדו הוא העומד לעשות אלה הפעולות· אך שָׂם דבר· לו כוונות חכמיות יותר עליונות (אמונה רמה א׳ ו׳· נפש צומחת)· חכמות החכמוניות (עי׳ רמש״ש שע״ה)·

חָל׳ חנה׳ שכן׳ שרה׳ (ruhen, stattfinden, gelten, zukommen, treffen u. ä.).

מקישין אותו לחול הכבוד על הר סיני ובעץ הסנה ובאהל מועד (אמונות ודעות ב׳ ו׳). וזה היה תחלת חול הענין האלהי על קהל׳ אחרי אשר לא היה נמצא כי אם ביחידים (כוזרי א׳ צ״ה). אבל איכות חמה בתכלית׳ אם תחול בארץ היתה גחלת׳ ואם תחול באויר היתה להבה׳ ואם תחול במים היתה מים רותחים (שם ה׳ י״ד). צורות מתחדשות׳ חוזרות חלילה על החומר׳ תסתלק אחת ותחול האחרת (אמונה רמה א׳ ב׳). וכשיונח חול מופשט בנקי (כונות הפילוסופים לאלגזאלי׳ כת״י). לא יחולו זקנה ובחרות עליך וכו׳ ולא חלו בך שמחה ועצב (שיר היחוד ג׳). כמו שנראה הרבה מן השלימיות שלא יגיעו אל תכליתם אלא אחרי חול עליהם אמצעים רבים (תגמולי הנפש א׳ ו׳). כי כל מה שיחול במתחלק הוא מתחלק וכו׳ כי מה שהוא מתחלק לא יחול בבלתי מתחלק (פי׳ שם טוב למו״נ ב׳ הקדמה י״א). מתחייב חול הרצון בדבר ההוא (אור ה׳ לר״ח קרשקש). ובחול הנפש האנושית על הטפה הזרעית (ר״י מפיסא׳ מנחת קנאות נ״ה).

חֲלָבִי׳ העגול החלבי׳ הדרך החלבי: נתיב החלב (Milchstraße).

נחש בריח הוא דמות הנחש הנראה סובב בגלגל המזלות׳ והוא העגול החלבי (רלב״ג׳ איוב כ״ו י״ג). מה הוא העגול החלבי הנראה בגלגל הכוכבים הקיימים׳ ולאיזה תכלית הוא נמצא (מלחמות השם ה׳ ב׳ ז׳).

עי׳ ערך מגרה׳ נתיב׳ עגול.

חָלוּט׳ לחלוטים׳ לחלוטין: לגמרי׳ לצמיתות (absolut, völlig).

שלא ימכור אותם לחלוטין (רמב״ן׳ ויקרא כ״ה כ״ג; ומצוי הרבה).

חִלּוּטִי׳ מֻחלט׳ גמור (absolut).

ההעדר החלוטי מהקנינים הנכבדים (יש״ר׳ הקדמת מעין גנים).

חִלּוּל׳ חלוף ושנוי (Verwandlung, Umgestaltung).

בחלול המקרה (עץ חיים לאהרן בן אליהו׳ פ״ג). ושנוי האיכות שהוא חלול (שם). שנוי וחלול (תגמולי הנפש א׳).

עי׳ ערך חלל.

חֲלוּלִיּוּת׳ = Porosität (בספרות החדשה).

חֲלוֹף, כליון, הפסד (Vergänglichkeit).
בני חלוף (משלי ל״א ח׳).

חִלּוּף, א׳) הבדל, התחלפות, שנוי; נבדל (Verschiedenheit, Unterschied, Veränderung, diversitas, differentia, mutatio; verschieden).

ואנו אומרים כי הקב״ה הוא אחד וכו׳ כדרך הפשיטה הנכונה שאין בה שום חלוף ולא ריכוב (מאמר ר׳ דוד אלמקמץ, הליכות קדם ע״ב). וראוי הוא שיהא הבורא חילוף מהנברא וכו׳ והסברא והדעת נותנת שהעושה חילוף מן המעשה והמעשה חילוף העושה, כמו שהכותב חילוף הכתב, והכתב חילוף כותבו (שם). שתופם וחלופם = הצד השוה והצד הבלתי שוה שבהם (מקור חיים לרשב״ג, ב׳ י״ד). ואין היסוד אלא אחד, ואמנם החלוף הוא בצורה (שם ה׳). והשנוי והחלוף והשתוף (חו״ה, היחוד ח׳). כי רושם העצם שהוא נושא ההפכים ומקבל חלוף המדות (עולם קטן א׳ ב׳). והעצם והמקרה, והסוג והמין, וההפך והדומה, וההסכמה והחלוף, והאחדות והרבוי (כוזרי ה׳ י״ב). ועוד כי (החומר) איננו נושא החלופים, כי החלופים מקרים, והחומר אינו נושא מקרים (אמונה רמה א׳ ב׳). וחמרי הגשמים המורכבים הרכבה אחרונית חלוקים מאד כפי הצורות המיוחדות לחמרים, עד שיהיה עצם הברזל בחלוף עצם החמאה וכו׳ (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה י׳). שהזמן כולו אין חלוף בו (מו״נ שם ב׳ א׳). ואשר נפל בו חלוף בלתי מה שנפלה בו ההסכמה (מאמר ר׳ יוסף ן׳ עקנין). שאלו היה הערבי מחולף מהרומי חלוף שלם, לא היה האדם אחד במין (רש״ט פלקירא, מורה המורה ב׳ י״ט). וכל שאר החילופים או ההפרשות שיש בין שני הפלוסופים הללו (אפלטון וארסטו) בענין הדוגמות, וגם רוב החילופים שיש ביניהם באלקיות ובטבעיות, נולדו ונמשכו מן החילוף או ההבדל הזה שזכרנו (וכוח על האהבה פ״ב).

עי׳ ערך התחלפות, חלוק, חֵלֶף, מְחֻלָּף, מתחלף, משתנה, פֵּרוּק, מפֹרק.

ב׳) סתירה, הפך (Widerspruch).

ואם היה הדבר אחד הוא המניע והמתנועע, היה הוא הנוצח והוא הנצוח יחד, זה חלוף לא יתכן (אמונה רמה א׳ ה׳). הכח הגשמי, אם שיהיה בגשם, ואם שלא יהיה בו, ואם לא יהיה בו, איננו כחו, וכבר הונח כחו, זה חלוף (שם א׳ ז׳). וזה שאם לא היו אלו המושכלות הרבות מתאחדות בנפש השכל הפועל, הנה יהיה השכל הפועל רבים וכו׳ וכבר התבאר

במה שקדם שיהיה השכל הפועל אחד במספר, זה חלוף לא יתכן (מלחמות השם א׳ ו׳; השֶׁוֵה: „וא״כ יהיה בתכלית ומאין תכלית, וזה הפך שא״א להיות" — חו״ה, היחוד ה׳).

עי׳ ערך הפך.

ג׳) חלוף המאמר: הפוך המשפט (conversio).

חלוף המאמר הוא שום הנושא במקום הנשוא והנשוא במקום הנושא, ויהיה המאמר אמת (ס׳ ההגיון לרמח״ל, י״ח).

עי׳ ערך הפוך, התהפך, מפרע, נזר.

ד׳) חלוף השם = Metonymie, transnominatio.

חלוף השם — ד״מ בקראנו אל ספר ישעיה ישעיה (לשון למודים לרמח״ל, מ״ה:).

ה׳) חלוף ההבטה: ההפרש שבין המקום המדומה של הגוף הנראה ובין מקומו האמתי (Differenz zwischen dem scheinbaren und wirklichen Standort).

חלוף ההבטה הוא החלוף שימצא תמיד בין המקום האמתי מהכוכב והנראה ממנו וכו׳ וזה החלוף הוא קשת מהעגול הגדול העובר על נקודת הראש ועל הכוכב (ס׳ הגדרים).

ו׳) חלוף קצת בקצת, קצתם בקצתם = quid pro quo.

חִלּוּפִיּוּת, ענין ההתחלפות (Verschiedenheit, Wandelbarkeit).

כל ההסכמיות והחילופיות (הירץ אולמאן, חכמת השרשים קפ״ז).

חָלוּק, שונה, נבדל (verschieden).

וחשבו שהוא יתעלה כן, מורכב מענינים חלוקים רבים עצמיים (מו״נ א׳ נ״א). וחמרי הגשמים המורכבים הרכבה אחרונית חלוקים מאד כפי הצורות המיוחדים לחמרים (שם א׳ ע״ג, הקדמה י׳).

חלוקים ומובדלים = imparia et dissimilia.

החלוקים הם שחלוקים בכמות, והם יתרים או פחותים; המובדלים הם הנערכים והמתפרשים זה מזה באיכותם ובפעולה ובהפעל (ס׳ ההגיון לרמח״ל, י״ד).

עי׳ ערך מֻבדל.

חִלּוּק, א׳) הבדל והפרש (Unterschied, differentia).

וכל החלקים ההם דומים, שוים, אין חלוק בהם בשום פנים (מו״נ א׳ ע״ג, הקדמה א׳). ואחר כן הוא (המדבר) אומר: אין חילוק בין עצם הברזל לעצם החמאה והכל מחובר מעצמים פרדים דומים (שם הקדמה י׳).

ב׳) חלוקה (Teilung, Teilbarkeit).

מפני שחלוק דבר לאין תכלית אינו נופל כי אם במחשבה, ולא יתכן שיפול בפעל, מפני שהוא דק מנפול הפעל עליו או החלוק (אמונות ודעות א׳ א׳). ודמיון זה חלוק העצם לפשוט ומורכב, וחלוק הפשוט אל השכל והנפש ואל הצורה והחומר, וחלוק המורכב לצומח וזולתי צומח ולחי וזולתי חי (מקור חיים לרשב״ג ב׳). והוא מקבל ההויה וההפסד והחלוק והחבור והפרידה והשנוי וכו׳ (חו״ה, היחוד ח׳) הרבוי והשנוי והחלוק והמחלוקת והחבור והפרידה וכו׳ (שם, היחוד ט׳). ולא ירבה (האחד) ולא יתחלק, והוא סבת כל רבוי וחלוק (ראב״ע, ס׳ האחד). ועוד כי הוא (הגוף) מתחלק ומקבל החלוק (ר״י אלחריזי, מו״נ א׳ ל״ד; בהעתקת ר״ש ן׳ תבון: מקבל החלוקה). כי אם יהיה הזמן מחובר ויקבל החלוק עד לאין תכלית וכו׳ (הוא, מו״נ א׳ ע״ב, הקדמה ג׳). ועל כן הסכימו כי המרחק בלי מתאחד, אלא מחובר מחלקים אשר לא יגיע אליהם החלוק, וכי הזמן יגיע אל עתים אשר לא יקבלו חלוק (שם; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: החלוקה). וזה החלוק הוא בהכרח ועל כל פנים (הוא, מו״נ ב׳ א׳). ובהקדמה השביעית נתן (הרמב״ם) תכונותיה, ר״ל דברים המתחייבים ממנה, כמו החלוק והגשמות וכו׳, ובהקדמה העשירית נתן אופני החלוק במה שיאמר שהוא בגשם (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, פי׳ הכ״ו הקדמות).

ג׳) בחכמת החשבון: הרביעי שבארבעת מעשי החשבון היסודיים (Division).

שער החלוק לחלק חשבון כלל על פרט וכו׳, גם אדבר על המאזנים של שער הכפל והחלוק (ראב״ע, הקדמת ס׳ המספר). וזהו בחלוק השלמים, ולא כן בשברים (שם). ושם ארבע מלאכות החשבון קבוץ, הכאה, חסור וחלוק (ר״א מזרחי, חכמת המספר ג׳).

ד׳) מחלוקת, נגוד, סתירה (Widerstreit, Widerspruch).

גודל הרחקתם וחלוק המציאות עליהם (מו״נ ב׳ כ״ג).

חָלוּשׁ, א׳) חלוש הפועל, עי׳ ערך חזק.

ב׳) בהוראת בטל (nichtig, debile dictum).

״וזה חלוש״ (עי׳ רמש״ש).

חַלְזוֹנִי קו עקום כצורת חלזון (Schneckenlinie, Spirale).

וכאשר התבאר זה בקו הישר, הוא מתחייב בקו המורכב מהישר והסבובי, אשר הוא החלזוני (אור ה׳ לר״ח קרשקש, א׳ י״ג).

חֶלֶט, (מלה ערבית), לֵחה שבגוף בעלי־החיים, מזג (Körpersäfte, Temperament).

ושהחלטים השחורים עליה גוברים (המבקש לרש״ט פלקירא). יש באדם ארבעה חלטים, והם המרה הירוקה והדם והליחה והלבנה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳ א׳). שברא השי״ת ארבעה חלטים באדם המיוחסים לארבעה יסודות שמהם הורכב (ר״י עמדין, בירת מגדל עז צ״ז). ויהיו אנשי נוף ונוף מיוחסים לחלט חלט, עם היותם במקומם מזוגי הטבע (שם).

עי׳ ערך טבע, מזג, מסך.

חֳלִי, בהשאלה: טעות, דעה משובשת, (Irrtum, Irrlehre, geistiger oder sittlicher Defekt).

והיתה התורה רפואה לחולה כזה מחליי הנפשות ומדוי המדות (חו״ה, עבודת ה׳ ב׳). שמע תשובתי אשר תסיר מלבך זה החלי ויגלה לך אמתת מה שעוררתיך עליו (מו״נ ג׳ ל״ב). כן מרפאים הדעות הרעות אשר הם חליי הנפש האנושי בהפך אשר בקצה האחרון (שם ג׳ מ״ו). אמרו הקדמונים כי יש לנפש בריאות וחולי וכו׳, וחוליה הוא שתהיה תכונתה ותכונת חלקיה תכונות שתעשה בהן תדיר הרעות והפעולות המגונות (ח׳ פרקים לרמב״ם, ג׳). ויקראו אותם קצת חכמי האחרונים אשר חלו חלי המדברים מצוות השכליות (שם ו׳).

עי׳ ערך מדוה, מחלה.

חֲלִיטוּת, תכונת הדבר המוחלט, הבלתי תנאי = Unbedingtheit (יעב״ץ, ס׳ השנה תרס״א).

חֲלִילָה, סבוב, הקפה (Drehung, Kreislauf).

אמר: היושב על חוג הארץ, המתמיד, הקים על סבוב הארץ, ר״ל חלילתה, רומז לענינים ההוים בה בחלילה (מו״נ א׳ י״א; כך היא הנוסחה הנכונה שם, ובהעתקת ר״י אלחריזי: על הקפת הארץ והוא רמז לדברים ההווים בארץ בהקפת הגלגל). „חוזר חלילה״, „חזרת חלילה״, וכיו״ב.

חֲלִישׁוּת, לֵאוּת, רפיון, חולשה (Schwäche).

מפני קוצר שכלם וחלישות הכרתם בענינים הרוחניים (חו"ה, היחוד י'). וכן אם הכסיל הזה ימאס המטעמים והתענוגים, גם זה לחלישות הנפש המתאוה (עולם קטן עמ' ס"ג).

חָלַל, בהתפועל: הִשְׁתַּנָּה, התחלף (sich verändern, umgestalten).

וכן הרוח מקצתו הסמוך לאש משתנה ומתחולל ונעשה אש (משנה תורה, יסודי התורה ד' ה'; שמוש זה של פעל חלל בהוראת שנוי מצוי גם בספרות הקראים ובספרי ר' הלל בן שמואל מוירונא, עי' רמש"ש רס"ג).

עי' ערך חלול.

חֲלָלוּת, שעור חלל הגוף (Volumen, Rauminhalt).

המרחק אשר בין תכליות המקיף, והוא אשר יקרא חללות (אור ה' לר"ח קרשקש, א' א').

חֲלָלִי, חלול, נבוב (hohl).

שהגלגלים כולם או רובם הם כדורים חלליים (יסוד עולם לר"י ישראלי, ב' א').

חֵלֶף, כמו חֲלוּף (ע"ש): שונה, נבדל (verschieden von . . .).

לפי שפועל הדבר חלף הדבר, כמו שהספר הוא חלף הסופר והבנין חלף הבונה (עולם קטן ג').

חֹלֵף, הזמן העובר (Vergangenheit).

שידעתי כי הזמנים שלשה: חולף, עומד, עתיד (אמונות ודעות, א' א'). אם היה החולף אין לו ראשית, הנה האישים הנמצאים בזמן החולף עד העת הזאת אין תכלית להם (כוזרי ה' י"ח).

חָלַף, עבר, כלה (vergehen, aufhören).

האלהים קיים קדמון, לא יחלוף וכו', האלהים נצחי לא יחלוף (כוזרי ה' י"ח). — בפִּעֵל ובהתפעל: היה שונה, נבדל (עי' ערך התחלפות, חלוף, מְחֻלָּף, מתחלף).

חָלַץ, בנפעל: נתחזק, ערב את לבו (wagen).

הוא ומי שנחלץ לדבר באלו העמוקות (מו"נ א' ע"ד).

חֵלֶק, א׳) פרט, איש מאישי המין (Einzelwesen, Einzelheit).

וכן הוא נעלה אצל הפילוסופים מידיעת חלקי הדברים, מפני שהם משתנים, ואין בידיעת הבורא שנוי (כוזרי א׳ א׳). שהחלקים אמנם יושגו בחושים, לא בשכל, והשם לא ישיג בחוש, ומהם שהחלקים אין תכלית להם וכו׳ (מו״נ ג׳ ט״ז; ר״י אלחריזי מתרגם: הפרטים). וזה שכלל המצוה יש לה סבה בהכרח וכו׳, אבל חלקיה הם אשר נאמר בהם שהם למצוה לבד (שם ג׳ כ״ו; ר״י אלחריזי מתרגם: פרטיהם). וכל מי שמטריד עצמו לתת סבה לדבר מאלו החלקים, הוא בעיני משתגע שגעון ארוך (שם).

חלק וכֹל: דע כי כאשר ידע החלק את הכֹל, ידבק בכל ויחדש בכֹל אותות ומופתים (ראב״ע, במדבר כ׳ ח׳). והסוד כי החלק לא ישנה החלק, רק גזירת הכֹל תשנה גזירת החלק (הוא, שם כ״ב כ״ח). שהחיות כלול באנושות על צד מה שיוכלל החלק בכֹל (כל מלאכת הגיון, המאמר בדברים). שההקש אמנם הוא הולך מכל אל חלק, והחלק נכלל בכל בכח (שם). ועל כן הרוחני הוא בעצמותו הכֹל, אולם הדומם והצומח וכו׳ הנה הם במציאותם הבודדת רק חלק (רנ״ק, מונה״ז י״ז, מבוא כולל).

חלק מין = Abart, Spielart.

חלק מין – שם חדשתיו לכת ממין אחד, תחָלק משאר המין במקרה מיוחד בה, ככת הפילוסופים, יחָלקו בחכמה ההיא, וכת התלמודיים וכת הנקבות. כל אחת מן הכתות כלם תקרא חלק מין (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

ב׳) אחת ההנחות של חלוקה הגיונית (eine der Möglichkeiten oder Fälle einer Alternative).

דע שכל הנמצאים לא ימלטו מאחד הארבעה חלקים: או שיהיה עומד בעצמו, או שיהיה עומד בזולתו, או שיהיה לא עומד בעצמו ולא בזולתו, או שיהיה עומד בעצמו ובזולתו כאחת (עולם קטן א׳ ב׳). לא ימלט הענין מאחד משני חלקים (מו״נ ג׳ ט״ז). וכאשר חלקו החלוקה הזאת, פסקו וגזרו גזרה ואמרו ששני חלקים מאלו השלשה חלקים המחוייבים לכל מי שידע, נמנעים בחוק הש״י (שם). אלו הדעות אשר מנינו הם על מספר החלקים אשר תסבלם החלוקה בזה המבוקש (מלחמות השם ד׳ א׳). הנמצאות לא ימָנע הענין בם משלשה חלקים וכו׳, וזאת החלוקה הכרחית (עקרים ב׳ ה׳). ״שני חלקי הסותר״ ״שהוא מחלק האפשרות״ ״חלקי הדרוש״, וכיו״ב.

ג׳) עצם פרדי, חלק שאינו מתחלק (Atom).

ומקצת המאמינים הוצרכו להודות בחלק שאינו מתחלק (אמונות ודעות א׳ א׳). ויביא (אריסטו) מופת על בטול החלק שאינו מתחלק בעבור שקיימו מציאותו (מו״נ א׳ נ״א). ואעפ״י שהפילוסופים האחרונים כבר הביאו מופת בבטולו, כחלק והריקות (שם א׳ ע״א). ההקדמה הראשונה ענינה שהם חשבו שהעולם בכללו, ר״ל כל גשם שבו, הוא מחובר מחלקים קטנים מאד, לא יקבלו החלוקה לדקותם, ולא לחלק האחד מהם כמות כלל וכו׳, וכל החלקים ההם דומים, שוים, אין חלוק בהם בשום פנים (שם א׳ ע״ג).

ע׳ ערך דק, חתיכה, יחס, עצם, פרדי.

ד׳) מעלה, מדרגה, ערך, מדה (Rang, Würde).

כפי מעלתו ועוצם חלקו במציאות (מו״נ א׳ ח׳; ר״י אלחריזי מתרגם ועוצם ערכו, והעתקת רש״ט פלקירא: ועוצם כבודו). וכן נשא יהיה בענין רוממות מקום ובענין רוממות המדרגה ויתרון החלק (שם א׳ כ׳; ר״י אלחריזי מתרגם: ויתרון הגדולה). והוא ג״כ יש לו חלק אחד במציאות למטה מהן (שם ג׳ כ״ב).

חָלַק, בפִעֵל: א׳) בהגיון: שני משפטים סותרים מחלקים הצדק והכזב, לאמר: האחד צודק והשני כוזב.

שהחוץ והתוך אמנם יחלקו הצדק והכזב בנושא המיוחד בהם, והם הגשמים, לפי מה שדרך ההפכים שיחלקו הצדק והכזב, אולם מה שאינו גשם הוא יכזב עליו (כל מלאכת הגיון, המאמר בדבורים, עזיבת המקבילים). לכל גזרה לה סותר בגלוי, מתחלף לה בחיוב ובשלילה, אבל אם תחלקנה הצדק והכזב יקראו סותרות ויאמר שהאחת מהם סותרת האחרת (כונות הפילוסופים לאבוחאמד אלגזאלי, כת״י).

ב׳) בחכמת החשבון: חִלק מספר ע״י מספר אחר = dividieren.

ועתה אתן לך כלל איך תחלק כל חשבון בין שיהיה אחד או שנים או מספרים רבים וכו׳ (ראב״ע, ס׳ המספר ב׳).

ע׳ ערך חִלוק, חִלְקָה, מְחַלֵּק.

בנפעל: הענין הנחלק עליו = הדבר שחולקים בו (der strittige Gegenstand).

אמנם הדבר הנמצא הנחלק עליו אם מציאותו כן, לא סרה ולא תסור, או נמצא אחר העדר, לא יצוייר בו בשום פנים זה הענין, ולא

יאמר מי הכריע מציאותו על העדרו אלא אחר ההוראה כשהוא נמצא אחר העדר׳ וזהו הענין הנחלק עליו (מו״נ א׳ ע״ד)׳

בהתפעל: א׳) קבל החלוקה; ב׳) לפעמים בהוראת התחלף = היות שונה׳ נבדל׳

וכל מה שלא יתחלק׳ לא יתנועע (מו״נ ב׳׳ הקדמה ז׳)׳

עי׳ ערך התחלקות׳ מתחלק׳

חֲלֻקָּה׳ א׳) חִלּוּק (ע״ש)׳ ובִיחוד חלוקה הגיונות הכרחית׳ המקפת כל צדדי האפשר (Teilung; Alternative, Dichotomie, Entweder-Oder).

והוא (הגשם) ג״כ מתחלק׳ מקבל החלוקה (מו״נ א׳ ל״ה)׳ שהם חשבו שהעולם בכללו׳ ר״ל כל גשם שבו׳ הוא מחובר מחלקים קטנים מאד׳ לא יקבלו החלוקה לדקותם (שם א׳ ע״ג׳ הקדמה א׳)׳ ולא ימלט מהיות מניעו בו או חוץ ממנו׳ וזאת חלוקה הכרחית (שם ב׳ א׳)׳ וזאת חלוקה הכרחית אמתית ג״כ (שם ג׳ ט״ז)׳ זהו מה שתגזרהו החלוקה בהכרח (שם ג׳ כ״ה)׳ והשמות בכל לשון יֵחָלקו חלוקה הכרחית אל שלשה סוגים: אם נבדלים׳ אם נרדפים׳ ואם משותפים (מלות ההגיון י״ג)׳ הנה לא ימנע הענין בזאת ההכנה מחלוקה׳ אם שיהיה נושא לה גשם או נפש (מלחמות השם א׳ ג׳)׳

ב׳) בחכמת החשבון: חִלּוּק מספר (Division).

ותחלק עליהם תשבורת המשולש אשר הוא תושבת המוצק׳ והיוצא מהחלוקה תגרע את מרובעו ממרובע הקו היוצא מהתושבת אל הראש וכו׳ (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח׳ ד׳ קס״ז א׳)׳ המין הד׳ בחלוקה׳ הכונה הראשונה בחלוקה בשלמים לחלק מספר גדול על מספר יותר קטן (קצור המספר לר״י בן ברגה׳ כת״י)׳

חֲלָקוּת׳ חֲלָקִיּוּת׳ תכונת הדבר החָלָק (Glätte).

והשעריות והחלקיות (אמונה רמה א׳ ו׳׳ אם הנפש עצם או מקרה)׳ כאלו אמר אומר: מן האיכוית הראשונות התחייבו בו החלקות והפכו׳ והקושי והרכות והספוגיות והפכו (מו״נ ב׳ כ״א)׳ חלקות ושעירות וספוגיות ומקשיות (הקדמת תגמולי הנפש)׳

עי׳ ערך חלקלקות׳

חֶלְקִי׳ מענין החֵלֶק; פרט (partiell; Einzelwesen, Einzelnes).

עם הרוממות שמרוממין אותו הפילוסופים מידיעת החלקיות (כוזרי א׳ ד׳). ואם היו משלי אלה החלומות במה שהיה מיוחד לאיש אחד או בדבר חלקי, לא נאמר שהוא נבואה (אמונה רמה ב׳ ה׳ א׳). ואין הבדל אצלנו באלו שלש הלשונות בשלילה החלקיית וכו׳ (מלות התגיון ב׳). ונקרא החי והצמח המינים החלקיים (שם י׳). כי הנבדל במה שהוא נבדל יפעל בכל מי שהוא מוכן לקבל פעולתו מזולת שתהיה לו השגה בחלקי חלקי במה שהוא זה החלקי (מלחמות השם ג׳ ד׳). שהדתות אף אם יסכימו בעניינים הכוללים וכו׳, הנה הם חולקות בענינים החלקיים ולזה יתחייב בהכרח שיהיו לדתות עקרים חלקיים וכו׳ (עקרים א׳ א׳). הסותרים והם אשר יתחבר באחת מהם חומה כללית ובאחרת חומה חלקיית (כל מלאכת הגיון, מליצה). במלאכות החלקיות (נופת צופים א׳ א׳). התנועות החלקיות (מנחת קנאות לר״י מפיסא, ל״א). השגות חלקיות (שם ל״ז). האדם כבר יכלול בעצמות כחניותו את הכל, גם שבמה שהוא מוגבל בהשכלתו עדיין הוא בפעל חלקי (רנ״ק, מונה״ז י״ז, מבוא כולל).

עי׳ ערך פרטי.

חֶלְקִיּוּת, תכונת הדבר החלקי.

כי אין להם חלקיות עד יתמזגו בפגישת קצתם (ר״מ נרבוני למו״נ א׳ ע״ג). ויקח הכח השכלי כללותם ועצמותם ויפשיט חלקיותם (מרפא לנפש לר׳ רפאל מנורצי, ל״ח).

חֲלַקְלַק, חָלָק (glatt).

ואמנם הקול בכח לגשמים הקשים, ואם היו עם זה חלקלקים דקים כמו הכלים המקובבים העשויים מן הנחשת הציני וכו׳ היה זה יותר עוזר להיותם בעלי קול (אמונה רמה א׳ ו׳, השמע).

חֲלַקְלַקּוּת, חלָקוּת

כי החלקלקות יחייב דחיית הקול פתאום (שם).

חַלָּשׁ, בנגוד לכל יכול: נלאה, רפה כח (machtlos, unvermögend).

ואם לא ישלם הדבר כי אם בהתחברם, אין לאחד מהם יכולת שלמה ולא כח גמור, מפני שכל אחד מהם נלאה ומקצר וכ״א מהם חלש, וכל חלש יש תכלית לכחו ולעצמו וכו׳, א״כ החלש אי אפשר שיהיה

קדמון (חו"ה, היחוד ז'). שהקדמון לא חלש (עולם קטן; עי' קויפמן, תורת התארים רצ"ג, הערה קי"ו וקי"ז).

עי' ערך לאה, נלאה, מקצר.

חַמָּה, כוכב חמה: השם העתיק של המשרת כוכב (Merkur).

והנה דבור התשיעי וכו' כנגד גלגל כוכב חמה (ראב"ע לשמות כ' י"ד). כוכב חמה הוא ממוסך ומתהפך וכו' (הוא, ראשית חכמה ד'). והיא למטה מגבנונית גלגל כוכב חמה (מו"נ ב' כ"ד; עי' הערות ל. גינצברג שבסוף ספרו של י. אפרת על המונחים הפילוסופיים שבמו"נ).

עי' ערך כוכבי.

חֹמֶר, א) בנגוד לצורה: גולם (במשמעות הפלוסופיה הארסטוטלית) (Stoff, Maerie, ὕλη).

שקצת מברואיו ברא צורה קיימת ומכל חומר נקיה ומורמת וכו', וקצתן צורה עם החומר מחוברת (מנחם גינצי, הכתב לר' דוד הבבלי). או עצם או חומר לשום נפש מן הנבראים מן החיות והצמחים (אבו סהל בן תמים, פי' ס' יצירה). כמו שהחמר כח מקבל לצורות המוחשות, כן הנפש כח מקבל לצורות המושכלות (מקור חיים לרשב"ג, ה'). וכאשר נחקור על היסודות הארבעה, נמצאם מחוברים מחומר וצורה, והמה העצם והמקרה, והחומר שלהם הוא החומר הראשון אשר הוא שרש היסודות הארבעה והחומר וההיולי שלהם (חו"ה, היחוד ו'). והעומד בעצמו הוא החומר, והעומד בזולתו הוא הצורה וכו'. והחומר נושא והצורה נשואה וכו'. והואיל והתבאר זה, נבאר עכשיו ההפרש אשר בין העצם והחומר, כי החומר הוא עצם בכח, מפני שקודם שילבש צורתו היה חומר והיה מציאותו בכח, ואחר שלבש הצורה נעשה עצם ונעשה אז מצוי בפועל. ובכל זה כבר הקדמנו שלא ימצא חומר מבלי צורה, אבל במחשבה נוכל לסלק הצורה ולהשאיר החומר, מפני שהוא מקדים הצורה הקדמה טבעית וכו'. ועוד התבאר שאין הפרש בין החומר שקבל הצורה והעצם, אלא הוא הוא (עולם קטן א' ב'). ואם היה מצטרך בעל התורה להאמין ולהודות בהיולי, בחומר קדמון ועולמים רבים קודם העולם, לא היה בזה פגם באמונתו (כוזרי א' ס"ז). הפעולות שהם מחמת הצורות המגיעות בחומר, לא מחמת החומר מצד שהוא חומר (שם ה' י"ב). ונקרא עצמות הזהב

חומר׳ ונקרא כל אחת מצורות השרביט ודינר והטבעת והנזם צורות׳ מתחדשות חוזרות חלילה על החומר׳ תסתלק אחת ותחול אחרת׳ אמנם אלה הצורות הם צורות מלאכיות וכו׳ וזה כי אלה הצורות המלאכיות ישאר עמם על החומר שמם וגדרם וכו׳ ואמנם הצורות האלהיות כאשר נאצלו על החומר ישתנה שמם וגדרם (אמונה רמה א׳ ב׳)׳ ולכן נדע שיש להם (לד׳ היסודות) חומר משותף׳ הוא אשר נקראהו החומר הראשון וכו׳׳ אחר כן הקנה האל ית׳ לחומר צורת גשם תחלה׳ רצוני: צורת גשם בשלוח וכו׳ אחר כן וכו׳ נאצלה צורת מים וצורת אויר וצורת אש וצורת ארץ וכו׳ והענין אשר הם מסכימים בו הוא להם כחומר׳ עם היות שהחומר הראשון אמנם הוא חומר הגשם המשולח וכו׳׳ וכל מה שזכרנוהו מזה הסדור אין רצוננו בו שהאל ית׳ ברא החומר ונשאר רֵק מצורה׳ ואחַר השפיע עליו צורות היסודות׳ כי אין וכו׳ קיום לדבר מן הדברים בלתי מעויין ורמוז אליו וכו׳ ולזה לא יהיה רֵק החומר לעולם מהצורה וכו׳׳ אם כן החומר הראשון הוא עצם יקחהו השכל מופשט מכל צורה ואיננו דבר מעויין׳ אך הוא דבר אפשר שיהיה ממנו כל גשם (שם)׳ והחומר והצורה שתי התחלות לכל גשם׳ נכנסות בעצמותו׳ ובכאן עוד התחלה שלישית לכל נמצא אחר ההעדר וכו׳ והוא ההעדר המקביל הצורה (שם)׳ ואפלטון ומי שקדם לו היה קורא החומר הנקבה והצורה הזכר׳ ואתה יודע כי התחלות הנמצאות ההוות הנפסדות שלשה; החומר והצורה וההעדר המיוחד אשר הוא מחובר לחומר לעולם׳ ולולא התחברות ההעדר לחומר׳ לא הגיע אליו הצורה (מו״נ א׳ י״ז)׳ השנים ועשרים כי כל גשם הוא מורכב מב׳ ענינים בהכרח וכו׳ אמנם ב׳ הענינים המעמידים אותו החומר שלו וצורתו וכו׳׳ הארבע ועשרים: כל מה שהוא בכח הוא בעל חומר בהכרח׳ כי האפשרות הוא בחומר לעולם׳ החמשה ועשרים שהתחלות העצם המורכב האישי החומר והצורה׳ ואי אפשר מבלתי פועל׳ ר״ל מניע וכו׳ ותורף דברי אריסט״ו: החומר לא יניע עצמו (שם ב׳ הקדמות)׳ סבות הנמצאות ארבע: החומר והצורה הפועל והתכלית׳ ודמיון זה בענינים המלאכתים׳ בכסא ד״מ: חמרו העץ ופועלו הנגר׳ והצורה הרבוע וכו׳ (מלות ההגיון ט׳)׳ חמר שם מושאל למה שהגוף הווה נעשה ממנו בבא הצורה עליו (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות)׳ חומר הוא כח סובל הגוף׳ והגוף הוא הנקרא צורה׳ אך הכח הסובל אותו נקרא חומר (ר״י אלחריזי׳ פי׳ המלות הזרות)׳ כי החמר הזה הוא כאשה המנאפת שתמיר איש באיש לעולם (מלמד התלמידים׳ בראשית)׳

חומר ראשון, קדמון, קדום, חומר משותף, משתתף, חומר תחתון, תחתוני, שפל = ὕλη πρώτη, materia prima.

חומר משותף, הוא אשר נקראהו **החומר הראשון** (אמונה רמה א' ב'). **החומר הראשון** אשר הוא בבחינת אמתתו נעדר הצורות כולם, ולזה הוא מקבל הצורות כולם זו אחר זו (מו"נ א' כ"ח). כי הנבראות כלם שלשה חלקים: השכלים הנפרדים, הם המלאכים, והשני גופות הגלגלים, והשלישי **החומר הראשון**, ר"ל הגופות המשתנות תמיד אשר תחת הגלגל (שם ב' י'). אי זה דבר זימן **החומר ההוא הראשון** עד שקבל קצתו צורת האש וקצתו צורת הארץ, ומה שביניהם לקבל צורת המים והאויר, **וחומר** הכל אחד, **משותף** (שם ב' י"ט). שאלנו אריסט"ו ואמרנו לו: כבר עשית לנו מופת על היות חומר כל מה שתחת גלגל הירח **חומר** אחד **משותף** לכל, א"כ מה עלת התחלפות אלו המינים הנמצאים הֵנה וכו', ועננו על זה בשאמר וכו' **שהחומר ההוא המשותף** קבל תחלה ד' צורות וכו' (שם). **והחומר** האחר וכו', והוא **החומר התחתון** וכו', שהם השיגו במראה הנבואה ההיא אמתת **החומר הראשון** והתחתון וכו', וכבר שנה ר"א זה הענין בעצמו וגלה בו, ר"ל היותם שני **חמרים**, **עליוני ותחתוני**, ושאין **חומר** הכל אחד וכו', כי **חומר** כל מה שבארץ **חומר** אחד **משותף** (שם ב' כ"ו). וזה הדבר **המשותף** אל היסודות הד' אשר נשכילהו בהכרח הוא אשר נקרא אותו **החומר הראשון** ושמו בלשון היונים **היולי** (מלות ההגיון ט'). אמנם **חומר** הגלגלים **וחומר** הארבע יסודות יקרא בלשון היוני היולי ובלשוננו **חומר ראשון** (רוח חן ח'). הטענה הראשונה אשר טען הפילוסוף הוא מצד טבע **החומר הראשון** וכו' (מלחמות השם ז' כ"ה). לא יחוייב היות החדוש מאפס הגמור, אבל אולי היה שם **חומר קדום** כדעת אלפטון (ר"ח קרשקש, אור ה' ג' א' ד'). וזה **החומר הקדמון** הוא כח אל ההיולי המחודש המוכן לקבל כל צורה (מנחת קנאות לר"י מפיסא, צ"ו).

עי' גם מראי־המקומות שבפסקה הקודמת (חֹמר).

חומר עליוני: חומר הגרמים השמימיים, ונקרא ג"כ **החומר החמישי** (quinta essentia).

עי' הפסקה הקודמת (חומר ראשון).

חומר אחרון, חומר קרוב: החומר שממנו התהוה גוף מה באופן בלתי אמצעי (unmittelbare Materie eines Körpers).

כי חומר האדם הקרוב הוא חומר שאר בעלי־חיים הקרוב (מו"נ פתיחה). ונמשך אחריהם מן המקרים החלוקים מה שתראו׳ החוזק בזה והרוך בזה׳ שהם מקרים נמשכים אחר חלוק צורותם׳ והשחרות והלובן׳ שהם מקרים נמשכים אחר חילוק חמרם האחרון (שם א׳ ע"ג). הנה זה ראובן חמרו הקרוב אברי הגוף׳ והחומר אשר הוא רחוק ממנו הלחות וארבע היסודות אשר מהם התהוו האברים (מלות ההגיון ט׳).

חומר מת = träge Materie (רנ"ק׳ מנה"ז׳ הוצ׳ רבידוביץ קפ"ו).

עי׳ ערך גֹלם׳ היולי׳ יסוד׳ ממש׳ משך.

ב׳) בנגוד להענינים הרוחניים׳ להנפש׳ להשכל וכו׳: הגוף החמרי (Körper, Körperlichkeit).

והחומרים הם המונעים והמטרידים מהשיג המוחשות והמושכלות (אמונה רמה ב׳ ג׳). ודמה החומר אשר הוא סבת אלו התאוות הגשמיות כולם באשה זונה וכו׳ וכל אלה המונעים אשר ימנעו את האדם משלימותו האחרון וכל חסרון שיגיע לאדם וכל מרי אמנם ישיגהו מצד החומר שלו לבד וכו׳ וזה הכלל הוא המובן מכל זה המשל׳ ר"ל שלא יהיה האדם נמשך אחר בהמיותו לבד׳ ר"ל החומר שלו (מו"נ׳ פתיחה). הנה כבר התבאר שכל השחתה והפסד או חסרון אמנם הוא מפני החומר (שם ג׳ ח׳). וכאשר התבאר שהענין כן וכו׳ והתחייב הַקָּשֶׁר זאת הצורה האנושית הנכבדת מאד וכו׳ בזה החומר העפרי החשוך המביא אותו לכל חסרון והפסד׳ נתן לה׳ ר"ל לצורה האנושית׳ יכולת על החומר וממשלה ושלטון וכו׳ (שם). החומר מחיצה גדולה ומסך מונע השגת השכל הנפרד כפי מה שהוא עליו׳ ואפילו היה החומר זך ונכבד וכו׳ כ"ש זה החומר החשוך העכור אשר הוא החומר שלנו (שם ג׳ ט׳). לרדוף אחר המושכלות ולהתרחק מן החומר ופעולותיו (פי׳ משלי לר׳ זרחיה הלוי׳ ד׳).

ג׳) בהגיון: חמרי הנשיאות = בחינות יחס הנשוא אל נושאו׳ אם הוא מחויב או אפשרי או מציאויי (Modalität des Urteils).

הנשוא במשפט לא ימנע אם שהיה יחסו אל הנושא יחס ההכרח אל המציאות בעצם הענין וכו׳ ואם שהיה יחסו יחס הכרחי ההעדר וכו׳ ואם שלא יהיה הכרחי מציאותו ולא העדרו וכו׳ ונקראו אלה הקריאות חמרי הנשיאות (ס׳ הגדרים). וראוי שיעויין איך יחלקו מיני אלו המקבילים הצדק והכזב בכל החמרים השלשה אשר הם: האפשרי

והמציאויי וההכרחי (כל מלאכת הגיון, מליצה, י׳:). כי אם היו שתיהן (שתי הגזרות הסותרות) חלקיות, אפשר שתצדקנה בחומר האפשר וכו׳ ואם היו שתיהן כוללות, אפשר שתכזבנה בחומר האפשר (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת״י, ט׳:).

ד׳) לפעמים בהוראת תוכן, נושא הדרוש, וכיו״ב (Inhalt, Thema u. ä).

חומר ארבעת הספרים הללו (ר״י אברבנאל, הקדמה לנביאים ראשונים). כפי חומר הדברים וחלוף הדרושים (שם).

חָמְרִי, מענין החֹמר; מחזיק בשטת החמריות (materiell, stofflich; Materialist).

וההרגש בדברים חמריים, פרטיים ומקריים (מנחם גינצי, מכתב אל קהל אלקהירא). להיות הנפש בלתי חמרית, ולפי זה אי־אפשר לומר היותה קודמת קדימה חמרית וכו׳ (רשב״ג, מאמר על הנפש). הנה התחלתו היותר קרובה (של האדם) אביו וכו׳, ויותר רחוק ממנו מן ההתחלות החמריות המזונות וכו׳ (אמונה רמה ב׳ ד׳ ב׳). הנה אי־אפשר שייוחס רבויים (של הנמצאים) על התחלפות חמרי (שם ב׳ ד׳ ג׳). ובכלל צריך שימצא לו ית׳ כל שלימות צוריי ויהיה מרוחק ומשולל מכל ענין חומריי (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה א׳). שעם היות מן האמת שיש שֵׂכל נמצא, יחסו אל השכל החמרי יחס המוחש אל החוש, והחוש החמרי הוא יכול להשיג את המוחש אשר בפועל, ראוי גם שיהיה השכל החמרי יכול להשיג השכל אשר בפועל (תגמולי הנפש לר׳ הלל בן שמואל, י׳:). יחס אישי, חמרי (ס׳ הנפש לרש״ט פלקירא, י״ג). המחקר השני הוא בידיעת ארבע סבות וכו׳: הפועלת והצוריית, החומריית והתכליתיית (ר״י אברבנאל, הקדמה לנביאים ראשונים). ולא יגברו כחותיו החמריות על השכליות (מנחת קנאות לר״י מפיסא, ל״ח). הצורות החומריות (ר״ע ספורנו, אור עמים מ״ה). שעל ידי פעולתו (של השכל) יתעלה החומרי והחושי והדמיוני לשוב שכליי (רנ״ק, מונה״ז י״ז, מבוא כולל).

חומריים = Materialisten (שם, הוצ׳ רבידוביץ ק״פ).

חָמְרִיּוּת, תכונת הדבר החמרי (Stofflichkeit, Sinnlichkeit, Materialität, Materialismus).

נפרד מהחומריות והתאוות החומריות (פי׳ ר״י אברבנאל עה״ת, יתרו). ויעתק מטבעו וחומריותו (הוא, נחלת אבות א׳ א׳). כי חמריות המלות

מעכבת הביאור האמתי של הפשיטות הגמורה הזו (וכוח על האהבה). חומריות הדברים ורוחניותם (רנ"ק, מונה"ז י"ז, מבוא כולל).

ח"ן, = חכמה נסתרה (Geheimlehre).
"יודעי ח"ן", וכיו"ב.

חָנָה, שכן, חָל, נָח (stattfinden, haften u. ä.).
מה שאנחנו מרגישים במציאות העולם הם הגשמים ומקרים חונים עליהם (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ג'). בדקדוק: אות חונה = נחה (מצוי בספר המדקדקים הקדמונים).

חִנּוּי, חֲנָיָה, בספרות הקראים: משכן, מצב השכינה; נושא (Ruhen, Haften, Innewohnen, Stattfinden; Träger, ὑποκείμενον).
שחנוי המעשה בחנית היכלת — עלה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, פ"ו). בשעת חנוי המעשה הנברא היתה חנית היכלת הנבראת (שם). ואין חנית המקרים בהתרכב הדקים (שם פ"ד). שהשם יתברך רוצה ברצון חדש, לא בחניה, לא בו ולא בזולתו (שם ע"ה). נענוע וחנוי (מנחם בן סרוק, מחברת ו'). "חנית הצורות בחמרים", "מקום חנית הרצון", והרבה כיו"ב. משני האפעים יתבונן מן השכל חלופם והפרדתם בהיות חניית אחד מהם זולת חניית האחר אם הם דומים, ואם תהיה החנייה אחת לא יעבור מן תמימות מציאת האחד [אלא?] עם אפיסת האחר *) (יוסף הרואה, מחכימת פתי כ"א; עי' תורת התארים לדוד קויפמאן, רצ"א, הערה קט"ו).
עי' ערך מְסַד, מְצַע, מקום, מרכבת, משכן, נושא.

חִנּוּת, חנינה, רחמים (Gnade, Barmherzigkeit).
יחד נפשך להבורא והשתדל להשיג מציאותו מצד חכמתו וגבורתו וחנותו ורחמנותו וכו' (חו"ה, היחוד י'). וכפי הכרתו סימני טובותיו וחנותו על כל מעשיו (שם, הבחינה ג'). ואחר כן חשוב בחנות הבורא

---

*) „Zweier Akzidenzen Geschiedenheit und Trennung aber [wird dem Verstande] dadurch [ersichtlich], daß der Träger der einen nicht der der andern ist, wenn sie auch gleich sind, da sonst, wenn sie nämlich nur einen Träger hätten, nur die eine, nicht aber zugleich die andere existieren könnte." (תרגום דוד קויפמן, שם).

יתעלה (שם, הבחינה ה׳). *) ומחנותו בזה ששם נקב השד כפי מחט וכו׳ (שם; נמצא שֵם חנות גַם בהגיון נפש לראב״ח).

חָנַן, נתן מתנת חנם (schenken, beschenken).

וצדיק חונן ונותן (תהלים ל״ז כ״א). חֹנן אביון (משלי י״ד ל״א). לחונן דלים יקבצנו (שם כ״ח ח׳). ותחלת הטבתו לברואים שחננם ההויה (אמונות ודעות ג׳, פתיחה). ואת אשר חננו מרוב הטובות (חו״ה, הבחינה ג׳). הכל מחמת חונן הצורות ונותן התכונות והסדור (כוזרי ד׳ כ״ה). תכלית הנמצאות אשר חנן לכל דבר המציאות (העגולות הרעיוניות, העתקת ר״מ תבון; בתרגום ר״ש מוטוט: הנותן לכל דבר המציאות).

חֶסֶד, בהוראת הפלגה וקיצוניות בעשית הטוב או הרע (Übermaß im Guten oder Bösen).

וכבר בארנו בפירוש אבות שחסד ענינו ההפלגה באיזה דבר שמפליגים בו, ושמשו בו בהפלגת גמילות הטוב יותר (מו״נ ג׳ נ״ג).

חִסּוּר, בחכמת החשבון: אחד מארבעת מעשי החשבון היסודיים (Subtraktion).

השער הד׳ שער החסור לחסר מספר ממספר, פרט מכלל או כלל מכלל (ראב״ע, הקדמת ס׳ המספר). ושֵׁם ארבע מלאכות החשבון: קבוץ, הכאה, חסור וחלוק (חכמת המספר לר״א מזרחי, ג׳).

עי׳ ערך גרע, מגרעת, נכה.

חֲסִימָה, בהוראת כבישת הַיֵצֶר, פרישות (Unterdrückung der Triebe).

וגדר הפרישות בלשון סתם חסימת תאות הנפש וכו׳, והעילה המחייבת חסימת תאות הנפש מתחלקת לשני חלקים וכו׳ בחסימת תאותו מן המאכל והמשתה והמשגל והמלבוש והדבור (חו״ה, הפרישות א׳). הפרישות מנוחת הנפש וחסימת רעיוניה וכו׳ (שם ב׳). והנה התחיל בחסימת הכח המתעורר (קול יהודה לכוזרי ג׳ ח׳).

חָסַם, כבש תאותו (Begierde bezähmen, unterdrücken).

---

*) בן־יהודה טעה וקרא בַּחֲנוּת, ופרש: „כמו בחינה"!

אנשים חסמו תאות נפשותם מהשיג קצת התענוגים, כדי שיצא להם שם טוב בפרישות (חו"ה, בפרישות ג'). לחסום לשונך ולאסור חושיך ולמשול בתאוותיך (שם, אהבת ה' ז'). לחסום טענות הפילוסופים (ר"י אברבנאל, וירא).

חָסֵר, בלתי שלם, קצר (mangelhaft, unvollkommen).

ויש איש שנשלמו סבותיו ובא שלם, ואיש שחסרו סבותיו ובא חסר, ככושי אשר לא הוכן ליותר מקבול צורת האדם (כוזרי א' א'). דמיונים וציורים חסרים (מו"נ א' ל"ו). או לא הגיע כלל לחָסֵר ההוא הרע (שם ג' נ"א). הבע"ח היותר חסרים (רלב"ג לאיוב מ"א). שכלנו החסר (הקדמת צידה לדרך למנחם בר זרח).

חָסַר, בפִּעל ובהפעיל: גרע מספר ממספר (subtrahieren).

השער הד' שער החסור, לחסר מספר ממספר (ראב"ע, הקדמת ס' המספר). החסרנו א' מב', נשאר א' וכו' (שם ד').

עי' ערך חסור.

חֹסֶר, כמו חסרון (Mangel).

חוסר ועודף בך לא יהיה (שיר היחוד ג').

חֹסֶר, חוסר מן... — פחות (עי' חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ח' וס"ב).

חֶסְרוֹן, א') העדר שלמות (Unvollkommenheit, Mangel).

כי הכונה מורה על חסרון המכוין (כוזרי א' א'). עד שתֵּרָאה ההכנה על הענין אשר הוכנה לו מן שלמות וחסרון (שם). וכפי שלמותך כן חסרוני (כתר מלכות לרשב"ג). שחסרון הידיעה הוא מצד החומר, וכל חסרון וכל רע אמנם יוָלד במה שבו דבר בכח, וכל מה שהוא יותר רחוק משיהיה לו דבר מה בכח, הנה הוא יותר שלם ויותר רחוק מדרכי החסרון והקצור מהשלמות (אמונה רמה ב' ו' ב'). שאי אפשר בשום פנים וכו' שיצא מהאל ית' וית' לא רע ולא חסרון וכו' (שם). שאין במציאות מן הרע כ"א מעט מזער מאד בהקש אל מה שבו מן הטוב, כי הרע והחסרון אמנם ימצא הדבר המועט ממנו (שם). וכל חסרון שיגיע לאדם וכל מרי אמנם ישיגהו מצד החומר שלו לבד (מו"נ, פתיחה). או

ייחס לו (להבורא) איזה חסרון שיהיה (שם א' ל"ו). כי כל מה שידמהו ההמון חסרון וכו' בחק השם יתעלה, לא השאילוהו ספרי הנבואה לו יתעלה (שם א' מ"ז). כמו שיֵרָאה חסרון הרעיון והדמיון, ולא נראה חסרון ההשתכלות וההתבוננות (שם). ומה שהוא נראה החסרון לא תארוהו בו (שם). המצוי הזה הוא שלם בכל מיני שלמות, אין בו שום חסרון כלל ועיקר (מאמר העקרים לרמח"ל א').

ע' ערך מעמס, פגם.

ב') חסרון הַיַּמִים: מעוט מימיהם בזמן שובם לאחור (Ebbe).

תוספת הימים והנהרות בתוספת הירח וחסרונם בחסרונו והיות הֶמשך בַיַּמִים עם הקדים הירח והחסרון בשובו לאחור (מו"נ ב' י').

חִפּוּשׂ, א') בהגיון: הקש מן הפרטים על הכלל (Induktion).

וישפטו בחפוש שכל גשם לו צורה וצורתו תאבד באבדו, והקש החפוש נפסד (אמונה רמה א' ז'). ולנו מין אחר מן ההקש, נקראהו הקש החפוש, והוא שיהיה משפט מה נודעו חלקיו והתאמת בחפוש קצת חלקיו (מלות ההגיון ז'). והחפוש לא יתבאר בו מבוקש מושכל במופת (כל מלאכת הגיון, הקש). אמנם ישתמש החפוש ברוב באמתת ההקדמה הגדולה, אבל החפוש בדמיון זה בלתי מועיל (שם עמ' נ"ח:). והנה שכל גשם מוחש פועל או מתפעל, זה מבואר בחפוש (ר"ח קרשקש, אור ה' א' א'). ונאמר שהמאמרים אשר יהיה בהם הקיום והבטול וכו' שני מינים: אחד מהם החפוש ומה שיחשבו בו שהוא חפוש, והמין השני ההקש וכו', וההמשל הוא החפוש ההלצי (באור אבן רשד לס' ההלצה). והטענה אם הקש, אם חפוש, ואם המשל (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כת"י). ובאר אריסטו זה בחפוש הדברים ההוים, שכלם יתהוו מההפך (ר"י אברבנאל, מפעלות ה', ה' א').

ב') חקירה ודרישה (Untersuchung).

כאלו כונתנו וחפושנו איך נאמר, לא איך נאמין (מו"נ א' נ').

ג') שֵׁם החפוש = שם המקרה (ס' המבחר לאהרן הראשון; ע' אב"ג, בקורת לתולדות הקראים רי"ב).

חִפּוּשִׂי, מענין הקש החפוש (induktiv).

והביאור שעשה שם הוא ביאור חפושי מופתי (שם טוב למו"נ ב', הקדמה ט'). והמופת שהביא שהגלגל יש לו נפש אינו מופתי, כי הוא ביאור

חפושי וכו׳ (שם ב׳ ד׳). כי הנה בעלי החדוש יאמרו לטענה הראשונה שהיא הקש חפושי ולא יתן האמת על כל פנים (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳ ד׳ ג׳).

חֲפִיפָה, = Kongruenz (חז״ס, יסודי חכמת השעור).

חֲפִיצָה, כמו חֵפֶץ (Lust, Wohlgefallen).

אחרי שהתבאר היותה (הבריאה) על צד החפיצה וההטבה (ר״י אברבנאל, מפעלות ה׳ ו׳ ב׳). תועלתה (של המרה) לעורר החפיצה באצטומכא (ר״י עמדין, בירת מגדל עוז צ״ו:).

חָפַף, א׳) בהוראת הקיף (umgeben, umfassen).

ולהיותך כולל אותם וחופף עליהם (מקור חיים לרשב״ג, בתרגום הנמצא בערוגות הבושם לרמב״ע; בהעתקת רש״ט פלקירא: והקפתו אותם). מחופפות עליך, עומדות לנכחך (שם; בהעתקת פלקירא: מקיפים בך, קמים עליך). והצורות השכליות יחופו על הצורות הנפשיות (ס׳ העצמים החמשה המיוחס לאמפֶדוקלס, הוצ׳ דוד קויפמן בספרו חקירות ע״ד רשב״ג). ישפיע עליהם ברגע אחד מאורו מה שיחופף על כלם (שם). ועולם האור חופף על כל חשך (שם). והשמים הם החופפים את הארץ ומקיפים אותה משש רוחותיה (יסוד עולם לר״י ישראלי, ב׳ א׳). שני גלגלים יש לחמה שהם חופפים את הארץ ומקיפים אותה מכל עבריה (שם ג׳ ג׳). והיה (הים הגדול) חופף ומקיף אותה (את הארץ) משש קצותיה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב׳ א׳).

ב׳) בהנדסה: כִּסָּה (decken).

ודע כי על צלעי א״ב וב״ג יאמר כי הם חופפים זוויות ב׳ ממנו (יסוד עולם לר״י ישראלי, א׳ ד׳).

חֹפֶפֶת, אחד משני צדי הזוית = Seite eines Winkels (עי׳ חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ צ״ח).

חֵפֶץ, רצון, וביחוד רצון האל (Wille).

אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן*) כפועל ואומן (כתר מלכות לרשב״ג). עשה (הבורא) הדברים משתנים זה מזה וכו׳, כדי שיורה השתנותם על אחדותו ועל חפצו בפעלו (חו״ה, הבחינה א׳). ואשר הוא

---

*) חפץ מזומן = determinierter Wille (עי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, קי״ג, הערה כ״ד).

עושה בחפצו יראו ממנו מעשים משתנים בעתים משונים (שם). כי הוא נעלה מכל החפצים ומכל הכונות (כוזרי א׳ א׳). ונתחייבו מהם תנועות וחפצים ומדות וחושים וכו׳ (שם א׳ ל״ג). מה יצילך ממדת החפץ שאתה מיחס אותה אל הבורא והפילוסוף מרחיק אותה ממנו (שם ב׳ ה׳). ואי־אפשר שלא יהיה חפץ ישיב היכולת אל אחד מהם (שם ה׳ י״ח). כי מדעו מספיק משיצטרך אל יכולת וחפץ (שם). וברצונו ובמאמרו וחפצו הקדום מני עד (אמונה רמה ב׳ ו׳ א׳). דע כי כל פועל בעל חפץ וכו׳ (ר״י אלחריזי, מו״נ ב׳ י״ט). והנה התבאר כי החדושים ישנו החפץ והמונעים יעמדו כנגד החפץ וכו׳, וכל זה כשיהיו הפעלים דבר מחוץ לעצם החפץ וכו׳ (שם; ר״ש ן׳ תבון מתרגם: רצון). יכולת ה׳ בחפצו קשורה (שיר היחוד ג׳). וא״כ הוא חופץ בחפץ, לא בחניה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ע״ה).

עי׳ ערך רצון.

חָפֵץ, חֹפֵץ, רוצה (der Wollende).

אל יטעך המעיין בספר וכו׳ מאמרך היה, ומאמרך חפץ ומאמרך רוצה וכו׳ (אמונות ודעות ב׳ ז׳). שהבורא ית׳ חפץ במעשהו ואיננו מוכרח ולא צריך ולא מוטבע (חו״ה, הבחינה א׳). והוא יתברך חי בחיות עצמותו, לא קנויה, וכן יכול ביכלתו וחפץ בחפצו (כוזרי ה׳ י״ח). מבקשים וחופצים (נסי בר נח, פי׳ י׳ הדברות). פרק כי י״י ית״ש חופץ בחפץ חדש וכו׳ (יוסף הרואה). זהו אמתת הרצון באמרנו חופץ ותועב ואינם שני דברים חלוקים (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ע״ה). וא״כ הוא חופץ בחפץ (שם).

חֶפְצִי, מענין החֵפץ; גם: כח הרצון (freiwillig, willkürlich, absichtlich, voluntarius; Willenskraft).

ואח״כ היצר והרעיון והמחשב והזכרון, ואח״כ הכח החפצי המשתמש בכל אלה (כוזרי ג׳ ה׳). ומצוה הכח החפצי שיהיה מקבל ושומע לאשר יבא מאצלו צווי (שם). ויגער בכעסני ובתאוני מהטות החפצי (שם). והוציא להם העיון כי התנועות ההם חפציות, לא הכרחיות ולא טבעיות (שם ה׳ כ״א). עלת תנועת העורקים עלה טבעית, ועלת תנועת החזה וכו׳ עלה חפצית (עולם קטן ב׳ ב׳). בראותו (האדם) עצביו נמשכים בבשר, שהוא סבת התנועה החפצית (אגרת תימן לרמב״ם). אנו רואים כי כל התנועות החפציות נמנעות בשעת התנומה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳).

עי׳ ערך רצוני.

חָפְשִׁי, בלתי מוכרח במעשיו או בדעותיו (frei, willensfrei).

וכל אדם חפשי בסברתו ודעתו, לא אנוס ומוכרח (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ד'). אחר שבחירתו (של האדם) חפשית (ר"מ אלשיך לאיוב ל"ח ד').

חָפְשִׁיּוּת, תכונת מי שהוא חפשי (Freiheit, Willensfreiheit).

שהיא תאמת לנו מציאות טבע האפשר וחפשיות הבחירה האנושית (מנחת קנאות לר"י מפיסא, מ"ד). שאין המשל הזה מחקה ומצייר כל ענינו של אדם, שהרי לא נרשם בו ענין חפשיותו בפעולותיו (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה מ').

עי' ערך בחירה, יכלת, מבחרי.

חַפְּשָׁן, חוקר ודורש, חקרן (Grübler, Forscher).

ואלו לא ידעתיך והכרתיך מאז חפשן וחקרן בטבעך (רמח"ל, דרך חכמה ט').

חֵץ, בהנדסה: קו נצב היורד מאמצע הקשת אל היתר (Pfeil eines Bogens; sinus).

ואם תבא לדעת וכו' כמה הוא ערך המיתר הנזור לקשת ההיא, והוא הנקרא חץ, והוא קו ישר חתוך מקוטר העגול, עומד זוית נצבת על המיתר המחוצה וכו' (ראב"ח, חשבון מהלכי הכוכבים; עי' גם חבור המשיחה והתשבורת עמ' ס"ד). דע כי יש בעגול דברים רבים: האחד קו העגול והשני האלכסון והשלישי הכפל והרביעי היתר והחמישי החץ והששי השברים (ראב"ע, ס' המספר ז'). וכאשר נוציא יתר בשלישית האלכסון, יהיה מרובע היתר עם מרובע החץ כמו מרובע אלכסון העגול (הוא, יסוד מורא י"א). "מאמר החצים", "ספר חצים" (עי' רמש"ש תקע"ה ותקע"ז).

עד ערך בֶּקַע.

חָצַב, בהוראת ברא ויצר (hervorbringen, bilden, schaffen).

מים מרוח חקק וחצב בהן תהו ובהו (ס' יצירה א' י'). חקק וחצב בה עשרים ושתים אותיות יסוד (שם). וחצב בה כסא הכבוד ואופנים ושרפים (שם א' י"א). חקקן חצבן וכו' וצר בהם נפש כל היצור וכו' (שם ב' ב'). ואצלת עליה רוח חכמה וקראת אותה נשמה, עשיתה מלהבות אש השכל חצובה (כתר מלכות לרשב"ג). וחצב וחקק וטהר וזקק, וקרא

אל האין ונבקע ואל היש ונתקע (שם). ובדקדוק הלשון: שם חצוב, מלה חצובה או נחצבה = נגזרה (abgeleitet).

חנם וכו' חצוֹב מן הילדים אשר חנן אלהים, וכגון מלת רקם אשר הוא חצוב מן רק וכו', וכן תהיה אומר תהום חצוב מן תהו (ראב"ח, הגיון הנפש א'). והשטח או הפרוש שהוא חצוב מן ויפרשו (הוא, חבור המשיחה והתשבורת א'). וכן המשובע והמשומן כל אחד מהם חצוב מן מנין צלעותיו (שם).

מוצקות חצובות או קצוצות (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' ק"ד) = frusta.

חָצוּי, בהנדסה: מצבה חצויה = Prisma mit drei Seitenflächen.

והתמונה הזאת קורין לה מצבה חצויה, מפני שהיא מחצית התמונה אשר הקדמנו פרושה, אם אתה חולק אלכסון ראשה אל אלכסון תושבתה, תהיה נחלקת לב' מצבות חצויות (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ד' קס"א).

עי' ערך מצבה.

חֲצִי קֹטֶר, = Halbmesser, Radius

ובארו האחרונים במופת האמתי אשר אין ספק בו, כמה שיעור יציאת המרכזים ההם בחצי קוטר הארץ (מו"נ ב' כ"ד). וזה יתבאר לך מידיעת שיעור קוטר כל גלגל וכמה בין שני המרכזים בחצי קוטר הארץ (שם).

עי' ערך מחצית, קֹטר.

חצי קטומה, עי' חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, עמ' נ"ו.

חֲצִיבוּת, נקודת החציבות, בהנדסה: נקודה שבה שני קוים נפגשים זה בזה (Schnittpunkt).

ההקפה בגלגל ההקף באחת משתי נקודות החציבות, אם מן נקודת החציבות שיתחיל להתנועע לצד מזרח וכו', או מן נקודת החציבות שיתחיל להתנועע לצד מערב (גן עדן לר"א הקראי, קדוש החודש ב').

חֹק, א) גדר, גבול, וביחוד רושם, כלומר: הגדרה בענינים בלתי עצמיים (Definition, insbesondere uneigentliche Definition, Beschreibung, Merkmal, designatio, χαρακτήρ).

הסוג חקקוהו שהוא וכו׳ וכן חקקוהו חֹק אחר וכו׳ וענין שני החקים וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות, ערך איכות). בעל החֹק הראשון לסוג וכו׳, ובעל החֹק השני לסוג וכו׳ (שם). העתקתי מפני זה אל מלת חוק מלת רס״ם בערבית, והיא מלה שהושמה שֵם למאמר מחובר מסוג והסגולה, והוא מאמר מורה על הדבר בדברים שאינם עצמיים, כאמרך בן אדם שהוא חי או צוחק, הנה הצוחק, והוא עיקר ההוראה, אינו עצמי לאדם (שם). ואם נבארהו בסוגו וסגולה מסגולותיו נקראהו רשם או חֹק (מלות ההגיון י׳).

עי׳ ערך גבול, גדר, רשם.

ב׳) בחק פלוני (שמוש ע״ד לשון ערב): ביחס לפלוני (in Beziehung auf . . .; im Wesen des . . .).

הנה שם הספר והספור והספר בחק האל דבר אחד ובחק האדם שלשה (כוזרי ד׳ כ״ה). כלם בחקו יתברך אחד (שם). כמו שחויב עלינו בחק המונינו, כל שכן בחק ידועינו וחכמי תורתנו (פתיחת מו״נ). זה תכלית מה שחשבוהו רוממות בחק השם (שם א׳ א׳). כל מלת שמיעה שבאה בחק השם יתברך (שם א׳ מ״ה). ושקרות זה החלק בחקו כשקרות אשר לפניו (שם א׳ נ״ב). להבין ענין השפע הנאמר בחק הבורא ובחק השכלים, ר״ל המלאכים (שם ב׳ י״ב). שאין לֵאות בחקו (שם ב׳ י״ג). מחויב בחק היושר האלהי להמצאת הגמול והעונש בהם (אור ה׳ לר״ח קרשקש, ב׳ ד׳). היה הגמול והעונש עליהם עֹול בחקו יתברך חלילה (שם). הנה אמנם ייוחסו אליו יתברך בצד שלא יקרה מזה חסרון בחקו (עקרים א׳ ט״ו). עם היות הענין ההוא בלתי נמנע בחקנו ובחק הטבע (מנחת קנאות לר״י מפיסא, קי״ד).

ג׳) זכות ומשפט, דבר הראוי לנושא מה (Recht, Anspruch).

וידוע שגמילות הטוב כולל שני ענינים: האחד לגמול טוב מי שאין לו חק עליך כלל וכו׳, ורוב שמוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל (מו״נ ג׳ נ״ג). והיושר הוא להגיע כל בעל חוק לחקו ולתת לכל נמצא מן הנמצאות כפי הראוי לו (שם). אמרתי: למי שאין לו חק עליו, כלומר שאין עליו דבר שיהיה ראוי בעבורו שייטיב לו הטובה ההיא, וכן אמרתי: שיתן לנפשו חקה, הראוי לו לתת לה, נמשכתי אחר לשון הערבי *) (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות).

---

*) דומה לזה השמוש העברי הקדום: „כי חק לכהנים מאת פרעה״; „הטריפני לחם חקי״, וכיו״ב.

ד׳) בתכונה = „argumentum".

חק לבנה, חק המרחב, חק נגה (לוחות אלפונסו, כת"י מינכן; ע׳ רמש"ש תתר"ה, הערה תרכ"א). בידיעת החק והגב, הנקרא בל׳ ערבי אלחגרה (באור עשיית האצטרלב ליעקב בן אלקורסונו, כת"י מינכן, רמש"ש תקצ"ו).

ה׳) נמוס והנהגה (νόμος, Gesetz, Sitte, staatliche oder gesellschaftliche Ordnung).

וכל הנהגה ינהיג בה זולתו נקראה חק (מלות ההגיון י"ד; אחיטוב הרופא מתרגם: ההנהגה).

ו׳) סדר קבוע בטבע, כלל, יסוד, וכיו"ב (Naturgesetz, Regel, Prinzip u. ä.).

״חקי הטבע״. הנה החוק שבמרובע אלכסון גדול מצלעו וכו׳ (מונה"ז י"ז, מבוא כולל). כללות וסדר וחוק (שם). שאלו המושכלות והחוקים והסדרים וכו׳ בלתי נופלים תחת הזמן כלל (שם).

חוק ההגבלה*)	Bestimmungsgesetz
״ העדר עלת ההבדלה**)	identitas indiscernibilium
״ ההסכמה	principium identitatis
״ הסתירה	„ contradictionis
״ העלה המספקת	„ rationis sufficientis
״ השולל את הגבול האמצעי	„ exclusi medii tertii

ז׳) כח טבעי (Vermögen).

החוק לחשוב ולצייר (הירץ אולמאן, חכמת השרשים ר"ד).

חָקָה, א׳) צִיֵּר ורשם (abbilden, abspiegeln, einprägen u. ä.).

מְחֻקֶּה על הקיר (יחזקאל ח׳ י׳; כ"ג י"ד). בזה האופן מחקה השכל של האומן את הדוגמא הפשוטה היפה שלו וכו׳ (וכוח על האהבה). יחקו (החכמים) אותם בלבם שלא ישכח מהם (המאירי למשלי י׳). ובהתפעל: ונתחקו המלאכים באדם, להיותו מדבר, וכן המציאות בכללו נתחקה בו (אמונה רמה ב׳ ו׳ א׳). יתחקה בנפש חקוי חזק (עבודת הקדש לר"מ גבאי). כי בעת שהשמש הפשוט הוא מתחקה בענינים לחים וכו׳ הוא מוליד הקשת וכו׳ מורכב מגונים רבים מתחלפים ומדובקים (וכוח על האהבה).

*) גבעת המורה.

**) מלבי"ם, יסודי חכמת ההגיון.

וכן עושה כל דבר מאיר המתחקה באויר ובמים עם רבוי גונים ואורות יחד בלי פרוד, בהיות האור המתחקה אחד פשוט (שם). הנך רואה שענין (קונציטו) אחד שכלי פשוט הוא מתחקה במחשבתנו או מתקיים בזכרוננו לא באותה הפשיטות האחדית וכו׳ (שם).

עי׳ ערך טבע, ציר, רשם.

ב׳) עשה מעשה הדומה למעשה איש אחר (nachahmen).

ובשוק לא יעשה כן, שלא יחקה את הצדוקים (משנה, חולין מ״א). כאשר חשבו מכשפי מצרים לחקות פלאי הנביא (אמונה רמה ב׳ ו׳ א׳). כאלו הוא דבר ידמה אדם או יחקהו (מו״נ א׳ ז׳). זה דרך כל מדבר מן הישמעאלים בדבר מזה הענין; וכן המחקים להם מאומתנו אשר דרכו דרכיהם (שם א׳ ע״א). שיראו הנביאים דברים שהרצון בהם משל וכו׳, אשר הנרצה בהם לחקות ענין (שם ב׳ מ״ג; ר״י אלחריזי מתרגם: אשר הכונה בהם דמיון ענינים). כשיעשה אדם מעשה אחד על דמות מעשה אחר לו נקרא מחקה וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון, פי׳ המלות הזרות). כשיהיה המדמה מוכן בשלמות לחקות מה שהגיע מההשגה לשכל ההיולאני, יחקה הסדור ההוא בעינו (מלחמות השם ב׳ ו׳). וככה הענין במלאכות המחקות מלאכת השיר (באור ן׳ רשד לס׳ השיר). ולמה שהיו המחקים והמדמים אמנם יכוונו לזרז על עשיית קצת הפעולות וכו׳ (שם). „מחקה כקוף״, וכיו״ב.

חִקּוּי, שם הפעולה מן חקה במשמעות א׳ וב׳ (Abbildung, Eindruck, Prägung; Nachahmung, Vergleich, Gleichnis).

וינוחו נפשותם להאמין להם וכו׳, מה שלא ינוחו להאמין לפילוסופים עם דקות חקוייהם ויופי סדר חבוריהם וכו׳ (כוזרי ד׳ י״ז). שמלת צלם ודמות הם נרדפים, ומעולם לא נרצה בהם בלשון העברי אלא חקוי דבר מה וכו׳, ואין במלת צלם מה שיורה על גשם אלא על חקוי (אמונה רמה ב׳ ו׳ א׳). אבל כוון שיהא הנהגתו ומדותיו חקוי יעשו כמוהו וכו׳, ודוגמא ישימו מגמת פניהם אליה (שם, בחתימת הספר). והנה ייופו הדברים ויגונו בדמיון ובחקוי לזולת הדברים (מלות ההגיון ח׳). וזה החקוי הוא החידה והמשל (רלב״ג, מלחמות השם ב׳ ו׳). חקויים דמיוניים (ר״י אברבנאל, מקץ). חקויים והמשלים (שם). החקויים והדמויים (נופת צופים ב׳ ה׳). כי חקוי הענין השכלי במחשבתנו או זכרוננו הוא כמו חקוי השמש בספירי וחקוי היופי האלקי בשכל נברא, וחקוי הענין ההוא בדבור הוא כחקוי אור השמש בגופים המקשים וחקוי היופי והחכמה האלקית

בחלקי העולם הנבדלים (וכוח על האהבה). וכאשר היה כל דמוי וחקוי אמנם יהיה בנאה ובמגונה, הנה גלוי שכל דמוי וחקוי אמנם יכוון בו ההתנאות וההתגנות (באור ז' רשד לס' השיר). — שם חקוי משמש גם בהוראת בטוי = Ausdruck (עי' הירץ אולמאן, חכמת השרשים רכ"ט).

חֲקוּקָה, רושם וציור (Eindruck).
מקבלים חקוקות ממוחשים (רנ"ק, מונה"ז, הוצ' רבידוביץ תכ"א).
עי' ערך חקיקה, חקק.

חָקִי, מענין החוק, המתיחס אל החוק (מצוי).
והרי הוא נכנס בחכמה הנימוסית והחקית (העגולות הרעיוניות, תרגום ר"ש מוטוט).
עי' ערך הנהגי, הסכמי, נמוסי.

חֲקִיקָה, א') רושם וציור (Einprägung, Vorstellung, Abbildung u. ä.).
מלשון חקיקה שהוא רושם חזק כגון חפירה וחתירה באבן (פי' ס' יצירה לר"י ברצלוני, קי"ב). וכיון שהגענו אל מה שרצינו מחקיקת דמות הצורות וכו' (תקון מדות הנפש לרשב"ג, כ"ד). היצירות הרוחניות המזהירות וכו', וזה הציור נקרא בס' יצירה חקיקה (ס' האמונה לרש"ט פלקירא, ד' י'). ונחקקת בלבו הנבואה ההיא חקיקה ציורית רוחנית (עבודת הקדש לר"מ גבאי).
עי' ערך חקוי.

ב') הגדרה (Definition).
נשלם מחברת של יצחק בחקיקת הדברים ותכליותם והפרש בין החקיקה והתכלית (ס' גבולי הדברים לר' יצחק בן שלמה ישראלי, כת"י; עי' רמש"ש ש"צ). סוד חקיקת הדברים ושעורם וגבולם (שערי אורה לר"מ גיקטיליה, כ"ב).
עי' ערך חֹק, חקק.

חֲקִירָה, עיון והתבוננות בשכל (Forschung, Untersuchung, Spekulation).
האחד מהם רצונם וחשקם לזכך שכל התלמידים ולהטריחם בדרישה ובחקירה לשאת ולתת בדברי ההקדמות הצריכות וכו' (ס' היסודות לר"י ישראלי). כשהיו דברי התורות מתקיימות בחקירה ובעיון הברור (אמונות ודעות, הקדמה). כבר השלמנו על המאמר הזה שני פנים מדרכי החקירה ובארנו בהם מדרכי החקירה על כבוד הבורא יתעלה שמו שני דרכים

(מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ)· **כי אין הקבלה טובה אלא עם הלב הטוב, אבל עם רוע הלב החקירה יותר טובה** (כוזרי ה׳ א׳)· **ואם נמצא כת אחת מסכמת על דעת אחת, הנה אין זה לחקירה ותולדה שעמדה עליהם דעתם וכו׳** (שם ה׳ י״ד)· **ועל רוב מצאום מסכימים עם מה שעמדו עליו אחר הפלגת חקירתם ותכלית חריצותם וכו׳, ולנו אנחנו נִתַּן בלי עמל וחקירה** (אמונה רמה, זכר כלל)· **ואמנם אם תמצא בספרי הנביאים סתירה לפי הסבה השביעית, יש בו מקום עיון וחקירה** (מו״נ, פתיחה)· **ואמנם מקום החקירה והעיון היש בינו יתעלה ובין דבר מברואיו קצת יחס אמתי שיתואר בו** (שם א׳ נ״ב)· **החקירה בטוב והרע היא לפלוסופיה המדינית** (הקדמת רלב״ג לקהלת)· **שהוא (נח) היה מאמין כפי הקבלה אשר בידו מאביו, מבלי שתקדם לו חקירה** (חזות קשה לר״י עראמה, ב׳)· **חקירות העיון באלהיות** (דרך חכמה לרמח״ל, ו׳)· **כלל דרכי החקירה והבחנת העיונים** (שם)·

עי׳ ערך הקשה, התבוננות, חפוש, מחקר, עיון·

חֲקִירִי, מענין החקירה (spekulativ).

שזהו מופת עיוני וחקירי (ר״א ביבאגו, דרך אמונה מ״ט)· **וזאת ההשגה היתה חקירית, לא נבואיית** (שם ל״א)·

חָקַק, א׳) רשם וציר (eingraben, einprägen, abbilden).

והמאמרות ההקשיות, תהיינה חקוקות בנפש או יוצאות בקול, הן מורכבות (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ב׳)·

חקוק בדמיונו, חקוק בלבו, וכיו״ב — בהָפעל: ואולם מה שיוחקו בו (בדמיון) הם דברים רבים, קצתם הם יותר קרוב אל המוחקים וקצתם יותר רחוק (התחלות הנמצאים לאלפראבי)· **למען יוחקו בשכל ההיולאני וישכילם בפֹעל** (נפוצות יהודה י״ג)·

עי׳ ערך חקה, חקוי, חקיקה·

ב׳) בהנדסה ובתכונה: רשם תמונה מה במחשבה (beschreiben).

והעגולה הקוית שחוקק מרכז החמה במחשבה בשטח החגורה ע״י המהלך האמצעי, הוא שאקרא אותו מסלול החמה (יסוד עולם לר״י ישראלי, ג׳ א׳)· **והעגולה הקוית שחוקק מרכז גלגל ההקפה וכו׳** (שם ח׳)· **לידע משפטי המשולש המתחקק בעקמימות רקיע גלגלך וכו׳** (שם א׳ מ״ב)·

ג׳) הגדיר (definieren).

הסוג חקקוהו שהוא נאמר על רבים שונים במין במענה שאלת מהו׳ וכן חקקוהו חק אחר וכו׳ (ר״ש ן׳ תבון׳ פי׳ המלות הזרות)· וחקק הכולל שהוא המסודר תַחת הסוג וכו׳· וחקק המיוחד שאינו כולל תחתיו מינין׳ רק אישים (שם)· המבדיל חקקוהו שהוא הכללי הנפרד וכו׳· המקרה חקקוהו וכו׳· העצם חקקוהו וכו׳· הכמה חקקוהו וכו׳· חקקו ההצטרפות שהוא יחס בין שני דברים וכו׳ (שם)· ולווי שם חקקוהו החכמים הפלוסופים׳ שהוא יחס אל גוף וכו׳ (ר״א בדרשי׳ חותם תכנית)· כמה שם חקקוהו שהוא כל דבר שישוער כלו בחלק ממנו וכו׳· וחקקו הכמה המפורד שהוא וכו׳ (שם׳ ערך איך)·

עי׳ ערך גבול׳ גדר׳ חֹק׳ חקיקה׳ מברר׳ רֹשם׳ תכלית·

ד׳) בהוראת יצר ועשה (hervorbringen, bilden, schaffen).

מים מרוח חקק וחצב בהן תהו ובהו (ס׳ יצירה א׳ י׳)· חקק וחצב בה עשרים ושתים אותיות יסוד (שם)· ומהן חקק שבעה רקיעים ושבעה אדמות ושבע שבתות (שם ד׳ ג׳)· שבע כפולות בג״ד כפר״ת חקקן חצבן צרפן וצר בהן כוכבים בעולם (שם)·

עי׳ ערך חצב·

חָקַר׳ עִיֵן והתבונן בעניני חכמה (forschen, grübeln).

הבן בחכמה וחכם בבינה׳ בחון בהם וחקור מהם וכו׳ (ס׳ יצירה א׳ ד׳)· כי אנחנו חוקרים ומעיינים בעניני תורתנו בשני ענינים (אמונות ודעות׳ הקדמה)· או אם אנחנו חייבים לחקור על ענין האחד האמת והאחד העובר וכו׳ (חו״ה׳ הקדמה)· והנבון המשכיל ישתדל לחקור על מה שיש בכחו ובמצפוניו מן החכמה וכו׳· כאשר יחקור על המים אשר במעמקי הארץ (שם)· ודעותינו נלאות מחקור עליו (כוזרי ה׳ כ״א)· ראוי שנחקור אם הנפש עצם או מקרה (אמונה רמה א׳ ו׳)· כאשר החל ראש הפילוסופים לחקור ולעשות מופתים בענינים עמוקים מאד וכו׳ (מו״נ א׳ ה׳)· הנה ראוי שנחקור תחלה מענין מהות השכל הפועל (מלחמות השם א׳ ו׳)· הפרק הא׳ נחקור בו במופתים שסדר לאמת ההקדמה הא׳ (אור ה׳ לר״ח קרשקש׳ א׳ ב׳)· ולחקור מה שצריך לחקור ולהשיג מה שצריך להשיג באלהיות (דרך חכמה לרמח״ל)· ובבינוני: חוקר׳ מעַין ודורש בעניני פלוסופיה· — אמר המקובל: איך חוקר יצטרך למקובל (רמח״ל׳ חוקר ומקובל א׳)·

חַקְרָן׳ האוהב לחקור׳ חוקר׳ מעַיֵן (Grübler).

מפני הנפש הזאת נעשה האדם שלם בעולם הזה הגשמי ובה נעשה מכיר וחקרן (עולם קטן ב׳ ג׳). ואלו לא ידעתיך והכרתיך מאז חפשן וחקרן בטבעך וכו׳ (רמח"ל, דרך חכמה).

חַקְרָנוּת, תכונת החקרן (מצוי).

חַקְרָנִי, מטבע החקרן (grüblerisch, forschend).
ועל כן נקראת הנפש החכמה נפש החקרנית (עולם קטן א׳).

חֲרוּזָה, חרוזה מדידית = geometrische Progression.
עי׳ ערך מדידי.

חָרוּט, חרוטים, חתוכי מחודד האצטונה (Kegelschnitte).
וכן התבאר במופת במאמר השני מספר החרוטים (מו"נ א׳ ע"ג; ר"י אלחריזי מתרגם: המצוקים החרותים, ורש"ט פלקירא העתיק: המחודדים). כשאלות החשבון וספר החרוטים וכו׳ (ח׳ פרקים לרמב"ם, ה׳). ואם היתה הנפש מתעצמת מאמתות המושכלות, הנה בספר היסודות ובספר החרוטים אמתות מושכלות הרבה מאד וכו׳ (ר"ח קרשקש, אור ה׳ ב׳ ד׳).
עי׳ ערך גדיש, חדודית, חִתּוּך, מחודד, מוצק, מצוק.

חֵרוּץ, תכונות הדבר החרוצי (ע"ש), רוחניות, יֵשות לכשעצמה, ישות בפועל (geistiges, reines Sein, esse formale).
משם נקרין המלאכים בכתבי הקדש רוחות, והנפש נקרית רוח, ונקראו רוח מפני מדת חרוצם וקלותם ומפני שאינן מרוכבין (מאמר ר׳ דוד אלמקמץ).

חֲרוּצִי, מצוי לכשעצמו, מצוי רוחני (formales, geistiges Wesen).
ויש מהן מתחלקין במעניהם ואם לא נתחלקו בעיניהם, כגון האומר על הנפש שהוא דבר חרוצי רוחני,*) לא מפני שאינו הוא הדבר החרוצי והרוחני, אבל היא היא בגופה ובעינה (מאמר ר׳ דוד אלמקמץ, הליכות קדם ע"ו; ועי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, ל"ט, הערה ע"ב, ובבאורים למונחים שבתרגומי „תורת המדות" של שפינוזה, ערך לכשעצמו).

*) דוד קויפמן מתרגם: „So z. B. sagt einer von der Seele, sie sei ein formales, geistiges Wesen.“ (בן־יהודה טעה בפרושה של משמעות המלה).

חָרוּת, המצוקים החרותים, ע׳ ערך חרוט.

חֲרִיצוּת, תכונת האיש החרוץ, זריזות והשתדלות, גם בנגוד לגזרה (Eifer, Emsigkeit, Beflissenheit, Streben).

החרון והרצון והקנאה והחריצות (רשב״ג, תקון מדות הנפש ט״ז). אם הגזרה אמת, החריצות שקר (מבחר הפנינים ס״ב). בהשתדלות וחריצות וזריזות (חו״ה, אהבת ה׳ ג׳). מה שעמדו עליו (החוקרים) אחרי הפלגת חקירתם ותכלית חריצותם (אמונה רמה, זכר כלל). כי הגזרה אמת והחריצות שקר (רמב״ן לבראשית ל״ז ט״ו). אם הגזרה ירדה ממעל, א״כ חריצות האנשים הבל (עמנואל, מחברת ה׳).

חָרַץ, הזדרז והשתדל (beflissen, bestrebt sein).

הלא תקיץ אחי, תראה חסרון מה שחרצת עליו ומהרת אליו (חו״ה, חשבון הנפש ב׳, ד״ה והשנים עשר). וירוץ ויחרץ לעשותה (שם, ד״ה והאחד ועשרים). וכן בעל מעשה העבודה, אם ישתדל וימהר ויחרץ לעשות מה שיש ביכלתו, יעזרהו האלהים לעשות מה שהוא למעלה מיכלתו (שם).

חֵרֵשׁ, קו חרש = irrationale Linie; מספר חרש (בנגוד למספר מדבר או מדובר) = Irrational-Zahl.

וזו (התשבורת העיונית) חוקרת הקוים והשטחים והמגושמים על דרך כלל וכו׳, ותחקור הנבדלים מהם והמשותפים והמדוברים מהם והחרשים וכו׳ (ראשית חכמה לרש״ט פלקירא, ב׳ ו׳ ב׳). ומן החרשים והמדוברים במאמר העשירי מספר השרשים וכו׳, וזה כי החרשים והמדוברים וכו׳ היה כל מספר כמו הגודל או מדובר או חרש (שם ב׳ ו׳ ז׳; בהוצאת דוד נדפס כמה פעמים חדש, חדשים, ושבוש הוא).

ע׳ ערך אִלֵּם, גדור, מְאזר, מדבר (מספר, קו), שוטה; ועי׳ רמש״ש תק״י, הערה ע׳, ותקל״ג, הערה רמ״ד.

חָשׁ, הרגיש (empfinden, fühlen, wahrnehmen).

היאך אפשר שתהיה הנפש בעולם השכל חשה וכו׳, ואנחנו רואים אותה בזה העולם חשה, ונקראת בזה השם, כלומר שהיא חשה בזה העולם, ויתחייב כשתהיה בזה העולם חשה, שלא תהיה בעולם השכל חשה וכו׳, תשובתו תהיה שהיא תחוש באותו העולם ובזה העולם, אבל

לא על מין אחד (ס' העצמים החמשה המיוחס לאמפדוקלס, הוצ' ד' קויפמן בספרו „חקירות על רשב"ג"). כי כשיחוש הראות אותיותיו ורשומיו, תזכור הנפש עניני אותם הרשומים ואמתתם (מקור חיים לרשב"ג, ב'). העצם החש (שם ה, י"ג). באמרנו שמה שנשכיל דומה לשנחוש (תגמולי הנפש י'). לכח החש (שם). כי החוש כשיחוש בפועל, לא ישוב היותו המוחש עצמו, שא"כ כשנחוש האש ישוב החוש להיות אש, אבל השכל כשישכיל בפועל, ישוב המושכל עצמו מכל צד (שם). כי לא נוכל לחוש כשנרצה, אלא בהיות המוחשות לפנינו (ס' הנפש לרש"ט פלקירא, ו').

חֹשֵׁב, חוקר ומְעַיֵּן, הוגה דעות (Denker).

ורוב האנשים מן החושבים שהתפלספו יקבלו מאריסט"ו בזאת השאלה (מו"נ ב' ט"ו, ומצוי הרבה בספרות החדשה).

חָשַׁב, עִיֵּן והתבונן (denken).

בנפעל: נחשב, בהוראת מחשבי, דמיוני (gedacht, imaginär).

שביציאת המרכז ג"כ כבר מצאנו התנועה הסבובית הגלגלית לא סביב האמצע, אבל סביב נקודה נחשבת, יוצאה חוץ למרכז העולם (מו"נ ב' כ"ד; ר"י אלחריזי מתרגם: מחשבית).

בפִעל: בהוראת דִּמָּה (vergleichen).

מדרך המחשבו אל דבר אחר (הגיון הנפש לראב"ח, ט').

בפֻעל: גם מְחֻשָּׁב משמש במשמעות דמיוני.

ולפיכך כשהשמש על האופק יחצוב האופק העגולה המחושבת בלב חציה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ב' ד'). ותכלית הענינים ההם (רכיבת ימים ולמוד חכמות) מחושבים, לא הכרחיים (אלגזאלי, מאזני צדק ס"ז).

בהתפעל: לפעמים בהוראת התבונן, עִיֵּן (nachdenken).

ויפול אברהם על פניו — להתבודד ולהתחשב בדבר ההוא (ר"י אברבנאל לבראשית י"ז ג').

חֶשְׁבּוֹן, פעולת המחשב מספרים (Rechnung); גם עצם המספר (Zahl).
חכמת החשבון או מלאכת החשבון: חכמת המנין והמספר (Arithmetik).

דעה חכמה, ואם דעתה פליאה, דעה חשבון ובין ספרי רפואה (והאי גאון, מוסר השכל). כאשר נסיר הא' מן הי' ישארו ט' וכו', ועליהם מתגלגל כל החשבון אשר בכל העולם (דונש בן תמים, פי' ס' יצירה כ"ז).

ואין אדם יכול לדקדק בחשבון עד שלא יבוא בו לידי הונאה, אם לא ילמד חכמת החשבון (חבור המשיחה והתשבורת לראב"ח, הקדמה). ולא תוכל לתקן החשבונות האלה וכו', אם לא תהיה בקי בחכמת החשבון ורגיל בה (שם). ולהם סוד חתום, למה עמד החשבון על עשרה, לא פחות ולא יתר (כוזרי ד' כ"ה). דע כי כל חשבון הוא חברת אחדים (ראב"ע, ס' המספר ב'). כתוב בספרי חכמי החשבון וכו' (שם ג'). לכפול חשבון על עצמו או על אחר וכו' (שם, הקדמה). לגרוע חשבון אחד מחשבון אחר (שם ד'). וחמשה וששה חשבון עגול, כי שניהם אמצעים (הוא, יסוד מורא י"א). לכן נבוכות כל עשתונות ונבהלות כל החשבונות (שיר היחוד ה'). וחכמת החשבון נחלקת לשני חלקים: האחד חכמת החשבון המעשית והאחר חכמת החשבון העיונית (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ב' ו' א'). ויחל מחכמת החשבון וימצא איש חכם מכת פיתאגוריס (הוא, המבקש).

חשבון האומדות או האומדנות = Wahrscheinlichkeitsrechnung (עי' בבאורים למונחים שבתרגומי „תורת המדות" של שפינוזה).

חשבון בני הודו, חשבון האבק, חשבון האצבעות (מספר העפר) = חשבון הכתוב באותיות המספר הערביות העתיקות (עי' רמש"ש ת' ותקנ"ח ובאוצר חכמת הלשון ללויאס, א' ז').

עי' ערך אבק, חכמה.

בתורת המוסר: חשבון הנפש, חשבון האדם עם נפשו.

אבל החשבון עם הנפש הוא השתדלות האדם בעניני תורתו ועולמו בינו ובין שכלו, כדי שידע בזה מה שיש לו ומה שיש עליו מן החובות (חו"ה, חשבון הנפש א').

חֶשְׁבּוֹנִי, מענין החשבון; בעל חכמת החשבון (arithmetisch; Arithmetiker).

השיב החשבוני: זאת החכמה נפלאה וחכמים גדולים דקדקו בה (המבקש לרש"ט פלקירא). ויקרא המבקש עם החשבוני בחכמת החשבון וכו' (שם).

חַשְׁבָן, בעל חשבון, יודע חשבון (Rechenkundiger).

והיו המלכים הראשונים אשר היו משימין דעתן להעמיד הדבר הזה (אורך כדור הארץ ורחבו) על בוריו ממנים אנשים חכמים וחשבנים בכל מדינה ומדינה (ראב"ח ס' העבור א' ה'). שראו קצת החשבנים שבחלוף הזה בא להטעות ולהשתבש בו הלומדים וכו' (שם ז'). ואולם דקדוקו

הנפלא יותר משאר החשבונות היוצאים מתחת יד שאר החשבנים וכו׳ (שש כנפים לעמנואל בן יעקב, כת״י). החשבנים = Kalkulatoren (כך מתרגם רמש״ש תקפ״ז).

חַשְׁבָנִי, המתיחס אל המחשבה; כח המחשבה (denkend; Denkkraft).

הכח המציירת היא הדמיונית והמכרת היא החשבנית (מדרש החכמה לר׳ יהודה הכהן ן׳ מתקה, כת״י). ואם יהיה האדם שלם במעלת הנפש הדברנית ובמעלת הנפש החשבנית, אי אפשר שלא יתנבא (עץ חיים לאהרן בן אליהו, צ״ז). ענין הצורה תביאנו הזכרנית, וחקיקתה תביאנו הדמיונית, והרכבת הענין אל החוק תתנהו החשבנית, והיא המכרת ומשגת וכו׳ (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד׳ א׳).

חִשּׁוּב, כמו חשבון (Rechnung, Berechnung).

וכעין החישוב הזה יאות שיהיה המנהג בתקון עת הקבלה האמתית (יסוד עולם לר״י ישראלי, צ״א:). אמנם אנכי הועלתי עפ״י מזמות לבבי חישוב קל מאד לחשוב החיתוך שבין הקוים (ברוך משקלוב, עמודי השמים י׳).

חָשׁוּב, בהוראת בעל מדות טובות (tugendhaft).

יתחייב שיהיה המשכיל אמנם יהיה משכיל עם טוב התבוננותו, כשיהיה חשוב וחסיד (השכל והמושכלות לאלפראבי). וענין המשתכל אצל ארסטו הוא טוב התבוננות ברחישת מה שראוי שיפעל מפעולות הטובה וכו׳, כשיהיה עם זה חשוב במדה הטובה (שם). וחברת אנשים חשובים תועלת גדולה מאד, לזה תמצא להקת הנביאים לפני שמואל ע״ה, ובני הנביאים לפני אליהו ואלישע, ואמנם השתדלותם וחריצותם ללמוד מנהגם החשוב והתחנך במדותיהם הרצויות (אמונה רמה ב׳ ה׳ א׳). ולזה כלל בזאת החקירה ימי החשובים (מלחמות השם, הקדמה).

מדינה חשובה, עי׳ ערך מדינה.

חָשׁוּךְ, **חָשֵׁךְ**, בנגוד למאיר, מה שאין לו זוהר (nichtleuchtend, dunkel).

והנה יתכן שיהיה עצם המאיר מהם (מהכוכבים) עצם אחד, ועצם החשוכים שאין להם זוהר עצם אחר (מו״נ ב׳ כ״ב; ר״י אלחריזי מתרגם: ועצם הכוכבים המעוננים).

חָשׁוּק, אהוב; נכסף, מבוקש (geliebt, Geliebter; begehrt, ersehnt).

שיהיה הנעת אלה העצמים הנכבדים לעצמי השמים וכו׳ על צד תשוקת המתנועע להדמות במניע וכו׳, כמו שהחושק עד״מ כאשר הרגיש שלמות החשוק תתפעל ותתנועע (נפשו) מבלי שיתנועע החשוק כלל ולא ישתנה (אמונה רמה ב׳ ד׳ ב׳). וכן סבות כל תנועה גלגלית ארבע סבות, והם: צורת הגלגל וכו׳, ונפשו, ושכלו וכו׳, והשכל הנבדל אשר הוא חשוקו (מו״נ ב׳ י׳). כי הש״י מניע השמים הראשונים, שהוא הגלגל העליון המקיף בכל, והוא שיניעו כמו שיניע החשוק חשוקו (פי׳ קרשקש למו״נ ב׳ ד׳). בקשת החכמה הוא חשוק מאד, ואעפ״י שהוא רחוק להשיגו (רלב״ג לקהלת ח׳). כי עניינה (של החכמה) הוא חשוק למשתדל בה כ״כ, עד שלא יתן שינה לעיניו מרוב העומק והמבוכות הנופלות בה (שם). לפי שהשאלה הזאת למעלתה היא חשוקה בטבע לכל מעיין (מלחמות השם, הקדמה).

עי׳ ערך כָּסַף.

חֲשִׁיבוּת, מדה טובה, מעלה, שבח, וכיו״ב (Vorzüglichkeit, Vorzug, Tugend).

ואומרים: המשכיל צריך אל דת, והדת אצלם הוא שיחשבוהו, שהוא החשיבות (השכל והמושכלות לאלפראבי). וישתנה חשיבות בני אדם בזה החלק מהנפש שקראו שכל השתנות רב (שם). שתי תכונות: החשיבות והפחיתות (אגרת חי בן מקיץ לאבן סינא). כל חכמה עיונית הנה היא נלמדת, וכל חכמה עיונית הנה היא חשיבות, התולדה — קצת החשיבויות למודות וכו׳; אין חכמה עיונית הוא בטבע, וכל חכמה עיונית הוא חשיבות, יוליד — אין קצת החשובים בטבע (כל מלאכת הגיון, י״ט). והחשיבות והזכות לפעמים יהיה נמצא באדם מתחלת בריאתו, ומעלת המדות כמו כן (אמונה רמה ב׳ ה׳ א׳). ולהֵנה עוד אחות קטנה, בסדור הנהגות עולמיות, וחכמת המדות היא מכונה, והיא תורה קנין חשיבויות (ר״מ ריאטי, מקדש מעט ל׳).

חֵשֶׁק, א׳) אהבה ותשוקה מינית (Liebe, ἔρως, libido sexualis).

ויש אנשים שרואים שהחשק טוב מכל מה שיתנהג בו האדם וכו׳, ומשיבים אותו לפעולות הטבע ואומרים כי הוא משך נצוק אל הלב, תחלתו ההבטה, ואח״כ קביעות, ואח״כ יעזרוהו משכים אחרים ויתקיים (אמונות ודעות י׳ ג׳, שער החשק, ע״ש; ועי׳ תורת התארים לדוד קויפמן, תק״ב). **לא אדע**

מה הוא החשק, אבל אדע כי הוא שגעון אלהי (מוסרי הפילוסופים ב׳ ב׳). כי הפלגת האהבה עד שלא תשאר מחשבה בדבר אחר אלא באהוב ההוא הוא החשק (מו״נ ג׳ נ״א). החשק הוא דבקות המחשבה באהבה גדולה ועזה שאין מחשבת החושק נפרדת מן החשוק כלל (כד הקמח לר׳ בחיי בן אשר, אהבה). והחשק מן החליים המתילדים במוח וכו׳, והוא תגבורת חשיקה וכו׳ ולכן החשק הוא שֵׁם למה שיהיה יותר מן האהבה, וכמו שהניצוח הפלגת הזריזות, כן החשק הפלגת האהבה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה׳).

עי׳ ערך אביונה, כֹּסף, תשוקה.

ב׳) בהשאלה לענינים רוחניים: אהבה רוחנית עזה, וביחוד: אהבת האלהים (amor dei intellectualis).

והיה אפלטון אומר: לא יתכן למנוע חשק הנפשות בנפשות כחשק הגויות בגויות (מוסרי הפילוסופים א׳ י״ט). עד כשיבא האיש השלם בימים ויקרב למות, תוסיף ההשגה ההיא תוספת עצומה ותרבה השמחה בהשגה ההיא והחשק למושג, עד שתפרד הנפש מן הגוף אז בעת ההנאה ההיא (מו״נ ג׳ נ״א). הכונה בשלשתן (משה אהרן ומרים) שמתו בענין הנאת ההשגה ההיא מרוב החשק, ונמשכו החכמים ז״ל בזה המאמר על דרך מליצת השיר המפורסמת שתקרא שֵׁם ההשגה המגעת עם חזוק חשק הש״י נשיקה (שם).

עי׳ ערך תשוקה.

חָשַׁק, חשֵׁק, עי׳ ערך חָשׁוּק, חֵשֶׁק.

בנפעל: נחשק, כמו חשוק (begehrt, ersehnt).

כי הם (החקירות) מטבעם נחשקות ונכספות למעיינים (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב׳ ב׳). נוראות בעלילותם ומופלאות בעצמותם, מכל המצויים נכספות ונחשקות (שער השמים לר״א אירירה, ז׳ י׳).

חֶשְׁקִי, מענין החֵשֶׁק.

הרצון החשקי והחבובי (מלמד התלמידים, תרומה). רוצה בו הדביקה הגמורה החשקית (שם, נשא).

חֹשֶׂךְ, מונע, מעצור (Hindernis).

וכן הפעל הטוב בתכלית הטובה שירצה השם לעשותו, לא יבדיל בינו ובין הפעל ההוא מונע ואין לו חושך (מו״נ ג׳ כ״ה).

חָשַׁשׁ, חש, הרגיש, נפעל (empfinden, affiziert werden).

והטוב הוא דבר שאדם חושש בו וכו׳ והרע הוא וכו׳ דבר שאין אדם חושש בו (הגיון הנפש לראב״ח, עמ׳ ל״א; וע״ש עמ׳ ל״ט). ושהמלאכים יותר חוששים לה ומרגישים (כוזרי ד׳ כ״ה). חוששי הגוף (מגלת המגלה לראב״ח, עמ׳ ה׳) = חושים.

חֲשָׁשָׁא, מה שמושג ונכר לחוש (etwas Wahrnehmbares, Erkennbares).

התהו הוא דבר שאין לו שום ערך ולא חששא (הגיון הנפש לראב״ח, ב׳:) אין בין שני החשבונים האלה אלא דבר שאין בו חששא (חבור המשיחה והתשבורת לראב״ח, עמ׳ ס״ב).

חִתּוּךְ, א׳) התוך, התרה, הפרדה (Analysis).

ע׳ בארא, אוצר החכמה.

ב׳) נתוח (Anatomie).

ואני אומר שבספר החתוך כי גוית האדם הם העצמות וכו׳ ואין מלאכת התורה ממלאכת החתוך בשום פנים (אמונות ודעות ו׳ ד׳). חתוך אברים (מלחמות ה׳ לר״א בן הרמב״ם כ״ז; ע׳ רמש״ש קמ״ח).

ג׳) בהנדסה: חציבות (ע״ש), הנקודה שנפגשים בה שני קוים (Schnittpunkt).

חתוך משותף (ס׳ החשבון לר״ש מוטוט). וענין פגישתן זו, ר״ל ע״י חיתוך זה ע״ז (יסוד עולם לר״י ישראלי, א׳ ב׳).

ד׳) חִתּוּכֵי מצבה: חרוטים (Kegelschnitte).

כגון חתוכי המצבה אשר לא נחתכו לנוכח תושבתה (ראב״ח, חבור המשיחה ותשבורת ד׳ קי״ב).

ע׳ ערך חרוט, חרות, מצוק.

ה׳) חתוך הלשון, הקול, הדבור, האותיות = Artikulation.

לא יחרץ כלב לשונו: לא ינענע לשונו בחתוך קול, כי אין לכלב חתוך דבור (ס׳ הגלוי לר׳ יוסף קמחי, ט׳). כי הוא שָׂם פי כחרב חדה לדבר העתידות בחתוך לשון (רד״ק לישעי׳ מ״ט ב׳). אף כי אין הספור בשפה וחתוך לשון (ריקנטי, וישב).

חִתּוּכִי, התמונה החתוכית = Sektor.

„הדבור בתמונה החיתוכית למילאוש", כת"י (רמש"ש תקמ"ד).
„ספר התמונה החתוכית" לתאבית (שם תקפ"ס).
עי' ערך חתֵך א'.

חִתּוּם, סוף הדרוש (peroratio).
חלקי הדרוש ארבעה המה: הקדמה, הגדה, קיום וחיתום (רמח"ל, לשון למודים ד'). החיתום הוא סוף הדרוש (שם).

חֲתִיכָה, א') בספרות הקראים: דק, חלק שאינו מתחלק, עצם פרדי (Atom).
הדבר שלא יחלק ויחתך לשנים הוא יקרא חתיכה או חלק (האשכול ליצחק הדסי). וזהו הדק שקוראים אותו חכמינו חתיכה (עץ חיים לאהרן בן אליהו, ד').

ב') בהנדסה: חתיכת העגולה, העגול הפגום, כלומר: צורה שגבולה האחד הוא קשת וגבולה השני יתר הקשת (Kreisabschnitt, Segment).
חתיכת העגולה היא הצורה שסובב לה קו ישר וקצת מהסובב או יותר מחציה או פחות (ZAW 35, 314).
עי' ערך עקמימות, פגום.

חָתַךְ, בבנין הקל: א') חתך דבריו, בטא את המלים בשפה ברורה (artikulieren, deutlich aussprechen).
מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו (ברכות ל"א). שאינו מגמגם בדברי תורה, אלא חותכן בלשון ומוציאן בפה (רש"י, אבות ו' ה').
עי' ערך חִתּוּך ה'.

ב') בהנדסה: נגע זה בזה (שני קוים או שטחים) = sich schneiden.
וענין פגישתן זו, ר"ל ע"י חיתוך זה ע"ז, עיין צורה א', כעין ב' קוים א"ב ג"ד החותכים זה את זה על נקודת ה' (יסוד עולם לר"י ישראלי, א' ב').
עי' ערך חציבות, חִתּוּך ג', משש.

ג') מופת חותך או נחתך, מופת ברור שאין בו שום ספק (stringenter Beweis).
שזאת השאלה, רצוני לומר קדמות העולם או חדושו, לא יגיעו אליה במופת חותך (מו"נ א' ע"א; ר"י אלחריזי מתרגם: מופת נחתך). ורוב

האנשים מן החושבים שהתפלספו יקבלו מאריסט"ו בזאת השאלה ויחשבו כי כל מה שזָכְרוֹ מופת חותך, אין ספק בו (שם ב' ט"ו).

עי' ערך גזר, מופת, פסק.

ד') גדר חותך = analytische Definition (בנגוד למקשר = synthetisch).

עי' ערך חתוך א'.

בפִעֵל: חִתֵּך אותיות, חִתֵּך בפה, בשפה, בלשון = artikulieren.

עי' ערך חִתּוּך ה', חָתַך א'.

בהתפעל: שני קוים או שטחים מתחתכים = נפגשים זה בזה (sich schneidend).

הצורה הגשמית אצלם אינה זולת דבקות הג' רחקים מתחתכים על זויות נצבות (ר"ח קרשקש, אור ה' ב' ז').

עי' ערך כרת, נגע, פגש, משש.

חֹתֵךְ, א') התמונה החתוכית (Sektor).

ומצאו קוים אחרים זולת הבקעים, קראום נוגעים וחותכים ועליהם בנו למודים ומופתים חזקים (יש"ר מקנדיה, סוד היסוד א'). והחותך הוא חצי אלכסון עובר חוץ לעגול דרך קצה הקשת האחד (ברוך משקלוב, עמודי השמים ל"ז).

ב') חותכים: בעלי חכמת הנתוח (Anatomen).

לפי מה שהוא ממנהג גאלינוס שעשה זה והרבה מהקודמים החותכים (רלב"ג, פי' כללי ס' הנפש, כת"י; עי' רמש"ש קמ"ח).

עי' ערך חתוך ב'.

חָתַם, החליט, גזר (entscheiden).

עי' צורת הארץ לראב"ח, עמ' כ"ד.

חָתַר, דרש, בקש, חקר, התאמץ (anstreben, sich bemühen).

הנה הענין במה שנחתור ידיעתו מהענינים הטבעיים, ובכלל הענינים הנמצאים אשר אין מציאותם לבחירתנו, כענין במה שיחתרו בעלי המלאכה המעשית בידיעת מלאכתם (כל מלאכת הגיון ל"ו). ואולם אבן סינא והאחרונים מפלוסופי הישמעאלים חתרו דרך בשימצא הרבוי מן האמצעיים על הדרך שאמרנו (עקרים ב' י"ג).